קונטרס

מאמר מרדכי

והוא כספיח לחוברת **דברי מרדכי**
שהוצאתי לאור בשנת תרמ"ט

ונכבדות ידובר בו בפרטיות מהחדשות שנתחדשו בהישוב משנת הנ"ל, ושנתגדל ונתרבה ב"ה וכפורחת עלתה נצה ועוד טרם הבשילו אשכלותיה.

נתבררו ונתלבנו, נחקרו ונדרשו— גם נראו בעין בוחנת מהבקי בכל עניני המושבות, הזריעה, הנטיעה והשתילה

מרדכי דיסקין יליד הוראדנא יע"א:

נדפס

פעה"ק **ירושלם** ת"ו

בשנת **תער"ב** לפ"ק

בדפוס —הרי"ד פרומקין—

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

כותל המערבי

תוכן העניינים :

גליל העליון

גליל התחתון

הקינשרקטין ע"י היק"א

הטבת הישוב בכלל

היין

זבל־חמי

שמיטה

אתרוגים

שאלות ותשובות

החרות

פתח תקוה

מושבת „יהוד" האבודה, וההרוסה־

ת"ת שבפתח תקוה „נצח ישראל"

והיותם נקיים מדי וישראל

הוספה על חוברת דברי מרדכי משנת תרמ"ט

דברי מרדכי (תוצאה שניה) שיצא לאור

בפעם ראשונה בשנת תרמ"ט

במקום הקדמה

תשוקת כל איש להוציא ילדי רוחו, וכבן חפצי לכתוב מתחלת שבלול המושבה „פתח תקוה" על מקריה ומקריה והרפתקאותיה אשר עברו עליה במשך זמן שבתי בארץ הק' משנת תרמ"ב עת אשר אויתי לשכון בה בעור אשר היתה מדבר שממה. גדול שמושה יותר מלימודה אמרו חז"ל וכאשר הייתי, שהיתי וגודעתי גם הכרתי במישבות גליל העליון והתחתון לדעת תכונת כל העובדים, תכונת הארץ, תכונת אדמתה, פקידיה, נבאיה ואמרכליה, כיד הנסיון והבקיאות אשר לי ב"ה משנות ימי שבתי באה"ק על אדמת פתח תקוה, וכל המישבות שביהודה הידועים לי היטב הדק, לכן תשוקתי עתה לכתוב את כל ענייני גליל העליון וגליל התחתון שבקרתים בחדש ניסן, ואייר שנת תר"ע, ולתתם לפני כל קורא שחביב לו ישובה של ארץ ישראל, כבקי ורגיל בלא שום מסוה וחנף מאיזה אופן שיהיי.

לא בנקל עלה לי הדבר, וגם כבד הדבר מאד בשנות זקנה ושיבה לנוע ולטלטל ממושבה למושבה ערך שמונה שעות רצופות לפעמים לרכוב על החמור או הסוד, אכל משום ישובה וחבובה של הארץ ותשוקתי העזה להתבונן איך יעברו אחביי בועת אפס, ומה אתם בנשמיות ורוחניות, בטלתי רצוני, לא הבטתי על חלישות גופי ופריק עצמותי מהרכיבה, כי אין לך דבר העומד בפני הרצון.

ואולי אביא איזה תועלת לאחי העובדים באה"ק, וידיעה נכונה ונאמנה לאחי אשר בגולה, והיי זה שברי.

גליל התחתון.

המושבה מצפה

מהלך שעה אחת מטבריא צפונה, עומדת מצפה על מגרש גבוה, בה עשרה בתים בנויים במוב טעם, לכל בית חצר גדול, וגם רפתים גדולים לבהמה. בשורה אחת כל הבתים ומוקפים כלם בגדר סביב, ומבפנים יש לכל אחד מהתושבים חצר לתשמישו מוקף בגדר. אך משפחה אחת יש בתוכם בעלת שלשה בנים ושתי בנות, (ממדינת פולין) ויתרם כלם בחורים נשואים באין אשה. לכל אחד נתן שני מאות וחמשים דולאם קרקע, הארץ שם טובה, אמנם יש שם מעט קרקע שיש בה אבנים, אבל לנטיעת זיתים אין מעכב, כי זיתים מתגדלים שם באופן טוב. המה מחויקים אצלם גם פועלים ופועלות פנויים ופנויות ג'כ.

זה לא כבר נתיסדה המושבה ע"י חברת יק"א, ונתנה להעובדים הנ"ל על משך ד' שנים עפ"י קאנטראקט, (גם העתקתי נוסח הקאנטראקט להלן בהמשך הענין) לנסיון, כ"א מהעובדים השיג הלואה שני אלפים חמש מאות פראנק לקניית בהמות וכל צרכי הכלים הנחוצים לעבודת האדמה. המים להם ממעין היוצא ממורד הר, ערך עשרה מינוט מהלך מהמושבה, ואת בהמתם ישקו ממורד ההר הנמשך מים כנרת ערך מהלך עשרים רגעים ששם ינוחו הבהמות גם מהחום.

המושבה מגדול, או פירמא.

אצל ים כנרת, מחוקת ששת אלפים וחמש מאות דונאם קרקע, דשייכת להגביר גאץ ממאסקוי ושותפו. האדמה טובה מאד עידית שבעידית, אך מעט מזעיר הרים לה. אמנם בכל ארץ הגליל טובה הארץ, אבל פה היא טובה מאד לא ראיתי כמוה, ואין בארץ יהודה קרקע טובה כזאת וממהרת להוציא תנובה. הייתי שם ביום כ"ד אדר ואז זרעו הערבים ירקות, וביום כ"ח ניסן כשנסעתי לגליל העליון סביב המושבה מגדול או פירמא הנ"ל והנה הוציאו פרח כל הזרעים שנזרעו כ"ד אדר ויציצו ציץ, אשר אצלנו ביהודה יציצו לשני חדשים, שם אך בחדש אחד לערך. המים ירוצו מהגבעות

לעמקים ומשם ימשכו על הירקות להשקותם, ובארץ הגליל בולט וניכר דברי תוה"ק שהבטיחנו כי ד' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר. הבתים בנוים בגובה מהמשור ולפי זה האויר טוב ומבריא. הפקיד והמשגיח על המושבה האדון גליקמאן. כל הפועלים יהודים משבריא, וגם בחורים מרוסיא עובדים שם. הבתים עומדים לא רחוק מים כנרת מהלך עשרה רגעים. אצל הים יש פאבריקא העושה ביבים (ערען) מצימענט ואדמת החול אשר על שפת הים ויש אשר מחזיקות בעובים כמיטר וחצי. על הדרכים במקום שירוצו המים נבנו כיפות, ובמקום אשר אין כיפות נתונים הביבים (הרערין) בארץ ועליהם נשפך עפר ומצדם כותלי חומה למען שלא ישפך העפר מעל הרערין וגם כל מיני תבנית אבנים יקרות לבנין (בהפאבריקא) כמו משקפות לשערי חצרות ובתים ולחלונות. המלאכה יפה ונהדרה מאד לא יכירנה איש אם ממחצב אבנים יקרות חוצבו או מאדמות חול עשויות. הסחורה שולחים לחיפה, דמשק, יפו ועוד. שם בעל החרשת, אינזיניער טרייטל.

דרום טבריא

חמי טבריא ידועים לכל העולם, רחוקים מן עיר טבריא מהלך עשרים רגעים, וערך חמש רגעים מחמי טבריא קבר התנא ר' מאיר בעל הנס ועל קברו ישיבה גדולה, ובנינים גדולים, שני בתי כנסיות האחת כנסת וישיבת האשכנזים, והשנית כנסת וישיבת הספרדים. בני הישיבה בחורים, וזקנים גם אנשים באמצע שנותיהם, שם ינתן להם מאכלם כל השבוע ובעש"ק ילכו לבתיהם. בהישיבות יש ספרים הרבה, ש"ס ופוסקים וספרי הלכה ופלפול, והמשגיח על הישיבה הרב הגאון מטבריא ר' משה קליערס נ"י.

המושבה כנרת

נזכרת בתוה"ק, ומחה על כתף ים כנרת קדמה ותרגום אנקלוס ויטטי על כף ים גינוסר קידומא. וביהושע י"ט בנחלת נפתלי ועדי מבצר הצידים ציר' וחמת רקת וכנרת וחו"ל (במגילה ו') אמרו כנרת זו גינוסר ולמה נקרא שמה כנרת דמתיקי פירא כקלא דכינרי, והעיר כנרת יושבת על שפת ים כנרת.

המושבה החדשה הזאת שנקראת ג"כ כנרת עומדת כשעה וחצי

רחוק מטבריא לצד דרום. עשרה בתים להמושבה ב נ ו י ם עפ"י טעם המושבה מצפה כאשר כתבתי. לכל אחד נתן מאתים וחמשים דונם קרקע רק משפחה אחת מהם בעל אשה ושלשת בנים ובנות ויתרם בחורים. אשר שנים מהם זה מקרוב נשאו להם נשים. עוד לא נעבדה המושבה היטב כי חדשה היא, אך הארץ טובה מאד ותקוה גדולה וישועה קרובה להם.

המושבה פירמא.

סמיך למושבה כנרת יש שלשת אלפים דונאם קרקע הנמשכת עד סוף ים כנרת ששם כפר צמח שמסילת הברזל הולכת משם לחיפה ולדמשק. הירדן נופל בים כנרת סמוך לכפר תנחום בצדו הצפוני ויוצא בצד הדרומי סמוך לכפר צמח. על מקום הזה העתידה הפירמא מַאֲמָר להמשכת מים שֶׁיִּשְׁקה לערך חמש מאות דונאם קרקע — ומעבר הירדן סמוך לכפר אמוזע קנו הפירמא הנ"ל ג' ב עוד קרקע כשלשת אלפים דונאם

בהפירמאות הנ"ל עובדים בחורים ובתולות מהציונים בשכר שני פראנק ליום. הפירמא היא למען הכשרת הישוב. האדון גאלדא הוא האדמיניסטרטור תחת השגחת הדוקטר רופין, ראש החברה בברלין הוא פרוס. ווארבורג.

סמוך למושב כנרת הר גבוה כמאתים רגל ויותר, ועל ההר מלמעלה ארץ מישור עד המושבה „ י א מ מ י". מכנרת עד יאמי שעה ושלשת רביעי שעה נסיעה בעגלה ועומדת יאמי תחת ההר. המישור שעל ההר קנתה חברה אמעריקאנית. קרקע המישור שעל ההר מחזקת ארבעת אלפים דונאם. המים ימשכו מתחת ההר שמתחתיו שייך להמושבה יאמי, אך כמקח אחד אם יחפרו בארץ והנה מים קרים ומתוקים. להדר יש שיפוע חלק ושוב ובני המושבה יורעו על כל השיפוע, ובעלי האחוזה ימשכו מים מתחת להר על כל השיפוע בערך מאתים מתר בגובה. ובעת היותי שם היו מוכנים לעבוד שם.

המושבה מעלעמיא

בסוף המושבה כנרת יש מושבה של ערבים, לערך חצי שעה ואחריהם התחלת המושבה „מלעמיא" של אחב"י. הארץ טובה, התבואה

בתכלית היופי, ואשר סביב הירדן טובה מאד. עשרים ושתים משפחות שבעים רצון מנחלתם כי שפרה עליהם בפרנסה. כל הצטרכות ששיך למושב יש להם, גם בחמות ועיזות. בכל חצר יש המשכת מים ע"י צנורות מבי ההר בלי עמל ותלאה ומחיר כסף.

המושבה "יאמא" או ימה.

בני המושבה בערך חמשה וארבעים. לכל אחד שלש מאית דונם קרקע בינונית טובה אבל לא כערך קרקע שאצל הירדן, ובקרקע הגבוהה צריך תקון לובל האדמה. ואף במקום נמוך נחוצה הזבלת כרקע לתת תבואות הרבה, ע"י ההובלה. אך העניות גורמת להם כי בהזבל אופים ומבשלים והסבה כי הרבה אמונות הי' להם ע"י נגיבות וחמסים, כי חלק מהמושבה לקחה הממשלה מידי הערבים ומכרה לאחביו, ומשפחה תקיפה ערבית אחת אשר בני המושבות שברו אותם להיות שומרים, ובהמשך הזמן משום איזה דבר פטרו אותם מהיות שומרים, ועל מקומם שכרו שומרים מבחורי ישראל. ע"פ המובן לא ידעו ולא הבינו איך להתנהל כמו שומרי הערבים ושכחו דברי דאמרי אינשי כי אם תמסור להנגב שהוא ישמור יהי' שמור. (כמו במושב אתח תקוה ששם כלם בקיאים ויודעים לשון ערבית ויש בהם אנשי חיל גבורים וחזקים מאחב"י אעפ"כ מסרו השמירה לערבים ועל גבם שלשה שומרים מאחב"י שישגיחו על השומרים). הייתי בהמושבה ושבתי שם את יום השבת, ובש"ק זה הי' לי ששון ועצב גם יחד. הארכתי בשלחני בסעודת הלילה, לקחתי דברים מעניני הישוב וכדומה, ואחרי תום סעודת הלילה, כלם שכבו וישנו שינה מתוקה, ואני הלכתי לשוח מעט, והנה אני שומע קול מרחוק, קול הלולא וחיננא, קול שרים ושרות קול מחולות, נתקרבתי למקום הענג הזה, והנה הנגנים והמחוללים בחורים ובתולות ושמחתי (?) על זה למחרת בש"ק הראו לי שמונה משפחות סדרדים מבולגריא יושבים בימה ועתה הם עוזבים אותה, דברתי עמהם למען שאדע הדבר ברור, וספרו לי הענין כהויתו, וזה הוא: כעשרים שנה בערך קנה האדון פראנק בעד הנדיב את הכפר "חַרן" והם קנו מהאדון פראנק חלק בהכפר, האחד נתן תשעת אלפים והשני שבעת אלפים פראנק, את הכסף קבצו בביתם בחו"ל אחרי אשר טברו כל אשר להם בחצי המחיר על חלקם בחרן בנו להם בתים, ואחרי שתי שנים לשבתם בחרן באה

אזהרת הפאשא שכלם יצאו ואין להם שום חלק בנחלת חרן, ובאשר שלא כל כך מהרה יוצא איש מנחלתו אשר הגיעה לו במסירת נפש, נתמשך משפטם עד בא הפאשא מדמשק לחרן; ואסורים בכבלי ברזל הוליכם דמשקה, וחודש שלם ישבו בבית האסור בדמשק, וע"י בקשות ועמל רב הסירו כבלי הברזל מעליהם. ועיקר הסיבה מענין המעציב הזה כן הוא, הקונה „פראנק" הנ"ל קנה אותה מהמלוכה למען הנדיב על אופן שהנדיב יתן הנחלה לערבים שיעבדוה בשכר חומש, וכן נכתב בספר המקנה כי רק על אופן זה נמכר להנדיב, ורק כשנים או כשלשה יהודים רשאים לישב שם שהם יקבלו את החומש מהערבים. הערבים כשראו שנתישבו שם יותר משנים או שלשה יהודים מסרו משפטם להמלוכה כי בעת הקני' חשבו שבמרוצת הזמן יהפכו לאופן אחר, ולאמונם של המתישבים נפל פרוד הדיעות בין ה' „שיוד" וה' „אסיוועצקי" כי ה' אסיוועצקי בעם וחרה לו על אשר לא הי' הוא הקונה והסרסור הראשון, ומשום זה באו כל הצרות על נפשות נקיים, וה' פראנק לא הי' יכול להועיל להם. ואח"כ כאשר קנו את המושבה ימה נתנו להתישב בתוך המתישבים גם אלה הספרדים הראשונים ביניהם, וממילא מובן כי כאשר באו על מדבר שממה הי' להם צרות מרובות, אלה הספקידים שקנו אדמה למען הנדיב מנהגם הי' כאלה המקבלים איזה ענין עפ"י קאנטראקט, שעפ"י אופני הקאנטראקט לפי הנראה שצריך להיות קרוב להפסד, אך מאיזה אופנים שאינם מבוארים בהקאנטראקט מרויחים אח"כ הרבה, וזה הי' ריוח שלהם אשר ע"ז הי' ביכולתם להוציא כספ ומזה לא ידע שום איש. לא כן הי' הנהגת המיסדים אשר אך למען הישוב עשו בלב תמים, המה לא נמרו שום קנין טרם נכתב קאנטראקט עפ"י חוק המלכות. כאשר ר' דוד נוטמאן ז"ל הי' ברצונו לקנות פ"ת, לקח לו לחבר לארך ימים את הרב ר' יואל משה סאלאמאן שהוא יודע ובקי לכתוב שטר מקנה עפ"י החוק של הממשלה, ואת אשר לא ידעו או שאלו לאדואקאט. בעת בא האדון לעוואנטין (דירעקטאר של באנק הפליסטינאי כעת) בשנת תרי"ב, וקנה המושבה ראשון לציון, ביקש עצת הרב החכם ר' ישראל דוב פרומקין מו"ל ה„חבצלת" למען שלא יפול ח"ו באיזה ענין מקבך שיהי' אח"כ מטשטש, ובלעדו לא עשה דבר ולא פנה על ימין ועל שמאל.

ופה אתן מקום לספר את כל מעשה איש יקר ואוהב עמו דקטר בעלדין מעיר נירנבורג, שבא הוא ורעיותו תחי' לראות את אה"ק ואשר

נתן נפשו להציל נפש מאחביו אשר ירו בו רוצחים ערבים בהמושבה וזה ראו עיני בעת הייתי ושהיתי לרפאות א"ע בחמי טבריא, וזה הדבר: י"ט ימים לחדש אדר כאשר שבו השורים מהחרישה רעום האכרים וילדי האכרים בתחתית הגורן בערך 150 מ"ר מהמושבה, וביניהם הי' אברך אחד מ' אברהם ליב מייזל בן האכר מ' שמואל צבי מייזל שהתרחק עם שוריו מהמושבה, וכששקעה החמה והלילה התחיל לפרוש החשך על הארץ הביט א"ל מייזל לאחוריו וירא שלשה אנשים רוכבים על סוסים מתקרבים להגורן. כשראה זאת התחיל להריץ את השורים יותר קרוב להמושבה לאט לאט, כי לא עלה על דעתו שהרוכבים יהיו רוצחים, וכשקרבו הרוכבים יותר קרוב ראה שפניהם מעטפים מיד הרגיש ויטהר להריץ השורים להמושבה עד אשר בא ערך חמשים מ"ר קרוב להמושבה. פתאם ירה אחד מהרוכבים על א"ל מייזל וקלע אל המטרה כי הבדור נכנס בחזהו מצד שמאל קרוב ללב ויצא תחת אצילי ידיו. הרוצחים ברחו ומייזל נפל על הארץ מתבוסס בדמו. לקול היריה יצאו כל אנשי המושבה לגורן ומחמת הפחד והבהלה ומסבת חשכת הלילה לא ידעו אחרי הרוצחים, רק לקחו את מייזל כל עוד נשמתו בו הביתה. הרופא אשר בהמושבה הוא איש טוב ויודע מלאכתו על בורי, ועוסק בה באמונה, אך מפני הפחד לא מצא ידו ורגלו ולא ידע עד מה, ועוד זאת כי רק רופא הוא ולא רופא, וכמעט שהי' מייזל צפוי למות לולא שלח לו ד' עזרה בצרתו ומד' מצעדי גבר כוננו להציל נפש איש ע"י איש יקר רוח ואוהב אדם לרפאהו ולפדהו מרדת שחת, וכמלאך ממרומים שולח ע"י מסבות שונות להצלחת ולהצלת הנפצע. להצלחת מייזל בא דקטר בעלדין הנ"ל ואשתו הצעירה לשם, מייזל וביום שאירע האסון למייזל הלך הרופא עם אשתו למושבה „מסחה" להתבונן בה ולשוב לעת ערב הי' דעתו, ומפני איזה סיבה התמהמה על הדרך ובני המושבה שלחו תיכף ומיד מהצעירים רצים קלים נגד הרופא למהר ביאתו, ובבן בא הרופא ותומ"י סר לבית מייזל והתחיל לעבוד בחריצות ובמסירת נפש, לא חס על עמלו ושרחתו ובעצמו עשה כל אשר הי' צריך לעשות, לא נתן להרוקח ולא לשום אדם לעשות דבר וכשאמר לו הרוקח או מי שהוא: אדוני הדקטר תן לי לעשות, ענה לו לא ידידי! אני בעצמי אעשה, כי אולי בשביל זה הביאני הי' לאה"ק להציל נפש מישראל, וכן השתדל הרופא בעד האומלל מייזל מיום א' עד יום ג' לשבוע השני' עשרה ימים רצופים, ובכל העת הראה אהבתו

למין האנושי בכלל ולאיש ישראל בפרט, ופעם אחת אמר למייזל אם חפץ אתה אתמהמה פה עד אשר תקום מחלייך, אך החולה מייזל אמר כי טשום שלא יהי' למשא על ב"ב חפצו להכנס לביה"ח בטבריא, הרופא בששמע דבריו התרגז מעט, ואמר הלא ביה"ח שבטבריא הוא למסיתים אך חזר ואמר ובאמת מה לעשות אם אין ביה"ח אחר, אבל אני אקבל עלי להוליכך לביה"ח, וכאשר הוליכו את החולה לטבריא לא חפץ הרופא לנסוע בעגלה, כי אמר אני צריך להיות כל הדרך סמוך למטת החולה להשגיח עליו בכל רגע, ורעש האופנים יכול להזיק להחולה, לכן רכב על הפרדה כל הדרך אצל מטת החולה, וב"ה כי החולה הלך ושוב אך כמובן הי' עוד חלוש, והרופאים צוו עליו שלא לעבוד שום עבודה לכל הפחות ששה חדשים, ושלחו להפקיד טלינרמה והוא בא לטבריא אך לא עשה מאומה. וערבים באו וחפצו לגלות את הרוצחים כמובן בעד כסף אך הפקיד ענה כי כסף אין, וכאשר התחילו לדבר עמו הן אנחנו אין בטוחים בחיינו ומה יהי' הסוף מזה, ענה ומה כל הרעש? בפריז מעשים בכל יום שהורגים אנשים ואין מרעישים עולמות!

בדבר הספרדים עדיין הם על מקומם ותמיד הולכים לשאול מה יהי' בסופנו, והוא עונה להם כי עוד לא באה תשובה מפריז, ומשערים כי כבר באה תשובה אך הפקיד מציק להם עד שימאסו בחייהם ויתנו לו כל מה שיחפץ הוא, היינו מכתב בכתב ידם כי הולכים ועוזבים המושבה ברצונם הטוב בלא שום כפי' וסיבה מצד הפקיד, והחכם באשי יהי' חתום ע"ז.

ואני הייתי במקומם אחר חג הפסח ואז מכרו בהמתם למען שיהי' להם במחיר הזה במה להחיות את נפשם, והנה איש מטושבה ביזין סגר לי שנסע עמהם יחד ערך חצי אלול (והמה סבלו מקודם פסח תרע"א עד חצי אלול ובחצי שנה הזה אכלו את אשר הי' להם יתר הפליטה).

בעת האחרונה עזבו שלשה אכרים מהמושבה את מקומם ברצונם הטוב בלא שום כפי' וסיבה מצד הפקיד והמה מהצעירים הידועים אשר הפקיד התפאר בם כי הם יבנו הארץ, ועתה יראה החכם מה הועיל הוא בתקנתו? דוחקים את בעלי הנסיון אשר סבלו ולמדו ענין האכרות ומביאים צעירים תחתם גם ניתן להם כסף לכל הצטרכות העבודה ועתה כאשר נאכל הכסף עוזבים הם אחד אחד את המושבה.

ואני כותב הטורים האלה מכיר אני אלה הפקידים כי מחדשים דברים בהמושבות למען כבודם ולמען לרכוש להם רכוש, הם חפצים

אשר העובדים בזיעת אפם אשר הקריבו דמם וחלבם וקרבנות אדם, עמלו ויגעו בכל עבודה קשה וכבדה המפרכת את הנוף יתר על כחותם, אך למען הישוב, באקלים אשר לא הסכינו בו ובפחד ובהלה מחומסים ורוצחי נפש, גם בלילה לא נתנו מנוחה לגוים, ועל כל אלה הצרות עוד נוח להם להפקידים, ומוטב להם שאלה הראשונים ישתחוו לאגורת כסף עד כבר לחם יבואו ואף תתבטל כל המושבה ולא יזוז אף כחוט השערה מכבוד הפקידים. ואיך לא ידאב הלב והנפש כי אחרי עוד סבלם בעשרים שנים בכל מיני פורעניות המתרגשות בקשו והתחננו מהפקידים טובה קטנה לעשות להם — שיתנו להם הלואה לכל או״א אלף פראנק שישלמו קמעה עד שמונה שנים, ובשום אופן לא נתמלאה בקשתם. והטעם? יבינו הקוראים להלן מכל סדר ההנהגה שיקראו, וזה הדבר הנהוג:

כל אכר משיג הלואת אלף פראנק בתנאי אשר כל אכרי המושבה יהיו אחראים וערבאים יחד, כלם יחתמו בתורת ערב, והפקיד אך אז נותן רשותו לקבל המלוה מהבאנק, תיכף כאשר ידישו את התבואה מוכרחים הם למכור את תבואתם ולשלם את האלף פראנק בהבאנק וכשיבא זמן הזריעה מקבלים שוב אלף פראנק מהבאנק ע״י ערבות כל בני המושבה, ואם יקרה ע״י איזה סבה שאחד מהלוים לא השיב הלואתו בשלמות, ובאשר כי כלם ערבים וז״ז יקשה לב הפקיד ולא יחפץ עוד לחתום על הלואת כל האכרים ואז תבוסת כל האכרים שלמה מפני אלה הטעמים: (א) כי אם ימכרו התבואה בעת הדישה אז מקח התבואה נמוך בעשרים פ״צ ממקח התבואה בעת הזריעה; (ב) כי לפי זה צריכין לאַחֵר הזריעה, כי באין להם כסף לא יוכל לקדם, וכשיאחרו הזריעה הנה הגשם חלף ועבר זמנו וזה עוד יותר קשה מצרה הראשונה.

והנה חפצם להלואות אלף פראנק לשמונה שנים לא נתמלאה, אך אלף וחמש מאות פראנק ינתן להם בתנאי אם יעזבו את המושבה ויכתבו ויחתמו בכתב ידם שברצונם הטוב עוזבים אותה.

הלב יתפקע — הוי אבזריות הוי רצח — שריפת נשמה וגוף קיים אנשים אשר סבלו צרות צרורות קרוב לעשרים שנה וממש נתקיים בהם והיו חייך תלוים לך מנגד, יצטרכו ללכת ולא לשוב עוד משום דבר קטן, טובה קטנה הלואת אלף פראנק לשלם במשך שמונת שנים, גם האשכנזים אמרו לי שיעזבו את המושבה אף כי בעלי אשה ובנים הם ואין להם שום תומך ועוזר, וכוונת הפקיד אשר אנשים צעירים פנוים מאשה ובנים

יתישבו על מקום הזקנים ולהבחורים ינתן לכל אחד אלפים וחמש מאות פראנק לצורך כלי עבודתם, ולהזקנים ינתן ט"ו מאות פראנק ויעזבו את המושבה, יען כי הבחורים הצנוים יעבדו את הארץ ולא יעזבוה. אבל גם זה אינו בדוק ומנוסה, אדרבה הזקנים בעלי אשה ובנים מוכרחים לעבוד כי יש להם עוזרים, ואם יעזבו את המושבה מי יכלכל את משפחתם אבל הבחור אם יעזוב הארץ הוא פנוי ממשפחה ולפניו הארץ פתוחה, ויש גם הרבה מהבחורים העוזבים את הארץ, ישפטו הקוראים, את הט"ו מאות פראנק לא ינתן להעוזבים בש"א עד אשר יחתמו כי עוזבים הארץ ברצונם ועל חתימתם יהתום החכם באשי למען שינקה הפקיד מכל עון ואשמה אצל הנדיב והיק"א: האנשים האלו שסבלו זמן רב לא מצאתי בהם שום חסרון זולת, החסרון, אשר שומרי תורה ודת ישראל הם, כי ד' פעמים ראיתים בבית התפלה בליל ויום ומנחה בש"ק ולמעריב למוצש"ק וזולת זאת לפי הבנתי ובקיאתי אין בהם עון אשר חטא, אוהבי עבודה וחובבי הארץ הם כלם!

המושבה ביזען

בערך מהלך עשרים רגעים מנמה עומדת המושבה ביזען. יש שם ששה עשר אכרים, ביניהם יש שתי משפחות שלכל אחת מאה ותשעים דונמים אדמה, ואך כשתי שנים כשנתיסדה. התבואה אינה מן המובחר אף כי האדמה טובה, אבל משום שהערבים זרעוה בכל שנה ולא הובירו אותה, לכן נעשתה האדמה רזה וצריכה לזבלה. אינני רואה איזה סימן שיהיה שם ישוב לאכרי אחב"י, אך באופן שיעשו עפ"י הפרטים שאבאר להלן.

המושבה מֶסְחָה

רחוקה מהמושבה ימה ערך שלש שעות. נמצאים בה שלשה ועשרים אכרים, לכל אחד שלש מאות דונם אדמה טובה, עומדת על כר נרחב אויר צח ומבריא משמח הנפש, בכמה ענינים המושב טוב ויפה, אך יחסר להם דברים הרבה שנחוץ לאיכר, מים יביאו ממעין היוצא מאחורי המושבה ערך מהלך רבע שעה, במרוצת העת ינתן להם מים בהמשכה

ע"י צנורות מהמעין להמושב, אך מעכבים הדבר ע"י הפקידות עד אשר יחתמו על הקונטרקטן (שטרי חוזה) שינתנו להם.

המושבה שעזרא או סג'רה

רחוקה מהמושבה מסחה ערך שלש וחצי שעה, נמצאים שם עתה תשעה עשר אכרים, ובכל שנה או שנתים יתחלפו האכרים הראשונים יעזבוה ואחרים יבואו על מקומם. המושב שייך להפירמא יק"א מלפנים התנהגה המושבה ע"י פועלים, אבל משום שההכנסה היתה מועטת להפירמא לכן חלקוה לאכרים אך לא התנהגו אתם כהנהגת כל המושבות כי בתים לגור אך טעט יש, גם רפתים בעד בהמות מעט, ובכלל זה נבדו מהם הרבה בהמות, והדבר מובן אם אין לאכר את כל דברים הנחוצים לו הנה הוא תמיד קרוב להפסד ורחוק משכר, ומכל שכן אם יקרה כי נגבו מהאכר את שורו או פרדתו הרי הוא עני גוע כי שוד מקחו ערך עשרה נפוליין, ופרדה ערך עשרים לי"ט.

ובכלל הם אכרים חרוצים ועובדים ופועלים טובים. ראיתי שם שנשיהם ובניהם כלם עובדים בשדה ובגנים אשר יזרעו ירקות סביב ביתם בית מגורם, ובעטל כפיהם הם משלמים הרבה חובות להיק"א.

כי לא דרך ומדר של המושבה שעזרא כדרך כל מנהיגי המושבות נותנים להאכר אלפים פראנק בהלואה שצריך לשלם כל הסך במשך חמש שנים.

עד שנת תרס"ט לקחו מהם עשרים פר"צ מחלק תבואתם, מזה יגוכה $12\frac{1}{2}$ פ"צ מכם להממשלה ועוד $7,\frac{1}{2}$ פ"צ לקחה האדמינסטראציא על הלואת 2500 פראנק, ואח"כ נתחדשה הלכה כי הפקידות לוקחת 30 פ"צ והוצאות הזריעה ואכילת הבהמות עולה לסך 50 פ"צ, הרי לך שלשים פ"צ להפקידות וחמישים להוצאות, עולה לשמונים פ"צ ונשאר להם עשרים פ"צ להוצאת ביתם לכל השנה, הרי לך העניות והדלות, ואם ח"ו יהי' אסון בבהמתם אין לך אסון גדול מזה, ובשנת תר"ע שנת השמיטה כאשר הי' שנת גרעון וחסרון בכל אה"ק נשארו חייבים בבאנק שנים עשר אלף פראנק, וממילא נפסקה העזרה גם מהבאנק, וכן הולכים מדחי אל דחי, לכן עזבים את המושב אחרי אשר יאבדו כל אשר להם וכל הנשאר יקחו מאתם בעת עזבם את המושב ואף לנשיהם ובניהם אין להם לתן כי הכל שייך להיק"א

וכן הדבר הולך באין שום יסוד לחלק עני מעניו. האיש החדש הבא ידמה כי יעשה שם דבר, אבל באמת אין דבר.

גליל העליון

ראש פינה.

בה שנים וארבעים איכרים, ובניהם יפים וטובים. הן ידוע לכל כי אלפים רבבות פזר עלי הנדיב, רבבות כסף הלכו לאבוד על הפבריקין ועל המרתף והיקב ועל כל הנסיונות שנסו שם ולא עלה בידם, האכרים שאכלו מזונות על שלחן חותנם שכחו כי לא לעולם יתן החותן מזונות, ולו הואילו לכה"פ לקרא פרשת השבוע בכל שבוע כסדר או אפילו לשמוע רק מפי הקורא בתורה כי צריך להבין בימי השבע לימי הרעב, אולי הי' איזה פעולה להם אבל מה שעבר אין! הנני כותב הדברים אולי יהי' לפעולה לימים הבאים למען תזכרו ועשיתם. עתה מי שיש בידו כח ועוז לעזור להם ברב או במעט, לאלה היושבים שם יותר מעשרים וחמש שנים אזי מצוה גדולה להביאם לאיזה תכלית, למען שלא יצטרכו לילך על פתחי נדיבים ולסבול חרפת רעב, (ועוד נדבר להלן מזה). ואפשר אם נעיין בענין היטב הדק, נבין אשר אולי הפקידות חיבת בזה עוד יותר מאלה העניים, אמנם, יאמר האומר או הקורא מי בקש זאת מידך לתת עצות ולהזכיר נשכחות? אבל תשובתי בצדו, הן בעתים הללו כותב כל אחד רעיונו עפ"י שכלו ואין אומר לו מה תפעל, החפץ לשמוע ישמע והחדל יחדל.

ומספקני מאד והבין לא אוכל, בראותי בנסיעתי חוזרה מראש פינה לערך חצי שעה בהמושבה מַחָנַיִם ששם גבול של אדמת אבנים אשר באדמת ראש פינה, "במחנים" עומדים שנים עשר בתים פנוים מאדם, משם תמשך האדמה על ערך קרוב מהלך שתי שעות ששיכת להנדיב, האדמה טובה מאד התבואה מאד יפה, הפקיד נתן האדמה לזריעה לערבים על חומש, לא אוכל להבין, איך ומדוע לא תנתן אדמת מקום מחנים אדמה טובה חלקה בלא אבנים, לבני ישוב אדמת ראש פינה המלאה אבנים ואשר לא ישא להם פרי אף למחצה, חדה היא ותהי לחדה: ששה איכרים מראש פינה שנתנו להם אדמה במחנים, מצליחים בפרי אדמת חלקם.

משמר הירדן.

בה אחד עשר איכרים, אדמה טובה ויפה, נוה שאנן. ראיתי תבואות המקום כי עולים יפה, ושאלתים האם כן בכל אדמת המושב? ותהי תשובתם כי בכל מקום אין רע, ויש מקומות אשר טוב מאד יען כי מזבלים שם האדמה בזבל, ואיכר אחד הראני איזה אילנות שקדים אשר כל אחד נושא פרי כשני רוטלים, מים יקחו מימי הירדן כי קרוב אצלם ים, החוילה והירדן יורד להחוילה ושם סביב יש (באסאה) בצות, אשר מזה סובלים איזה מהם מחלת הקדחת, אך האיש אשר בידו לחיות חיי טובים, איננו ניזק מהמחלה ולא תבא עליו.

יסוד המעלה.

בה שלשים איכרים, לכל אחד שלש מאות דונמים אדמה, אדמתם אך מעט הקרובה להמושבה ויתר האדמה רחוקה מהם והיא אינה כ"כ טובה והיא קרובה להרים, צריכה לזבול, וזה אין בכח בני המושב כי עניים הם. בדוק ומנוסה שאדמה מזובלה, המחזקת חמשים דונאם תוציא יבול כערך מאה וחמשים דונמים אדמה בלתי מזובלה, ואפילו אם תוציא המזבלה רק פי שנים כפי הוצאותיו נ"כ החשבון מראה לדעת כי טוב המעט מאדמה טובה מהמרובה של אדמה שאינה כ"כ טובה, כי בזה הוא מקמץ, ומרויח הוצאות של מאה דונם זריעה חרישה וקצירה, וטעות זה שגור בהם כי אדמה הרבה העיקר, אך בזה לא כל המרבה הי"ן משובח [וזאת ידוע גם מחז"ל כי עדית מעט יותר טוב מזיבורית הרבה, וע"כ שפטו בחכמתם, הנזקין בעידית ובע"ח בבינונית וכתובת אשה בזבורית והחכם יבין אם צדקו חז"ל במשפטם] ולפני בעל כים אולי טוב ויפה קרקע מרובה כי הוא בכח כספו מטיבה. ראיתי אצל אחדים מהם כי מוכן להם זבל הרבה, ועל שאלתי מדוע לא יניחו זבלם על פני השדה? ותשובתם פשוטה כי בבהמתם אשר להם בקושי גם את אדמתם יעבדו, ואין להם בהמה להוליך הזבל לשדה, ולשכור פועלים אין בכחם, וגם אין מי לשכור כי כ"א טרוד לנפשו, ולו הואילו לזרוע מאתים דונם או פחות והמותר לעשות כרב. למען תנוח האדמה, כי אז הרויחו בזה שבזמן עבודתם על הנשאר הובילו הזבל לשדה, וגם השדה כרב. היתה טובה לשנה השני. אויר

המושבה מביאה לפרקים מחלת הקדחת בהמושבה. יען כי היא קרובה לים החוילה, שנקרא מי מרום שבתוכו נופל הירדן. שם הדגים בזול, אבל טעם הבשר רחוק מהם משום הדחקות. גם יין לוּ שתו מעט משום בריאותם אבל הם מבלי להזכיר ! איזה משפחות ביניהם אשר חייהם לא כ"כ בדוחק והם בריאים וחזקים יותר מיתר חבריהם האכרים. סביב לים רואים הרים אשר לפי הנראה הם קרובים לים, אבל כשנסעתי מיסוד המעלה על דבשת הפרדה עברתי את מי מרום במהלך שעה אחת, ועוד ארבע שעות רכבתי על דרך העולה מתולה, ועוד לא היו קרובים לנו ההרים. שם מאתים אלף דונמים קרקע השייכים להממשלה שהעובדים יתנו חומש, הארץ שם מישור ויש גם תבואת קיץ יען כי בחורף עומד שם המים עד אחר חג הפסח, ואז יתחילו לזרוע תבואות קיץ, וגבול זה הוא לירדן לצד מערבי, והיושבים עלי' המה ערבים ובידואנים.

המושבה מתולה.

מששים איכרים אשר ישבו על אדמת מתולה ישנם עתה אך כשלשים ושמונה, לכל אחד יש מאתים וחמשים דונם אדמה, והאכרים מתמעטים תמיד. לו היו בין אנשי פתח תקוה כי אז היו מתרבים והי' להם די ספוקם אבל דא עקא, אין להם מורה להראות להם זה הדרך אשר ילכו בה עומדת על הר גבוה ערך 400 רגל קומתו, האויר טוב, אצל מתולה ההר חרמון והר הלבנון, במערבה של המושב ארץ מישור שנמשך והולך עד עיר ש ד י ד י, למזרחה של המושב מתחת ההר יש להם אדמה ומדרומה אצל הדרך יוצא מעין מתחת ההר אשר די להשקות כאלף דונאם נטעים ואין להוציא ע"ז אף פרוטה אחת, ומצפונה תחת ההר יוצא מעין מההר זכל המושב ממעל ההר ישאבו מימיו, ועוד ירוצו בעינות מים מההרים אשר ג"כ ישקו ערך שני אלפים דונם באופן אם יעמידו מעטאר. המושבה פתח תקוה קנתה אדמה עוד הרבה מאשר היה לה בתחלת הישוב, יען כי יבואו אנשים חדשים, אבל אנשי מתולה דחוקים המה כמו בכל המושבות, אמנם גם בתחילה נמצא איזה מהם שהביא סביתו כסף או הי' לו איזה משפחה הסומכים ותומכים אותו. כללא דמילתא איש מאחב"י בשום אופן לא תספיק לו עבודת האדמה די פרנסתו אם לא יהי' לו איזה סעד וסמך מהנטיעות, מלבד הפלח הערבי שאיננו שום בעל הוצאה, והוצאות של

איש ישראל רבות הן כידוע לכל.

עוד צריך לדעת כי נטעים יביאו שכר הגון יותר מזריעת התבואה. וחמשים דונם אדמת נטעים תתן ריוח יותר משלש מאות דונם זריעת תבואה ולא צריך לזרוע בכל שנה, וגם חרישה צריך רק 50 דונם ומכל המושבות שבגליל ראיתי אך המושבה סאמארין עולה על כלם, יען כי יש בה נטיעות גנים, וגם אותם צוו במפגיע שיתלשו הנפנים ובאם שלא ישמעו לא יקחו מהם הענבים להיקב. אחדים עשו כאשר צוו עליהם ואחדים אמרו יעבור עלי מה אני לא אקציץ ולא אחבל הענבים, אינני יודע חשבון כלם. אך אחד ספר לי כי בשנת תר"ע קבל מחיר ענביו מאה ועשרים ל"ס, ובשנה זו כאשר שער היין עלה בוראי יקבל יותר, וגם זתים יפים יש במושב סאמארין, וזו ראי' כי אך בנטיעות יש ריוח הגון.

המושבה אקליד

בין חיפה ובין סאמארין, בה עשרה בתים. לכל אחד נתנו מאתים וחמשים דונם אדמה לזרוע, וגם בית לשבת וסך אלפים וחמש מאות פראנק לקנות בהמות וכלי עבודתם. הם מחויבים לתת בעת הדישה מאתים פראנק להאדמיניסטראציע על החוב, ודאדמיניסטראציע מחויבת לשלם המס כחוק. ספר לי אחד מהאיכרים כי נשאר לו אחר הדישה מאה וששים פראנק, ובזה צריך לפרנס את ביתו ובהמתיו כל השנה וא"כ באיזה אופן יוכל האכר לישב בהמושבה אם לא יחשבו עצות שיהיו לו במה להתפרנס?

הקאנטראקטין

שנשלחו להאיכרים בהתחיבותם לחתום עליהם דוקא ובאם שלא יסכימו לחתום אזי יהיו להם השדות רק באריסות כמנהג שיתנו חומש מהתבואה בכל ארים שקודם כל מוכרח לתן המס $12\frac{1}{2}$ למאה ואחי"ז נותן לבעל הקרקע חומש כך הכל שלשים פריצענט.

וכאשר חשבנו כבר כי 50 פ"צ עולה הוצאת חרישה וזריעה וקצירה עולה לסך הכל 80 פ"צ, נשאר להאכר עשרים פ"צ לחיות ולדי ספוקו לכל השנה, ולפעמים יקרה גם אסון לבהמתו, או שנה לא טובה או הוא

אזלל שבאמללים.

הקורא אולי יאמר מי שמך לאיש להודיע בשער בתי רבים לחשוב חשבונות ולבקר מומים, הן כל איש שורר בקניניו וברכושיו להבטיחם, ובפרט כי הרבה סירים שראו בחנו הכל בטבחר הבחינה המה כתבו ועוד כותבים ועוד יכתבו כיד חכמתם וכיד הנסיון אשר להם?

ע"ז אענה גם אני חלקי, הן אלה הסירים, הכותבים, ואשר עוד יכתבו, גם החכמים, או אפילו בעלי נסיון כשהם לעצמם כלם כבודם במקום מונח, בודאי כל אלה טובת הישוב דורשים, ויקר להם נפש אחת מאחב"י, כוונתם ודאי רצויה.

אבל אין דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחד, אני הגבר ראה עני בשבט עברתו משנת תרט"ב כשבאתי לאה"ק על מדבר שממה אני הייתי הראשון, אני סבלתי אני הייתי אב ואח לכל הפגעים ומרעין בישין, עמדתי בנסיונות הרבה פגעים רעים וכדורי מות ואימת משחיתים סבוני גם סבבוני, אני הוא הבעל נסיון האמיתי וצרות מלמדים לו לאדם חכמה ודעת. הכותבים הסירים והחכמים, יבואו על דבר הנראה לעינים כהרואה ככר לחם אפוי ואינו יודע כמה יגיעות יגע אדם עד שיהי' ככר אפוי כמאמרם ז"ל עשרה יגיעות יגע אדהי"ר עד שמצא פת לאכול (מד"ר) אני הוא הבעל נסיון הגלוי וידוע לפני הכל מראש ומהתחלת הישוב (כאשר אכתוב להלן בפרטיות) אני הוא היודע משעה הראשונה כאשר הנדיב שיחי' התחיל לעזור לאחיו ומי הוא אשר יחפוץ לידע המעשים טובים של הנדיב יקרא נא את ספרי "דברי מרדכי" אשר הוצאתי לאור בשנת תרט"ש וימצא הכל מפורש ואת כל מה שעשה הנדיב הי' רק התחלה וכמה רבבות עלה לו עד הנה וכפי שמשערים עלה לו עד ששים מיליאנען פראנק, כמה שחפצו הפקידים נתן להם הנדיב הכל לטעז אחיו שיחיו חיי מנוחה, ואת אשר עשו הפקידים ג"כ ידוע ואין לוע"ק על העבר אך אולי אוכל להועיל על להבא.

והנני להראות בעליל עד כמה הנפקא מינה של ידיעת איש הישוב כמה שנים באה"ק לידיעת איש הבא לתור את הארץ ושואב ידיעות הארץ מאיש אשר יושב בה אך זמן מצער.

הנה באו זה לא כבר שני אנשים נכבדים גבירים אנשי שם שומרי תורה ומצוה להתחקות ולשאוב ידיעות הארץ למען אחיהם שבגולה, שימצאו פה מנוחתם. האחד בא למושבה סעזערא ויבר לבית הפקיד, למען ידר

לו על דבר ביאת אחיו מחוץ לארץ. הפקיד אמר לו כי אדמה בת שלש מאות דונאם בערך תשא ריוח 2500 פראנק לשנה, ומחויב היושב עלי' לשלם 3 ½ פריצענט בכל שנה על החוב שישאר עליהם ערך 10000 פראנק ובערך ארבעים שנה ישלמו את החוב, רק נחוץ להם 5000 פראנק כי 1000 פראנק צריכים לתת במוקדם להיק"א ועוד 4000 פראנק צריכים להוצאות הקולוניזאציע. האיש הנ"ל בא לביתו לחו"ל ומסר הדברים להאנודה, ועל סמך זה כתבו א"ע שבע משפחות, חמשה במושב סעוירא ושתי משפחות במושב ימה. החמשה משפחות באו בערב רה"ש תרע"ב לסעוירא, אחר רה"ש התחילו לחקור ולדרוש אצל האכרים, והנה החשבון כלו להיפוך והלכו כלם יחד להפקיד ועשו חשבון צדק. והנה בשנה זו שהי' שנה טובה, נשאר להם 900 פראנק ריוח ומזה הסך צריכים לשלם ערך 400 פראנק לשנה ליק"א, היינו 3 פריצענט מהכסף ועוד 100 פראנק על הקרן, ולפי החשבון ימשך התשלום הזה מאה שנים, ועד ק' שנים לא שייך האדמה להם, ובראותם זאת באמת באו לפ"ת ועוד אינם יודעים מה לעשות כי הכל מכרו בביתם ונשברו ממצבם ונהרסו. השתי משפחות שנוסעים למושבה ימה עוד על דרכם, אחד מהמשפחות שאל ע"י מכתב לבן עירו היושב בפ"ת זה לא כבר והוא שאל אותי מה להשיב לו ואמרתי לו עצתי מה שישיב לו, ע"כ לא בא בעצמו רק שלח את בנו רווק על מקומו, וגם הרווק הזה שב מסעוירא ובא לפ"ת. ומעתה יבינו הכל על מי נוכל להשען, כי האיש הבקי באה"ק יוכל להציל כמה נפשות מישראל.

עוד טעם כעיקר שאני מדפיס את נוסח הקאנטראקטין הוא, פשוט, מפני כי הבלינ לא אוכל על הקטטות וחלול כבוד התורה, וכבוד הנדיב שיחי' המסובב מהקאנטראקטין האלה. הנדיב שי' פזר ככף כאפר על המושבות למען ישוב הארץ ולטובת אחינו בני ישראל, והקאלאניסטים ממאנים לחתום על הקאנטראקטין שנוסחם קשה מאד, ומזה באה כל המחלוקת, וכדי בזיון.

הנה למשל פרצה עתה מריבה בגלל הדבר הזה בעקרון, הנקראת מזכרת בתיה (ע"ש אם הנדיב ז"ל.) פקיד המושבה הנזכרה תבע מהאכרים ששת אלפים פראנק, והם השיבו כי יש להם טענות על התביעה הזאת, ודינא קא תבעי, ואם יצאו חייבים בקשו שיאריכו להם זמן התשלומין ירחים אחדים, כי בזמן הקציר התבואה בזול, ובעת האסיף מחירה עולה ונמכרת ביוקר, וגם בעת האסיף יאספו זיתיהם

זימברום, וישלמו. כי היתה השנה הזאת בעת הקציר שנת דוחק להם, כי היה עליהם לשלם שמנה עשר אלף פראנק לאחד המלוים בירושלם אשר לוו ממנו בנשך גדול וגם זה מפני הקאנטראקטין, כי עד השנה החולפת היה להם קרעדיט בהבאנק אנגלא פלשתינה, בנשך לא רב אבל מפני כי מאנו לחתום על הקאנטראקטין, בקש הפקיד את מנהל הבאנק לבל ילוה להם כסף, והוא נעתר לבקשתו, ולכן נאלצו לפנות אל המלוים ולשלם נשך יותר גדול. על כל פנים בקשו מאת הפקיד לסמוך על נברים אחד מצדם, ואחד מצד הפקיד, והגאון קוק אב"ד דיפו יהיה השלישי; ויבחרו מצדם את הרב ר' יואל משה סאלאמאן נ"י מיסד מושבת פתח תקוה. וימאן הפקיד בראשונה לקבלו, אח"כ נעתר לבקשת האדון ענתבי ויתרצה לקבלו לנברר, אך את הגאון קוק לשליש לא קבל בשום אופן באמרו כי איננו חפץ לדעת את הרבנים. וילך הפקיד לערכאות וישלח למזכרת בתיה את אחד ממשרתיו בלוית חילים ויגרשו את השומרים אשר על הזיתים, ויבאו האכרים המה ונשיהם ובניהם ויריבו את החילים ויגרשום, ויגישו האכרים טכתב בקשה להפחה, ודעת לנבון נקף מה רב חלול כבוד הנדיב בזה; הנדיב כבר הוציא על עקרון יותר ממיליאן פראנק, ובשביל ששה אלפים פראנק בא הפקיד בעקיפין ובחילות, מה יאמרו הנכרים? היאמינו כי לשם מצוה וישוב הארץ עשה הנדיב מה שעשה? ודי למבין. ומה גדול חלול כבוד התורה באמור הפקיד כי איננו חפץ לדעת את הרבנים, והלא ידוע כי הרב דיפו דבריו נשמעים בכל המושבות שביהודה, ומדבריו לא יסורו האיכרים, ואם היה הפקיד סומך עליו בטח היה הדבר נגמר בשלום ובמישור, בלי חלול השם וחלול כבוד הנדיב שי'. הדברים האלה כנים ואמתים הם, כי חקרתי ודרשתי היטב, ואין בהם כל נפתל.

ע"כ הנני לתת לפני הקוראים סעיפי הקונטרקטים אולי ימצאון אנשים חכמים וידועים, שישימו לב להבין כי עפ"י הסעיפים ועפ"י האופנים האלו האם יוכל להיות ישוב בא"י והאכרים ישארו על מושבם באם שאפילו יקבלו עליהם עול הקאנטראקטין, ועפ"י הנסיון שלמדתי לדעת מהמושבה פ"ת עד הנה שהיא כפורחת עולה מיום ליום בישוב אנשים ובכל דבר טוב ומועיל בגשם ורוח כאשר ימצא הקורא להלן בתוך חבורי, בשום אופן לא יוכל האכר לישב בתוך חברת יק"א עפ"י אופני הקונטרקטן, כי זה רק לחיי שעה, ואפילו אם האכרים היושבים מכבר יהיו מוכרחים לישב על מק"מ והו מפני חלישות כחם ועניות המדוכא אשר אין בכחם עוד לבקש אחרת, אבל בניהם אינני מסופק כלל שילכו מבלי שוב עוד יען

כי אחרי כל הרפתקאותיהם הקרקע אינה שלהם לפי סעיפי הקונטראקט.

הנני חושב כי ראשי היק"א אינם בקיאים היטב בכל הענין, כי רק אל מה שיכתבו הפקידים ישימו לב, ולו ישימו לב ראשי היק"א בענין הזה לידע מהותו ותכונתה, בוודאי ישימו העקב למישור. איש כי יבא לבקר המושבות מתארח הוא אצל הפקיד וידוע אשר מאמין הוא לכל אשר יאמר לו הפקיד, אבל אם ישלחו איש שיבקר כל המושבות ויחקור וידרוש אצל האכרים אך אז יתודע האמת לאמתו.

נוסח הקונטראקט.

קונטרקט של הבטחת מכירה.

מושבה.....

№.....

בין היק"א חברה אנגלית אשר מושבה בראד שטרייט בלונדון, ואשר בא כחה בסוריא הוא הענרי פרנק היושב ביפו מצד אחד
והאדון . . . נתין . . . היושב ב . . . מצד השני
נדברו והותנו התנאים האלו:

סעיף I.

אחרי אשר האדון . . . מסר . . . לצמיתות את כל נחלות . . . בסוריא להחברה יק"א וזאת קבלה אותן ותאחז בהן הואילה החברה יק"א למסור להאכר

בכפר . . . וילאיע . . . סנדזיאק . . . קאזא . . . לעבוד אותם, את הנכסי דלא ניידי האמורים מטה ואשר התכנית הרצויה בזה מראה, בפרטיות:

א) . . . ב) . . . ג) . . . ד) . . .

חברה יק"א מתחיבת למכור לאכר הנ"ל את הנכסי דלא ניידי הנ"ל אחרי שהאכר . . . הקונ . . . יכנים . . . בשלמות לה' יק"א את התשלומים האמורים מטה.

מלבד זה מודי . . . האכר . . . שקבל . . . מאת היק"א סכום כסף של . . . בתור הלואה לבנות בתים בשביל התישבות . . . והסתדרות . . . במושבה, לקנות מקנה, מכשירים ומכונות לעבודת האדמה, מטלטלים

כלים לוריעה או בתור תמיכה לפי החשבון הרצוף אל הקונטרקט הנכחי והוא נחשב ללוה של היק"א על כל הסכום הזה.

האכר . . . מתחיב . . . לשלם לחברה הזאת או לבאי־כחה :

א) כל הסכום הנתן לו בתור הלואה.

ב) מחיר הנכסי דלא ניידי כפי הקצוב מטה :

ג) הרבית של שני הסכומים הנ"ל

אופן סלוק הקרן (סכומי ההלואה ומחיר הנחלות) עם תשלומי הרבית יהיו על פי הרשימה הרצופה פה.

. . . . . .

פרעון החוב בזמן יותר קצר מהזמן הקצוב בלוח־התשלומין הנכחי לא יוכל להעשות רק בהסכמת היק"א על זה.

אם הכנסות האכר . . . תעלינה ליותר מארבעת אלפים פר. ברוטא הרשות ביד ח' יק"א לשנות את לוח התשלומים, בשביל לקצר את זמן סלוק החוב.

בו בזמן שהאכר . . . חותם על כתב ההתקשרות הזה חותם הוא גם על שטרות על שם האדון הענרי פראנק בא כחה של היק"א בעד כל אחד מהסכומים (חלקי הקרן והרבית) שעליו לשלם שנה בשנה.

בפ־נצים, צריכים להיות התשלומים הנ"ל בממון מזומן, אבל יש הזכות ליק"א לגבות מאת האכר . . . את חוב . . . בשוה כסף על ידי לקיחתה חלק ידוע ט־בול אדמתו.

סעיף II.

כל זמן שלא יהיו בידי האכר . . . שטרי המקנה המעידים על זכותו על נחלותיו ואשר על אודותם ידובר בסעיף VII, אין לו להאכר הזה הרשות לחלק באיזה אופן שיהיה את העקספלאטאציע של הקרקעות הללו. אם קודם סלוק חובו האכר . . . מת, מוברחים יורשיו לאחוז באמצעים הנחוצים לפי דעתם למען שתשאר העקספלאטאציה הזאת בלתי־מחולקה עד אשר יקימו את כל התחיבותיהם כלפי היק"א ועד אשר יוסמרו להם שטרי המקנה, ואם לא ישמרו את התנאי הזה תוכל היק"א לבטל את הכתב הנכחי.

אף על פי כן הרשות ליורשים לבחור באחד מהם שהוא ימשוך את העקספלאטאציה לבדו ויטלא מקום המניח בזכיותיו וחובותיו, רק בתנאי שתסכים לו היק"א ותקבלהו.

לפעמים היק״א משארת לה הזכות להרשות את חלוק העקספלאטציה הן בחיי האבר . . . והן אחרי מותו.

כשהעקספלאטציה נחלקת הבעלים החדשים נעשים כלם יחד אחראים בעד כל חובו של האבר עד סוף פרעונו.

אם אחרי מות האבר . . . לא נשאר בן נדול בשנים וראוי על פי מצבו להמשיך את עבודת אביו או אם משפחת המנוח אינה מוכיחה בפועל שלה היכולת להמשיך את עבודתו בהתאמה לרצון הקונטרקט תאין עד אשר יגדלו הבנים הקטנים, הרשות ליק״א לבטל את הקונטרקט הזה לפי התנאים האמורים בסעיף VI.

סעיף III

כל זמן שהאבר . . . לא סלק עוד את כל חובותיו ליק״א מחויב הוא להשתמש בנכסי דלא נידי האמורים לעיל אך ורק בשביל עבודת אדמה (אגריקולטורה) ובשביל נדול מקנה ועל ידי עצמו ובעורת משפחתו מבלי יכולת למסור את העבודה הזאת לאחרים אם לא ינתן לו הרשות לזה מאת באי־כחה של היק״א.

האבר . . . לא יוכל להשתמש בעזר פועלים שנתיים (חדתים) רק בזמן אשר יוכיח בברור כי מספר העובדים ממשפחתו אינו מספיק לו לעבו אה.

על האבר . . . לעבד כל אדמתו, שנה, שנה, בתמידות (וישמיטה?) מבלי להשאיר, באיזה אופן שיהיה אף חלקה קטנה, כדי להמנע מהמחלול.

על האבר . . . לתקן באופן היותר טוב את צנורות ההתיבשות, ההרבצה, וההנבלה. ועליו לשים לב על הסינים, הדרכים, הגשרים, ונחלי המים ובכלל על המלאכות של הטבת הקרקעות, וכן על הזרעים והנטיעות הבאים מאליהם או העשוים על ידי חברת היק״א.

על האבר . . . לשמור שמירה מעולה על כל נחלותיו וגבולותיהן בלי שום התרשלות; לאפוקי בזמן שהסכנה גדולה. ומי אשר לא ימלא את הסעיף הזה יחל עליו הסעיף שש.

סעיף IV

כל הסמים והארנוניות אשר שמה ואשר תשים הממשלה על האחוזות על הקציר וכדומה, כמו: עושר וָעֹרֶנָה אַסֻקָרְיָה דַרְבִּיָה וכו׳ מושלים כלם על האבר . . . וזה האבר חיב לשלם גם חלק מהוצאות המושבה וכו׳.

ולהכנע לכל החלטות לטובת הצבור, אשר יצאו ואשר תצאנה מועד המושבה הנבחר על יד האברים.

סעיף V

הקונטרקט הנוכחי וכל השיך לו אינן יכול להמסר לאחרים, ואסור לאבר . . . להשכיר את אדמתו או להושיב או להרשות שאחר יתישב עליה בלי הסכמה בכתב של היק"א.

סעיף VI

אם האבר . . . לא ימלא את אחד הסעיפים מהקונטרקט הזה הן בנוגע לפרעון התשלומים המפורטים בסעיף 1 והן בנוגע לעבודת אדמתו הזכות ליק"א להפקיע לעצמה ע"י העבודה הזאת ipso-facto את האדמה, הבנינים אשר עליה, מטעיה ויתר השבוחים שנעשו על האדמה, על ידי האבר, בלי שום ערעור ופורמליות.

חשבון הליקוידאציה יעשה על ידי באי־כחה של היק"א שיבא בחשבון מצד אחד:

א) ערך כל הכבוש שמשיב האבר: קרקע, בנינים, נטיעות, מכשירים, מכונות, מקנה ומטלטלין שונים. הקרקע יערך עפ"י המחיר הקצוב בסעיף 1 בצרוף כל ההשבחות, (החריש, הנטיעות, בנינים חדשים) שעשה האבר על חשבון עצמו, רק בתנאי שההשבחות האלו העדיפו באמת על ערך הנחלה.

לעומת זה אין להביא בחשבון את תוספת המחיר שעלה על הנכסים דלא נידי מעצמו ע"י הרמת מצבה הכללית של המדינה או של המושבה. בהערכת הבנינים, יכנסו רק בתי־מושב ובתי־העבודה, הנחוצים לעניני האגריקולטורה.

כל ההערכות יעשו על ידי באי כחה של היק"א במעמד קומסיה מהאברים. כל סכסוך או דין ודברים בין באי־כחה של היק"א והקומסיה של האברים, יומסרו להאדמנסטרציה המרכזית של היק"א בפריז, ולה הרשות לשפוט בלי שום ערעור ופקפוק.

ב) סכום כל הפרעונות שפרע האבר על חשבון הקרן.

ומהצד השני:

סך כל החוב של האבר (סכום הלואה ומחיר הנכסי דלא נידי), והיה אם אחרי כל החשבון הזה נשאר האבר חיב איזה סכום

ליק״א, האכר ישאר בעל חובה של היק״א לסכום הזה. ומשטרות הנזכרות בסעיף 1 היק״א תשמור בידה שטרות על הסכום הזה.

ולהפך, אם היק״א חיבת להאכר איזה סכום, חיבת היק״א להשיב לאכר את הסכום הזה לאחר שיעזב האכר את נחלתו, ויספרנה בחזרה ליק״א.

אם מחיר כל הנכסים אשר האכר משיב, עולה על הסכום אשר הוא חיב להיק״א, הרשות ביד היק״א שלא לקבל את אותו החלק מהאקטיף אשר לא תרצה בו.

ואם אחרי זה נשאר האכר חיב לה איזה סכום, יכולה היק״א למכור כל, או חלק מהנכסים אשר מאנה לקבל אותם בכדי לגבות ממחירם את חובה.

העברת הנחלה ליק״א, יכולה להיות גם עפ״י בקשת האכר לבטל את הקונטראקט הנכחי, שיש לו הזכות לזה.

אין הרשות להאכר . . . לדרש בשעת הלקוידציה של הנכסים הנ״ל, מלבד אשר מגיע לו עפ״י החשבון של הליקוידציה שתעשה עפ״י התנאים דלמעלה, שום סכום של כסף כמו: הענקה (ענדמניטה) או יום־נזק וכו׳.

סעיף VII

לאחר שיסלק האכר . . . את כל חובו להיק״א, מתחיבת היק״א לתת להאכר הנ״ל עדות מפורשת בכתב (déclaration) כי מעתה קמה הנחלה למקנה לאכר הנ״ל והוא בעלה האמתי והיחיד רק לפי תנאי וחוקי הארץ.

עד שהאכר . . . מסלק לגמרי את חובו, נמצאת הנחלה וכל אשר בה ברשותה של היק״א והיא בעלה היחידה, והאכר היושב עליה נחשב לחוכר בלבד.

סעיף VIII

אם לאחר שסלק האכר . . . את כל חובו וקבל את שטרי־המקנה המעידים על זכותו המלאה על נחלתו, הוא בא למכרה (כולה או חלק ממנה), והיק״א רוצה לקנותה, משפט הככורה לה על פני קונים אחרים.

סעיף IX

האכר . . . מתחיב על פי דרישת היק״א, אם היא תמצא לנחוץ,

להבטיח באחריות בעד כל ערכה, את הנחלה, יבול אדמתה, המקנה המבשירים, המכונות, אצל חברה בטוחה ונאמנה, והוא מחויב לשלם תמיד בשלמות את התשלומין שהבטחון הזה מטיל עליו.

סעיף X

כל דין ודברים או סכסוך, בנוגע להקונטרקט הזה נמסר לרב הכולל בפרנציא להביאו לידי תווך ופשרה.

המתוך הנ"ל אינו זקוק לפורמליות מיוחדות ולקציבות זמן הכרור זכחו יפה בעשית פשרה בין הנדונים והפשרה הזאת אין לערער אחריה בפניה למקום יותר גבוה.

תנאים פרטיים

.....

נכתב בשלשה אכסמפלרים פה.....

אני אחותם מטה מודה שהחשבון הנ"ל הוא מדויק ועולה לסך.....

פרנקים שאני מחויב בו כלפי חברת היק"א.

*
* *

אבאר בזה את כל הפרטים שבהם נתגדלה המושבה פתח תקוה, והיתרון שבה על המושבות שבגליל, כפי אשר ראיתי בעיני מיום הוסדה שנת תרמ"ב עד הנה אשר בחנתי וזקקתי כצרוף הכסף והזהב בכמה בחינות, והקורא יבין מזה את האופנים אשר ע"פ יש לתקן גם את המושבות שבגליל.

כשבאו הראשונים, בצרור כספם המעט, וגם תורת הנטיעה באילני פירות לא ידעו כלל וממילא מובן כי לא הספיק מעט הכסף אשר בידיהם לפרנסם חמש או שש שנים עד אשר יהי' להם פירות למכור. ע"כ התחילו לעבוד הארץ בזריעת תבואה משום חיי שעה, אבל התבואה לא נתנה להם די ספק פרנסתם, אמנם חובבי ציון עזרו להם מעט, אבל עזרה מועטה היתה. אח"כ קבל הנדיב את אנשי המושבה ולא כלם היו המושבה כי יש אשר ישבו בחו"ל ויש אשר ישבו בירושלם, ונחלת אדמתם הי' בפ"ת והנדיב הושיב פקידים אשר שלטו על הכל. החצי מנחלת אנשי חו"ל ואנשי ירושלים שהי' להם נחלה בפתח תקוה קנה הנדיב,

וכן עברו שנים הרבה והמושבה היתה במקדם, בחיי דחקות וצער. לאיזה יחיד אשר היו לו קרקע ולא היו תחת ידי הפקיד, והיו חפץ למכור נחלתו, לא היו נפישי זביני על הקרקע כי לא היו עוד שום סדר בהמושבה, יען כי כל צרכי הכלל היו תחת השגחת הפקידים ועל כל דבר משהו מן המשהו צריכים היו לבא בכריעה והשתחויה, ומי הוא הכסיל אשר יקנה דבר ויהיו עבד להפקיד.

אך זה איזה שנים אשר נתחלקה כל האדמה לבני הישוב, ולכל אחד ניתן חלק לנטיעה במקום זה וחלק בור במקום זה, ונכתב ונתקיים ע"פ קאנטראקט על משך השנים אשר כ"א מתחייב א"ע לשלם והוא נוטע חמשים דונם, וכאשר השיג 10 או 12 אלפים פראנק הוא משיב חובו והמוכר קונה נחלה אחרת, בכסף אשר הרויח, ועתה יש מקומות אשר בני המושבה מוכרים גם שדה בור בעד מאתים פראנק הדונם, ויש ג"כ פרסרים המבקשים פרנסתם, כי באים אנשים חדשים הרבה החפצים לקנות קרקע, וכן יתרבה המקח וממכר ומתרבה הפרנסה ויתרחב המושב מיום ליום, עד כי המקח שהיו מלפנים 10 פראנק הדונם עולה היום 150, וגם 200, קרקע לבנין אשר מקחו היו 20 פראנק, עומד עתה במקח 800 וגם אלף פר' הדונם, ויתר, כאשר האכר עושה מה שלבו חפץ בחלקו העצמי ואדמתו היא לו לצמיתות, הוא מוכר וקונה ומרויח וחוזר חלילה, ובאופן זה יתעשרו בעושר בצדק ויושר.

ואביא ראיה מוצקה וצודקת שאין להכחישה שרק אחרי שנתנו להאכרים בפ"ת רשות והרמנא בעת חלוקת המושבה בשנת תרס"ד שיעשו באדמתם כאדם העושה בתוך שלו, נתרבו עד 367 אכרים כן ירבו.

בעת שהנדיב קבל על חשבונו המושבה פ"ת בשנת תר"נ היו אך 28 אכרים ועוד בחמשה עשר אכרים שלא חפצו להכתב תחת ידי הפקידים וביותר היו בירושלים ובחוץ לארץ. וכשחלקו את הארץ לכרמים גנות ופרדסי זיתים ותפוחי זהב בשנת תרנ"ט נמשך כך עוד איזה שנים תחת ידי הפקידים, ומשנת תרס"ד נתחלקה האדמה להאכרים על חשבונם, ונכתב בספרי הקאנטראקטן כי יש להם רשות למכור אדמתם אך ממה שימכרו ישלמו את אשר חייבים לשלם בעד האדמה, ונתגדלה המושבה פי שלש וארבע. ואולי יכחישני איש באמרו כי מכמה שנים קודם נתגדלה המושבה, לכן הנני להביא ראי' שאין שום איש יכחישני, כי אך ורק בשנה אשר נתנו להאכרים את האדמה שיעשו בה כאדם העושה בתוך שלו, רק ממשך עת הקטנה הזאת נתגדלה באנשיה וברכושה.

בשנת תרס"ב קנה עפענדי אחד מעיר יפו 2755 דונאם מכפר

יהוד שהיה על גבול אדמת הערבים עם כל המושב של פ"ת. והעפענדי מסר לר' מיכל ליב כ"ץ למכור לבני פ"ת ונמכר איזה דונאם קרקע הסמוך לגבול המושב על מקח 30, 40, פראנק הדונאם, ואכר אחד קנה מאכרים הקונים הראשונים מאה דונמים עבור נשיעות ויש אשר קנו רק ד' ה' ועשרה דונאם מאכרים הראשונים למקום דישה, ועתה מוכרים אלה אשר קנו על מקח 30–40 בעד 600 עד 800 פראנק ויותר לכל דונאם, לבנין בתים.

ועתה נקל להבין כי רק משנת תרס"ד מעת אשר האכרים הם בעצמם האדונים על אדמתם נתגדלה המושבה ותהי לפורחת ותתן פרי תנובה בנפש ורכוש ותתרבה מיום ליום. ועוד להבין כי מי שיקנה אדמה ערך שלשים או ארבעים דונם מקח 150, או 200 פראנק הדונם ובזמן מצער יניח 50 או 60 אלפים פראנק ועושה באיארע, הנה ירויחו הרבה הפועלים ובעלי מלאכות ובעלי סוסים, הנה בכל חדש ישאר בתוך בני המושבה כמה אלפים פראנק, וחיים חיי נחת רוח שלא בצער, למשל המושבה עקרון, שבסף הנדיב נשתקע בה אולי עוד יותר מבפתח תקוה, ואין להם כלום ומוכרחים גם בעתים הללו לבא לעזרת הנדיב. אנשיה לא יתרבו הצעירים יקבו באשר ילכו כי יראו שאין שום תכלית בעדם, איש חדש לא יבא לקנות שם, ולעצמם ג"כ לא יעשו דבר לטובתם. בפ"ת אם אכר יטע כרם אם אינגו בעל בתים, ילוה בסף, אם יש לו לשלם הרי טוב ואם אין לו ימכור מאחוזתו ומשלם נשייו כי קפיצי זביני בפ"ת, ועוד ישאר בכיסו איזה אלפי פראנק, ובעקרון שום איש לא יקנה ובפרט ומכש"כ שמכריחים אותם שיחתמו על הקאנטראקטין, זהו שער הסנור לעולם לכל איש הבא לקנות.

תם אני ולא אדע מה זה כל החרדה שחורדים היק"א, אם יהי' אכר אשר אין לו כח או אינו בעל בשרון לעבודת אדמה, אם ימכור חלקו ובא עשיר על מקומו וסביבו ירויחו ויתפרנסו פועלים בעלי מלאכות ובעלי סוסים וגם חברת יק"א ירויחו.

ועתה כשנוהגים הכל עפ"י הפקידים (א) מי יקנה אם כל הצטרכות הכלל מונה תח"י הפקידים (ב) בהקאנטראקט בסעיף VIII כתוב מפורש בזה"ל אם לאחר שסלק האכר את כל חובו וקבל את שטרי המקנה המעידים על זכותו המלאה על נחלתו הוא בא למכרה כולה או חלק ממנה והיק"א רוצה לקנותה משפט הבכורה לה על פני קונים אחרים, — והנה לפי זה אם יביא הסרסור קונה שחפץ לקנות צריך ליל להפקיד ובודאי יאמר כי יכתוב להיק"א, האם יחפץ הקונה לחכות עד בא תשובת היק"א?

קראתי בשים לב קונטראקט של אנשי פ"ת ובו מבאר החוב של א' מהם 14929-08 – פראנק שהקולינימט מחויב לשלם הסך במשך 51 שנה עם שני פראצענט. והנה אחד מהם שלם במשך שש שנים סך עשרת אלפים פ"ר ואחדים מהם שלמו כמעט כל החוב. כאשר יבא קונה לפ"ת או ימצא כל הסדרים אשר בעצמו לא חשב שיהיו סדרים טובים כאלה בקולוניא יהודית ולא אוכל לחשוב בפרטיות את כל התקנות הטובות וסדרים הנכונים לטובת כל איש, כי יש דברים שאין לפרוט אותם בכל שנה יבחרו ועד העיר אנשים מצויינים בעלי שכל בעלי חכמה העושים בכל לבבם ובכל נפשם בלא שום קבלת פרס, אך משום טובת הכלל אשר ע"כ יבחר לו עפ"י רוב איש הבא לאה"ק למושב לו בפ"ת.

הטבת הישוב.

עתה נבא לדבר על המושבות שבגליל.

בכל אלה שנים עשר המושבות אשר דברתי על אדותם יש מאתים ושלשה ושבעים אכרים, ואם נחשוב אפילו כאשר הפקידים הציגו החשבון לכל אחד עשרת אלפים פראנק בעד 300 דונם אדמה, ששת אלפים פראנק בעד הבתים, ארבעת אלפים פראנק על כלים ושארי צרכים, הנה עולה כל הנ"ל בסך הכל שני מיליאן עם שבע מאות אלפים ושלשים אלף פראנק 2,730000, ואחרי אשר סך כזה עלה על האכרים, ולו אף אם היו נותנים להם כל המושבות במתנה לא היו צריך לקשרם בקשר של קיימא אשר יהיו מוכרחים עי"ז לעזוב את הארץ, אחרי אשר התגוללו בה וסבלו כמה מיני פגעים רעים, ויש במושבות אשר הרבה קרבנות אדם הקריבו שם ויש אשר משום עוני ולחץ וחיי דחקות מתו לפני זמנם--במקום אשר הי' היכלת שיחיו חיי הרוחה, וא"כ נוכל לומר בפה מלא, כי הנדיב שיחי' ודאי לא הניח את אחיו בעד סבום הגדול שעלה לו שיהיו כל האכרים אמללים שבאמללים, והוא בטח עשה כהונן למען אחיו היקרים לו, ובפרט כי היק"א לא תספיד מאומה, ואפשר כי עוד תרויח באופן שתעשה כמו שעשה בפ"ת. ובזה האופן יש תקוה כי המושבות ישגשו ויעלו מעלה בעוד שנים מועטות ויעלו וירבו פי שנים ושלשה מאשר הם עתה.

ועוד: למה להם 300 דונאם קרקע ואין להם ריוח? הלא טוב יותר לתת להם 200 ד' ויעבדוה ואז יהי' להם די ספוקם וגם בניהם אחריהם ידעו כי יש להם תקות לחם לאכול ולא יעזבו את הארץ, ולא כאשר

עתה שבכל מושב לא די שלא יוסיפו אלא יחסרו וסוף סוף שכלם יעזבו את הארץ, אולי איזה משפחות קטנות ישארו כ"ז שהם משפחה קטנה וצרכהם מעטים.

לבני פתח תקוה נתחלק לכל אחד לתבואת השדה, לכרמים, זיתים דשקדים, וכאשר הראיתי לדעת והבין אשר רק ע"י נטיעות אילני פרי יוכל כל אכר לבא על שכרו וגם להעדיף עודף יותר על די צרכו, וע"ז יגדל כל המושב כאמור למעלה, ואשר ע"י הנטיעות גם המושב פ"ת נתגדל וגם נתעשר, ועינינו הרואות אשר לכל שנים עשר המושבות אין להאכרים נטיעות כלל ואשר ע"כ כלם חיים חיי לחץ ודחק.

לכן כפי רוח מבינתי רק בזאת נוכל להקימם מעפר דלותם, באופן כזה: היינו לבחורי המושב שבאין להם נשום עדיין יספיק להם עשרים דונם אדמה לנטיעות, לבעלי אשה ומשפחה שהיא איננה מרובה בבנים יותן להם שלשים דונם, ולבעלי משפחה המרובה בבנים ארבעים דונם, ויהיה לעת עתה די לכלם לפי ערך הנפשות אשר נמצא עתה בכל המושבות תשע אלפי דונם לנטיעה, ועד אשר שיהיו להאכרים פירות למכור, יעלה הוצאות כל דונם קרקע הנטיעה לשלש שנים ערך ששים פראנק, היינו, חרישה בפעם ראשונה יעלה לעשרים פראנק לכל דונאם וזהו סדר החרישה לנטיעות:

ואחשוב הכל בפרט למען הקוראים אשר בודאי יחפצו לידע סדר העבודה, כי האכרים יודעים בעצמם עבודתם:

(א) נמצא שורש אחד באדמת אה"ק היושב באדמה עמוק עמוק והוא מזיק לנטיעות — אינזיל שמו.

(ב) החרישה צריכה להיות דוקא בימי הקיץ ואז האדמה חרבה.

(ג) צריך לחרוש בעמק האדמה משום עקירות השרשים „אינזיל" המזיקים —

לכן מוכרח לחרוש בכח שבעה וגם שמונה צמדי סוסים יען כי האדמה יבישה וחרבה, ואף כי בחרף לא כ"כ קשה החרישה כי בימי החרף אחרי הגשם הארץ לחה אבל משום השרש „אינזיל" אשר אם יחרישו אז ישוב לצמוח, ע"כ אך בקיץ עת החרישה כי אז יבש האינזיל ולא יצמח עוד צריך לחרוש בעמק האדמה כששים סענטין ואחר החרישה תהי' הנטיעה בימי החרף לאחר הגשמים.

ואחר הנטיעה מזמן התחלת הגשם עד אחר חג הפסח שאז שוב אין גשם צריכים לחרוש אדמת הנטיעות שלש פעמים בכל שנה, היינו פעם ראשונה אחר הגשם הראשון, ואח"כ אחר הגשם שני שאז ירדו המים

בארץ, ואח"כ כאשר תתיבש האדמה מעט, אם יחרושו יבואו הטים ג"כ בארץ, כללא דמילתא כל שאתה תחרוש האדמה יותר יבואו מי הגשמים לעמק האדמה ופעולה טובה תבא להאילנות ואח"כ להפירות, וסך ארבעים פראנק צריך כל אכר לאלה ההיצאות במשך שתי שנים. כי בהמות יש לו, ומובן כי לאדם שצריך לשכור בהמות לעבודה יעלה הוצאותיו יותר, אך השרש "אינזיל" נחוץ מאד לתלוש אותו שלא ימצא עוד בכלל.

לפי הבנתי יש יכולת ליטע בכל המושבות זיתים ושקדים, אך שקדים יותר טוב לנטוע באדמה נטוכה ונדבר מזה. במושבה מתולה בהר סביב הבתים יש להם ערך שלשת אלפים דונאם אדמה ארץ משור וטובה, אך לנטיעת שקדים היא קשה ורק לנטיעת זיתים היא מוכשרת. לכל אכר יכול להיות ארבעים דונם, גם טובה אדמת מתולה לזריעת תבואת קיץ היינו ליטע שורה אחת זיתים במרחק 10 מתר מהשני" – ובאופן זה יש לזרוע בתוך מדת שבעה מתר תבואת קיץ ושלשה מתר להניח סביב האילנות בלתי זריעה, ובאופן זה לא צריך לחרוש סביב אילני זתים יען כי לתבואת קיץ צריך לחרוש שלש פעמים בימי החורף, ובאם שיזבלו בכל שנה עשרה דונם אשר במשך ד' שנים יהי' כל הארבעים דונם מזובלים אז יהי' הצלחה מרובה בהתבואה ובהזתים, ובמשך עשרה או י"ב שנים יבואו לידי עושר גדול. ואם אין ביכולתם לחרוש בפלוג גדול אף אם יחרשו בפלוג קטן אין רע רק בפעם הראשון קודם הנטיעה צריך לחרוש עמוק בהאדמה בארבעה סוסים וגם לא יעלה הוצאה גדולה ולהנטיעות צריך לעשות גומות עמוקים מתר, ומתר על מתר רוחב. גם כתבתי שמתחת להר יכלו להשקות האדמה בלא שום הוצאות, וזה מצד דרום ומצד צפון באם שיעמידו מאטאר. כל הפירות טוב לנטוע שם רק תפוחי זהב לימאנעם ואתרוגים צריך לעשות נסיון, אומרים כי בחורף אצלם קור ולנטיעות כל הפירות אין לערוך שויה של אדמה הטובה הזאת. גם היא לא רחוקה מצידון אך שבע שעה, ולבירוש עשר שעות עם עגלה.

במושבה ראש פינה נטעו שמונה אכרים שקדים וכערך חמשה מהם שעלה להם יפה, ובכל זאת לא כאשר בהמושבה פתח תקוה ששם עיקה יפה מאד מאד, ואשר לפי גידול האלנות אשר בראש פינה הי' צריך להיות טוב מאד לפי ערך אשר בפתח תקוה וזהו משום שלא השחיתו את השרש המזיק לאילנות "אינזיל" ולא מזבלים.

ולדוגמא אביא מנטיעות השקדים של פ"ת בשנה זו, אכר אחד שהי' לו ששים דונם הי' לו אך ארבע וחצי קאנטאר שקדים, בעל השקדים

יושב ביפו ואחד מבני פ"ת משגיח על הכל, וכל לא נתנו, גם ידוע אשר השגחת בעה"ב בעצמו יותר פועלת על הכל. ואיש אחד שיש לו עשרים דונם שקדים היו לו ארבע קאנטאר שקדים, ועוד איש שיש לו ארבעים דונם, היו לו ששה עשר וארבע קאנטאר שקדים, הקאנטאר מחזיק במשקל רוסיא ששה עשר פוד עם שלשים וחמשה פונט. לבעל הארבעים דונם נשא לו ריוח 80 פראנק כל דונם וכל קאנטאר שקדים המקח 300 פראנק. כללו ש"ד הכל תלוי רק בעבודה טובה ובזבול. וכן גם בבויארעם אחד מצר לסוחר את תפוחי הזהב של עשרים וחמשה דונאם ושקלו מחורם ארבע עשרה אלפים פראנק, ומלבד זה עוד יש בהבויארע אילני אתרוגים ושארי פירות שמחירם כאלף פראנק, אשר בודאי חפץ איש בעל חמשים דונם שיהיו לו כהכנסת בעל העשרים וחמשה, ויכול היות אשר לבעל העשרים וחמשה עלה לו עבודה כלבעל החמשים אך הריוח יהיו לו תמיד, צריך הוא רק לעבוד את האילנות ולתת השקאת מים רק לעשרים וחמשה דונם, ומשנהו צריך לעבוד סביב חמשים דונם ולהשקותם וההוצאות כפולות —

עוד ענין לענות, כל השנים שאנחנו פה חשבנו כי פירות אחרים כמו תפוחים ואנסים (באראנס) לא יתנו פרים פה, כי עד הנה היו תפוחים ואנסים מנטיעות הערבים אשר טעמם לא מתוק וקטנים שעלו במשקל עשרה תפוחים במשקל אונסא, ט"ו אנסים באונסא (האונסא $\frac{1}{4}$ קילא 18 לאטה רוססית) והנה בני פ"ת התחילו זה 7—8 שנים לנטוע תפוחים ואנסים, והנה יש תפוחים שמשקלם ארבע אנסעת האחת, ואנסים שלשה אנסעת — היתי בימי חיי במקומות היותר מובחרים בפירות ברוססיא, ווארשא, פריז, ברלין נוייארק, ולא ראיתי פירות כאלו וכדאי לשלחם על פני הארץ לראותם, ויראו ויתבוננו כל העולם מה אדמת אה"ק נותנת אם אך יעבדוה, ובאים ערבים בעלי בויארעם מחמשים שנה ומתבוננים איך יעבדו ישראל את האדמה.

והנה אחר ההשקפה הצודקת הזאת אך בסכום חצי מיליאן פראנק יש די ספוק להצליח את האכרים אשר במשך שמונה עד עשרה שנים תעלה ערך אדמתם פי חמש על מקח אדמתם, בעת אשר אך תבואה זרעו, והאכרים ישבו על אדמתם ולא יתנו עיניהם לבקש די מחיתם בארץ אחרת.

וגם חברת יק"א תגבה את כספה ולא יהיו מקום לצעקת כל העולם כי אמללים הם אחב"י אשר המה תחת חברת היק"א, ועוד יתרה יהי' כי אחרי כל אלה יישיבו עוד לעזור לאחב"י הנדכאים.

צדקו ונאמנים דברי החמכ"א כי „חכמת המסכן בזוי". בשנת תרמ"ט כשהוצאתי לאור ספרי „דברי מרדכי" לו שמעו לעצתי או, אינני מסופק כלל אשר גם המושבה פתח תקוה היתה עוד בכמה מעלות יותר גבוהה מאשר היא גם עתה, כי או גם בפ"ת לא נטעו כלל, ובפרט במושבות אחרים. אך זרעו ולא נטעו, ולו נטעו או עת אשר קראתים בעצתי לנטיעות והי' בעת הזאת פי עשרה אכרים מאשר עתה טכל הנדבות אשר פזר הנדיב על ישוב הארץ, ואז עזרו חברת חובבי ציון להמושבה „גדרה" בכל הוצאתיה ובעת ההיא ספר לי הרב החכם ר' מיכל פינס כי השינ מכתב טועד האדעסאי, כי נתקבלה אצלם עצתי, אבל טובן לדעת יען שהדברים אשר שמתי בחבורי, המה דברי איש מסכן אכר עובד אדמה, לכן נתקבלה עצת אנשי השם.

ואם יתן הבורא ית"ש וחברת יק"א יקבלו ברצון את הצעתי ותעזור לזה, או יהי' עצה היעוצה שמכל המושבות שבדעתם ליטע זיתים ושקדים שיבא איש למקום שיש שם נטיעות אלו למען שיחקור וידרוש הכל על מקומו, כי אינו דומה ראי' לשמיעה, ואקוה אשר בעצתי זו יפרחו כל המושבות כמו המושבה פ"ת. כן יהי רצון.

היין.

נדבר עתה מענין היין של א"י שדעת זקנים נוחה הימנו. בשנת תרכ"ט הייתי בחו"ל בעיר לאדא, ונכעתי יחד את אחי נ"י על חתונת בת' ת' עם הרב הגדול מ' זלמן שניערסאן שהוא בנו של הרב הנ' מוויעליז ממשפחת הרב בעל השו"ע והתניא וצללה"ה. החתונה היתה במלון סמוך לווילנא, ואני הייתי שלוח מאחי המחותן נ"י לקנות בווילנא יין כרמל יען כי אני ממקום מעשה היין מפתח תקוה, ומבין אני איזה יין הוא הטוב כבעל נסיון.

קניתי יין על מקח שני רו"כ הבקבוק, וגם על מקח שני רו"כ וחצי, ולא מצאתי בהם טעם אפילו כטעם היין שעולה אך עשרה קאפ בכסף רוסיא במקומנו באי', ואני חושב כי יכול היות שמערבין בו יין חו"ל. הקאניאק שלמטי במקח שלשה רו"כ וחמשים קאפ הבקבוק, וחצי בקבוק במקח אחד רו"כ ושמנים קאפ, והוא כטעם הקוניאק אשר במחיר בישליק וחצי, ומכר במקומנו באי', שבכסף רוסיא עולה חמש ושלשים קאפ. וקוניאק הטוב עולה חמשה רו"כ. ובחפצי על חג הפסח יין נקי מאה"ק, שאלתי אצל ס"הר יין בלודז אצל מי יקנה יין באי', ואמר לי ה' פיינשטיין מירושלים

שלח לו יין אשר אנכי מכיר אותו בטוב ואשר נוכל לסמוך עליו, הראני את היין ושעמתיו, אמנם איננו מן הטובחר אבל הוא יין נקי מארץ ישראל, הראני היין שעל מקח שני ר"כ והיין שעל מקח שני ר"כ ועשרה קא"פ, על שאלתי כמה ישלם מכס הנבול מכל פוד, עננו חמשה ר"כ המכס ועל שאלתי, הלא בכל פוד יין יש חמשה ועשרים בקבוקי יין ובא"י מקח כל פוד שני ר"כ וחמשים קא"פ וא"כ מדוע יקח מקח יקר כזה ? על זה עננו, אם הכרמל לוקח שני ר"כ וחמשים קאפ. הבקבוק, מדוע לא אקח אני לכה"פ שני ר"כ ועשרה קא"פ, ובפרט כי יין כרמל נרוע. לקחתי חמשה בקבוקי יין ושלמתי עשרה ר"כ וחמשים קא"פ, והבקבוק שמוכרים על שלשה ר"כ טוב יותר מעט. אחר חג הפסח שמתי דרכי לווארשא לחקור ולדרוש אם לכל אדם הרשות לשלוח יין ולמי נוכל לשלוח וגם כמה המכס מיין, וקאניאק, מצאתי בהטאמאזניא עקספעדיטאר מאהב"י נתן לי כרטיסו *) שאבא לביתו לדבר דברינו, כבואי לביתו נתן לי חשבון צדק כזה, היין שמחזיק הפרובע 13, המכס חמשה ר"כ מכל פוד, ומן 13 עד 18 המקח תשעה ר"כ מכל פוד, קוניאק וכל משקה מפירות, הן חריפים והן בלתי חריפים, שלשה עשר ר"כ מכל פוד, המשקל יחשב גם עם החביות יחד, וכל איש יכול לקנות כמה חביות שירצה אך לעצמו ולא למכירה, כי צריך פאטענט. היין נותנים כמו שהוא בחביות מהטאמאזניע, אך הקאניאק ישופך בבקבוקים בבית הטאמאזניע ושם יניח הנאדשאטרשיק באנדראל על כל בקבוק, אך מי שיש לו בית מסחר גדול בווארשא וקונה הרבה, לו יתנו גם הקוניאק עם החבית והנדשמאטרשיק יבא לבית מסחרו ושם יניח את הבאנדראלן על כל בקבוק אחרי אשר יורק מהחביות לחבקבוקים. כשבאתי לביתי לאה"ק שלחתי לאחי ללודז שני חביות יין וכתבתי שיפנה להעקספעדישטור אשר בווארשא, אבל אחי לא היי בביתו ואיש אחר קבל היין, וכתב לי אחי : היין טוב מאד מאד, אך יתפלא הן אנכי כתבתי לו כי אך חמשה ר"כ המכס מכל פוד יין מן 13 הפראבע, והנה שלחו לו חשבון על תשעה ר"כ מכל פוד, והיין הי' אך 13 הפראבע.

והנני לתת לפני הקוראים חשבון ברור וצדק מהיין אשר שלחתי :

1 חבית אליקאנט עקסטרא פיין 105 ליטר

---

*) אדרעסבא :

ADOLF PODLASIAK

Ekspedytor przy Warszawskiej Komorze Celnej

Warszawa, Zgoda № 9 róg Zlotej telefon 77-67.

דיטא 1 חבית מושקאט לבן עקסטרא פיין 103 ליטר.
ס״ה כל הוצאות היין עם החביות עד הבאתם על האני׳ שלטתי פה 152 פראנק, 80 סענטין, וכל ההוצאות והמכס עד לאדז עלה 150 רו״כ. מן שתי החביות טלאו ני מאות בקבוקים וכל בקבוק עולה לפי זה החשבון 50 ק׳ ובשתחשוב עבור היין 80, 152 פראנק, עולה עוד 18 ק׳ על כל בקבוק, ס״ה עולה כל בקבוק יין 68 קאפ. ולפי האמת צריך גם 18 ק׳ לנכות כי יין המתוק $13\frac{1}{2}$ פראבע המכס 5 רו״כ מכל פוד, וכן הגיד לי העקספעדיטאר, והנה אחי הי׳ אז במאריענבאד, ונתקבל היין ע״י אחר וחשבו לו 9 רו״כ מכל פוד. גם הגיד לי העקספעדיטאר כי היין אשר מחזיק בקיץ 13 גראד מחזיק בחרף רק 12 גראד והיין המחזיק 14 גראד בימי הקיץ שעולה המכס 9 רו״כ מכל פוד, אם ישלחו בחרף ישלמו רק 5 רו״כ כי בחרף יהי׳ רק 13 גראד ואני שלחתי בחדש תמוז, ועתה כאשר ינוכה 4 רו״כ מכל פוד ינוכה 16 ק׳ מכל בקבוק כי מכל פוד יוצא 25 בקבוקים ועוד צריך לנכות 2 ק׳ על כל בקבוק מהוצאות העקספעדיציע מן שני חביות כי אם שולחים חמשים או מאה חביות יעלה הוצאות פחות מחצי, וגם החביות כסף מזומן ברוסיא ופולין, וינוכה עוד 2 ק׳ מכל בקבוק, והנה עולה כל בקבוק יין לא יותר מן 50 ק׳, ואחי כתב לי כי לו בא יין כזה לרוסיא הי׳ להתפאר ולשבח, כי טוב היין מאד בטעם וריח (טעמתי היין ששלמו מחיר הבקבוק שלשה רו״כ והי׳ הטעם כהיין ששלחתי לאחי) וזהו החשבון צדק טטאמאנץ ושארי הוצאות אשר אין מי שיכול להכזיבם, כי מעשה שהיי, שנסיתי ראיתי ושלחתי באין שום פקפוק.

קוניאק המקח 100 ליטר 100 פראנק, 43 הפראבע, מכס (טאמאנץ) הגבול 13 רו״כ מכל פוד לכל צד היותר, ועם הוצאות לא יעלה יותר מן 90 ק׳ בבקבוק, והם מוכרים על מקח 3 50 הבקבוק.

יש עוד מין קוניאק ישן בן שש שבע שנים ומקחו 100 ליטר 230 פראנק, 27 קאפ עולה הוצאות ס״ה עולה מקח הבקבוק קוניאק ישן שהוא טוב מאד על מקח ערך 1,20 רו״כ והקוניאק הזה מקחו בווארשא ששה רו״כ.

והנה אחר הח״צ היין שעולה לעצמו עם כל ההוצאות 50 ק׳ מקחו אצל המוכר יין 50, 2, ועוד זאת מהיין הזה שעולה לו לעצמו 50 ק׳ ומוכרים אותו בעד 2,50 ינתן ראבאט 25% להקונה ע״מ למכור בחנות.

כל מי אשר יודע דרכי המסחר יבין על נקלה אשר לו מכרו היין שעולה להם לעצמם 50 ק׳ במקח 80 ק׳ כי אז רבו הקונים ועד שיפדה בקבוק אחד יפדה עשרים ויותר והיה מרויח ששה רו״כ בסה״כ ולו ידעו

כי היין עולה להם אך 50 ק׳ כל בקבוק כי אז הי׳ לאלפים ולעשרת אלפים שתי׳ קונים יין א״י חביות, והיו גם בעלי בתים לאלפים מבני ברית ושאינם בני ברית שהיו שותים היין כמו ששותים שכר.

ואולם כאשר חברת כרמל מקומה רק באדעסא ווארשא שני מקומות על כל ארץ רוסיא הגדולה ופולין, ומשני המקומות משפיעים רק לערים הגדולות ולא לערים הקטנות באשר שבערים הקטנות אין בנמצא קונים שישלמו 2.50 וגם 3.50 רו״כ בעד בקבוק יין וקוניאק כש״כ על 5. רו״כ בודאי אין במקומות אלו קונים.

גם אפילו במקומות המרובים באחב״י שלחו רק למשונים היינו למוכרי יין שקונים במדה מרובה מחברת כרמל. זה איזה שנים אשר לעיר לודז המרובה באוכלסי אחב״י נתנו יין כרמל למוניפול רק לאיש אחד. בלודז נמצאו רחבות מחוזקות שבע וגם שמונה וויערסט רוסית. הקונה הי׳ צריך לכתת רגליו דרך מרחק להמוניפול של מוכר יין כרמל ולשלם לו 2.50 בעד בקבוק יין, או 3.50 רו״כ בעד בקבוק קוניאק. ומובן כי לא באו קונים לקנות מבעל המוניפול.

ומובן אשר כמנהג שהי׳ בלאדז כן הי׳ בשארי כרכים הגדולים המנהג לתת אך לאחד המוניפל של יין כרמל.

אך אינני יכול להבין דעת חברת הכרמל, אשר בשביל האחדים שיעשו עושר גדול, יתנהג המסחר באופן כזה, ובלתי ספק אשר גם הם יש להם חלק בעצה האינה טובה להכלל כולו ורק להפרט לאלה שיתעשרו, היינו לתלוש כעשרת אלפי דונים עצי גפן ויותר אשר זה עלה להנדיב במיליאנען הרבה, הנטיעה, והגתות והבדים, ועוד נתנו מחיר העצי גפן למען שיתלשו אותם ובעלי הגפנים נתנו עוד פתקאות בכתב וח״י שבמשך עשר שנים אינם רשאים לנטוע גפנים — והכל משום איזה אנשים בשביל שיתעשרו!

ואם ישאלני השואל הלא דברי שכתבתי בספרי דברי מרדכי שנת תרמ״ט סותרים זא״ז, כי שם כתבתי כי טוב יותר לנטוע זתים ושקדים מלנטוע ענבים, ע״ז אשיב כי אז ברל״צ היו אך מעט מן המעט נטיעות, ובסאמארין הי׳ אך התחלה לנטיעה, ובפ״ת לא הי׳ אף גפן אחד אף אין נטיעה אחת, ומשום שלא יאמרו האיש הזה כתב בשנת תרמ״ט בספרי ההיפך, תשובה לדברי השואל, לא מרוב חכמה כי נבונתי הנני להראות חכמתי, אך ורק משום ישוב הארץ כתבתי אז בספרי דברי מרדכי, ולזו שמעו אז לעצתי היה טוב.

אז הי׳ החשבון צדק, כי אם נטעו אז גפנים, שבעת ההיא האברים

היו כלם ענים ושבע הענבים שביום הלקיטה מהצורך לסוחטם ולעשות יין, וצריך לזה כלים וגתים ושארי מכשירים ומדינת א"י אינה להוטה כ"כ אחר היין, הישמעאלים לא ישתו יין עפ"י חוק מחוקק דתם ונחוץ לשלוח היין מחוץ למדינה, ומכס היין על הנבול גדול, ויכול היות שעפ"י איזה סבה יתקלקל, ע"כ הי' עצתי לנטיעת שקדים שזה סחורה שיכולה להתקיים איזה שנים, אין צריך לזה כלים חביות וכדומה, אין צריך בית הבד, אך בשקים פשוטים ישולחו לכל העולם, אם טוב הוא המקח או יסבר בלא אחור, ואם המקח נמוך יכול להתקיים עוד זמן, ואיש הבינים (קאמטיסיונער) לא יכתוב לך סחורתך נתקלקלה.

זיתים נסחטים, והשמן נשפך בתוך כלי חרס, ויכול להתקיים ימים ושנים, ומי שיש לו ש"ז במדה מרובה יעשה באר ויחטרהו בחמר הציטענט ושם בבאר ירוקו הש"ז וכן יתקיים שנים הרבה באין שום חשש קלקול ע"כ היתה אז עצתי לנטוע שקדים וזיתים.

לא כן עתה בזמננו, אשר הנדיב השקיע מיליאנען הרבה בהסרתפים גם כל היינות הנם על מקום אחד, ומה נקל עתה עשיית היין, הנה חטא גדול חטאו בזאת אשר בדו שקרים מבהילים לנתוש להאביד ולהרס רק בשביל האחדים החפצים להתעשר, ובזה יהי' בזיון גדול לישוב הארץ, שהכל יאמרו אין לעשות דבר הגון בא"י, ומלבד האיסור לאו שעברו במכוין על לא תשחית עצה לנדוח עליו גרון כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת, ועוד פעלו עולה בהציקם להאכרים בע"כ שיחתמו בח"י שעד משך עשרה שנים אסור להם לנטוע נפנים, ולולא לא חתמו או הוזילו להם המקחים והי' היציאה יתירה על השבח.

והנה באו סוחרי יין מצרפת וקנו כל היין מאלה הנטיעות הנשאר לפליטה.

ואחרי כל אלה נתודע אשר אין צריך כלל למרתפים ולמכשירים כאשר עד הנה, יכול כ"א מי שיש לו ענבים לבנות רפת בחצרו, ורק אם יעשה היין עפ"י אופן טוב, יכול להתקיים שם ברפת ימים ושנים באין קלקול לנטיעות נפני עגבים ליין מתוק כמו אליקאנט מושקאט וכדומה, שיונות אלו נמכרים ביותר ברוסיא, שהיין החזק יש להם. אך המתוק אין כ"כ מצוי. והיין ממנים אלו אינו מתקלקל מהרה, ע"כ צריכים לטע נפני ענבים הנותנים מיני יונות הנ"ל.

זבל בעמי.

בכל לבבי ונפשי חפצי ותשוקתי להגדיל ישוב הארץ, ע"כ אציע דבר גדול אשר בו יגדל הישוב ברצות השם והוא דבר העומד ברומו של עולם לאברי המושבות, ותקותי חזקה שהדבר יתקבל לפני כל קוראי דברי, ענין גדול הוא, והוא הזבל הבעמי!

ואספר לפני הקוראים באיזה אופן הקרה ד' לפני זה, אשר בזה ראיתי השגחת ד' שברוך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, הנני בראשי ולבי ער למען הישוב והקב"ה יזמין לי חפצי והנית לבי.

כבר כתבתי אגב אורחא שזה כשלש שנים היתי בחו"ל אצל אחי אשר בלודז, ראיתי שם שני אנשים עברים שדברו את אחי בענין עסק עצמות, וטרם הלכו הניחו שטר בן מאה רו"כ על השבון עצמות וילכו. שאלתי את פי אחי מה המה האנשים, ומה ענין העצמות? ויען לי כי המה סוחרי עצמות לבית החרשת, שעושים מהעצמות זבל, וקונים מבית החרשת של בשר מעשן אשר לאחי ונתפשרו שכל העצמות אשר יהיו לכל השנה יהי' שיך להם על מקח קצוב.

בשמעי החדשות אלו אמרתי בלבי טוב הדבר. הקרה ד' לפני ענין לענות בו, לטובת הישוב. ואחי הגיד לי כי בית החרשת הנ"ל שייכת לשני שותפים שהם אינם נמצאים בבית החרשת רק דירעקטאר יושב שם דברתי את סוחרי העצמות אבל הם לא ידעו דבר מענין הזה, ובחפצי להתודע מבל הענין ובדעתי כי אם אגד שאני חפץ לקנות זבל ואשאל גם על ארות התעשיה אז יאמרו לי אם תרצה לקנות קנה לך ומה לך לידע מענין התעשיה, חשבתי כה וכה והנה נודעתי לאיש אשר הוא מיוצאי ובאי בית החרשת הנ"ל ונסענו יחד ובבאינו שם מצאתי את הדירעקטאר ומשנהו, וארבעה סופרים יושבים על שולחן הסופרים כותבים חושבים ועוד משרתים שכל אחד עושה את המוטל עליו. הגדתי להדירעקטאר, כי הנני ממושבת אה"ק, אכר, צריכים אנחנו במושבתנו זבלים הרבה, ואנחנו קונים מאוסטריא אשר הוצאת ההובלה והמכס עולה שלש פעמים יותר ממקח הזבל, ע"כ אשאלהו אולי הגון לעשות פאבריק לעשית זבל במושבות של אה"ק, והראתי לו עפ"י חשבון כי אם יהי' מקח הזבל בהמושבות כמקח הזבל שבמקומו, והדבק בעד הנגרים היוצא מן העצמות, סחורה ההולכת אצלנו שמשלמים ששה רו"כ הפוד ויותר ואתם מוכרים רק במקח 15 הפוד, כי בטורקיציא מביאים הדבק מאנגליא. הדרעקטאר שאלני אם יש לי מבירים בלאדז, אמרתי לו יש לי אח ושמו סנדר

דיסקין, וענה לי הוא ממכרי ובקשני לבא אליו לאחד ג' ימים.

באתי בזעם ב' לבית החרשת התבוננתי כי מהדרעקטאר לא אדע מה שנחוץ לי לדעת, ע"כ פניתי לאשה אחת אשר ראיתיה בהפאבריק תמיד, בקשתיה אולי תתן לי עצה בענין זה וספרה לי שבעלה חשקי ליסע לאה"ק ואולי ימצא גם מקום לעבוד בבית חרשת כזה. והיא בטוב לבבה הוליכה אותי להטייסטער והציגה אותי לפניו.

ואני הראיתיו לדעת את החשבון ומקחי קמח־הובל, ומקח הדבק בעד נגרים, והנה דעתו נטה לזה ואמר לי כי גם הוא הי' חפץ להיות שותף לשליש בתעשיית הזבל הוא ספר לי כי בחמש שנים הראשונות שעוד הי' העסק לא גדול והאפאבריקא קטנה הרויחו שליש מאות אלפים רו"כ, ואח"כ בנו פאבריקא גדולה, אשר תוציא אלף ושני מאות פוד לכל יום. הוא בקשני לבא אצלו עוד, וכן הייתי אצלו כמה פעמים, והראני החשבון מהפאבריק הראשון הקטן שהוציא רק שני מאות פוד לכל יום, ואם הי' עובד גם בלילה אז הוציא ארבע מאות פוד לכל יום. וגם עשה לי תכנית מהפבריק הראשון (פלאן) וחשב עפ"י ערך הוצאות בנין הפבריק ששים עד שבעים אלף רו"כ.

וזהו החשבון

הוצאה

400 פוד עצמות על מקח 55 ק' כל פוד	סה"כ רו"כ	210
הוצאות לעשרה אנשים שעובדים בכל יום, וגם שארי הוצאות כפי שאמר לי		15
	סה"כ	225

ההכנסה

מן העצמות מוציאים חלב 20 פוד על מקח 50 5 כל פוד		110
ומוציאים דבק (קלוי) לנגרים 64 פוד על מקח 3 15		210 60
קמח לזבל 180 פוד על מקח 50 ק' כל פוד		90
	סה"ה	410 60
הוצאות לעצמות		225
ונשאר פרנסה בכל יום		185 60

ובלא דבק החשבון הוא כך:

קמח 320 פוד בסקח 75 קא"פ כל פוד		240 רו"כ
חלב		110 "
	סה	350 "
	הוצאה	220 "
	נשאר ריוח	130 "

הדבק הנסכר שם בהפאבריקא על סקח 3,15 הפוד, מהנקל לפדות פה בא"י על סקח ששה רו"כ כל פוד ויתר. בשובי מלאדז דרך חיפה בקרתי בבית מסחר לאשכנזי אחד ומאד הוטב בעיניו הדבק הזה. אמרתי למכור לו על סקח שלשה פראנק כל ראטל, (בחיפה הראשל שני אקעס) והוא חפץ לקנות ממני על סקח הזה, וזה עולה לחשבון שבע רו"כ הפוד. שק קמח עצמות שמחזיק ששה פוד עולה שלשה רו"כ, שעולה לחשבון שמונה פראנק, ופה בא"י משלמים שלשים פראנק בער שק קמח עצמות משקל ששה פוד. הדבק (קלוי) ששם הסקח 3,15 ר' ואצלנו משלמים ששה רו"כ, ויותר. והנה מן 400 פוד עצמות עולה אצלנו הריוח יותר למקח הדבק לערך 200 רו"כ. שק קמח של ששה פוד מזבלים אמארנען קרקע רוססית שוה לערך שבעה דונאם, ומנהיג בית החרשת (המייסטער) אמר לי כי לשנה השני אחר שובלו, האדמה עוד יותר טובה משנה הראשונה והזבל אשר מקחה 75 ק' צריך פחות יען כי היא שמנה משום שלא הוציאו הדבק ממנה. וספר לי המנהל כי בעוד שנתים ישלמו כל החובות של בית החרשת, ועוד יהי' נשאר בידם ריוח מזומן. הוא שאלני אם יהי' די עצמות בא"י לבית חרשת כזה, ושאלתי את פי התני שהוא בקי בכל עניני א"י למקומותיהם וחקר ודרש בכל המקומות בענין הזה והשיבני כי יש די והותר עצמות לפאבריק והמקח נמוך, ואם יהי' בפה פאבריק או יהי' עצמות פי חמש מאשר עתה, כי הקונים משלמים להמלקטי עצמות מקח נמוך ע"כ לא יחפצו ללקטם, לא כן אם יהי' פאבריקא.

והנה אם היו מוכרים הזבל פה להאכרים במקח אשר מוכרים ברוסיא, היו מצליחים האכרים, כי האכרים בעלי הנטיעות משלמים בער זבל עגלה של שני סוסים שמונה פראנק, ושק של זבל כעמי שלשים פראנק, ורק בעלי הנטיעות מזבלים ולא בעלי זורעי תבואות, כי עולה להם ביוקר, כי קרקע לתבואות יש להאכר 200 דונם, ונטיעות אך מן 30 עד 50 דונם. כללא דמלתא האכרים יצליחו וגם הפאבריקאנט יריוח הרבה, והצלחת עולם יהי' לישוב הארץ. דברתי עם אחדים בענין זה וענו לי כי ארץ ישראל

אינה מוצלחת לפאבריקאציאן והרבה שעשו פאבריקאות ויצאו בדלי דלות אבל המה מדעים מלתא למלתא שאינו מתדמה יפה, הגם שלא לרצוני לכתוב בעניני פבריקאות למעשה ארג, ואני רק לעניני הישוב מנמתי, אבל מוכרח אני לכתוב משום שאינם יודעים לדמות מלתא למלתא, ומעשה היי, זה כערך ד' או ה' שנים נתודע אלי איש נכבד ר' יעקב ווייגבערג שמו יליד בייאליסטאק והי' קאמיסיניער בלאדז, וספר לי כי הוא ועוד ד' שותפים מניחים כסף מזומן כל אחד עשרת אלפים רו"כ ועושים בית חרשת, בית מטוה לארג, וגם הוא הניח בבאנק אלף רו"כ על זה וכתבו ביניהם כל האופנים, ושאלני מה אומר אני על זה, והשבתי לו כי ענין זה לא ישר בעיני ושאלני עוד שאלה שכלם שואלים, הנה הצמר נפן מוליכין ממצרים לאנגליא ומאנגליא תבא הסחורה לפה, והנה נרויח ההוצאות וגם המכס שצריך לשלם להמלוכה, וגם מה שהאנגלים מרויחים, ואמרתי לו כי בטעות זה כלם טועים, הראיתיו להונמא בנד צמר קאם נארן שלבשתי עלי כמה עולה ארג זה בלאדז ואמר לי שני רו"כ האמה לפי ערך בוודאי, ואמרתי לו הסחורה הזאת שלח סוחר שהוא במאנשעסטער ושלמתי פה לפי חשבון בכסף רוסיא רק 1.5 רו"כ אחד וחמשה ק', וגם האמה בפה גדולה מאמה של רוסיא, והראיתי לו חשבון צדק, הן סחורה היוצאת מפה יחשב מכס רק 1 פרוצענט, הוצאות הדרך, ואשר תבא חזרה פה עולה סה"כ רק 4 פרוצענט וסך 11 פרוצענט מכס הסחורה הנובא לפה, (בטורקיא המכס מכל סחורה הן מאכנים טובות והן מאכני בדולח הן מכסף וזהב רק 11 פרוצענט) ס"ה 15 פ"צ, ואם יעשו פה ס' ארג יעלה יותר מן 20 עד 40 פ"צ ולא יהי' הצבע ולא המוסטרין כס' אנגליא בשום אופן, כן המאשינען והבעלי מלאכות אין בשום ארץ דנמתם, והא ראי' כי בטורקיא אין מהלך לס' רוסיא ולא לס' נרמניא רק לס' אנגליא, וגם בגרמניא לא יוכלו בשום אופן להתחרות עם סחורת אנגליא אף כי יש להם מאשינען שיעשו מסמרטוטי בגדי צמ"ג או צמר רחלים זבגדים ישנים, גם מפסלת של צמר הנופלים בהפאבריקן ומערבים בתוכם אך כעשרים או עשרים וחמש חלק צמ"ג או צמר רחלים חדש, אעפ"כ הס' היוצאת מזה באנגליא היא מן המובחר בצבעה ובהמוסטערן, אולי אם יניחו בקרן איזה מיליאנען על המאשינען ועל המאשינישטן שצריך להביאם מאנגליא אפשר ואולי שיוכלו להתדמות להם, וגם זה ספק ספיקא, כי אנגליא היא מדינה שכמעט כלה פאבריקין סחורות אנגליא הולכות בכל העולם, ומכל העולם מביאים את אשר צריך להם מלבד הצמר נפן שמביאים ממצרים. ואם יהי' פה פאבריקין עד שיתפששו הרבה, ג"כ יהי' צריך להביא את כל הנצרך (חוץ מצ"ג

מאנגליא נ"כ, ואז שוב יהי' ההוצאה יתירה על ההכנסה. הן אחב"י מרוסיא כלם יחשבו מדוע לא יביאו צמ"נ ממצרים ויעשו פה באי"י בתי חרושת ומטוה ארג? להם ליקח ראי' מאנשי מצרים ששם יש זיש גבירים בעלי מיליאנען הרבה מיהודים ואינם יהודים, והמה מוכרים הצ"נ שיש להם ואינם עושים בתי חרשת לעצמם בארצם, ומזה מובן כי לא פה באי"י ולא שם המקום לבתי חרשת. ור"י ווינבערג הנ"ל שאלני הלא כבר נתן והניח בבאנק אלף רו"כ, ועז"א אמרתי לו כי כספו יושב לו מהבאנק וכן הי', ועלתה בידי להציל אותו ואת ארבעת שותפיו מאסון אשר בלתי ספק שמלבד כספם שהי' נאבד עוד היו לויס כסף מאנשים אחרים לאבדון. וברכות רבים עלי תבא.

זה שלש שנים שהייתי בווארשא ובקרתי את חתן אחי נ"י בבית מסחר גדול, שהוא קונה ס' ארג צמר נפן (ציט) מאנגליא, וספר לי כי שמונים פ"צ ישלם מכס הגבול בעד הס' לכל שוי, וכן ספר לי הגביר ד' בנימין ווינבערג בלאדז (הוא בקר את אה"ק יחד עם ז') וגם בקרנו בפתח תקוה, ובית מסחר של צעלניק לו אשר הס' קונה באנגליא, ויש במסחרו ס' שמשלם מאה פרוצענט מכס הגבול, וגם יש ס' שמשלם מאה וחמשים פ"צ, אעפ"כ כדאי לעסק המסחר ונקל להרויח על הס'.

והנה בטורקיא משלמים רק 11 פ"צ מכס הגבול, וכאשר שאפילו ממלכת רוסיא הגדולה והעשירה וממלכת אשכנז אינם יכולים להתחרות נגד ס' אנגליא, מכש"כ כי לא לפני אנשים שיש להם קפיטל קטן לעשות עסקי בתי חרשת למטוה ארג באי"י, ואיך נוכל לדמות מלתא למלתא? אבל לא כן את בית החרשת למעשה זבל, זהו ענין פשוט מאד השוה לכל נפש, ואשר נוכל גם להתחרות את האנגלים, כי האופה יהי אנגלי או טורקי אם הלחם שהוא אופה טוב למאכל אין מבחינים מאיזה מדינה הוא האופה. ובית חרשת כזה יכול להביא הצלחה רבה לישוב הארץ, ורואים אנחנו, הגם שעתה משלמים פה בעד שק זבל—כעמי 32 פראנק, אעפ"כ אלה אשר זבלו אדמתם, לנטיעה, עלה להם הריוח בגדול הפרות פי שלשה כפי שעולה להם הוצאות הזבל אף כי עלה להם ביוקר.

שמיטה

לא אדבר מדיני השמיטה כי זה שייך להרי ישראל, רק אדבר פה ואוסיף מעט על דברי שדברתי בספרי „דברי מרדכי" שנת תרמ"ט בפ"ד שמאז ועד הנה הוספתי לקח ברוב הנסיונות וההבחנה בכל עניני המושב

מאז ועד הנה. והנה בשנת תרמ"ט אלה האחדים אשר זרעו בשנת השמיטה הי' בדרך הטבה, רק הפקחים עשו שלא עפ"י דרך הטבה ושם בספרי בפ' ד' כתבתי הכל.

ובשנת תר"ע כאשר באו האכרים אל הרבנים בדבר השמיטה והרבו יותר לבא אל הרב הגאון שליט"א דק"ק יפו, יען כי כל מושבות של ארץ יהודה תחת השגחתו המה, וטענו בטענות כי המה מבקשים עבור פקוח נפשות, ע"כ נתנו להם היתר על אופנים עפ"י דין והלכה, יש אשר שמרו כפי ההיתר ויש אשר ההיתר הי' להם אך לכסות עינים.

וסוף מעשה זו, כי לו שמרו האכרים השמיטה, הי' להם לחם לשתי השנים, ועי' השמיטה סבלו כל בני ארץ ישראל, ונוכל לומר כי בשנה זו נתקיים מאמר הגמרא אין פורעניות בא לעולם אלא בשביל ישראל, קמח קנו בני ארץ ישראל מחוץ לארץ, בכל ענה הי' מקח רטיל קמח $2 : 1/2$ גדוש וגמל – תבן משקל ערך 80 רוטל במקח 3 פראנק ובשנה זו קנו ערבים תבן על מקח $3 1/2$ גריש הרוטל וזה בערך 45 פראנק למשא גמל – תבן, והביאו תבן מחו"ל באניות.

הוי! עד מתי נחשה ונתאפק לראות מעשה שטן מצליח. ובתוה"ק נמצא מצות שמיטה פ"א קודם מצות שבת, (שמות כ"ג) שש שנים תזרע את ארצך ואספתה את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשת ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך. ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך.

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, הגם כי טבע הארץ שצריכה לשבות, אבל משום שהקב"ה חפץ להרבות מצות למען לזכות את ישראל כי יעשו משום ציוי ד' למען שתחול עליהם הברכה אבל באם שלא יקיימו מצות השביתה בארץ ע"ז כתב בפ' תוכחה והשמותי אני את הארץ ושממו עלי' איביכם היושבים בה וגו' אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה. והיינו צריכים לקיים מצות השמיטה בכל כוחנו למען נשיג התעודות מן השמים הגם שאין אנו רואים בעינינו ברכת ועשת לכם התבואה לשלש השנים, יען כי אין הקב"ה מראה לנו עתה נסים גלוים כאשר הראה לנו לפנים נסים ונפלאות בגלוי, רק בהסתר, והקב"ה הי' נותן לנו את הברכה בכל שש שנות עבודת הארץ.

ואכתוב עוד את אשר כתבתי בשנת תרמ"ט בספרי יען כי שייך זה עוד לענין זה, ואך בזאת הי' תועלת לא מעט אם היו הרבנים הגאונים מוצאים היתר להכין שדות חרושות בשביעית על ידי גוים למוצאי שביעית

למען יוכל האכר תומ"י כאשר ירד הגשם במוצאי שביעית למהר ולזרוע בשדה חרושה. כי אם יתחיל אז להכין שדות לזרוע יוכל להיות פעמים רבות כי יתמהמה הגשם ותשאר הרבה אדמה בורה. בדרך חטבע בחו"ל כי אם יתרבו הגשמים ימתינו ימים אחדים עד אשר יפוצו המים מהאדמה וחורשים וזורעים יען כי בחו"ל זורעים דגן וחטים סוף חדש אלול ותשרי והשמש עוד זורחת וחם השמש. ושעורים זורעים לאחר הפסח שגם אז חם השמש, ואצלינו באה"ק נאלצים אנחנו לחכות אחרי ריבוי הגשמים על אדמת בצה משך שני שבועות, ואז יוכלו לחרוש ואם יורד הגשם עוד הפעם צריך לחכות עוד שני שבועות ואז יוכלו לחרוש משך שלשה שבועות ואם לא יוסיפו הגשמים לרדת אחרי שלשה שבועות לא יוכלו לחרוש עוד כי תחרב האדמה ועל האכרים לחכות עד אשר יוסיפו הגשמים לרדת, ופעמים אם יתמהמה הגשם תוכל האדמה להשאר בלתי זרועה, ובכל שנה שאינה שמיטה יזרעו תבואות קיץ שתבואת קיץ צריך חרישה בחרף שתים או שלש פעמים וזורעים אותה לאחר הפסח, ויש מינים שלאחר הפסח ג"כ חורשים למשל בין האבטיחים, או חורשים בלתי זריעה כדי שיהי' שדות חרושות לזרוע תיכף אחרי ירידת גשמים לשנה הבאה ולא כן בשנת השבע, אם לא יהיה ח"ו השנים כסדרן בשנה שלאחריה לא יוכלו לחרוש ולזרוע כל השדות, ותוכלנה להשאר כמה שדות בורות כאשר קרה בשנת תרמ"ג אחר שמיטה נשארו הרבה שדות בנחלת קאמאר ובפ"ת בלתי זרועות, יען כי הגשמים החלו לרדת בירח טבת והגשם השני אחר הרבה, ונשארו הרבה שדות בורות, ונבורר הדבר באופן פשוט: טבע הארץ שצומח מהאדמה כמו קוצים ואם חם האדמה או אפילו לא כ"כ חם רק אם האדמה מוזבלה בזבל, אז תוציא הארץ זרועיה מהרה ותכסה את האדמה והקוצים יאבדו מתחת הזרעים, ובאם שהאדמה חרושה מקודם וזהו נקרא בלשון ערבי בראב, אז תיכף כשהגשמים ירדו על הארץ והמים ירדו עמוק בארץ והשמש תחם, ואח"כ אם זורעים הנה האדמה אשר תכסה הזרעים והלחלוחית שבארץ והחמום יחד בכל זה תוציא האדמה מהרה צמחי הזריעה ויכסו הארץ, ואז אין כח ליציאת הקוצים ויאבדו מתוך צמחי הזריעה. באי' זורעים בתחלה שעורים ואח"כ חטים. השעורה נקצרת אחר חג הפסח וחטים נקצרים בעת חג השבועות. ובאם שהזריעה תצמח תיכף לאחר הזריעה או קודם הפסח ימלאו שבלי החטים ויקרה לפעמים שבין פסח לעצרת יהי' רוח קדים וע"ז אמרו בגמרא ריח מזרחית אפילו קטא דשופינה מתיבשו, והתבואה שצריכה להתבשל בעשרה ימים מתיבשת ביום אחד והגרעינים דקים וצנומים וזה נקרא שדפון. ואם השבלים

מלאים והגרעינין דשנים אז אינם יראים מרוח שדפון, וזה רק באם זרעו על כראב אך באם שהאדמה לא היי חרושה מקודם, אז אף אם יורד גשם מעט עוד קשה לחרוש האדמה יען כי עוד היא חרבה ויבשה ואם גשם גדול יורד אז יורדים טפות הגשם מעט מעט בארץ ועי"ז יתמשך עת החרישה איזה שבועות, ועל אדמת בצה והארץ עוד קרה וכאשר חורשים וזורעים אז לא תוציא האדמה זרועיה במהרה ובינו לבינו יצאו קוצים שיש להם ענפים ויכסו האדמה וישחיתו הזרעים או התבואות.

ועתה הלא אדמת הנטעים הלא צריך למכור לגוים עפ"י היתר רבנים לאוקמיה אילנות, ואחב"י עובדים בשנת השמיטה כמו להשקות תפוחי זהב ציטראנען ואתרוגים, גם צריך לחרוש סביב אילני ענבים זיתים וישקדים שלש או ד' פעמים בימי החרף, למען שלא יתקלקלו. הוצאות לעבודת הבאייארע שלשת או חמשת אלפים פראנק הכל לפי הבאייארע וגם $12\ 1/2$ אחוזים למאה שצריכים לשלם מס מהנטיעות, וכל זה בכסף מזומן.

וכן הלא יכולים למכור בכל מושבות אחב"י כי ע"י גוים יחרשו כראב בשביעית על זריעה לאחר שמיטה. ואנחנו לא נחשב מעשה נסים רק בדרך הטבע צריכה הארץ לנוח בשנה השביעית היינו ס"א בד' שנים ואדמת חול צריכה לנוח בכל ג' שנים. בגליל העליון ובגליל התחתון לא ראיתי אף אמה אחת אדמת חול, ואצלינו בארץ יהודה אין לנו אדמה טובה כזו וגם אדמת מרעה לבהמות. מלפנים כאשר שמרנו מצות שמיטה כדין היו האכרים מעמידים שומר על אדמת בצה ששם תוציא הארץ עשבים טובים, שלא ירעו הערבים מקניהם, ובעת הפסח היו קוצרים העשבים והי' די למקניהם עד לאחר שמיטה ואח"כ יכולים לחרוש את האדמה לזריעה. בשנת השמיטה יוכלו האכרים לעשות גדרים רפתי בקר גם יכולים להוליך זבלים על שדותיהם כפי הדין, וכללא דמלתא כי הארץ צריכה לנוח, ואם נעשה כפי ציוי השי"ת ששדותינו ינוחו בשנת השמיטה אז יקוים בנו וצויתי את ברכתי ונזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו.

אתרוגים.

הנני לבקש סליחה מאת רבני ומורי אה"ק עיני העדה כי אני איש פשוט הנני וליל לדבר בענין האתרוגים להראות שכל אתרוגי חו"ל הנם מורכבים פסולים באין יוצא מן הכלל, ואפילו אתרוגי אה"ק יש אך מעט מן המעט שאינם מורכבים פסולים, אך יען שעד הנה דברתי מענין

השמיטה ששקולה היא לשבת, ולפי עניות דעתי הי' מן הראוי שכל רבני וגאוני עולם מהראוי הי' להם לראות שכל האכרים מהמושבות שבא"י יקיימו מצות שמיטה, ומכש"כ שע"פ טבע הארץ שתשביח נחוץ השמיטה ומשה רעה"ש כשצוה על כל התרי"ג מצות לא הי' שום שאלה אולי לא נוכל לקיים, רק אצל מצות שמיטה כתוב ואם תאמר מה נאכל בשנה השביעית והתשובה הי' וצויתי את ברכתי. ארבעים שנה נתן להם הקב"ה מן במדבר ועל שנת השמיטה יהי' ח"ו קצרה ידו, הן לא קצרה יד ד' לתת את ברכתו? וקיום אי' הי' ע"י שמטה, ובתוכחה כתיב שבעון שמיטה יגלו מן הארץ ולכן יתגבר השטן במצוה זו, ובעיני ראיתי בשנת תרמ"ט שנת השמיטה שכמה אכרים המתינו וחכו לשמיטת הארץ מחמת כי לא נתנה עוד יבולה כאשר כתבתי זה בספרי דברי מרדכי. ועוקרי התורה והמצות הרעישו עולם על זה, ונאספו הרבה אנשי השם להרב הגאון דק"ק קאוונא זצ"ל ולהרב הגאון דק"ק בויסק זצ"ל ושענו שבאם לא יתנו היתר לעבודת הארץ בשנת השמיטה או יחרב הישוב. ורבני א"י המה מחריבי הישוב, כי לא יחפצו להתיר להם. והנה מי שיקרא נוסח ההיתר של הרה"ג מבויסק זיל בספרי דברי מרדכי יבין כי מתוך ההיתר בולט האסור, כי מן דברי שקר אשר אמרו להרבנים הנ"ל ובנכליהם אשר נכלו השינו ההיתר, ואותו יחזיקו גם בשנות שמיטות האלה, והשטן עושה את שלו. הייתי בשנת שמיטה זו שנת תר"ע בגליל העליון במושב סוד המעלה והאכרים כלם חפצו לשמוט אך הפקיד קאלוואריסקי שמו צוה עליהם שיעבדו הארץ בשמיטה דוקא, ואם הפצים לנוח ינוחו בשנה אחרת, אך האכרים טענו להאדון הפקיד הנ"ל מה איכפת להאדון אם ננוח בשנת השמיטה, הן אנו אין מבקשים מהאדון שום עזר ותמיכה. ולא שמעו לו ולא עבדו את הארץ. מה עשה הפקיד נתן את אדמת מחזיקי השמיטה לערבים לעבדה על חומש, ואף אלה אשר הי' אדמתם כראב שזה הי' טובת אדמתם לאחר שמיטה, ג"כ נתן לערבים ולא יכלו לעמוד נגד הפקיד יען כי האדמה איננה להם לצמיתות.

אשר ע"כ לקחתי לי לקו לכתוב כל אלה למען טובת הישוב ולמען מצות שמיטה שלא ישטין השטן, ותקותי חזקה שגאוני ישראל יסלחו לי.

ואתחיל לכתוב מן תפוחי זהב ולימאנען (ציטרין) ואתרוגים ומזה נבא אל עיקר הענין של האתרוגים. הנה בחו"ל יודעים רק מן לימאנעם חמוצים, ואצלינו באי' יש גם לימאנעם מתוקים, ובאין מתוקים לא יוכל להיות חמוצים ולא יוכל להיות תפוחי זהב.

וכן סדר נשיעתם: המתוקים מראיהם עגול כמו תפוחים, נושלים גרעיני המתוקים וזורעים אותם על תלמים בערך אחד מתר וביניהם חופרים מחרישה עמוקה בכדי שישפך שם מים ליניקת האילנות, וגם מזבלים האדמה, בין כל גרעין וגרעין מרחק ערך 15 סענטין, ובימי הקיץ צריך לתת בכל ב׳ שבועות מים ובשנה אחת לערך יצמחו אילנות ערך מעטער אחד בגובה ואח״כ עוקרים האילנות ושותלים אותם בבויארא (לשון ערבי בור מים) כי צריכים תמיד להשקותם במים, וצריך מקודם לנקות את האדמה מצמחים אחרים, ויש צמח פרא אחד הנקרא אינזיל היושב עמוק באדמה ושרשיו יתפשטו במרחק ויקלקל מאד האדמה ולפעמים עולה הוצאות עקירת שורש האינזיל מן 30 עד 40 פראנק הדונם (כל דונם הוא 30 מעטער על 30 מעטער) ויש ג״כ קרקע שאין מצוי בה כ״כ האינזיל, ושותלים האילנות במרחק 3 מעטער בין אילן לאילן, ויעשה בור עמוק מן 60 עד 70 סאנטין ורחבו יותר על מעטער, הבור ימלא החצי באדמה והחצי פתוח למען למלאותו במים. בימי חג הסוכות את הגשם יסתמו הבורות ובשנה השניה כבר האילנות גבוהים מעט ומרכיבים אותם.

וזהו סדר ההרכבה, לוקחים ענף של אילן תפוח זהב בן שנה להרכבת, וחותכים את הענף לחתיכות קטנות (ערך 6 7 סענטין) ובגובה האילן ערך 10 15, סענטין מן הארץ מבקעין בו בסכין חד ביקוע ותוחבין בהביקוע חתיכה אחת מן חתיכות ענף של תפוח זהב ואח״כ קושרין סביב, בחתיכת מטלית בד, ובזה האופן ישתרש חתיכת ענף של תפוח זהב באילן של הלימאן, וכאשר נשתרש היטב והענף יוצא כמתר וחצי או כורתים כל האילן של הלימאן עד ההרכבה, ותוחבין מקל עב אצל האילן בארץ וקושרין הענף להמקל בכדי שלא יפילו הרוח, וכן יוציא ענפים, ואת הענפים אשר למטה סמוך לארץ גוזזים אותם בכדי שעובי האילן יגדל יותר, ובשנה הרביעית יש מעט פירות ובכל שנה יוסיפו פירות. חיי האילן מן 25 עד 30 שנה, ובכל שיוקן האילן יוציא יותר פירות וצריך לתקן ביבים וצנורות בין האילנות מן אבנים וסיד ושם מתקבלים המים מן הברכה העליונה אשר אצל הבאר שמשם יוצא המים סביב האילנות-ובכל ג׳ או ד׳ שבועות ישפכו להבארות מים, ואחר הפסח שהגשמים פוסקים או זמן עשיית הבורות סביב כל אילן כאשר כבר דברתי מזה, ומי שמזבל אדמתו יגדל פירות יותר, לאחר חג הסוכות יתן בהבורות שנים או שלשה סלים זבל פעם אחת לשתים או לשלש שנים ויסתום הבורות ואין צריכים שוב להשקאה כי אז זמן הגשם, זהו סדר הרכבת לימאנעם מתוקים. וכן הסדר אם חפצים שיהיו לימאנעם חמוצים, מרכיבים ענף של לימאנעם חמוצים

על איזן לימאנעם מתוקים, אך הגרעינין שזורעים צריך להיות מהמתוקים, ובאם שאין מרכיבין אז יגדלו רק מתוקים.

ונבוא לדבר בענין האתרוגים וסדר גידולן, זורעים גרעיני אתרוגים ולאחר שנת גדול האילן עוקרין ושותלין האילן בבוייארא כאשר נוהגין באילן הלימאן, ובכלות שנה להשתילה מרכיבין אותה בענף עץ אתרוג שהיא מורכבת משנה, הכל כמו באילני לימון הצריך להיות מורכב מאילן תפוח זהב. וכן עשו בעלי באייארעם של אחב"י. אבל כאן יש לשאול הלא בפעם הראשונה שהיו צריכים להרכיב, שלא היו עוד מאחב"י בעלי גנים, הלא מוכרחים היו לקחת מאילנות של אינו יש"א, ואפשר שהיו מורכבים מאילני לימאנעם (עיין או"ח תרמ"ט באר היטב) ואתרוג המורכב מלימוני ואתרוג פמול, שערי תשובה (ד') מותר עבה"ט וגו' ונשאתי ונתתי בדבריהם באורך וברוחב בעה"י והעליתי דאותן האתרוגים שמביאים עתה מאי קורפו והם מהודרים ביותר אין לחוש להם מחשש מורכב לפי מה שהועד לפני שאין האילנות שם מורכבים ממש, דהיינו שהאילן של לימאן או מראנין ובתוכו יתור מאילן אתרוג רק כל אילן האתרוג אחד הוא רק החשש הוא שמא גידול האילנות עתה מיחורים שלקחו מורכבים זה כבר, וזה לא שייך טעם הלבוש שנעבדה בו עבירה, לפי שאין עבירה בנטיעה זו שמן הדין מותר ליקח יחור מן המורכב ליטע במקום אחר. גם הרימותי ידי על שאר הטעמים שיש להחמיר במורכבים דלא שייכי בנידן דידן, וסיומא דפסקא הוא שהאתרוגים הבאים בזמנינו מאי קורפו או מקום אחר הידוע לנו שהוא ממקום שבעלי גינות ופרדסים מגדלי אתרוגים למכור כו' ומשכ"כ באתרוגים שמביאים לכאן שהדבר ידוע שאין בהם הרכבת מין פרי אחר עתה רק נוף האילן הוא אילן אתרוג בלי שום גידול פרי אחר, אף שי"ל שאפשר שנלקחו היחורים שנעשו האילנות מהם מאילנות המורכבים, סלקנו מהם חשש מורכב לגמרי ומברכים עליהם בלי פקפוק, והמנהג שבמדינות אלו שמברכים עליהם בפשיטות ובוחרים בהם לפי שהם מהודרים ביותר הוא נטוע לרבים ויסודתו בהררי קדש.

בספר אגדת אזוב דף ל"ה שו"ת בענין אתרוג המורכב. וז"ל ביום אתמול כי יעבור הגיעני מכתבו הק' במידי דאיתא בשאלה שאלת חכם ותשובתו בצדו בנידון האתרוגים שהובאו מקארסקי הנקראים קרסיקאנער שהגיע עליהם ע"י הסוחר עם האתרוגים מאנשי קהלתם מכתב פתוחי חותם של הגאון מ' צבי דוד אבד"ק קראקא איך שהגיע אליו מכתב מהגאון אבד"ק טרייעסט וחכמי ק"ק פרינצי שהאתרוגים הנ"ל המה מורכבים ורבים מאנשי קהלתם מתחלה לא שמו לבם גם לזאת

עשו מעשה וקנו האתרוגים הנ"ל לרוב באשר הם מהודרים ובזול, ועתה בתר דעבדין תיבין ומתמלכין ושואלים כדת מה לעשות לצאת ידי"ח בהם ושמו פניהם אלי להשיב להם כדת של תורה ואני אינני מופנה מכל צד וגם סמכוני באשישות ובעי' מני מלתא דבעי טעמא ושמעתא דבעי צילותא ואולם שלא להשיב פני כבודם ריקם אשיבם בקצרה בעזהי"ת אשר יאמר כי הוא תשובה :— הנה בעיקר דין האתרוגים המורכבים כבר נפתח בגדולים רבותינו האחרונים ז"ל והנה בתשובת הרמ"א סי' קי"ג כתב שהראשונים נהגו לברך עליהם בשעת הדחק וכן היא מסקנתו שם שבשעת הדחק יכול לברך עליהם, וכן דעת הב"ח בתשובה סי' קל"ו וסיים שכן נהגו בכ"מ לברך עליהם בשעת הדחק שאין נמצאים אחרים, אולם מהר"י פדווה בתשובת הרמ"א סי' קכ"ו כתב שהמנהג פשוט אצלם שלא לברך עליהם אפילו בשעת הדחק וכ"ה דעת מהר"ם אלשיך בתשובה סי' ק"ז שאין המורכב מין אתרוג כלל, וכן מסקנת הט"ז סי' תרמ"ט שאין לברך עליהם אפילו בשעת הדחק, וכל זה כשהרכיב ענף מאילן האתרוג תוך אילן הלימאן או מראנצין אבל להיפוך שהרכיב אילן מראנצין לתוך אילן האתרוג לכ"ע לא מיקרי אתרוג כלל, ובזה עמודים שנושא ונותן בענין זה ויכול כל איש לעיין בס' אגודת אזוב.

ורואים אנחנו בס' שערי תשובה כי לפניו העידו כי לוקחים יחור מאתרוג מרכב ומלימאנע ומרכיבים היחור בעץ אתרוג והאתרוגים היוצאים הנם מהודרים ופשיטא כי מהאילן נופא שמרכיבים אתרוג בתוך אילן ליימאן בודאי שהנם יפים יותר.

וגם הרב בעהמ"ח בעל אגודת אזוב ג"כ כותב מענין השאלה שהי' לפניו שקנו המורכבים יען כי היו מהודרים, ואנחנו כותבים מה שבעינינו ראינו בהמושבות, כשהתחילו האכרים לנטוע האתרוגים זרעו גרעיני אתרוגים, אבל משום שלא כולו עלמא ידעי מס' שערי תשובה שהוא מתיר ליקח יחור מן אילן המורכב שלא בהכשר ולהרכיב מן היחור באילן אתרוג ורק באופן שגוף האילן יהי' אתרוג, אז מותר והאתרוג כשר ולפי הבנת הנוטעים הלא מובן באם שיקחו גרעיני אתרוג לזרוע ואח"כ לנטוע כאשר צריך לפי הטבע יהי' הכל טוב ויפה על צד היו"ט לכן הלכו ליריחו ששם נוטעים אתרוגים ואינם מרכיבים אותם (בשירושלים יש מהדרים דוקא אחר אתרוגי יריחו) אבל אינם מהודרים ואינם נותנים בכל שנה פירות והביאו גרעיני יריחו ונטעו אותם בהמושבות, אך הרכבה הראשונה מוכרחים היו ליקח מאינו יהודי, כי להרכבה צריכים ליקח דוקא מאילן שהוא ג"כ מורכב ומאילני יריחו אין להרכיב, כי האילנות נקראים פראי—

אילנות ואינם מוצלחים להרכיב, ולשנה השניה היה להאכרים מהאלנות שנטעו להרכיב לאילנות חדשים. תשוחי והב תוציא הארץ לשנה החמישית אחר הנטיעה אצל אחב"י יען שאינם זורעים ירקות בין האילנות ואצל שאינם ישראל תוציא תשוחי והב לשנה השביעית או השמינית לנטיעה משום שזורעים ירקות שמוציאים לחלוחית האדמה, ואתרוגים תוציא הארץ לשנה השלישית לנטיעה ואז ערלה, ובשנה הרביעית יש הרבה אתרוגים כי אילני אתרוגים מוציאים פרות הרבה. עברו כמה שנים ואחב"י האכרים לא הי' להם שום ריוח מהאתרוגים והרבה אלפים השליכו לאשפה, קונים שבאו לקנות אתרוגים, מצאו בכמה מאות רק אתרוגים אחדים מהודרים (והסבה אינה ידוע).

יש באיזרע של גוי סמוך לגבולי אחב"י בפ"ת והיא מכר בכל שנה אתרוגים בער שלשת אלפים רובל ואחב"י לא הי' להם כלום. במושבה ראשון לציון נטע איש אחד (פיין שמו) כשש מאות אילנות וחצי היה להנהג באי"י אתרוגים כשרים, בכל שנה קנו ממנו בני ארץ ישראל והובילו האתרוגים לחו"ל וכל הקונים נעשו דלי דלים ובאו לראשון והי' להם בכל שנה דיני תורה וסבל הרבה ועבד הרבה ולפרקים הי' בא לפ"ת בדבר נטיעת האתרוגים וסוף דבר הי' לא עלינו ולא ע"י אחד מישראל, כי אבד עצמו לדעת ע"י יריה בין אילני האתרוגים.

בפ"ת נטע אחד מהאכרים כשבעים אילני אתרוג אצל בנין בית המרחץ באשר כי שם יש מים רבים, והוציאו אתרוגים רבים, וממאה ויותר הי' רק כמו עשרה אשר שלחם לירושלים, וגם מאלה המעטים הכנים הוצאותיו ובאמת עפ"י דיני דשלחן ערוך הי' רק אחד ממאה שלא הי' ראוי לברכה ויתרם כשרים אעפ"כ לא קנו מחמת שלא היו מהודרים כמו אתרוגי יפו, לכן עזב את כל הנטיעה ואני קניתי אח"כ את הבית וגם חמשה אילנות נשארו ועבדתים ביתר שאת והי' לי הענג כי הי' למעני אתרוג אחד לברכה. בעוד שנים שלחתי איזה מהם לאחי ולחתניו אשר בעיר לאדז, וקבלתי מכתב מהם מדוע אינני שולח להם אתרוגים יפים ונאים והבנתי מתוך דבריהם כי לא ישרו האתרוגים בעיניהם וגם לא ברכו עליהם. והנם כי חתני אחי כלם גדולי תורה הם אבל משום שאינם בקיאים בענין נטיעות האתרוגים והרכבתן בכשרות, אין מן הכבוד לבא לביהכ"נ ובידם אתרוג שאינו הדר אף שהוא כשר שבכשרים. ובעד אתרוג קרפו משלמים עשרה רובל יען כי מהודר הוא ולא יותר, ואני אינני חפץ לברך על אתרוג יפו ולכן לא שלחתי יותר, ומשום אתרוג אחד שצריך אני לא עשיתי עוד בעבודת האלנות ונתיבשו, וכלם התחילו לטכס עצה ולחבין

מדוע יצליח הגוי בנטיעות האתרוגים שבכל שנה יקבל שלשת אלפים רו"כ בעד אתרוגיו ולאחב"י אין להם כלום, וזאת מצאנו כי יש ד' דברים המבדילים בין הגוי ובין אחב"י : (א) כי עץ אתרוג המורכב על אילן לימאן יגדל אתרוגים נאים ויפים (ב) עץ אתרוג שאינו מורכב יחי' אך י' או י"ב שנים ואחד ממאה שיחי' י"ד שנים והמורכב על אילן לימאן יחי' כ"ה שנים וגם יותר (ג) טבע האתרוג כי בכל אשר יזקין האילן יוציא פירותי' נאים יותר וממילא כאשר ימי חיי האילן ארוכים פירותיו בכל שנה יותר טובים (ד) אילן האתרוג הוא רך ומפונק וצריך לשמור אותו בכל מיני שמירה כילד מפונק, והמורכב על הלימאן בריא וחזק ועבודתו אך מעט לכן נמצאו איזה איכרים מאחב"י וחתחילו ג"כ להרכיב על לימאנען ויש לאיזה מהם שיש להם אתרוגים כשרים. קודם ראש השנה שנת תרע"א יסרני ד' כי נפלתי על בול ברזל ושכבתי על ערש דוי כמה שבועות ובערב חג הסוכות הלכתי בקושי לאיש הידוע לי שאצלו אתרוגים כשרים ולא מצאתיו בביתו, הלכתי אח"כ לחנות ששם הניח סוחר אתרוגיו לשבור ולקחתי אתרוג, אח"ז שאלתי להסוחר מאיזה באייערע אתרוגיו ואמר לי, ושלחתי לו האתרוג חזרה, לעת ערב בקשתי את האיש הידוע לי שאתרוגיו כשרים ושאלתיו אם יש לו אתרוג למעני ועשה לי יתר שאת ששלח לי האתרוג אשר הכין לעצמו ולמענו לקח אתרוג אחר וספר לי שגם הרב הגאון דיפו מ' אברהם יצחק הכהן שליט"א לקח ממנו אתרוג.

ואחרי הדברים והאמת האלו, חלילה לי לבא בין הרי ישראל גאונים גדולים אשר כבר דברו מעניני אתרוגים ואני אפילו לאצבע קטנה שברגליהם לא הגעתי, אבל כאשר דברתי מענין השמיטה אפילו מאלה אשר יבקשו היתר ששמיטה בזמה"ז דרבנן, הלא מצינו בכמה מקומות כי חז"ל מסרו נפשם על דרבנן עוד יותר מעל דאוריתא, וכדמצינו אצל רבי עקיבא שמסר נפשו על נטילת ידים, לכן כדאי שכל גדולי חכמי ישראל שבחו"ל יעשו דבר למען לקיים מצות שמיטה שבזכות זה יהי' הגאולה מן השמים בקרוב וכן בדבר האתרוגים שחקרתי ודרשתי אצל בעלי הבאייערעם להסוחרים והרבה למדתי לדעת מהם, וגם בהיותי בטבריא משום רפואה ונקריתי שמה עם אבר מראש פינה ר' יוסף פרידמאן שמו שהי' סוחר אתרוגים מכמה שנים וגם בעצמו נטע אתרוגים והעיד שאתרוגים כשרים אינם נמצאים שיהיו גם מהודרים, ואם יחפצו שיהיו כשרים דוקא ולא דוקא מהודרים או הי' יכול לתת אתרוגים, והגיד לי איש נאמן בטבריא ר' אברהם וואשעווער או חישינער שמו שהוא סוחר אתרוגים מכמה שנים ונוסע לחו"ל והוא מעיד שבחו"ל כל אתרוגים מורכבים פסולים וגם ביפו כמו כן. והוא הביא עניים

טיפו להרכיבם באתרוגי חיטין וברר הענפים מאילנות הנושאים אתרוגים יפים שהוא ידע שהם מורכבים פסולים, וגם האילנות שהרכיב הוא באלה הענפים נשאו אתרוגים יפים כי העיקר היא שההרכבה צריכה להיות מאילן הנותן פירות יפים. ואני חושב שבמצות אתרוגים יתקיים מצוה גוררת מצוה שרבני חו"ל יסבימו שבכל המושבות ישעו אתרוגים ויכולים כל בני המושבה, יחד ליטע על טנרש אחד. כברת אדמה אצלינו ביהודה יעלה לבעלי הנוטעים תפוחי זהב הן עשרים או חמשים דונאם ועשית באר עם מאטאר למשוך המים, עד עשרת אלפים פראנק, וגם יעלו הוצאות פועל להמאשין וגם נאז עד שמונה מאות פראנק לשנה. בגליל יש ויש מושבות שיש להם הכל באין שום הוצאה. פירמא מיגדול יכול היות כי תמשוך מים מההרים המשפיעים מים שם, ובאם לא אז תוכל להעמיד מאטאר ולמשוך מים מימי כנרת. פירמא כנרת העמידה מאטאר אצל הירדן ותוכל להשקות כמה שירצו. המושבה מעלימיא יש לה מים מההר ותוכל למשוך מים בעד אתרוגים מההר. גם מושבה יאסמע תמשוך מים מההר, ומסחה יכולה למשוך מים מהעין. סעויארא כמדומה לי שיש לה מעינות מהר, וגם ראש פינה מהר. יסוד המעלה יכולה למשוך מים מהחוילה ואצלם לא יעלה הוצאה גדולה על באר. טתולה תוכל להשקות אלף דונם ואין לה שום הוצאות להוציא, ויכולים לנטוע תמרים ויהי' גם לולבים גם תמרים ואינם צריכים למים, וצריכים במקום נמוך כמבואר במס' בכורים פ"א משנה י' בברטנורא, אבל תמרים הם היפך זה שהתמרים שבעמקים הם יותר מלאים בדבש. וגם הדסים יכולים לטע. וכל זה יעמדו בכתב לפני הרבנים, וכל רב יודע למי יסמוך הדבר לעסוק בזה, וכאשר שכל אחד יודע שכספו ינתן לדבר מצוה ויהי' לו אתרוג כשר או לא יביט על יופי וההידור דוקא. ואנחנו בין אלו האתרוגים יהי' מהודרים אך לא רובם מהודרים, והרבנים יעשו כל התקנות כדבעי למיהוי. גם יהי' ועד ביהודה ובגליל והועד יבחר בשני אנשים שישניחו שיהיו בכשרות וגם יהיו בקיאים בעבודת נטיעות האתרוגים וירא שישניחו שבכל מקום יהיו אנשים נבונים וידועים ושישלחו האתרוגים בזמנם ויהי' הכל כשר וישר ויעלה בזול, כי אתרוגי אילנות נותנים פרי למכביר, ובפרט כי כל מושבותנו יש להם סמוך ונראה הרב הגאון רבינו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א הרב דק"ק יפו ומכל שאלות של דבר הקשה, יביאו אליו, הוא בודאי יעשה בהענין בכל לבבו ונפשו והוא יבקש אמצעים לעשות הדבר עפ"י התורה והמצוה ובאופן טוב ונאה ובערך חמש או שש שנים יהי' די אתרוגים לכל חו"ל, כי יש לקנות אילנות קטנים ועל שנה הרביעית יש אתרוגים די, ועתה נוטעים הרבה בפ"ת.

ועתה נודע היטב איך לעסוק בהנטיעה, כי מלפנים נטעו יחד את אילני תפוחי זהב כאשר נטעו הגוים, ואחר חג הפסח חפרו בורות עמוקות כששים או כשבעים סענטין עמוק בכדי שיבוא בהבורות כים וכן צריך למלאות הבורות בכל שלשה או ארבעה שבועות, הנה זה באם שהאתרוג הוא מורכב על הלימאן יש לו טבע חזק תפוחי זהב, אך אתרוג הכשר שהוא מפונק ואם יעשו בור עמוק כמו בתפוחי זהב יפסידו אותו בשתים א) כי קוצצים השרשים שסביב האילן, ועוד כי השרשים לא נסתרים מהשמש כי קשה לו זריחת השמש, לכן צריך ליטע האתרוגים במקום מיוחד בפני עצמם והבור צריך להיות אך כעשרים סענטים עמוק והבור יהי' רחב ואפילו אם לא יהי' בבור כ"כ מים ואף שאילני אתרוגים צריכים למים הרבה, הנה יש תקנה כי מה שהי' צריך למלאות הבור בכל חדש ימלאנה עתה שתי פעמים בחדש, וזה לא שייך לעיקר הדבר, אך העיקר כי הרבנים יכולים להצליח את הכלל כלו ואין להם שום ענין איך עוסקים בנטיעה רק שיהיו כשרים, אבל כמה מאחב"י שהניחו כחם וכספם הנה כל מה שכותבים יותר מענין זה יש טובה רבה לאיש שיגיע לו מזה יותר ידיעה, הם עצמם הרבה ואינם מקבלים שכר ואח"כ משליכים מהם כל העול הזה, וגם אני כותב מכל אשר ראיתי ונודעתי בכל פעם יותר, ואני כותב מהידיעה והפראקטיק שהי' לי עוד בחול, היתי בעל גן הגם ששם אין אתרוגים מצויים, אך אדמה מילתא למילתא, כי צריך לובל אילני אתרוגים יותר משארי אילנות, וצריך לידע כי הובל צריך להיות דוקא הנקבת כבר לא פחות משנה, ובאם שמובלים בובל שאינו נרקב יפה, או האילן חולה ופירותי' לא טובים ועלידם נקודות מראה ירוק (געלב) והחולי של האילן נקרא טיפוס ותפוחי זהב שעליהם יש הנקודות אסור להכניסם בארץ אוסטרליא מטעם המלוכה, ומה שמובלים יותר בזה הרבה פעולות טובות שכל אדם יבין, למשל יש בעל גן מלפופים (אוגערקעס) ירוקים וארוכים ולהשני ההיפך, יען כי צריכה אדמה טובה אם האדמה אדמת חול לבן אוכלת היא את הזבל ולא יוצלח וגם אם מובלים היטב אז תוציא ענפים ארוכים ובכל ענף יש עוד ענפים והם מכסים את האדמה מפני השמש, לכן האבטיחים ירוקים ויטעמו לחיך. באי' יש גם לבנים והרבה, יען כי כל ענף קטן יוציא פירות (בגמרא בוצין בוצין מקטפיה ידיע וכו') כל ענף יוציא פרי מקנה, לא כן אם מובלים אך מעט אז ההיפוך ענפים ועלים מעט לא יכסו האדמה וגם הפרי והשמש תיבש את הפרי קודם זמנו לכן הוא ירוק וכויץ וטעם מרירות בו, מצד אחד דק ומהשני עב. וכן הדבר בתבואה אם מובלים אז תצמיח תבן רב

וכל גרעין יש עליו לבושים הרבה ומתבשל בזמנו כפי טבעו וכל גרעין גדול ומוב, ובלא זכל אין תבן ומלבושי הגרעין אך מעט ומתבשל טרם זמנו והגרעינין דקים ובאין מראה. וכן בענין האתרוגים שנצרכים לשבירה מע"ה, הענפים מוציאים קוצים זה אצל זה חדים וגדולים כמחטים וכאשר יוצא האתרוג טורחים לכרות המחטים בכדי שלא יהי' נקב בהאתרוג, ובאם שאין זכל יוצא הענף בטעם מן המעט ענפים קטנים והעלים מעטים והפירות מעטים והענף יוצא למעלה כי אין לו משקלת שישקלה למטה וכל הענפים מדבקים יחד וזהו חסרון שלא יוכל לבא לענפים התחתונים מחמת קרבת הענפים זל"ז, והקוצים יקלקלו את האתרוג, וכשהאתרוג נגד השמש אין לו שום מראה ומתכיוץ, ואם מזכלים או הענף יוציא ענפים קטנים וגם עלים הרבה, ופירות יש הרבה ישקיל את הענף למטה ואין בו חברונות רק מעלות, וכאשר הענפים אינם מהודקים יחד או נוכל בקל לכרות את המחטים, וכל ענף נותן פירות וכאשר יש עלים רבים על הענף והאתרוג תולה מתחת העלים או לא תבה עליו השמש ויהי' אתרוג יפה ואני חושב שצריך ליטע על ד' טעטער בכדי שיהי' להענפים מקום להתפזר וטבע אילני אתרוגים שמוציאים פרות הרבה, הנה כל מה שיהי' להאילן יותר מקום ריוח יהי' יותר טוב ויוכלו לעשות סביב האתרוגים בורות רחבות למען שיבואו בם יותר מים, כי בורות עמוקים כבר אמרתי שאין לעשות. ושאלתי מה זאת שרבני ירושלים נותנים הכשר על האתרוג והשיב לי כותר אתרוגים זה כעשרים שנה ושולח אתרוגים ונוסע לחו"ל כי ביפו נמצא מעט אתרוגים כשרים.

והנני להעתיק הכשר הרבנים שנדפס בשנת תרס"ט

מהעתק הכשר שנתן בשנת תרס"ו וזהו לשונו:

פרי הארץ לנאון ולתפארת.

להגיד לאדם ישרו, קשט דברי אמת נתן לכתוב כי ..... הנם סוחרים באתרוגי א"י זה איזה שנים ונאמנים הם על הפרשת תרומות ומעשרות כדת ויש להם חזקת חברים וד' יצו את הברכה בכל משלח ידיהם כעתירת החותם בברכה יום ד' י"ג סיון תרס"ו פה עיר הקדש ירושלים ת"ו. שמואל סלאנט. (יתבוננו המביטים, כי כתב זה נתן אך ורק כי נאמנים הם על תרומות ומעשרות!)

כאשר זכני ד' לעלות לרגל עיה"ק ירושלים ת"ו באו לפני הסוחרים היקרים והנכבדים ..... מתושבי ונכבדי עיה"ק ירושלים תוב"ב והציעו לפני איך שהם מתעסקים כמה שנים במסחר אתרוגי אה"ק יפו ת"ו ובעבק הזה מתפרנסין מאות נפשות מבני ציון היקרים יושבי עה"ק ירושלים מאותו

זמן שאתרוגי קרפו נאסרו מרוב מנין ורוב בנין של גאוני ישראל וגם אנכי הייתי אז בין האוסרים, ובאשר מקרוב מסבות שונות טעו רבים לזלזל באתרוגי עיה"ק ולבבר במקומם אתרוגי קרפו כאלו ח"ו התירו פרושים את הדבר לכן בשבטי ישראל אודיע נאמנה כי איסור אתרוגי קרפו במקומו עומד וח"ו לשום בר ישראל לברך עליהם ובודאי אתרוגי אה"ק יש להם דין קדימה לכל אתרוגים שבעולם מצד חיבת אה"ק ומצד חיזוק מושב אה"ק ומכיר אני את המוחרים הנכבדים המזכרים לחברים ויראי ד' והשי"ת יזכנו לראות בבנין עירנו ולעשות המצוה כתקונה בקרוב כי"ר בב"א, יעקב דוד רידב"ז טעה"ק צפת תובב"א. (יתבוננו עוד מתוך דבריהם שבתוך ההיתר כי אך על תו"מ נתנו להם הכשר וגם שמזה מתפרנסין כמה משפחות ונגד אתרוגי קרפו, בודאי יותר טוב לקנות אתרוגי א"י ! :)

ובהיותי בגליל העליון ובקרתי את הגאון מ' יעקב דוד רידב"ז בביתו בצפת, אמר לי כי לא יברך על אתרוג רק דוקא אם השיג אתרוג אשר בטוח הוא בלא ספק כי כשר הוא, וגידעתי אשר דבריו שנתן בכתב לסוחרי האתרוגים ג"כ מטעם הנ"ל. ולו יחשבו ויתייעצו הרבנים בדבר הגדול הזה או יועילו הרבה הן בגשם והן ברוח ותקותי חזקה שיתקבלו דברי אצל גאוני הדור, וסהדי במרום כי לא לכבודי, ולא לכבוד בית אבא אני כותב, גם לא משום תקות שכר כי אין לי גנים או נטיעות, והעבודה הזאת עולה לי לדמים מרובים וכח הגוף, ואם כוונתינו יהי לשם שמים יעלה הכל בידינו אי"ה לטוב, ויקוים בנו והי' ד' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ד' אחד ושמו אחד.

איש אחד מפ"ת ירא שמים באמת ותמים התאונן לפני, כי זה זמן רב אשר הוא עמל ויגע בגדול האתרוגים והוא אומן גדול בזה, ואדרי כל עמלו הגדול היה עמלו לריק כי לא מהודרים הם וקונים עליהם אין — אשר ע"כ מוכרח הוא להרכיבם מעתה, ואין לו ברירה אחרת יען כל המוחרים הבאים אינם מבחינים בין מורכב לשאינו מורכב רק העיקר הוא אצלם אתרוג הדר, זאת מודעת אצל כל הגנים ונוטעי פירות לאבילה אשר אלה המורכבים מן בשאינו מינו גדולם יפה במראה וטעם ומתרבים הפרות, וגוים המה המרכיבים בעד ישראל בעלי נטיעות ולפי הדין הפירות מותרין באכילה, כי אין האסור חל על הפירות, כ"א על המרכיב, אבל בהאתרוגים האסור חל על האתרוג, ולפ"ד פוסקים אחדים אין אתרוג מורכב אתרוג כלל בגמ"ל.

שאלות ותשובות.

אחרי מסעי במושבות אשר בגליל ואחרי התבוננו על הכל כיד הנסיון אשר עלי וכיד הבקיאות בעניני עבודת האדמה ואת כל אשר שם בכל הפרטים, אחשוב לא למותר לתת לפני הקוראים את השו"ת אשר היה ביני ובין אכר מתחכם מחכמי זמנינו אשר הקרו ודרשו עפ"י חכמתם ועלה להם כי ליה דין ולית דיין ומשה רבעה"ש בחכמתו ובפילוסופיא שלו הוציא את ישראל ממצרים ונתן להם התורה, ורק הוא משרבע"ה, ולא משמים.

אני תהלת דברי הי' להחכם הנ"ל, הן כפי ראות עיני הלא למדת בחדר אשר בזמננו נקרא בית הספר ומלפנים .חדר" וחז"ל הורו לנו שנה ופירש קשה מכלם, וא"כ הלא נ"כ ידעת מאמרם ודע מה שתשיב לאפיקורס רק לאפיקורס עכו"ם, אבל לישראל כש"כ דפקיר טפי כל באיה לא ישובן ולא ישינו ארחות חיים (משלי ב') וברש"י שם קשה לפרוש מהמינות ובמשלי ה' הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה ואמרו (בגמ' ע"ז ט"ז) הרחק מעליה דרכך זו אפיקורסות ואל תקרב אל פתח ביתה זו זנות, ועד כמה אמר רב הסדא עד ארבע אמות ושם בגמ' המעשה כשנתפס ר' אליעזר למינות הענין שאמר שע"ז נתפסתי לאפיקורסות ועברתי על הרחק מעליה דרכך, ולפי זה לולא לא הייתי בארץ ישראל בוודאי שלא השיבותי לך דבר משום כש"כ דפקיר טפי, אך יען כי אכר אתה באי והנך בקי בעבודת האדמה ומלאכתה וידעת את טוב הארץ ורוחה ופירותיה, ואני בחפצי ללמד לאחב"י את קרת וחשיבות האכר העובד אדמת אה"ק אשר על ידו יתודע אל נכון כי אלקים אמת ותורתו אמת ומשה נביא ד' אמת, ואשר מזה, ומראיות האלו אשר אביא להלן אין שום כופר ומין יכול להכחיש אמתות התורה מן השמים, ע"כ משום עת לעשות לד' אשיבך על דבריך ולא מנמרא ומדרשים כי לא תאמין בהם, ובפרט כי אינני מהלוכדים. אך פשוט מתורת משה ממצות תרומות ומעשרות תבין כי תורה מן השמים ניתנה לנו.

איש פשוט אני, אכר עובד אדמה כמוך הנני, סבלתי הרבה פה בשלשים השנים אשר אני יושב על אדמת אה"ק, ושמע נא טרם כל ספורי חיי : יליד הוראדנא אני, אבותי ז"ל היו בעלי מכחר ובעלי גנים. אני למדתי בישיבה עד י"ג שנות חיי, ואז נתגלגל הדבר שהייתי צריך לעזור לאבותי ז"ל בעבודת הגנים. אחי הבכור ז"ל נסע לישיבת הגאון הצדיק פאר הדור ר' ישראל סלאנטער זצלה"ה, ושני אחים היו צעירים ממני

לימים ואני כאשר הייתי מבנך לעבודה נפל הגורל עלי להיות העוזר לאבותי בעבודה זו, וכן עבדתי עד שנת השבע עשרה לחיי שהייתי בעל אשה, ואח"ז תיכף ומיד בניתי לי בית למושב לי וכללות שני חדשים פתחתי לי גם חנות, והיי לי לכלכל נפשינו בחנות ובנין. ובאשר במדינת ליטא גם הנשים עוסקות במסחר עוד יותר הרבה מאנשים, לכן היתה עבודת החנות על אשתי ועבודת הגן עלי. והיי לנו עת ללמוד תורה רק בשבת קודש, ובימי החרף אשר אין עבודה לבעלי גנים מחמת הקור או נתאספנו אנחנו בעלי הגנים בלילי חורף הארוכים ללמוד, לא נבוא לילה אלא לנירמא. וגם פה באה"ק מחמת טרדתי תמיד טעת שבתי בפ"ת קרוב לשלשים שנה ואשר טרוד היתי כל הימים בעבודה קשה לא נשאר לי עת להגות בתורה, והנני רואה בחוש הסיעתא דשמיא כי המעט מן המעט אשר אבין בתורה מפני כי אינני מבלה זמן לאבוד, ובכל עת שיש לי מעט זמן אני הוגה בספר ואינני מתפאר בואת ח"ו רק משום פן ילמד גם עוד איש לעשות כמוני, ויען כי גדולה שמושה וכו', ואין חכם כבעל נסיון יהי' מי שיהיה אם אך הנסיון הורה אותו או חכם נקרא וכמה וכמה הרפתקאי שעברו עלי טעת שבתי באה"ק, ואת כל אשר עיני הבעל נסיון ראו ובחנו לא יבזבנו אף החכם.

ועתה נבין לדעת מהמצות הראשונה אשר צונו השי"ת ע"י משה עבדו, לבעלי עובדי האדמה, היא תרומות ומעשרות, כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים לנחלה, ע"כ אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה (במדבר י"ח ובדברים י"ד) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך. מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא, והנחת בשעריך ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך ה' א' בכל מעשה ידך אשר תעשה. ונתבונן נא עפ"י משל, אנחנו פה בהמושב חמשים אכרים, אשר הנדיב חלק כל אדמת המושב חלק כחלק, רק לפני ארבעים וחמשה, ונוה אשר אלה החמשה נפשות הזקנים והחכמים יקבלו מן הארבעים וחמשה הנפשות מעשר וכן נכתב בספר החוזה ע"י הנדיב שינתן להחמשה עשרה חלקים, היינו מעשר, והיה אם לא יתנו להם המעשר או יש הכח להחמשה הנ"ל ליקח בזרוע חלק המעשר אשר נכתב בספר האחוזה, הנה אין ספק בדבר אשר אלה החמשה לא יסכימו לזה בשו"א, באשר כי יאמרו, למה לנו לבקש מתנות מאחינו האכרים? האם לא נובל לאכול לחמנו ביגיע כפנו ועצמנו, ומוקף כוקף כי עוד יוכלו לטעון עלינו שהם עובדים למענינו ואנחנו

אינו עובדים כלום, ואף אם כל אלה לא יעלה, הנה בנינו אחרינו מי יגיד לנו כי יהי' דור זכאי אם יהי' כאבותיהם, הלא אז יהי' אך תגרא וקטטה, האם לא כדאי והגון עתה בעת חלוקת בתים וחצרות להאכרים, לתת גם לנו כל הצטרכות האכר אשר נחוץ לו לעבודת אדמה, מלבד חלק האדמה אשר לכאו"א, כי אי' איפוא נקח הצטרכתינו אחרי אשר כבר נחלקה האדמה וכל צרכי האכר, הלא צדקו יחדיו אלה חמשה הזקנים, ומי לא יתן צדק לדבריהם הלא היא מילתא בטעמא. והנה כאשר משרבע"ה כתב כל הגבולים והמחוזות בתוה"ק אין ספק כי ידע אשר ארץ ישראל היא לישראל דוקא, והקב"ה צוה לישראל לתת חלק המעשר ללוים, ולא צוה שבאם לא יתנו הרשות להלוים ליקח בחוקה, רק הבטיח שבאם יתנו המעשר כאשר צום או ישלח להם הברכה, והלוים היו חכמים מחכמים לא היו משועבדים לפרעה לעבודה והיו במצרים סוחרים תגרנים בעלי נחלה ורכוש, חפשים ממשא מלך ושרים *) היתכן כי יהי' צריכים לבקש מעט תבואה מאלה אשר היו עבדים בחמר ולבנים במצרים. אנחנו רואים בזמננו כאשר חוק המלכות הוא לתת מס מהתבואה $12\frac{1}{2}$ למאה, ולו נתנה המלוכה חוק חדש, כי יתבטל מס מהתבואה, ונתנה סך מס הזה משארי דברים, או ג"כ לא היו נותנים המעשר ללוי, כי יש דברים אשר אין עליהם שום מס אעפ"כ אינם נותנים המעשר ללוי, ובכדי לצאת ידי חובת מעשר לוקחים תרומה גדולה ותרומת מעשר וקוראים שם מעשר ותו לא, האם נוכל לחשוב אשר הלוים סמכו על מעשר כזה? ובתורה כי (דברים ח') כי ד' א' מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהמות

*) כל פקודי הלוים מבן חדש ומעלה שנים ועשרים אלף. וזה לשון אור החיים ז"ל. הרמב"ן ז"ל תמה בדבר כי הלוים הן הנה ידידי ד' ומקורבים לו ואשר לא חטאו בעגל, לא נגפו, ולא הורגו, ולא הושקו ואיך נתמעטו כ"כ מכל השבטים שאינם מגיעים במספרם מבן חדש אף לחצי שבט הקטן שבישראל וכשתעמוד על מספרם מבן עשרים לא יגיע לשליש ולרביע, ועוד תמצא במספר הבא בדברי הימים, היו הלוים שמנה ושלשים אלף בן שלשים עד בן חמשים שנה, ובמספרם בפ' נשא באו לכלל חשבון שמונת אלפים וחמש מאות ושמנים, נמצא שהוספו ד' חלקים בקירוב על מספר זה ובמספר בני ישראל הבא שם לא באו לכפל מספר האמור כן. וראיתי שיושב בשני דרכים, האחד לצד שהריבוי בא מצד העינוי דכתיב וכאשר יענו אותו כן ירבה והלוים לא עבדו, לא מקוים עליהם הפסוק כאשר יענו וכו' ע"ש.

יצאים בבקעה ובהר ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה, ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת, ואכלת ושבעת וברכת את ד' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, ומשרבע"ה לא הבטיח לאבותינו על הארץ כי נהיה עשירים גדולים ומוצלחים במסחר וקנין, רק "אשר לא תחסר לך כל" ואם להלוים צוה ליקח חלק המעשר מישראל אין ספק שראו בעיניהם והבינו כי מפי הקב"ה זאת, כי מצינו בתורה שגם אז היו חכמים גדולים המאמינים בתורה אפשר עוד יותר מחוכמים, ממתחכמי זמננו, כי כאשר ראו אבותינו נסי הים כתוב וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ד' במצרים ויראו העם את ד' ויאמינו בד' ובמשה עבדו, ורק אז האמינו גם במשה עבדו, אבל מקודם טרם שראו את היד הגדולה היו נ"כ איזה מתפלספים ומתחכמים שאמרו, כי כל אלה אשר במצרים ועד גם הים הכל עשה משה ע"י פיליסופיא.

גם נוכל להתבונן את יקרת ערך ארץ מאדמת ארץ ישראל, איך הי' יקר אהוב וחביב בעיני כל שבט ושבט, הן בנות צלפחד תבעו ירושת אביהן ויעמדו לפני משה למשפט, ויקרב משה משפטן לפני ד', ויאמר ד' אל משה כן בנות צלפחד דוברות נתן תתן להן אחוזת נחלה בתוך אחי אביהן (ובמדבר ל"ו) ויקרבו ראשי האבות וגו' וידברו לפני משה וגו' ויאמרו את אדוני צוה, לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנותיו, והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרע נחלתן מנחלת אבותינו, ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגורל נחלתנו יגרע, שבט מנשה היו מספר שנים וחמשים אלף ושבע מאות, וכאשר בנות צלפחד לקחו חלק וחצי חלק, היינו גם חלק בכורה של אביהן שהי' לו מנחלת חופר אבי אביהן כמפורש במס' בבא בתרא, והנה באו שבט מנשה ראשי אבותיהם בטענה לפני משרבע"ש, באשר אם בנות צלפחד יקחו להן אנשים מבני שבט אחר ואז תקרא הנחלה על שם משפחת בעליהן מאיזה שבט שיהי' ואז יתמעט נחלת שבט מנשה. עתה נבין איך יקר וחביב הי' אצלם אדמת ארץ ישראל, ואם כן איך לא דברו דבר הלוים על כי לא ניתן להם שום חלק ונחלה בקרב הארץ רק מתנות המעשר, ודאי הלא יען כי ראו אשר כן צוה הקב"ה והתורה היא משמים.

ובגמרא אמרו אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר, ובעל קומה, וכל המעלות היו אצל משרבע"ש, ולפי דברי המתחכמים כי הוא עשה הכל ע"י פיליסופיא, הנה לא קם ולא יקום פיליסוף כמוהו להוציא עם עבדים לממלכה גדולה לא בחרב ולא בחנית

ולהוליכם במדבר ארבעים שנה ולתת להם תורה, ואיך נוכל לדבר תיעה כי לשבט לוי כחמשים אלף נפשות שהיו חפשים מעבודה מעול מלכות אצי"ם ופרתמים, יצוה שלא יתנו להם נחלה בארץ ישראל ויהיו מקבלי צדקה, ויבטיח לכל עם בני ישראל שבאם יתנו להם להלוים הצדקה, יהי' להם ברכה את אשר זה אינו בידו של משה, ומכש"כ שבאם יצוה לישראל מצות אשר לא נתונים מהקב"ה וכשיראו ויבינו אשר רק מפי משה נאמרו המצות, והי' אם לא יתקימו אחרי כן או לא יתנו אמון גם בכל התורה.

לדמיון, שני שבטים ראובן ושמעון לכל אחד יש אלף מאה חטים שחייבים במעשר, והנה ראובן נתן חלק מעשר ללוי כאשר צוה משרבע"ה ושמעון פקח חכם ואומר למה לי לתת ללוי תיקף מאה ותשעים מאה מעשר אראה לשנה הבאה אם יתברך ראובן בברכה כאשר הבטיח משה אז גם אני אתן המעשר, ואם יבא הלוי לשמעון ויאמר לו אנא אהובי שמעון ראה נא מה שכתוב בתורה ע"י משרבעה"ש והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך, ושמעון יענה להלוי, ראה נא גם אתה חביבי הלוי מה שכתב משה בתורה להלן, מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא, וא"כ יש לי עוד שהות לתת המעשר עד קצה שלש שנים. *)

א"כ באם שבשנה השנית יהי' תבואת השדה לשמעון כמו לראובן בשוה, ראובן בלא יתרון ושמעון בלא גרעון, ואז ישחק וילעג שמעון על ראובן על כי מהר לתת המעשר, וכן יתודע הדבר איש מפי איש והכל ידעו שאין ממש ח"ו, וזאת לא נוכל להאמין על אדון הנביאים כי יצוה דבר שיתודע לכל שאין בזה ממש (א) מבלי לתת לשבט שלם חלק ונחלה בארץ (ב) ולאשר ע"ז לא יאמינו ח"ו במצות התורה, וא"כ מוכרחים אנו להאמין גם עפ"י חקירתנו זו שכל מה שאמר משרבע"ה הכל מפי הקב"ה אמר, ואמת נכון וקים.

ונביא ראיה גם ממצות שמיטה

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית (ויקרא ק"ה) וגו' וצויתי לכם את ברכתי לשלש השנים, ויש לשאול הלא יוכל היות גם בשנה הששית לשמיטה שנת רזון, עפ"י הטבע שלא כל השנים שוות, ובאופן

*) עיין אלפסי ראש השנה דף א ע"א בשלטי הגבורים, ושפתי חכמים דברים כ"ו סימן ק'.

כזה איך הבטיח משה שיהיו הברכה לשלש השנים, הלא לא די שלא ישמרו מצות שמיטה אלא אף שארי מצות לא יחפצו לשמור באמרם כי על דעת עצמו כתב משה, וא"כ כאשר הבטיח הברכה לשלש השנים, מוכרחים אנו להאמין כי מפי הקב"ה נאמר למשה, ותוה"ק מן השמים היא.

יובל

ולפי דברינו הנ"ל איך יצוה משה רבעה"ש על היובל שלא יעבדו הארץ שתי שנים רצופות, שנת תשע וארבעים והחמישים. ואשר הי' צריך לחול הברכה משנת הארבעים ושמנה על ארבע שנים אם יראו אשר גם בשמיטה לא נתקיימה הבטחת משה, וא"כ אין שום ספק ח"ו שכן הבטיח הקב"ה אם ישמרו ישראל את השמיטות והיובל תחול הברכה עליהם.

עולי רגלים

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך, ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות (שמות ל"ד) ודרשו חז"ל כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל, שאין לו קרקע אינו עולה לרגל (פסחים ח) רבי יהודה בן בתירא לא היה לו קרקע והא עלה לרגל (שם ג' תוספות) במצוה זו נתחייבו כל הזכרים מבן י"ג שנה ומעלה והיו ביניהם היושבים רחוק מירושלם ובאו לרגל שלש פעמים בשנה, ואלה שישבו בגבול האחרון שבא"י התנהלו בדרך הליכה והחזרה שלשים וששה יום, (ובתענית ו') אמרו בז' מרחשון שואלים הגשמים בכדי שיגיע האחרון שבא"י לנהר פרת ושמונה ימים של חג הסוכות ושמיני עצרת היו בירושלים, הנה שלשים וששה יום עזבו את הארץ ועבודתה לעלות לרגל אחד, נמצא כי בשלשה רגלים עזבו את עבודתם תשעים וחמשה יום. וידוע כי בזמן חג הפסח הוא זמן קציר שעורים וזריעת תבואות הקיץ, ובחג השבועות זמן קציר חטים, ובחג הסכות זמן אסף הגרנות ודריכת הגתות והבדים, עינינו הרואות כי ימי עלית הרגל הם ימי עבודה רבה בשדה, וכאשר בני ישראל עזבו בימים האלה עבודתם, מובן כי מסרו עבודתם לפועלים. וידוע כי האכר נחוץ להמצא להשגיח על הפועלים החשודים על הגנבה ומה גם כי סביב גבולות הארץ ישבו שכנים רעים שעינם היתה רעה לישראל, ובכל זאת עזב כל אחד את עבודתו בימים האלו ועלה לרגל במצוה עליונו ולא שם לבו על עבודתו הרבה אז, ועל שמירת רכושו מפני הפועלים הנכרים ומפני השכנים הרעים סביב לו. ואולי ישאל השואל מי יאמר כי כל בני ישראל עלו לרגל, אולי רק מספר קטן עלו? הנה ידוע מה שספרו חז"ל

(פסחים ס"ד) פ"א בקש אגריפס המלך לידע כמה מספר אוכלסי ישראל אמר לו לכהן גדול תן עינך בפסחים, נטל כוליתא מכל אחד ואחד ונמצא ס' רבוא וזנות כפלים כיוצאי מצרים, ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם, ועובדא זו היה במקדש שני, ובמקדש ראשון ידוע הוא כי היה מספר בני ישראל רב ונדול מאד, ואם כן היתכן, כי משה מפי עצמו יצוה לישראל להפקיר כל עמלו בעת העבודה הרבה ובעת שצריך שמירה מפני גנבים והשנחה, ולעלות לרגל? האין זאת אות אמת כי כן צוה הקב"ה להבטיחם שבאם ישמרו את המצוה הזאת של עליית הרגל, יהיו מובטחים שלא תשלוט בהם ידי זרים ולא יחמוד איש את ארצם כתוב ומלאכתם תעשה על ידי זרים כנבואת ישעיהו ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם, הנה נראה בעליל כי התורה ניתנה מפי הקב"ה והרבה גופי תורה ומצות נכללות ידועות ותלויות בעבודת האדמה.

שאלה!

לפי כל הראיות שכל התורה כלה צוה משרבע"ה מפי הקב"ה, עוד יש לי לשאול מדוע העטיפו עלינו חכמי הגמרא דברים אשר לא נמצאו בספר התורה?

תשובה!

בכל התורה שבכתב לא נדע ולא נבין המצות איך ובאיזה אופן לעשותם בלתי תורה שבע"פ והיא הגמרא, כבר אמרתי כי אינני מהלומדים והחריפים וקשה עלי לחשוב כל המצות בפרטן, אך במצוה ראשונה שנתנה לבני ישראל במרה היא מצות שבת כתיב (שמות ט"ו) ויאמר ד' אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי, ראו כי ד' נתן לכם את השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, ולולא תורה שבע"פ היינו צריכים לישב כל השבת על מקום אחד; (בשמות פ' ל"א) ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון לד', כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת, וכמה פעמים נאמרה עונש מיתה למחללי שבת, והנה לעונש מיתה ודיני נפשות אפילו בין כל האומות יש כמה וכמה דינין, ומכש"כ בדיני ישראל יקרה נפש אחת, לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו אבד עולם מלא (סנהדרין) ולולא חכמי הגמרא, היו הסנהדרין שבכל דור דנין לפי רוח מבינתם אלה יאמרו

שמלאכה זו נקראת מלאכה שחייבים עליי מיתה, אף כי סנהדרין אחרים יאמרו שזו איננה מלאכה, או שיתנו עונש מיתה לפי ערך העושה, כי העשיר אשר יש לו משרתים והוא עשה איזה מלאכה קלה בשבת יחיבוהו מיתה, ולהעני אשר מלאכה קלה כזו שעשה העשיר יפטרו אותו מעונש כי לעני אין זה שום מלאכה, וכשאמרו חז"ל ובארו בחכמתם איזה מהם נקראת מלאכה, כמבואר במס' שבת, דין שוה לכל ישראל לדל ולעשיר, מכל זה מוכרחים אנחנו להבין כי הקב"ה נתן למשה עבדו כל אלה בתורה שבעל פה ומכרום לחז"ל שהיי להם בקבלה איש מפי איש עד משרבעה"ש.

עוד נציג למשל מצות, ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ד' א' שבעת ימים ולולא תושבע"פ, מה הוא ענף עץ עבות וערבי נחל, ? ומה הוא פרי עץ הדר ? כל מדינה או עיר יבחרו להם פרי עץ הדר כפי ראות עיני' ויהי' מחלוקת ומריבות, אלה יאמרו התפוח פרי הדר ואלה יאמרו פרי אחרת יפה כי לפרי זו כוונת התורה, וכן הי' מהלוקת תמיד בענין כמה מצות.

שאלה!

כל שהשבת על שאלתי זהו רק בדבר הכתוב בתורה שבכתב, אבל שאלתי העיקרית מי בקש מהם מחכמי התלמוד לגזור גזירות חטורות, כמו איסור תחומין, והחמירו בגזירותיהם שכל המחלל שבת אף באיסור דרבנן בפרהסיא, יש לו דין עכו"ם פתו פת כותי יינו יין נסך, ולפי זה הי' מחלקת אצלכם החרדים, כי הבחורים והבתולות אשר עבדו במושב פתח תקוה, קנסו אותם ולא נתנו להם עוד עבודה, יען כי הלכו ביום השבת מפתח תקוה לעיר יפו, מה חטאו בזה, ? ואיזה מלאכה עשו ?

תשובה!

ראשית אראה לך לדעת כי כל גזירת חז"ל מסר ד' למשה עבדו בתוה"ק יחד את התרי"ג מצות שמרבע"ה מסרם בע"פ לישראל, וכל הגזירות הי' בעת אשר יגרום הזמן לגזירה זו או זו, גם מי שיגזור הגזירה מן חכמי הזמן, שנית על שאלתך כי הבאים מפתח תקוה ליפו ביום הש"ק איזה מלאכה עשו בהליכתם ביום הש"ק, אשיבך: אנחנו המאמינים בני מאמינים בדברי חז"ל, הנה אמרו חז"ל כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, כי

כל הגזירות הוי להם בקבלה, אבל גם לפי שאלתך, איזה מלאכה עשו בהליכתם ביום השׁק? אבינך לדעת כי עשו מלאכה, וגם החלול השם גדול מנשוא. הן הדרך מפּת לעיר יפו היא על דרך שכם, שבמה מאות גמלים עם מנהיגיהם הערבים יוצאים ושבים בכל יום בדרך זו, הבחורים והבתולות הלכו במקלותיהם בידים וסלם על כתפיהם, וכל הערבים ראו (מלבד בני ישראל) כי הולכים לקנות הנצרך להם בעיר שבעת המקח וממכר או הקניה יש כמה מיני מלאכות: תלישה, כתיבה, וכאשר ראו הערבים וגם חנוני הערבים שהמה עפּי רוב ביפו כי "היהודים" האלה מחללי שבת הם, שאלו ותמהו איזה מין "היהודים" אלה, (כי גויי ארץ ישראל לא כגויי אמעריקא אשר הסכינו לראות בני ישראל עושים בכל מלאכה ביום השבת) והשיבו להם אשר אלה הם ילידי רוסיא, והערבים חושבים שיש אצלינו כמה תורות, תורה לרוסיא, תורה לרומניא, תורה לאה"ק וכל מדינה מתנהגת עפּי תורתה והנה הוי בזה מלאכה וגם חלול השם כאשר בארתי.

ואתם המתחכמים להרע אשר בהפקירא ניחא לכו, אם יש ביניכם מי שיודע לפתוח גמרא, וכשימצא שם איזה מאמר הקשה לפי הבנתו לחבין הנה בין רגע נעשה חכם ומבין ואינו מאמין וגם מוציא לעז על דברי חז"ל, בשאלותיהם ולהניהם.

וראה זה מעשה שטן, הפלא ופלא: אם יקרא בספרי המיפרים מלה החדשים החביבים להם, והקורא לא יבין כוונת הסופר, או ידין את הסופר לכף זכות, כי ברוחב בינת הסופר, ובמעוט בינת הקורא, "וחסרון ידיעה לו" ובמאמרי חז"ל אשר חכמת חכמים המתמשכלים, כנמלה קטנה נגד הפיל הגדול ג"כ לא יגיע על רוחב בנתם, ובמעוט וחסרון ידיעתו לא יתלה, אך פה הוא המבין והיודע, כי אין בדברי חז"ל ממש, פה הוא חכם ונבון: הוי בושה וכלמה: אבל גם הכלם לא ידעו.

ונשוב עתה לדברינו להראות בראיות מוצקות וחזקות אשר כל גזירת חז"ל נתונים המה יחד בצוותא חדא את תורתנו הקדושה, וגם אבותנו הקדושים ששמרו כל המצות וגם הגזירות, שמו בקרבנו ובקרב בנינו לדור דורים את מדותיהם היקרות לדור אחרון, ובכח אמונה הזאת יש לנו קיום לדור דורים.

והנה חז"ל אמרו על עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי מצותי חקתי ותורתי (בראשית כ"ה) משמרתי זהו גזירת חכמים שהיא שמירה לתורה, מצותי זהו המצות שיש להם טעם, חקתי, המצות שאין להם טעם רק גזירת המלך, ותורתי שני תורות שבכתב ושבע"פ, הנה קיים

א"א עה"ש כל התורה בגזירותיה עוד קודם שנתנה לישראל.

הנה לפי דברי עדות התוה"ק "וישמור משמרתי" זהו גזירת חכמים הנה רואים אנחנו כי כל גזירות חז"ל ניתנו יחד את התוה"ק אשר הי' לאברהם אעה"ש בקבלה וחז"ל אמרו בגמרא כי גם מצות דרבנן, כמו ערובי תבשילין שמר אברהם אעה"ש, והקשה במהרש"א, מדוע לא אמרו חז"ל כי גם מצות ערובי תחומין שמר שמצות תחומין ג"כ דרבנן, ותירץ כי ערובי תחומין אין צריך להודיע כי קיים אאעה"ש, כי הגם שהוא מדרבנן אבל יכול לבא ע"ז לאסור דאוריתא, כי יבא לעיר של עכו"ם וישכח ששבת היום ויבא לידי חלול שבת, ואין ספק שקיים א"א ערובי תחומין, אלא אפילו ערוב תבשילין שלא יבא לידי אסור דאוריתא ג"כ קיים אאעה"ש, (כי כל התקנה של ע"ת באם שיקרה לפעמים שיחול יום טוב בערב שבת ואם יכין בע"ט לאכילת יו"ט ושבת שני ימים, גזירה משום פן יאכל ביו"ט גם את אשר הכין לשבת ולא יהי' לו מה לאכול בשבת, אך אם עושה הכנה מעו"ט ע"י ברכה ומניח את אשר הכין במקום אחר, יזכור על כעודת השבת ולא אכל הכל ביו"ט, הנה לפי יהי אפילו אם ישכח ויאכל הכל ביו"ט, ג"כ לא יבא לידי חלול שבת, ואף שערובי תבשילין דבר שלא יבא לידי מכשול ג"כ קיים א"א עה"ש).

ומנין ידע א"א עה"ש כי במשך תשע מאות וחמשים שנה יהיה שלמה המלך עה"ש ויתקן עירובין ונטילת ידים, הלא מובן מאליו, כי הקב"ה הראהו התורה הק' יחד עם כל תקנות וגזירות חז"ל כדאיתא (ברכות נ"ז) מאי זיקין אמר שמואל כוכבא דשביט, ואמר שמואל נהורין לי שבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כתלא ואי עבר כתלא חרוב עלמא (בשבת נ') שמואל קרי אריוך ע"ש שהיה בקי בדיינין במלך השופט על הארץ לשון "ריכא" מלך, והלכה כשמואל בכל הש"ס בדיני ממונות והיה בקי בכל התורה כולה ומלך פרס קרא אותו בשם חכימא דיהודאי והי' פילוסוף גדול, ורופא גדול (ובבא מציעא ה"ה) שמואל ירחינאה אפיא דרבי הוה חלש בעיניה "רבי" אל אימלי לך ממא אל לא יכילנא אל משטר לך משטר אמר ליה לא יכילנא דהוה מותיב ליה בנובתא דסמא תותי בי סדייה ואיתכי הוה קא מצטער רבי לסמכי ולא הוה מסתייע מילתא, אל לא לצטער מר לדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון (רש"י, שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו וחכמיו דור דור ופרושיו) וכתיב בהו שמואל ירחינאה חכים יתקרי רבי לא יתקרי ואמי דרבי על ידו תהא, רבי ורבי נתן סוף משנה, רב אשי ורבינא סוף הוראה, כי הב אשי (ורבינא הוי דור רביעי אחר שמואל. משמת

רבא נולד רב אשי ורבא מרבה, ורבה מרב הונא ורב הונא מרב ורב ושמואל היו מתלמידי רבינו הקדוש. רבי יוחנן ותלמידיו חברו תלמוד ירושלמי, רבינא ורב אשי סדרו תלמוד בבלי יחד עם תלמידיהם, ושמואל ראה עוד קודם ארבעה דורות בספר של אדם הראשון כי רבינא ורב אשי יהיו סוף האמוראים, הנה ידוע נכון ומקבל בי כל תקנות החכמים נתנו מראש עם התוה"ק ואיזהו מהחכמים שיתקנו התקנות בכל דור ודור.

ומתוך דברינו נבא לידי מסקנא אשר כל כחתנו בעניני הדת ואמונה וגם ההפרש של עבירות פרהסיא בין עבירות שבצנעה, אך מאותנו הקדושים באו לנו (בבראשית כ"א) ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק (לשון עבו"ם) כמו שנאמר ויקומו לצחק, ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק.

למה לה לשרה להזכיר אשר ילדה לאברהם, הלא כתיב כי לא יירש בן האמה, והלא יודעים אנו כי הוא בן של אברהם, כן כתיב וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים וגו' (וברש"י) לחם ומים ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו לפי שיצא לתרבות רעה. והנה כשבאו ג' מלאכים לאברהם והוא חשב שערבים המה, קבלם באהבה וחבה, שחט לפניהם בן הבקר וצוה לשרה לושי ועשי עוגות, ואת בנו שלח למרבר, ולא שלח אתו עבד וחמור ועגלה מלאה מיני מאכל ובגדים עד אשר יבא לעיר מושב.

ויצחק קבל תורת אביו ככל אשר הורה אותו והלך בשמחה רבה להעקד ע"ג המזבח, וביצחק כתוב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב ותרגומו מביא רש"י ז"ל וחיים יצחק ית עשו ארי מציריו הוה אכיל, ומדרשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו, היאך מעשרין את התבן, ודברי התרגום והמדרש צדקו דברי שניהם יחדיו, ונבאר הדבר עפ"י פשוטו, מצינו בתורה, כי יצחק היה עשיר גדול, גם הי' לו עושר מאביו אברהם, ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולא היה צריך יצחק למתנות עשו בנו, גם לא נוכל להאמין שיצחק לא ידע ברשעת עשו בנו, הן אמרו (שבת צ"ב) אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה, והקב"ה אמר עליו כי יהי' עולה תמימה, ובכל שנה ביום הזכרון מזכירין אנחנו זכות יצחק, ועקדה של יצחק לזרעו תזכור היום ברחמים וכן בכל יום מזכירים אנחנו זכות עקדת יצחק, והקב"ה דבר עם יצחק, בלתי ספק כי יצחק חכם היה, וידע את טבע עשו. וטבע בנו יעקב אשר רק ליעקב מסר כל התורה אשר למד מפי אברהם אביו. גם מצינו כי יצחק הגין רק על יעקב ולא הגין על עשו כלל. וזה מבואר במס' שבת

(פ"ט) אמר רבי שמואל בר נחמני אמ"ר יונתן מאי דכתיב (ישעי' ס"ג) כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ד' אבינו גואלנו מעולם שמך, וישעיהו לא הזכיר את יצחק.

אך הענין הוא כך. כי כמו שמשה רבעה"ש אמר רק המצוה או הענין ועיקר המעשה איך ובאיזה אופן לעשות המצוה מסר בע"פ לחכמים. כן גם הנביאים זכרו רק הענין ועיקר ספור המעשה מסרו בע"פ, וחז"ל היו להם בקבלה איש מפי איש. "וכן ביארו" שם אמ"ר שמואל בר נחמני אמ"ר יונתן לע"ל אומר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו וכו' אמר ליעקב בניך חטאו עיין שם כל הענין. אמר ליצחק בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך? בשעה שהקדימו נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי עכשיו בני ולא בניך, ועוד כמה חטאו, כמה שנותיו של אדם שבעים שנה דל' עשרים דלא ענשת עלייהו, פשי להו חמשים דל ק"ה דלילותא פשו להו ק"ה דל תרתי סרי ופלגא וכו' אם אתה סובל את כלם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עליך, ואת בולהו עלי הא קריבית נפשי קמך, פתחו ואמרו כי אתה אבינו, אומר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה. ומחוי להו יצחק הקב"ה בענייהו מיד נושאים עיניהם למרום ואומרים אתה ד' אבינו גואלנו מעולם שמך. ועינינו מכל זה רואות כי יצחק למד זכות על בנו יעקב ולא על בנו עשו, יען כי כבר אמרנו במשך הדברים כי הקב"ה ברא באבות הקדושים כח שהם יספרו כל מדותיהם הטובים לבניהם אחריהם עד עולם. ובגמרא מובא אמר ר' חנינא הבל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ד' שואל מעמך כי אם ליראה אותו, ופריך אטו יראה מלתא זוטרתא היא, ואמר רבי חנינא משום ר' שמעון בן יוחאי אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת ד' היא אוצרו, ותרצו אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא, ויען כי משרבעה"ש ראה השכינה באספקלריא המאירה ידע עד כמה צריך להיות המורא, והשי"ת כאשר ראה שבכמה גלותים יהיו ישראל וכמה אלפים ורבבות יקדשו השם ויספרו נפשם להרג על קדושת שמו, לכן הטביע באבינו אברהם כח המסורת נפש להקב"ה בטרם שנראה אליו ד' ומסר נפשו על קדושת שמו, והכח הקדוש הזה הנחיל לבניו אחריו אף שלא ראו השכינה. ובגמרא אמרו קח נא את בנך אין נא אלא לשון בקשה, והקב"ה לא אמר לו לך ושחוט את בנך בלשון ציווי, וכן מסר בנו יצחק נפשו להשחט ע"ג המזבח, אף כי לא נראה עליו ד' קודם העקדה. וכח של מסירת נפש קבלו בניהם אחריהם בכל דור ודור בכל הגזירות והגירושין. (ובראשית כ"ו) וירא אליו ד' ויאמר אל תרד

מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך גור בארץ הזאת ואהי' עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ובבראשית כ"ח והנה ד' נצב עליו ויאמר אני ד' א' אברהם אביך וא' יצחק הארץ אשר אתה שכב עלי' לך אתננה ולזרעך.

ואמרו ע"ז בנמרא מנין לתחית המתים מן התורה, מן לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל. ולאברהם הבטיח הקב"ה ג"כ לתת את הארץ לבניו אחריו ד פעמים: (א) בפ' בראשית י"ב וירא ד' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, (ב) בפ' י"ג כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם. (ג) בפ' ט"ו ביום ההוא כרת ד' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת. (ד) בפ' י"ז והקמותי את בריתי בני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לא' ולזרעך אחריך. ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לא'. ברית זו שבועה ותרגומו ואקים את קימי (בראשית כ"ח) ויאמר יעקב השבעה לי תרגומו ואמר יעקב קים לי (ובסנהדרין ע"ב) נשבע מתרגם מקום. ובד' פעמים שהבטיח הקב"ה לא"א בנתינת הארץ לבניו נאמר אצל ברית בין הבתרים, ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגזל, ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נפלת עליו (רש"י) אימה וגו' רמז לצרות וחשך של גליות. ותמיד לא הבנתי למה הבטיח הקב"ה לאברהם ירושת הארץ ד' פעמים אך הבנתי הדבר מיוצר של יום ב' דהר"ש אברהם נתנסה בעשר נסיונות עצומים, השביעי כשנדבר עמו בין הבתרים והראהו ארבע מלכיות בבירים שמושלים בזמנם ולא לדור דורים. עגלה משלשת זו מלכות אבירים אשר היא כעגלה דשה ובחזירי יערים. ועז משלשת אלו יונים שנמשלו לצפרים, ואיל משלש זו מלכות מדי ומלכות פרס חברים שנאמר האיל אשר ראית בבירורים, ותר אלו בני ישמעאל שנמשלו לשורים, וגזל אלו ישראל שנמשלו ליונים ותורים, ועפ"י זה הבטיח הקב"ה לאברהם ד' פעמים לסימן שד' יגאלם משעבודם, ועל גלות האחרון הבטיח הקב"ה בלשון והקימותי את בריתי וגו' ונתתי לך ולזרעך וגו' לאחזת עולם והייתי להם לא'. ויש לשאול הקב"ה הבטיח בפעם הרביעי על גלות הרביעי כי לך ולזרעך אתננה, הלא גם בפעם הב' הבטיח לו הקב"ה לך אתננה ולזרעך עד עולם. ונוכל לתרץ במאמר הנמרא (סנהדרין צ"ד) למרבה המשרה ולשלום אין קץ (ישעיהו ט') אמר ר' תנחום דרש בר קפרא בצפורי מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוחה, וזו סתומה, בקש הקב"ה

לעשות חוקיהו משיח וסנחרב גוג ומגוג, אמרה מדת הדין לפני הקב"ה וכו' מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו רבש"ע אני אומר לפניך שירה תחת צדיק זה ועשהו משיח, פתחה ואמרה שירה לפניו שנאמר (שם ק"ד), מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק, (שם ק"א) משא דומה וגו' אמ"ר יוחנן אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו נתקבצו כל הרוחות אצל דומה, אמרו לו שומר מה מליה שומר מה מליל וגו', כלם נתקבצו לבקש על חוקיהו שיהי' המשיח למען שיקומו בימיו בתחיית המתים, ולכן הבטיח הקב"ה לאברהם גם בפעם ב' כי לך ולזרעך אתן את הארץ כי (מעשה חוקיהו) זה היה אחר גלות עשרת השבטים, ורמז לו לך אתננה ולזרעך עד עולם וזה הי' לפי מחשבות הקב"ה ורצונו, והנה לפי הסבואר שהקב"ה הראה לא"א ארבעה גליות והגזירות אשר יסבלו בגלותם וגם כמה אלפי רבבות ימסרו נפשם על קדושת השם, האבות ישחטו את בניהם ויברכו על מצות קדוש השם והבנים יענו אמן והגזירות השחיטות והאכזריות שהיו בימי מסע הצלב שהחריבו כרכים גדולים ושבע פעמים באו בארצות צרפת ואשכנז הרגו טבחו ולא חמלה, ובגזירת ת"ח ות"ת גזירת אוקרינא, מי יספור ומי ימנה מספר ההרוגים והנטבחים על קדושת שמו יתברך. ואת ידוע כי הנסיון לשחוט בנו על קה"ש עוד יותר גדול מהנסיון שישחוט את עצמו, כי נדולים רחמי האב, ולפיכך אם היה מצוה הקב"ה לא"א שישחוט את בנו יצחק בתורת ציווי, לא הי' כל כך כח גם בבניו לדורות עולם שימסרו בניהם על קדושת שמו יתברך. אבל כשאומר לו הקב"ה שכן רק רצוני אבל אינו מצוה אותך דוקא, הנה רוח הקדושה והטהרה של א"א למסור בנו על קה"ש נכנס גם בבניו אחריו ופעל פעולה גדולה לדור דורים, וגם יצחק בנו האמין באביו ומסר נפשו על קה"ש והלך להעקד ולהשחט בשמחה אף כי לא ראה את ד' ולא צוהו ד', לכן פעל על בניו שימסרו נפשם על קה"ש.

ויעקב פעל על זרעו שיהי' בכחם לסבול הגלות, הן ידוע לכל את כל הצרות והגלותים שסבל יעקב אבינו, וגבין הענין מתוך הכתובים, כי בן ס"ג הי' יעקב בלכתו חרנה (בבראשית כ"ח) ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו וגו' קום לך פדנה ארם וגו' ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגורך אשר נתן א' לאברהם, והנה יש לשאול, אביו אמר לו קום לך פדנה ארם, וגם ברך אותו וצוה עליו ליקח אשה, ומדוע, ישב בבית עבר י"ד שנים ללמוד תורה, (שם כבר מת בחיות יעקב כבן חמשים שנה), ואח"ז כתוב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, וישכב במקום ההוא, ובמדרש (ויצא כ"ח) הוא לשון מעוט הוא באותו מקום שכב אבל י"ד

שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה אלא ישן שינת ארעי שלא להתבטל מלמודו, וכ"ז יורה לנו הסדרש איך היה יקר למוד התורה אצל יעקב. (ובעירובין כ"א) אמר רב חסדא דרש מרי בר מר מ"ד (תהלים קי"ט) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. דבר זה אמרו דוד ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו יהוקאל ולא פירשו עד שבא זכריהו בן עדו ופירשו, עיין כל הענין. ושב, נמצא כל העולם כלו אחד מן ג' אלפים ומאתים בתורה. ואם ישאל חכם מתחכם הלא אנו רואים, כי כל התורה הכתובה נושא איש בידו אחת ולא יכבד עליו כ"כ, אבל נוכל להתבונן כי דברי הנביא אמת ויציב. הנה חכמי המופרים חשבו בספר כתיבת הארץ כי השמש מחזיק מיליאן וארבע מאות אלף פעמים יותר מגודל הארץ, ולעינינו יתראה השמש קטן, יען כי הוא רחוק מאד מהארץ, ומרחקו כמאה וחמשים מיליאן קילמעטר מהארץ, והארץ אך כוכב אחד היא ומלבד הארץ סובבים עוד כוכבים הנקראים כוכבי לכת, ויש מהכוכבים שהם יותר גדולים מהשמש ורק משום הרחקתם מעינו נתראים לנו כנקודות קטנות, ויש ככבים, הרחוקים מן הארץ מאה וחמשים אלף פעמים יותר מהרחקת השמש מהארץ, (ובספר הברית) והיותר קטן שבכוכבים הוא ח"י פעמים גדול מהארץ והיותר קרוב להארץ הוא ששים אלף פעמים ברחוק השמש מהארץ, והגבוהים שבהם נבין עפ"י חכמי לב שחשבו בחשבון צדק שאם היה עומד על השמש וקולע כדור ברזל מכלי תותח (קאנאן) שיהיו פרכה אחת בשמונה דקין (בעקונדן) היה נופל הכדור על הארץ במשך כ"ד שנים, ויש בזרחק הכוכבים שאורם מגיע לנו במשך ששה חדשים (ובברכות ל"ב) ותאמר ציון עזבני ד' וד' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נישא אשה על אשתו הראשונה זכר מעשה הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני, אמר לה הקב"ה בתי שנים עשרה מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רחטין ועל כל רחטין ורחטין בראתי לו שלשים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בה שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא ככבים כנגד ימות החמה, וכלן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני, התשכח אשה עולה וגו'.

ובתחלת דברי תוה"ק בראשית ברא א' את השמים ואת הארץ, ויאמר א' יהי אור, ויהי אור. ביום השני כתיב יהי רקיע בתוך המים. בשלישי כתוב תדשא הארץ דשא, ברביעי יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה וגו'. הנה נראה ונבין כי כל כוונת הכתוב"ש שברא צבא

השמים אחרי בריאת האילנות והדשאים, למען שנבין כי צבא השמים נבראו רק לתכלית ישוב העולם, וישוב העולם רק לתכלית קבלת התורה אם לא בריתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמתי (ובשבת פ ח) אמר חזקיה, מאי דכתיב (תהלים ע"ו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחלת יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה, כדר"ל דאמר ר"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלין את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו (רש"י) הששי המיוחד במקום אחד. ויהי ערב ויהי בקר של גמר בראשית תלוי ביום ואו והוא ואו בסיון שנתנו בה תורה מדבוי דהי' דריש נמי הא, ולפי זה המובן, כשהקב"ה ברא כל המשמשים הגדולים בצבא השמים אך למען התורה, א"כ אין שיעור לגודל התורה.

ונשוב לדברינו, כי יעקב אבינו ידע כל התורה כאשר למד אותו יצחק אביו, אך מחפץ אבותינו להכנים בבניהם אחריהם בכל דור חכת בחשק התורה אף אם יהי' למודם בעמל בלחץ ודחק, כמאמרם (נדרים נ"א) הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה, ואם כי גם אצל העשיר יכול להיות בנים בעלי תורה, אבל זהו לפי הטבע, העשיר יחזיק את בנו בביתו, ישכור לו מלמד ללמדהו תורה, והבן הוא מפנק מנוער בבית אבותיו יאכל למעדנים, וישכב לישן על מצעי רכים וטובים ישכב ויישן גם איזה שעות לאחר שיבא היום, ואם יהי' יום סגריר יום קר גשם או רוח, ימנע מבא לבית הספר, וגם לפי שאביו יבקש תכלית לבנו ישכור לו מורים ללמדהו ספר ושפות המדינות, ולפי זה, אין עפ"י רוב בני עשירים לומדים גדולים בתורה, לא כן העני, ידו אינו משגת לשכור לו מלמד ומוסרו לתלמוד תורה ומשם לישיבה, ובהתי"ת או בהישיבה המלמדים לומדי תורה ויראי ד', וכן המשניחים שבכללם כלם לומדים ויראים, ובעוד איזה זמן אשר הבן עני יתגדל, שולח אותו אביו או משניחיו לישיבה גדולה ששם ינתן לו כל הצטרכותיו, בצמצום מקום מנוחתו על ספסל, קרש יצועו וגזר עץ תחת לראשו, ובמצע ומנוחה כזו, איננו ישן כ"א ג' או ד' שעות, ואז יקום ירחוץ ידיו ולומד, וכן יתרגל בזה, עד כי ההרגל הוא לו לטבע וכן ילמוד ח"י שעות בכל מעל"ע, וכל גדולי התורה בזמננו אין אחד מהם שלא למד בישיבה, עמל בתו"ח וחי חיי צער ועל ספסל ביה"מ היה ישן, התנאים גדדו מביתם ללמוד תורה למשך י"ב וגם כ"ד שנים כדמצינו אצל רבי עקיבא, ובגמרא, שר' יוחנן בן זכאי חי מאה ועשרים שנה ארבעים שנה עסק בסחורה, ארבעים שנה היה לומד תורה והי' תלמיד

אצל הלל הזקן, וארבעים שנה לימד לאחרים והנהיג ישיבה, וכל עסק למודם ה' אצלם רק לא בביתם ודוקא בעיר אחרת בכדי שלא יתבטלו ממשנתם, ואין בין כל אומה ולשון שיעסקו בתורה בכל מיני לחץ ודחק כמו אצל אחב"ו זרע יעקב, אשר בזה אשר ישב אצל עבר י"ד שנים ולא שכב על המטה לישן כדברי המדרש, הכל משום לתת כח לבניו אחריו שגם בהם יהי' הכח הזה משום עמלה של תורה. ויצחק נתן כח לבניו שיהי' בהם הכח למסור נפשם על קדושת השם.

ונבא לידי מסקנת דברינו שהפרש גדול יש בין עבירת חלול שבת בצנעה לבפרהסיא שיש לו דין עכו"ם, וזאת נבין מדברי יצחק, ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, יצחק ידע כי את אשר אברהם אביו עושה הי' הכל למען שילמדו בניו אחריו כן לעשות, ואברהם בקימו מצות הכנסת אורחים לכל גם להמלאכים אשר נדמה לו שהם ערבים, ואת בנו ישמעאל גרש ונתן לו רק לחם וחמת מים ולא כסף וזהב ולא אנשים לשלחו ולהביאו לישוב, מובן מאליו כי לא מאבזריות ורוע לב עשה כן אברהם לישמעאל בנו אלא משום שהלך בדרך לא טוב, וממנו ילמדו בניו אחריו, שמי שיהי' לו בן ההולך בדרך רע יעשו לו כמו שעשה א"א לבנו ישמעאל (ובע"ז כ"ז) דתניא היה רבי ישמעאל אומר מנין שאם אומרים לו לאדם עבוד עכו"ם ואל תהרוג, שיעבוד ואל יהרג שנאמר וחי בהם ולא שימות בהם, יכול אפילו בפרהסיא ת"ל (ויקרא כ"ב) ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ד' מקדישכם, ואם אין כופין לו לאדם לעשות עבירה והוא עובר בפרהסיא עבירת הרי הוא חלול השם גדול, ובתורה כתוב ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק וברש"י מצחק לשון עכו"ם כמו שנאמר ויקומו לצחק, וכאשר ראתה שרה שמעשיו הרעים בלם בפרהסיא קראה שרה, הוי, כי גדול חלול השם, אשר ילדה לאברהם! אהה! על חלול השם הגורא כי הנה אברהם חביא אנשים לרבבות תחת כנפי השכינה, ובנו עובר עבירות בפרהסיא, לכן גם אברהם התאבזר עליו וגרשהו אך בלחם וחמת מים ולא יותר.

ועשו אחרת היתה אתו, (בבראשית תולדות פ"ה) אמר רשב"ג כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אפילו אחד ממאה ששמש עשו את אביו, בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מפוכלכים, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות אמר אין כבודו של אבא לדיות משמשו אלא בבגדי מלכות ההדר אשר אתה בבית, כי בגדי המלכות טמן אצל אמו למען שיקחם בכל עת אשר ישמש

את אביו, וצדקו דברי התרגום ורחים יצחק ית עשו ארי מצידו הוה אכיל וגם דברי המדרש נכונים, כי בזאת למד אותנו דעת שבאם שהבן אינו מחלל השם בפרהסיא ואף אינו אומר, כי כסיל הוא אביו ולית בסבי פעמא שאומר כי יש תורה ויש אלקים בארץ ועוד נותן כבוד לאביו במה ששומר את התורה, את בן כזה כדאי לאהב אותו, ויצחק אבינו הורה לנו הנפקא מינה בין צנעה ופרהסיא.

שאלה!

כל אשר הראתני לדעת וחו על מצות לא תעשה, אבל על מצות עשה אשר הקב"ה צוה על המ"ע למען יתן לנו שכר הרבה, וכמאמר רבי חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, ואת לדעת כי יש מי שמסתפק עצמו במעט שכר ולא יחפץ בגן עדן חלק גדול ודי לו בחלק קטן, ובגמ' חגיגה אמר ר"ל פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם קל וחומר ממזבח הזהב, עיין שם כל הענין, ודרשו כפלח הרמון רקתך, אל תקרי רקתך, אלא ריקנין שבך מלאים מצות כרמון, ומדוע החרדים אם יראו איש שאינו מניח תפלין ואינו עושה לו ציצית, הוא מקפח פרנסתו ואינו נותן לו עבודה, ומה כל הרעש, אם אינני חפץ בשכר הרבה ואסתפק רק בשכר אם אשמור הלא תעשיות.

תשובה!

(א) הקב"ה כמו שנתן מצות עשיות למען הרבות שכר המקיימם, כן נתן הלא תעשיות למען הרבות שכר המקיימם. ולזו למדת המשנה של רבי חנניא בן עקשיא "לפיכך הרבה להם תורה ומצות" להבין כוונת המאמר, כי אז אחרת היתה את"ך. אך נראה ונדעה, (בפרקי אבות) אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לק"פ ויהי מורא שמים עליכם. הא ראי' כי כל המצות עשיות ולא תעשיות מחוייבים אנחנו לעשות כי כן צוה ד' (ובמנחות ס"ד) אמר רב ששת כל מי שאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשה, כל שאינו עושה ציצית בבגדו עובר בה' עשה, כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה, כל שאין לו מזוזה בפתחו עובר בשני עשה. (רש"י) בשמונה עשה ארבעה פרשיות יש בהן, ובכל הדא קיימי תרי עשה דכתיב וקשרתם לאות והי' לטוטפות. גם מלבד שמי שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, עוד

העונש גדול מאד עד עולם, כי על דבר פושעי ישראל שאין אור של גיהנם שולטת בהם, פריך בגמרא והלא אמרו פושעי ישראל גיהנם כלה והם אינם כלים, ועיז משיב הגמרא (ראש השנה) ההוא שכפרו בתורה שאומרים אין תורה מן השמים ושכפרו בתחית המתים וישחטאו ושהחטיאו את הרבים ומסור וקרקפתא דלא מנח תפלין, יען כי בפרשת תפלין כתוב וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עיניך, פרשה ראשונה, כתובה על אחדות הבורא, והיה אם שמוע על למוד התורה, ויאמר על יציאת מצרים, לכן צריך שיהיו עליו אות כי היה מאמין בכל, ובזה ניחא מה שאמרו מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא, כי סדר העולם שמדמין דבר קטן לדבר הגדול, ופה מדמין מלכותא דרקיע למלכותא דארעא דבר גדול לקטן ממנו רבוא רבבות פעמים. אבל במשל ודמיון הזה דבר יקר ישמיענו, כי מי שיחפץ להתבונן גדלות מלכותא דרקיע, יתבונן במלכותא דארעא אז יבין וישכיל, כי סדר המלוכה אשר בכל לגיון (דוויזיע) יש ארבעה גדודים, (פאלק) שבכל אחד ניכר בסמניו, על בגדיו, או על כובעו, לזה לבן, לזה אדום לזה ירוק, ולזה צבע תכלת, ואם יחלוף איש הצבא את כובעו שמראה תכלת לה לכובעו של איש הצבא אשר מראה צבע אדום לה, ואם ישאלהו שר הגדוד מדוע החלפת את כובעך, הלא אם יענה לו הלא אחת היא לי בין כך וכך הלא איש צבא אני ושומר תפקידי והנני איש צבא במלחמה, האם לא בן מות הוא? ומשפטו גדול יותר ויותר מכל אנשי עול ומרמה יען כי פורץ גדר ולא יחפץ לשאת עליו את המלך הניתן לו דוקא, ועשו בלא התמהמה, לא יאחרו לענוש אותו, פן מאיזה דבר לא יענשוהו אח"כ. ואנחנו בני ישראל נצטוינו ממלך מלכי המלכים וקשרתם לאות על ידך, ומי שאינו חפץ לשאת את האות על ידיו בן מות הוא האיש, אך מחסדי השי"ת עד יום מותו יחכה לו אולי ישוב מדרכו הרעה, ואם ח"ו לא ישוב ענש יענש מאלקי המשפט לאחר מותו, וספר החשבון יהי' פתוח לפניו, כי בכל יום עבר על שמונה עשיות, וביטי חיוו עבר על אלפי רבבות עשיות. ובמדרש רבא דברים פ"א את היא ביני וביניכם ולא בין העכו"ם משל למלך שיושב עם בנו ומשיחין זה עם זה טי שבא ומכנים ראשו ביניהם חייב מיתה, כך השבת היא את בין הקב"ה ובין ישראל שנאמר ביני ובין בני ישראל את היא לעולם לפיכך עכו"ם ששבת חייב מיתה. אמר רשב"ל אין גיהנם לעתיד לבא (נדרים ח') אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה שנאמר (מלאכי נ') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיו ורשעים נדונין בה שנאמר (שם) הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר

ד' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף.

ועל דברי ששות, כי יש אלה המסתפקים במעט עולם הבא, אם לא יהי' שבתי על כסא זהב, די לי אם אשב על כסא עץ, אמרו בגמרא, מלמד שכל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חבירו, אמנם דברי ספר מסלת ישרים, נאמנים ונכחים וישרים למוצאי דעת, אבל אנחנו נדבר בזה לפי הבנתנו עפ"י משל, לשני חברים הלומדים יחד בבית הספר, לאחד יש אב עשיר, הבנים נתגדלו יחד, וברבות הימים עשה כל אחד עסק לפרנסתו, וההצלחה שחקה דוקא לבן העני, והשני לא האירה ההצלחה לו, וקרה כי שניהם נקרו יחד בבית הכנסת, לזה אשר הצליח ונתעשר נתנו מקום בכותל המזרחי ואת השני הרחיקו כמה ספסלים לשבתו, את הראשון קראו לתורה שלישי, ואת השני אחרי שביעי, וביום שמחת התורה כבדוהו בהקפה הראשונה, ואת זה בהקפה האחרונה, אם אמנם אחת היא מצות ברכת התורה שלישי או אחר שביעי, אבל בכל זה ידוה לבב השני מי שהיי בן לעשיר בראותו את כבוד חברו בן העני, ובכל זאת יתנחם מעט בני דברים: (א) לא נוכל לדבר ולחשוב על מזלו של איש, מזלו גרם כן, (ב) יתנחם עוד בחשבו הן עוד יש ביד ד' גם לעזור לי (ג) נחמת רוב דלוי ארץ, כלנו נשכב בקבר תחת מצע אחד, רגבי עפר יכסו עשני ועשיר.

והנה כ"ז יכול האיש להתנחם בעולם אשר ההצלחה גרמה, לא כן בעולם האמת, היחשוב חפתי כי הצלחה גרמה שם שישב בחפה של צדיקים, לא ולא, התורה היתה פתוחה לפניו כל הרוצה ללמוד יבא וילמוד, מי שטרח בע"ש יאכל בשבת, גם לא יחשוב שגם יבא יום וגם הוא יצליח גם אל תאמר שהשאול בית מנוס לך, וזהו כ"א נכוה מחפתו של חבירו, צרה ויגון יכסוהו, בושה וכלמה יסובבנוהו בראותו חבירו אשר אולי היה בעל מוח חלוש והוא בעל מוח חריף ונקל היה לו להשיג אור התורה ולהיות צדיק, אך הוא בעצמו גרם לו כי לא חפץ במצות ד' ותורתו, ולו חפץ כי אז היה יכול לבא עוד למדרגה גדולה וגבוהה מחבירו, ולא יאמר די יהי' לי במעט עה"ב.

שאלה.

במלכים א כתיב ויהי הנקל לכתו בחשאת ירבעם בן נבט, (הוא המלך אחאב) ובגמרא אמרו קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם בן נבט, ומפני מה תלה הכתוב בירבעם מפני שהוא היה תחלה לקלקלה (הושע י"ב) גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי, אמר ר' יוחנן אין לך כל תלם ותלם בארץ ישראל שלא העמיד אחאב עליו עבודת כוכבים

והשתחוה לה, ובזמן אלו המלכים שעברו ע"ז היו גם חכמים ויראי ד' ולא מצינו בשום מקום, שהיראים והחרדים ירדפום בזעפם שיקפחו פרנסתם וישיגאום כאשר שונאים אותנו החרדים היום בזמננו, ואנחנו חלילה לנו להאמין בע"ז, ובזמן ההוא רק הנביאים היו מוכיחים אותם, אבל לא כל איש ירא וחרד לדבר ד', עוד, בגמרא, שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב, וכל גדולי החוקרים הראו באותות מוכיחים שהעולם עומד כבר כמה עשרות אלפי שנים ומביאים ראיות ומופתים, מהגופים שנתאבנו באדמה ומפחמי אבן ומהחופרים שמצאו כי הארץ שורות שורות, שבכל שורה מראה כי איזה אלפים שנה עמדה הארץ, עוד, למה לנו לחכות על ביאת המשיח, אין סימכין על הנס, מוטב שכל אחב"י יתקבצו יחד תחת מלך אחד כאשר היה בימי עזרא, ויהיה לנו מדינה אחת שנהיה בה חפשים לבנות בתים ולנטוע כרמים ושלא נהיה כ"כ מפוזרים בכל העולם, ומי שיחפץ לישב במקום ובמדינה אחרת יהי' שם כפי חפץ לבבו, כמו בימי עזרא שהרבה נשארו במדינת בבל.

תשובה,

לשאלה הראשונה, מסופר בגמרא (יומא ס"ט,) כתיב נחמיה ח' ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ואמר רב גידל אמר רב שגדלו בשם המפורש, (הוראת שעה היתה) ושם (נ"ט) ויקם על מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל וגו' ויזעקו בקול גדול אל ד' א', מאי, אמר רב יהודה ואי תימא ר' יוחנן בייא בייא היינו האי דאחרביה לבית מקדשא וקלייה להיכליה וקטלינא לצדיקיא, ואגלינהו לישראל מן ארעהון, ועדיין קא מרקד ביננא לא איהו בעינא ולא אגרא בעינא, נפל להו פיתקא מבי רקיעא דכתיב ביה אמת, א"ר חנינא שמע מינה חותמו של הקב"ה אמת, יתבי ג' יומי וג' לילי בתעניתא מסריה נהליגהו וכו'— ובזכריה (ה) ויאמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וגו', והנה משמע שהיצה"ר שלט בהם לעבודה זרה, ואנחנו מאמינים בני מאמינים שכל דברי חכמי הגמרא קדושים ונאמנים ומקובלים איש מפי איש, והבלתי מאמינים, לא יתנו אמון בדבריהם הנוגע לענייננו אשר אנחנו עוסקים עתה מהענין ע"ז אשר היה אז, הכל מאמינים בחו"ל בענין גזל, ואמרו הגוזל את חבירו שוה פרוטה וליכנו אחריו אף למדי, שהיא מדינה רחוקה ועשירה בכסף וזהב, כדכתיב כסף וזהב לא נחשב אצלם, ומזה מוכח דאף לעשיר אסור לגזול והלאו של לא תגנוב, לא תגזול שוה כמו לעניים כן להעשירים, לישראל ולנכרי הכל אחד, ואמרו, קשה עבירה של מדות ומשקלות מעבודה

זרה וערוות ושפיכות דמים שזה נתן להשבון וזה לא נתן להשבון, יען כי לא יודע למי ישיב אונאת המשקל, ולאו דוקא מדה ומשקל סברת הגמרא אלא אף כל אונאה כמו אונאת הפועל ובעל מלאכה בכלל, פועל יום אם מבטל זמן בעת עבודתו, ואבא חלקי לא היה משיב שלום משום בטול מלאכתו שהי' מושכר לעבודה, ומסופר ממנו במס' תענית (דף כ"ג) אמרי ליה ידענא דמישרי מחמת מר היא דאתא אלא לימא לן מר הני מילי דתמיהי לן מ"ט כי יהבינין ליה שלמא למר לא אסבר לן אפיה אמר להו אניר יומא הואי אמינא לא אפניר — — וכ"כ נזהרו חו"ל שלא לבטל זמן אפילו להשיב שלום מפני כי שבירי יום הוו כי זה נקרא גזילה, וכאשר ביאר זה החכם לוצאטו בס' מסלת ישרים פ' י"א, ולפי"ז חמור עון הגזל שעושה הפועל יום יום אם יבטל מלאכתו, וכן כל בעל אומנות באומנתו, והסוחר במסחרו במדה ובמשקל, וכ"א ימצא לו היתרים ומכש"כ המלמד, המורה תורה אם יבטל מלמודו גזל גדול הוא עוד יותר מגזל הפועל והאומן כי הם יכולים להשיב את הגזל, והמורה תורה לא יוכל להשיב את ביטול תורה, וכאלו התורה הרצועה ח"ו שבדורנו זה יקרה לפרקים שסוחר גדול במסחרו יעשוק וירצץ דלים ואביונים, ואם ישאלו גם אותו, אחי! האם מותר לך לגזול רבים, אז גם הוא יענה לך גם אני אדע כי דין וחשבון נכון לפני לפני כם המשפט, אך יצר תאות לבו תעור עינו וישכח את אשר נכון לפניו, ומזה נבא להבין גם ענין ע"ז אשר היה ביומיהם, ונשמע מהמסופר בגמ' (סנהדרין קב), אמר רבי יוחנן מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכבד את התורה שניתנה בכ"ב אותיות שנאמר (מלכים א' כ"א) וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא נשיך ובניך הטובים לי הם, ויען מלך ישראל ויאמר כדבריך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי. וישובו המלאכים ויאמרו וגו' כי כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עינך ישימון בידם ולקחו. וכוונתו שגם ספר התורה ינתן לו, כי הכל הבטיח לו אחאב, מלבד הס"ת, ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ (התלמידי חכמים) ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו וגו', ויאמר למלאכי בן הדד, אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה, והדבר הזה לא אוכל לעשות, ואת התורה לא אתן, וסה"ת היי יקר אצלו יותר מכל נשיו ובניו כספו וזהבו, ומסר נפשו עלי' והלך למלחמה עם בן הדד רק בשביל כבוד התורה. ושם (ק"נ) אמרו מפני מה זכה אחאב לגדולה מפני שכבד תלמידי

חכמים, ואמרו ת"ר מנשה הי' שונה חמשה וחמשים פנים בתורת כהנים (וברש"י) בספר ויקרא הי' דורש בנ"ה פנים שבכל שנה ושנה הי' מחדש ודורש מפלפולו, אחאב שמנים וחמשה, ירבעם מאה ושלשה. ולפי זה ראי' מפורסמת כי האמינו בתורה וכבדו את לומדי' ורק תאות היצה"ר היתה בהם חזקה לע"ז כי רוח שקר היתה בהם, כי מביאה הצלחה, כאשר ענו הנשים המקטרות לצבא השמים להנביא ירמיהו, ומאז חדלנו להקטיר ונו' חפרנו מכל [הצלחה]. ובזמנינו עתה תכלית שנאה שונאים הת"ח מבזים אותם, אומרים עליהם שאינם מבני הישוב, בבחינת שדי נדמו בעיני הפוקרים, יען כי הת"ח מאמינים בתורה. ובגמ' (סנהדרין ט"ז) אמ"ר יוחנן אלמלא ויו דהשתא לא כפרו בהקב"ה לגמרי ששיתפוהו בדבר אחר, אבל בהקב"ה האמינו, ואנחנו רואים בחוש איך המה מבקשים לעקור כל התורה ומבזים דרכיה ולומדיה וגודרי גדריה, — לדונמא — יצא אחד במאמרו „בהאור" שנה „ב' גליון ע"ה יום ב' ט"ז טבת אתתמ"ב לחרבן: „בפתח תקוה בזמן „שבחות הצעירים הולכים וכבים, ודור הצעיר רפה אונים, בזמן הזה צועדת „פרנקפורט בגאון על שדה החנוך הכפרי, חומסת ואין מציל, ובתלמוד „תורה יש כבר כמאתים ילדים, ובית הספר הכפרי הריקו מילדים, ולא עוד „אלא שהמנהל דגן הדקטר הפרנקפורטי דאג גם לאמהות על טהרת „הקדש ויסד בית ספר לבנות ששם לומדים את בנות האכרים להתפלל „שלש פעמים ביום, וגם ביום השבת בבקר מתאספות הילדות העתידות „להיות רבניות לבית התלמוד תורה להתפלל בצבור. נזירה היא מלפני „המנהל. דור הצעירים, הכח הפועל ובונה הישוב העברי הולך ונשקע „והמות והעפוש והרקבון פורשים כנפיהם השחורות על פתח תקוה שלנו".

הנמצא כזה בין עובדי הבעל מלפנים ביזוי תורה ולומדיה בעוה"ז נפלא כזה? וכמה חציפות בדבריו, „פתח תקוה שלנו" כאלו היה לו ד' אמות בפתח תקוה, וכאלו גם הוא בא לפתח תקוה בעוד שלא היה פתח תקוה רק מדבר שממה, אשר עשרות גליונות נייר לא יכילו לכתוב עליהם הצרות והעינוים וסכנת מות שסבלנו אנחנו הראשונים, מלבד החרפת רעב באין לחם וטים ממש, והנה ויבא עמלק; וילחם את ישראל, האחד בא לפרקים אולי יצח במלחמתו ולהביא איזה צעיר לכפירה, והוא כותב בעתונים „פתח תקוה שלנו" אשר לא עמל ולא גדל בה, הלא יבוש ויכלם העני בדעת, הדל נאה הזה, שקרן כזבן ומשוקץ!

ונרחיב מעט בענין שאלת המתחכמים, כי העולם עומד כמה רבבות שנים. הנה ידוע אשר כל מאמין בדברי חז"ל, אם יקח לבבו

להבין דברי חז"ל וחדותיהם אף כי לפי ראות עיני בשר אך ספור מעשה בלבד היא, אעפ"כ יצא המאמין מבין ומקשיב כוונה עמוקה בדבריהם ז"ל, אשר ממילא לא יקשה דבר על איזה דברים הקשים, אשר יפלו קושיות עליהם, וסרו כל הטענות הבל של החכמים בעיניהם. בבבא בתרא (קכ"א) כי שבעה קפלו כף העולם כלו, כשמת אדם הראשון, היה או מתושלח בן מאתים ושלשה וארבעים שנה, וכשמת מתושלח היה שם בן נח בן תשעים ושמנה שנה, וכשמת שם בן נח היה יעקב אבינו בן חמשים שנה, וכל בר דעת יכול לחשוב החשבון צדק ובגמרא ומדרש כי יעקב אבינו למד תורה משם, ושם ממתושלח, ומתושלח מאדם הראשון—ואנחנו כבר הבאנו מאמרם ז"ל שהראשונים קיימו כל התורה טרם נתנה למשרבעה"ש, מאדם עד יעקב היו כ"ג דורות, ואלה הארבעה, אדם, מתושלח, שם, יעקב, המה רק ג' דורות, ואין ספק כי דברים אשר האב מוסר לבנו, אשר• שמע גם הוא מאביו, הגם בנים ואמתים, והדבר אין צריך ראי', ומתחלת הבריאה שראה אדם הראשון ושמצא עולם לפניו, מסר למתושלח, ומתושלח לשם וכן כלם ובודאי מסר האב לבנו דברים אמיתים, ויעקב אבינו שמסר התורה לבניו, תורה טהורה ונאמנה ששמע משם וישם ממתושלח ומתושלח מאדם הראשון נאמנים הם וברורים כשמש.

ובזבחים (קטז) כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל שרי האומות אחזתן רעדה בחיליהן ואמרו שירה ובהיכלו כלו אומר כבוד (תהלים כ"ט) נתקבצו כלם אצל בלעם, ואמרו מה קול ההמון אשר שמענו וגו' אמר להם חמדה טובה יש לו להקב"ה בבית גנזיו שגנזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, והוא מבקש ליתנה לבניו, שנאמר ד' עוז לעמו יתן, מיד ענו כלם ואמרו ד' יברך את עמו בשלום (ובריש') תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ועוד כ"ו דורות מאדם ועד משה רבעה"ש הרי דבר צוה לאלף דור (ובמהרש"א) הזכיר להם כל זה, כי ראוי שיבא הקב"ה בבנינת קולי קולות כ"כ שישמע כל העולם להודיע להם כי חמדה טובה גנוזה היא אצלו והעביר מלפניו תתקע"ד דורות שלא היו ראוים לקיים מצותיה אשר קיטן הוא קיום העולם וזולתם היה ראוי להחזיר העולם לתהו ובהו, כדאמרינן התנה הקב"ה עם מעשיו אם יקבלו ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לא אתם חוזרים לתהו ובהו. ובגמרא בשראה הקב"ה שהתתקע"ד דורות אינם ראוים לקבל התורה, המתין עד כ"ו דורות עד שהם יקבלו את התורה ואמרו עוד בגמרא, הקב"ה בורא עולמות ומחריבן, ולפי זה, בכל התתקע"ד דורות בנה הקב"ה עולמות והחריבן, והרבה פעמים ברא והחריבן.

ולפי זה מאמרם ז"ל שית אלפי שנין הוה עלמא, אמת, כי זה העולם הי' בהראות לקבל התורה, וגם דברי המחקרים צדקו אשר כמה רבבות שנים הי' העולם נחרב ונברא, שזה הי' בתתקע"ד דורות, וכל המאמין בדברי חז"ל לא יגדור דרך המחקרים לאמונתו אם באמונה והשבל ילך והולך בתם ילך בטח, ולולא לא נשאר נח אחר המבול לא היינו יודעים את אשר הי' מקודם, וכמו כן אפשר שהי' כמה פעמים כך. ונעיין בדברי השואלים מדוע לא נהיה לעם אחד ולעשות מלוכה לנו כאשר היינו בימי עזרא. ושרם שנחשוב אשר הדבר אי אפשר לנו מצד כמה טעמים, נראה ונחשוב בעינא פקיחא, מי היה עזרא ומי היה הדור שבאו לא"י בימי עזרא. ושרם כל נקדים מה שמספר בגמרא הקדושה, ואח"כ נדע גם מהמספר בהיסטוריא.

ונתחיל מה שמספר בגמרא: רבי יוחנן הסנדלר ורבי שמעון בן לקיש היו גיסים זה"ז כי אחות ר' היתה אשת ר"ל, רבי יוחנן הרביץ תורה בישראל, הוא ותלמידיו סדרו גמרא תלמוד ירושלמי, ודברי הקדושים נאמרו בתלמוד בבלי ומדרשים והכל למדו בעל פה, והיה תלמיד של רבינו הקדוש רבי יהודה הנשיא, והוא רבי יוחנן הגדול בתורה שסדר כל תלמוד ירושלמי אמר (בעירובין נ"ג) לבן של ראשונים בפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט סדקית, מאן הם ראשונים ר' עקיבא, ואחרונים ר"א בן שמוע. (רש"י) פתח אולם רחבו כ' אמה, פתח היכל עשר אמות, כדקית מחט שתופרין בו כדקי בגדים והוא דק ביותר. ורבינו הקדוש הנקרא רבי סתם היה תלמיד של אביו רבי שמעון בן גמליאל הנשיא, ורבי שמעון בן גמליאל היה חבירו של תלמידי רבי עקיבא, ורבי יהודה בן בבא הסמיך אותם, ואלו התלמידים ר' מאיר, רבי יהודה ר' שמעון ר' יוסי, ר' אליעזר בן שמוע ר' נחמיה, אשר רבי עקיבא לא הספיק לסמוך אותם, ור' עקיבא הי' תלמיד של ר' אליעזר בן הורקנוס, ור"א בן הורקנוס היה תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי ואמרו (סוכה כ"ח) אמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חולין, ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת ארעי, ולא קדמוהו אדם בביהמ"ד ולא הניח אדם בביה"מ ויצא, ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה. ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו, ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם, ולא אמר הגיע זמן לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יוה"כ, וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו. וגם חכם גדול הי' עד שהי' יכול לדבר לפני המלך ולבקש ולהתחנן על תלמידי התורה, ונודע לכל, כי אספסיאנוס קיסר כבר החריב את מבצרי צפורי,

יורפת, וגם יפו שומרון וטבריא, וגם ירושלים היתה שלש שנים בסצור, וחז"ל ראו בחכמתם, כי סוף סוף ינצחו הרומים אף כי ישראל הראו גבורתם הגדולה, ואספסיונוס חלק כבוד גדול לר' יוחנן כאשר בא אליו, בסתר מפני פריצי עמנו כמבואר במס' גיטין (בהנזקין) יען כי מלבד גודל קדושתו וגדלו בתורה היו חכם וידע בשבעים לשון, והיה ראש הסנהדרין ביבנה. (ובגמ' מנחות ס"ה) והיינו דתנן פתחיה על הקינין זה מרדכי, ולמה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודורשן וידע בשבעים לשון, כולה סנהדרין נמי ידעי שבעים לשון, דאמר ר' יוחנן אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה בעלי חכמה בעלי מראה ובעלי זקנה ובעלי בשפים, לא תלמד לעשות כתיב אבל תלמוד להבין ולהורות, ויודעים בשבעים לשון שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתרגמן. ואספסיונוס שאל לר' יוחנן מה בקשתו, והשיב לו, כי אך דבר קטן יבקש, והיא: כי לא ישלטו הרומים על יבנה וחכמיה בעניני התורה ודת ישראל. ואספסיונוס לא הבין חכמת ר"י כי בבקשתו הקטנה הזאת, נכללת טובת כלל ישראל, כאשר כופו מוכיח, במלוך נירון קיסר, ונתן דת שלא לשמור את התורה, שלא יהיו ישיבות ושום בנופיה של תלמידי חכמים, ובהיות יבנה וחכמיה חפשים מעול מלכות הרומים, נשארה לנו התורה. ורבי יוחנן ראה והבין בחכמתו מראש, ולא חפץ לבקש מאספסיונוס שישוב מהמלחמה, פן לא יעשה זאת ואפילו דבר קטן לא יעשה לו, לכן בקש על עיקר התורה שאספסיונוס לא הבין חכמת ר"י עד כמה הדבר נוגע בלב כלל ישראל. ובגמרא (סוכה, בבא בתרא וסנהדרין) בשלשה מקומות, שמנים תלמידים היו לו להלל הזקן כו' הגדול שבכלם יונתן בן עוזיאל, וקטן שבכלם ר' יוחנן בן זכאי, אמרו עליו על רבי"ז שלא הניח מקרא משנה, גמרא הלכות והגדות ודקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלות וחמורות וגזירות שוות תקופות וגמטריאות, דבר קטן ודבר גדול, דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצותיהם אמלא, וכי מאחר שקטן שבכלם כך גדול שבכלם על אחת כמ"ה. אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב ועסק בתורה כל עוף שפורח באויר מיד נשרף. (תרגום יונתן) דבר גדול מעשה מרכבה, שלא נתכללו בה נביאים מעולם, ומודה יודע לבעלי האמת, דבר קטן הויות דאביי ורבא, פירוש דבר קטן הוא לגבי מעשה מרכבה, ולר' יוחנן בן זכאי שהוא ידע את הכל קלות וחמורות וכו' לא היו אצלו דבר קשה להבין, אף הויות דאביי ורבא היו אצלו דבר קטן, ורבינא ורב אשי שהיו כמה דורות אחרי ריב"ה, ועוד לא תרצו כל הויות דאביי ורבא, וכן הניחו דבריהם הקי של אור בגמרא, בלשון תיקו, ואחרים היו רבנן סבוראי ואחרים רבינו

גרשון מאור הגולה, משך של תשע מאות שנה בערך, ואח"כ רבינו ר' שלמה יצחקי רש"י ז"ל, ואח"כ ר' שמואל הנגיד שפרר כללי התלמוד, והוא הי' משנה למלך בשפניא, ובעלי תוספות, נכדי רש"י ז"ל רבינו תם, ורשב"ם, הרמב"ם והרמב"ן ז"ל הר"י ועוד גאונים לאלפים אשר עמלו ויגעו בכיונת כל תבה ותיבה שבגמרא הקדושה, ורבינו גרשום והרשב"ם ז"ל שחברו פירוש על הגמרא האריכו על כל תיבת הגמרא בהרבה תיבות למען שיבינו הלומדים ומכל אלה עוד לא תרצו הוויות דאביי ורבא, ואצל רבי יוב"ז היו דבר קטן, משום גודל ביטול תורה נשכח מהם וגם נתמעטו הלבבות והמוחות.

(ובסנהדרין י"א) ת"ר משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל, ואעפ"כ היו משתמשים בבת קול פ"א הי' מסובים בעליית בית גורי' בירחו ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבעה"ש אלא שאין דורו זכאי לכך נתנו חכמים את עיניהם בהלל הזקן, וכשמת אמרו עליו הי חסיד עניו תלמידו של עזרא, הגם כי הלל הי' עדך שני מאות וחמשים שנה אחר עזרא, אבל בחספדו שבחו אותו כי הי' ראוי להיות תלמידו של עזרא. ובמהרש"א ראוי שתשרה עליו שכינה כמשרבעה"ש כי מצינו בהלל הזקן שחיה ג"כ קנ"כ שנה כמשה רביעה"ש, והלל היה נשיא ארבעים שנה כמו משרבעה"ש שפרנס את ישראל ארבעים שנה, והלל הי' עניו גדול כדמצינו אצל משה והאיש משה עניו מאד (ובגמ' שבת פ' במה מדליקין) דעונה גדולה מכולן ומביאה לידי רוה"ק (ובברכות פ"ז) ת"ר מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל רבי תפלת ערבית רשות או חובה א"ל רשות. בא לפני ר"ג א"ל תפלת ערבית רשות או חובה וכו' אמרו עד כמה נצעריה איזיל וכו' ולהלן שאמרו תא ונעבריה מן הנשיאות מאן נוקמי, נוקמי לר' יהושע, בעל דבר הוא והוי לר' גמליאל צער טפי נוקמי, לרבי עקיבא ליח ליה זכות אבות וענשי ליה ויומות על ידו נוקמיה לר' אליעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא וכו'. ואותו תלמיד ששאל אם תפלת ערבית רשות או חובה ר' שמעון בן יוחאי הוא והגה מובן, כי מגעו מלהקים את גדולי התנאים ר' יהושע ור' עקיבא, והקימו את ר' אליעזר בן עזריה שהיה דור עשירי לעזרא, הוא עזרא שקבץ ק"כ זקנים אנשי כנה"ג והוא ודניאל נחמיה חגי זכריה מלאכי מדרכי בלשן, שהם סדרו לנו נוסח התפלות והברכות, קבע בתי מדרשות וקריאת התורה שופטים ודיינים בכל א"י, והחזיק הדת, וכל אשר תקן, קימו וקבלו עליהם עד היום. ובספר עזרא נעיין בשום לב להבין, ונבא לבאר בשום שכל, על דבריכם מדוע לא נהי' ממלכה בפני עצמנו כמו בימי עזרא.

ובשנת אחת לכרש מלך פרס וגו' ויעבור קול בכל מלכותו וגם

במכתב לאמר וגו׳ והמלך כורש הוציא את כלי בית ד׳ אשר הוציא נבוכדנצר מירושלים ויתנם בבית א׳ העולים לירושלים וגו׳ וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל לד׳ א׳ ישראל ושכרו עליהם יועצים להפר עצתם כל ימי כורש מלך פרס ועד מלכות דריוש מלך פרס ובמלכות אחשורש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ונתבטל בנין המקדש ע״י אחשורש, מפני המסטינים, ובמרוצת העת היה להם גם הפחד של המן הצר הצורר עד דריוש בן אסתר ,שמונה עשרה שנה״ הוא דריוש צוה לבנות ביהמ״ק, ואחיב היו צרי יהודה אשר לא הניחו לבנותו ונחמיה פעל על לב המלך שנתן לו אגרות לכל שריו שיעזרו לנחמיה בבנין ביהמ״ק, אעפ״כ כמה צרות סבלו בבנין הבית (נחמיה ד׳) ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים המגנים והקשתות והשריונים והשרים אחרי כל בית יהודה הבונה בחומה והנשאים בסבל עשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת בשלח וגו׳ ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות דשחר עד צאת הככבים, וכמה צרות ויסורים ופחד מות היה להם הגם כי שרי המלך הגינו על ישיאל ע״ש ציווי המלך.

עתה אחי יקרי, אשיבך עוד על שאלתך, שלא תוכל לחשוב בלבבך שלום לנו, וגם אנחנו נוכל לבא לאיזה ממלכה אם אך נחפוץ כמו איזה ממלכה או נסיכות, כמו כל עם שבאומות אשר המה תחת ממלכת מלך ושרים או (נשיא פרעזידענט). אשיבך אחי שרעיון זה לא יוכל היות עתה אפילו אם יקבצו כל אחב״י שבכל העולם את הונם כספם וכבושם, לא ישיגו מחשבה זאת התלויה באויר. רואים אנחנו בעינינו שכל מלך אשר יבא לבקר ולראות את ירושלים, יחננהו השולטן ירום הודו במתנה כברת ארץ בעיר ירושלים, אשר המלך המקבל מתנת השולטן יר״ה יבנה שם בתים וחצירות טרקלין ובירניות אשר עין לא ראתה כמו אלה. לכו נא וראו, רוססיא פראנציא אשכנז אמעריקא וכמעט כל המלכים ממלכי אייראפא, יש להם באה״ק ממש כחצרי המלכים, אשר כסף עלה להם באין מספר ובכל עיר שבא״י יש להם בתים וחצירות ומגרשים ובתים לפני אורחים הבאים לאלפים ולרבבות, ובכל מקום לפני כל אומה יש בתי תפילותיהם בכל מיני הודור. כששהיתי בטבריא להתרפאות בחמי טבריא ובעת ההיא באו לאלפים ורבבות רוסטים וגם משארי אומות, לים כנרת, (המה יקדישו ויעריצו את הים כנרת) וראיתי כי על כל הר ועל כל גבעה בנויים בתי תפלות הרוסטים וגם משארי האומות, ואיך נוכל אנחנו לחשוב דמיונות שוא ומרוחים, כי נהי׳ גם אנחנו תחת חסות מלך אחד

כביטי עזרא, אשר היו בימיו כל ישראל תחת חסות מלך אחד, במדינה אחת ורעיון אחד ויחס אחד. לא כן בימינו עתה, שמפוזרים אנחנו בכל העולם, כל אחד ברעיונו ושבעו בטבע המדינה שהוא בה, וכל אחד יחשוב בלבבו אני, טבעי נאה כמדינה אשר אני בה, אני המיוחס אני ולא הוא, אני הטוב, הישר, המיוחם, אני העובד בעד הכלל, וזהו חולי רע בעוה"ר, כל מי שיעלה איזה רעיון על לבבו או מוחו, יחלום לו חלום, אז יכתוב מאמר גדול רחב ידים בעתון, ובדבריו יקלקל הרבה. אחביי יכלו לחיות פה תחת ממלכת העותומנים, זה ארבע מאות שנים טעת שהגלינו משפניא ישבו פה אחביי כחמרא על דודיא והמלוכה הביטה עלינו בשבע עינים לטובה, ועתה בחלוטת־כם, נתרבו גם פה שונאי ישראל ומלשינים, ודי יודע עד מתי.

אין לנו רק לחכות על נבואת (יחזקאל ל"ו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם, והסירותי לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר, ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם.

אנחנו עם בני ישראל עם נבון וחכם, האם אנחנו אבדנו בלנו לעולם, לא ולא! ולא רק אנחנו מתפארים על עצמנו כי עם נבון וחכם אנחנו — רק כל האמות חושבים אותנו לנבונים וחכמים, הן בכל העולם בכל האומות ידברו בדבר ישראל הן לטובה והן לרעה ח"ו, במדינה ששם איזה אלפי אחביי ידברו ויודפסו במכ"ע על אדות אחביי, בבתי המלוכה ידברו נגד אחביי והדבר מובן כי רק על החכמים ונבונים ידברו, ועל דבר כסילים מי ידבר?.

והקבה"ו תקן את האומה עוד טרם יעקב אבינו זה שלשת אלפים ארבע מאות ושמונה ושבעים שנה, ויעקב אך בשבעים נפש ירד מצרימה, וגם לעשו היה שבעים נפש (בראשית ל"ו) ואלה תולדות עשו הוא אדום שם מבואר החשבון, עשו ישב על מקומו תמיד בשלום ושלוה, עמון ומואב ישבו שקטים כעדות הנביא שאנן מואב ושקט על שמריו, ובגולה לא הלך, וכמה סבלו עם בני ישראל בהגלותים בגזירות וגירושין ושמדות כמה אלפי רבואות טבחו הרגו מהם על קדושת השם? אם נקבץ כל אומות שבעולם שאולי לפעמים גם הם סבלו, לא יהיו אפילו החצי ממה שסבלו אומה הקטנה בני ישראל. מעולם הלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, ובכל זאת מי וטי שיעיד בעדות ברורה על איש מאומה זו כי הוא בן עשו, זה בן עמון בן מואב, לא כן על איש מאחביי אף אם יהיי בין כמה אלפי בני אומות אחרות, הכל יבירוהו כי הוא בן יעקב, וזהו מפני שאומה הישראלית נצחיית היא, והכח הזה נטוע רק מכח התורה הק' כי

היא חיינו וארך ימינו ואנחנו יש לנו קיום עולמי ולא נאבד חיו.

גלות מצרים כמה סבלו בחטר ולבנים ובכל עבודה אשר בשדה, וכשישבו בא"י, רק כשבע מאות וחמשים שנה, גם שם באין מנוחה היו אף למחצית הזמן, אם נעיין בספרי הנביאים אז נראה היטב, גם בבית שני מתחלה היו תחת ידי מלכות פרס ואח"כ תחת ידי מלכי יון אלכסנדר המוקדני, ואח"כ תחת תלמי מלך מצרים, ואח"כ תחת אנטיוכם הרשע מלך יון, שאז הי' הנס חנוכה ע"י בית חשמנאי, אשר היו רק מאה ושלש שנים מלוכה לעצמם. וגם תחת המלך הורדום לא הי' כ"כ מנוחת ישראל שלמה, כי בתחלת שבתו על כסא ממלכתו הרג חכמי ישראל ובנות מלכו הרג ולא חמל גם על רעיתו המלכה ושני בניו.

ומי לא יודע את אשר עלה לנו ע"י הרומים, שהגורם לזה היו האחים הורקנום וארימטובלים ממשפחת החשמנאים שרבו זב"ז על דבר המלוכה, ומכו על הפשרה שיפשר להם מלך רומי והרומים באו ושרפו בית קדשנו והרגו אלפי רבבות מאחב"י ויתרם הגלו ע"י טיטום, ומעת חרבן בי"ק עד הנה דמי ישראל נשפכו כמים. מי ימנה ומי יספור האלפים והרבואות שנהרגו בכל מיני מתות משונות, רק אנחנו נוכל להתפאר כי נצחיים אנחנו. היתכן כי נבקש נדבה מאיזה מלוכה שתקבץ אותנו כלנו תחת חכותה, לא כואת נבא לנו הנביא: לא בכסף נמכרתם ולא במחיר תגאלו, לא בחנם כל עמלנו, וכ"ז אשר אנחנו תחת חסות מלוכה, הזהירונו חז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות (ובמדרש שה"ש) השבעתי אתכם בנות ירושלים במה השביען ר"א אומר בשמים (וארץ השביען, ר' חלבו אמר די שבועת יש כאן, השביע את ישראל שלא ימרדו על המלכיות ושלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו מסטורין שלהם לאוה"ע ושלא יעלו חומה מן הגולה, ובאחת נצטוינו כי חלילה לנו להרים יד בפשוע במלכינו ושרינו. הגאולה העתידית תהי' דוקא ע"י הקב"ה ומשיחו, כל הקלקלות אשר משה כתב בתוה"ק, וכל הפחורעניות אשר נבאו הנביאים על בני ישראל אם לא ישמרו התורה כבר נתקיימו. ואין ספק שגם כל הטובות שהבטיח לנו הקב"ה ושנבאו עלינו הנביאים אין שום ספק שיתקיימו עלינו. (ובברכות ל"ד ר"ג וראב"ע ור' יהושע ור' עקיבא היו עולים לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הן בוכין ור"ע משחק, עיין שם בענין, וקא מסיק ליה בנביא' אוריהו כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש בזכריהו כתיב עוד ישבו זקנים ווקנות ברחובות ירושלים עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריהו הייתי מתירא שמא לא תתקיים נבואתו של זכריהו עכשיו שנתקיימה

נבואתו של אוריהו בירמיה שנבואתו של זכריהו מתקיימת בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו עקיבא נחמתנו. וגסים בדברי נביאים האחרונים (חגי ב') ביום ההוא נאם ד' צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם ד' ושמתיך כחותם כי בך בחרתי נאם ד' צבאות (ובמצורף) מפרש כי בך בחרתי בורע היוצא ממך בחרתי לחיות מלך המשיח. וכזכריהו ב' ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרב אדם ובהמה בתוכה ואני אהי' לה נאם ד' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה וגו' רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך וידעת כי ד' צבאות שלחני אליך, ונחל ד' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלים. (ובזכריהו ח') ויהי דבר ד' צבאות לאמר כה אמר ד' צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה, וחמה גדולה קנאתי לה כה אמר ד' שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלים ונקראה ירושלים עיר האמת והר ד' צבאות הר הקדש, כה אמר ד' צבאות עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרב ימים אמר ד' צבאות, הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש והבאתי אתם ושכנתי בתוך ירושלים, והיו לי לעם ואני אהי' להם לאלהים באמת ובצדקה (ובמלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים, הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ד' הגדול והנורא.

ובזה נסרנו את דבריו. שמעתי את השאלות והשבתי התשובות, ועת לחשות. ושרם נפרד איש מרעהו, זה לעניניו וזה לרוחו אשר אתו, הנה לבאר לכם מה בין איש פשוט במוני וביניכם חכמיכם ונבוניכם, ולא אדבר עתה מעניני עוה"ב, רק מעניני עוהז. הנה אתם מתעננים בעת אשר יש לכם ענג החמדיי המאכל ומשתה ושארי הנאות גופניות אשר הכל מותר לכם, ואסור לנו חפשושים, כבא השבת קדש אשר לנו ענג גופני ורוחני, ואצל חכמיכם הוא עינוי, כי לעבוד ולעשות מלאכה בפרהסיא, בוש תבושו מפני אלה הכסילים בעיניכם, ע"כ מוכרחים אתם לעשות כל מלאכה ביום השי"ק במחבא ובעינים כלות תחכו מתי יעבור השבת. גם תקותכם לעתיד אין ואפס, כי הלא מנויה בסוד חכמיכם כי אחר המות אדם ובהמה שוים ואין מותר לאדם מהבהמה, אין עונש ואין שכר.

ואנחנו הפשושים גם העולם הזה לנו הוא: בקומי ממטתי בבקר, הנני לובש בגד הציצית, אתרחץ. בנקיון פני וידי, אכין א"ע לתפלה, ואת כל הברכות אשר תקנו לנו אנשי כנה"ג הנני מברך, ואשמח בברכת אשר בחר בנו מכל העמים. אתעטף בטלית גדול ואברך על המצוה להתעטף בציצית ואשמח כי זכיתי לקיים מצות ה' מלבד שאני מאמין בנבואת זכריהו

שדרשו חז"ל במה שיזכה על זה. אח"כ אני מניח תפלין והנני מקיים שמונה מצוי"ע, והנני שמח שוכיתי להיות עומד ומתפלל לפני הקב"ה. ובאכלי אני מקיים מצות לא תסור, במצות נטילת ידים בברכתה ששלמה המעה"ש תיקן נטילת ידיס, אשר ר' עקיבא מסר נפשו על מצוה זו ואיך לא אחזיק במצוה אשר תקן המלך החכם? הלא אם ישחק איש על חכמת איש חכם אשר המציא בחכמתו איזה מכונה טובה, האם לא לכסיל יחשב, ואיך אשחק על מצות נט"י שתקן החכם מכ"א? ובברכות שלאחר המזון הנני מקיים מצו"ע ואכלת ושבעת וברכת, וכבא השבת קדש בא שבת בא מנוחה, בזה היום הקדוש אתענג ענג גדול, מהתפלה, מהאכילה ומהמנוחה, ואין לי תענוג גדול יותר מזה, ובזיק כל האדם (אמנם הבטחתי שלא לדבר בענין עוה"ב) ואני לא אפחד, (רק מיום הדין) אבל הנני מאמין בביאת המשיח ובתחית המתים, ואשמח בזכרי כי עוד אזכה לראות בכבוד המקום בכבוד התורה כבוד משיח וכבוד כלל ישראל, ואזכה לראות את כל אשר נבאו עלינו נביאנו, והוא הנחת רוח שלי שאין למעלה ממנו.

והוא החפרש שבין חכמיהם לבין אנשינו הפשוטים המאמינים בה' ובתורתו.

דחרות.

במכתי"ע החרות נומר 22 גליון 121 מכ"ג תמוז תרע"א כתוב לאמר: „עוד נחריש, עוד מארה, שני פצועים בסעזרא, אחד נפל חלל ואחד מסכן, יחם הממשלה המקומית, חברת כזרית אנטישימיטית בגליל עומדת לכלותנו, מה יהי' הסוף? „(מסופרנו המיוחד) „ובשעה שעודנו שרויים בצער שדמנו רותח לרגלי השנאה ליהודים ההולכת ופורשת את רשתה בארצנו בשעה שמחשבותנו מצוותות לכל רוח, שהיאוש ממלא את כל חללנו ושהאדם מתבקע לשמוע"ת מקרי שנאה ועול ההולכים ומתרבים בארצנו מיום ליום, עומד אתה ושואל לעצמך ומה עשינו אנו בגדון זה? ומה עשתה הממשלה בבדי לשום קץ לקרבנותנו? להתנפלות הערבים עלינו ולעלילות בוז המעללים עלינו?" (לא אאריך לכתוב כל המאמר רק אכתוב מעיקר הענין השייך לדברינו שנדבר להלן). „ואתמול הגיעה תילגרמה מטבריה למר רעוניק לאמר, כי ביום הששי בערב ירה אחד הערבים על שומר יהודי ויהרגהו. כשנודע ההתנפלות במושבות הגליל נתאספו כל ועדי מושבות הגליל התחתון וישלחו לטבריה ועידה משני אנשים מכל מושבה בבדי להתאונן באזני הקאימיקאם על מקרי העריצות אלה שבלי ספק יד הסתדרות צוררינו הנצרים היתה באמצע. הועידה הגישה את קבלונותיה להקאימיקאם

אורטוגרוף ביי. ויבקשו ממנו להחיש לעזרתם, כי אין אמון גם לנפשותיהם, ובקריזות נפש שאי אפשר לתארה השיב הקאימיקאם כי לא יוכל לעשות מאומה בנידון זה. זאת היתה תשובת מושל טבריה שעל שכמו מוטלת כל מקרה?! ומי אשם בכל זה? אנו, כן, רק אנו... כי לו היתה לנו עדה מסדרת, עדה עברית גדולה ובא כח נטרן לפני הממשלה כי עתה לא קרו מקרים כאלה, כי עתה התחשבה הממשלה עצמה אותנו כאת עדה גדולה שקולה נשמע בכל שאלות החיים. גרים נא כשופר קולנו, ונדרש צדק מהממשלה להעניש את הפושעים השופכים את דמנו כמים בארץ חפשיה, נמחא נגד מעשה אלמות אלה, נעורר את ראשינו ומנהיגנו ובפרט את רבנו הגדול חיים נחום בכדי שיעשה את הצעדים הנחוצים בפני הממשלה המרכזית, ולשום קץ למקרים אלה שהמה תוצאות השנאה ליהודים. בכנרת בשבוע שעבר התנפלו ערבי הסביבה על גורנות המושבה בכנרת וישרפום, הוי ככה סובלים אכרינו הגלילים, אחרי עבודה מיגעת של שנה שלמה באים צוררינו ושורפים את פרי עבודתם ברגע אחד.—

והנה אדבר לפי הבנתי וידיעתי בכל שנות שבתי באה"ק, מאין צומחת שנאת הנוצרים לאכרי ארץ הגליל, ומדוע עומדת הממשלה מנגד מה שאין כן בארץ יהודה, ולמה עד הנה לא היתה שנאת האנטיסעמיטן ורק באלו השנים התגברה כ"כ השנאה? דבר זה תלוי לדעתי רק בנו בעצמנו אם נטיב דרכנו או תבטל השנאה וגם הממשלה תשניח עלינו לטובה.

זה יותר מד' מאות שנים שהספרדים יושבים תחת ממשלת תורכיה מעת גלות שפניא כחמרא על דורדיא מבלי שום פחד ושנאה. החכם באשי, יש לו כח ועוז, וגם יבא בחצר השולטאן יר"ה. ובכל העירות, יש לאחב"י הספרדים משרות גדולות בעבודת הממשלה, והממשלה תביט עליהם בשבע עינים לטובה. אמת כי מנהגם במנהג המדינה ועושים עפ"י דברי חז"ל בגמרא: יאי עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסיא חיורא, והנמשל כי כמו שלהסום נאה תכשיטיו רק בעת שרוכבים עליו, אבל באורוה הוא בלתי תכשיטין, כן חייב איש ישראל לא להתראות בחוץ מקושט בתכשיטין פן יקנאו בו, ורק בביתו נאה ויאה הקישוטים, והספרדים כן יתנהגו, מי שרכושו עשרת אלפים לירעס, הוא מלובש כאופן אחביו מרוסיא שרכושו אך חמש מאות רו"כ וגם פחות מזה, וההיפך ב ה ח ד ש, בביתו הוא עני ואביון ובחוץ מראה עצמו כעשיר, ועי"ז סובלים הרבה, והתגברות שנאת הנוצרים עתה, ג"כ משום שעתה מצאו העת לשנאתם.

הנה בשבאתי על אדמת פ"ת הי' אז כל אדמת פ"ת שייך לאנש,

ירושלים, ורק חלק רביעי מברו לאנשי חו"ל, וגו' חלקים נשאר ברשותם (מהיע לא עברו אנשי ירושלים בעצמם כתבתי בספרי דברי מרדכי בשנת תרמ"ט), ונתנו לי כל אדמתם שאתן להערבים לעבדה. מיבול אדמת עידית לקחתי חלק רביעי, ומאדמת חול רק החומש, ועבדו ערך 250 ערבים ועניותם הי' אין לשער, ובאלו השנים מצבם עשרה פעמים יותר טוב מבתחילה. עניותם ודלותם הי' משום שבעת ההיא הי' כל התבואות הן תבואות קיץ הן תבואות חורף בזול. אני מברתי קעל שעורים שזה בערך 21 קילא במקח שמונה גרוש, שעולה בערך אחד פראנק עם שלשים סענטים, ובעת הזאת נמכר על מקח 3 1/2 פראנק. הקעל חטים מברתי על מקח שני פראנק עם 60 סענטים הקעל, וכעת עתה נמכר לא פחות מן 5 1/2 פראנק הקעל. וכן עלה השער על כל תבואת קיץ, דורע, שומשמין תורמוס, פול, קטניות עדשים, וגם בשנות ברכה, השער מכל התבואה כן, ויען כי כל עסק התבואה ותפוחי זהב הי' בידי הנוצרים היו הפלחים ענים ודלים, והיו צריכים להלוות המוחרים הנוצרים, וכאשר לוה מהנוצרי 50 ,60 פראנק הי' אצלו עבד עולם, וקנה ממנו התבואה בעד חובו על מקח שחפץ הוא בעצמו. הבוייארעם היו אז אך מעט בחלק חומש מהבוייארעם שבהיום והמקח הי' גבל טעון תפוחי זהב בעד אחד וחצי פראנק (את תפוחי הזהב מברו הנוצרים ביפו) ובעת הזאת צריך לשלם ט"ו פראנקים. את אשר באייארא אחת תשא פרי בשנה אחת כהיום הי' ביכולת לקנות בעד הכנסת שנה אחת של עת עתה, באייארע שלמה בעת ההיא. הנוצרים קנו ומברו במקח הזול, והי' גם פה הכל בזול, ועשו עושר רב ושלחו תבואתם במקומות הקרובים ולא בקשו מקומות רחוקים, כי הי' להם די עושר בין כך ובין כך והרויחו הרבה.

בהיותי אז ביפו הי' קרוב לשלשה מנינים אשכנזים והמה לא היו בעלי מסחר, וכמדומה לי אשר בחיפה גם מנין אחד לא הי' מאחינו האשכנזים. עתה כשנתרבו אחינו האשכנזים ומבקשים עסקים, ומבקשים מקומות איה איפא לשלוח סחורה בד' פנות הארץ, גם אין אחדות אצל אחינו האשכנזים כשרואה אך ריוח קטן ודל, אזי שולח הוא סחורתו למרחקים. טרם ששתלו אחב"י שקדים והערבים אך מעט שתלו, כי הם שותלים עפ"י רוב זיתים, היו מביאים שקדים על חג הפסח ליפו מהמדינה, והיו מוכרים אז בעד שני פראנק 10 סענטים הראטל, וכהיום כאשר שותלים שקדים הרבה ונמכר כאלף קאנטאר או יותר (הקאנטאר מחזיק מאה ראטל) והנה שלשה פראנק בעד הראטל אלה השולחים שקדים למרחקים (משקל הרוטל 3/4 פונט במשקל רוסיא) יען כי אחב"י

מבקשים מקומות חדשים למכור סחורתם, ומשום זה נתעשרו הערבים וא"ז להם מהצורך לעזרת הנוצרים, ונעשו הנוצרים שונאי ישראל ע"ז, ומחפשים עלילות שוא ושקר עלינו. אעפ"כ לולא החסרונות שבנו בעצמנו או לא הרימו הנוצרים ראש עלינו, וחממשלה היתה סוף סוף לטובתנו בראותה האמת כי אחב"י האשכנזים שבאו לאה"ק הרבו הכנסת הממשלה לאלפים ורבבות לירא לשנה, וכן בכל הממלכות שאחב"י שם, מרבים אחב"י ע"י מסחרם הרבה הכנסת הממשלה.

כשבאתי על אדמת פ"ת זרעו כל אדמתה, אני לקחתי רבע מאדמת עידית וחמישית מאדמת חול, והממשלה לקחה מעשר עשרה חלקים, (המלוכה נוטלת בראש ואח"ז בעל הקרקע), וכהיום נוטלת הממשלה $12^1/_2$ חלקים, (השנים וחצי חלקים העודפים הם להוצאות בתי הספר אשר התקינה הממשלה בכפרים) והנה מה שנותנים עתה בשנה זו בעד המעשר להמלוכה, הוא עולה יותר מעשרה פעמים ממה שנתנו בעת ההיא, כי מן שלשים דונם נטיעות, יעלה יותר מן מאה דונאם תבואה ההכנסה, ולפי זה אם ע"י האשכנזים עלה שער התבואות יותר מכפל, מובן ממילא אשר מזה יש גם הכנסת המלוכה יותר מכפל, גם הי' מלפנים נשאר הרבה אדמה שלא עבדו ולא זרעו אותה, ועתה אם הערבי השיג איזה כברת ארץ, זורע אותה, יען כי יודע הוא שיהי' לו הכנסה, ודעת לנבון נקל, אשר מעת שהתחילו האשכנזים לטעת ולזרוע ולהשיג מקומות למכור סחורתם במרחקים, נתרבו ביפו חמשה פעמים יותר הבאייערעם מאשר בתחלה, ונתרבה הכנסת הממשלה בכל ארץ תוגרמה, ורואים אנחנו בחוש כי זאת גרמו אחב"י האשכנזים המעטים שבאו לא כבר, הלא זה יותר ממאה שנה אשר יש ביפו באייערעם, ומדוע לא הי' עד הנה כן? גם יתחילו עתה לשלוח עוד מיני פירות אשר יהי' הפלא ופלא בכל העולם ומזה יהי' להמלוכה ג"כ הכנסה. עד הנה לא נטעו לימאנעם, והטעם שהי' מכרו אותם ביפו, ועתה התחילו בנטיעות הלימאנעם ואחב"י התחילו לשלוח אותם למכירה. והנה הכנסת הלימאנעם עולה יותר מהכנסת תפוחי זהב, ויתחילו עתה לנטוע הרבה ממין זה, ולא זה בלבד אלא בכל מקום שהאשכנזים מתישבים, שם יש להממשלה הכנסה מרובה. כשבאתי לאה"ק הי' ביפו מקום בקצה העיר אצל הים אדמת חול בלתי מיושבת בלא בנינים, על מקצת אדמה היו ענבים גדלים, ומקצת הי' סתם אדמה בלתי זרועה ובנויה, וזה הי' שייך לערבים, וחפצו למכור כל אמה בעד גרוש (בפראנק יש ששה גרוש) וכשבאו האשכנזים, קנו איזה ספרדים מהערבים ממגרשיהם הנ"ל ויבנו על המגרשים פי שלש מיפו כאשר היתה מלפנים.

ועתה מקח האמה במקום הנ"ל שמונה פראנק ויותר, ובעד מחיר שמשלמים עתה שכר חנות לשנה, היו יכולים לקנות חנות לצמיתות מלפנים. גם ירושלים הק' נבנתה פי שלש מאשר היתה בנוי מלפנים, ומכל זה יש להמשפלה הכנסה מרובה, ומובא פחורה לבית המכס פי עשרה, ואפשר פי ט"ו פעמים מאשר טובא מלפנים. ומובא עתה מכל המדינות מאשינעריא מברול להבאיארעם, ולכל הבנינים, וכל אלה ממדינות אחרות. גם הרבה אניות שמן נפט (שצריכים להבאיארעם הרבה שמן נפט) ולו חשבה כל זאת הממשלה ואז ידעו כי כל אלה הרבבות הכנסה שנתוספה הכל ע"י האשכנזים גרמו לזה, גם הפלחין נתעשרו מעט וע"כ צריכים יותר פחורה, ואינו ראי' מהערבי העני אשר אין לו קרקע והכל עתה ביזקר מאשר מלפנים. אבל גם זו לטובה לפניהם כי מלפנים היו הערבים שחי' להם הרבה אדמה, היו נותנים להפלחים העניים לזורעה ולעבדה כל אשר נחוץ, עד גמר תיקון תבואת האדמה ונתנו בעד כל זה להפועלים רבע מכל אשר זרעו, ויקרא בלשון ערבי (חראש) והיום אלה הערבים העניים המה פועלי יום ונשכרים ג' פעמים יותר מאשר מלפנים ויש להם עבודה תמיד. גם עוד גרמו להם אחב"י טובה כי מלפנים השיגו המים הצריך להשקאת הארץ ע"י סוסים, ועתה הנהיגו אחב"י מנהג מאטאר להשיג מים, ומהם למדו גם הערבים לעשות מאטאר.

ואביא אך לדוגמא דברים אחדים, איך נתעלה המושבה פ"ת ומנהגם אשר ע"י הצלילחו בעורת הצור, ויתר דברי פ"ת אכתוב להלן אי"ה, ונבוא אח"כ לדבר אודות אכרי הגליל והסבה אשר סובלים כ"כ הרבה, אולי יכנסו דברי האמתים וברורים כשמש באזניהם ויבינו אשר אינני כותב רק לפני אחדים, כ"א לפני כלל אחב"י, והשי"ת יהי' בעזרנו אשר שוגאנו ילבשו בושת ויסכרו פיות מסטינגו.

מיסדי פ"ת היו: האחד ר' דוד גוטשטאן ז"ל מאונגארן איש בעל צורה, וירא שמים במעלות תרוטיות, ואתו הי' יבדל לחיים לאו"י הרב ר' יואל משה סאלימאן נ"י הנודע לאיש חכם. אלה השנים כשנכנסו אצל איזה עפענדי או למיולעם נתנו להם כבוד ויקר, והי' להם שותפים מאנשי ירושלים המופלג החכם ר' יהושע שטאטפער ז"ל ועוד כדומה, אנשים של צורה ואתם נתקבצו אנשי ירושלים ופאניוועו ונעשה הקבוץ של עשרה, אז בנו ביהמ"ד להתפלל, עשו מקוה, שוחט וכדומה. כאשר נתרבה המושבה באנשים והתפללו באיזה מקומות, ראו לבנות ביהכ"נ אשר כל בני המושבה מתפללים יחד, האכרים מתפללים בעלות השחר, ואח"כ מתפללים הזקנים עד ג' שעות ביום, ויש שני חדרים בביהכ"נ ששם ילמדו בחדר אחד

הלכות ופרק משניות, ובחשני שעור גמרא, טלבד מה שלומדים יחידים לעצמם. בימי החורף קודם עלות השחר יש חברה שונה הלכות יותר מן ששים אנשים, והקאלאניסטים הלומדים אשר כל היום טראכתם בשדה קמים בהשכמה ולומדים שיעור גמרא. נדבות לבנין ביהכ"נ הי' מן האברים והעיקר הי' נדבה גדולה שלשת אלפים רו"כ מר' איזיק טוקאטש מאדעסא, והנדיב שיחי' לאוי"ט נתן נדבתו עשרים אלף פראנק. גם ימדו תלמוד תורה שלומדים בה מאתים ועשרים תלמידים. הת"ת מאד מאד נשתכללה בכל דברים היקרים לתורה אמונה והשבלה יחד, ויכולה להצטיין באחת מערים הגדולות ברוסיא. וגם בית הספר יש לכל מי שירצה לשלוח שם את בניו, וכל זה מפני שבני פ"ת אוהבים ומבקשים את הסדר עפ"י התורה והמצוה, והצלחתם היתה כי לא היו תחת ידי הפקידים. כללא דמילתא כי בכל מושבות יהודה יש סדר נכון בדת יהודית ולת"ת באין מחסור דבר. גם אין שנאה מהערבים עליהם, אם יעשה איש איזה דבר נגד הערבי הוא קובל עליו לפני ג' אנשים הנבררים מהמושבה להשניח ע"ז והם ישניחו שלא יהי' שום עול להערבי, ואם הערבי יעשה עול ליהודי אז יודבק פתקא במקום רואים שלא יקחו את הערבי הזה לעבודת יהודי.

הרבה שומרים צריך להבאיערעם של פ"ת הנטועים בשקדים וזיתים, השומרים כלם ערבים ועליהם יש ג' שומרים יהודים שמשניחים על השומרים, וב"ה כי עפ"י רוב כל בתי פ"ת פתוחים בלילה באין פחד גנבים עליהם. זה כמה שנים הי' מעשה ושולחו שומרי הערבים ממשמרתם, והנה במשך שני לילות גנבו חנות ברכוש גדול, והשיבו את השומרים הנ"ל ואין גניבות עוד. גם ועד העיר עושה הכל עפ"י סדר טוב וישר והכל על פיהם יוצא ויבא, ומה ששייך להממשלה משניחים בעין פקיחא שיחי' עפ"י החוק של המלוכה באין נגרע דבר, אשר ע"כ כל מי שרואה את הסדרים הטובים יחפץ להתישב בפ"ת, וגם משארי אומות מהללים מאד את הסדר מפ"ת.

ונבאר עתה את אשר ראיתי והתבוננתי במושבות הגלי"ל כשהייתי יחד עם משפחתי בטבריא להתרפאות. ככר כתבתי מעמדם בגשמיות ועתה אכתוב מעמדם ברוחניות. הנה יש מהבאים לבקר את המושבות החפצים להתפלל בביהכ"נ, אבל ביהכ"נ אין. רק בש"ק מתאספים בחדר אחד של בית הספר להתפלל, וכן בעל יאצ"ט יבא שם לקבץ עשרה אנשים ולא בנקל. והרווקים אף ביוהכ"פ אין צריכים למקום התפלה, המה אומרים כי אין יוהכ"פ כלל, רק יש להם יוהכ"פ לעשותו יום טוב במשתה ושמחה, ואלה לובשים עליהם דגל ציון, שנקרא מגן דוד שהוא דגל בית המקדש שאנו מתפללים בהושע"ר להחזיר לנו עבודת ביהמ"ק בציון המצויינת!

והם אינם מאמינים בכל אלה ומואסים התפלה, ולמה להם ציון המגן דוד להתקשט בו? האין זאת צביעות ושקר גלוי? רק בשלשה מקומות ראיתי מקום מיוחד רק לתפלה, במסחה, יסוד המעלה, ומתולה, וגם בני מקומות אלה יחסרון דברים נחוצים הרבה, וממילא לא ימצא זאת חן בעיני האיש הבא לבקר המושבות, ולכן גם הישוב בכלל לא ימצא חן בעינו.

מגורי הי בטבריא בדרך העולה מכנרת לטבריא סביב האמבטאות, לטבריא באים להתרפאות מאה"ק ומחו"ל וגם הרבה טורקים נוצרים וערבים היו אן, גם שני גדולי פקידי הממשלה ומשפחתם מעיר חיפה הגדולה והמרובה באנשי־מי־שם, וכשבאו יחד על עגלה אחת בחורים ובתולות ועל ספסל אחד מנהגם דוקא שישבו שני בחורים ובתולה אחת באמצע, וכן מנהגם דוקא, ואלה צוררנו מביטים ע"ז בעין שנאה וקנאה, השנאה משום שאצלם אסור להתיחד בחור ובתולה, ומבת י"ד או ט"ו שנים צריכה לילך הפנים מבוסה, והקנאה כפשוטו, וכ"ז בימי החול, וכשבאים ביום הש"ק על עגלת סוסים, וצוררנו רואים זאת, אז פותחים את פיהם שואלים ול"ת, האם אלה יהודים? הלא אסור ליהודים לנסוע ביום הש"ק והמה השואלים והעונים שונאים בעלי מוח בריא ומלומדים עונים: לא, אלה אינם יהודים, אלה נקראים ציונים, ואין להם אמונה כלל, ואנכ מדברים ונובחים על כלל ישראל, כי מצאו פתח לזה. פ"א פגשה זוגתי את הנוסעים ביום הש"ק וברכה אותם בברכת גוט שבת! ויענו: „אנחנו לא מהלוקחים מבסף החלוקה!" [אבל האמת הלואי לקחו החרדים חלוקה כאשר הם לוקחים. וק הם משנים השם וקוראים זאת „שטיצע" אבל באמת חלוקה היא!] וקונים כל צרכיהם מהערבים ביום הש"ק ועושים מה שלבם חפץ בעיר טבריי הבנויה מימות יהושע בן נון מקום תורה כשלשת אלפי שנה אשר גם היום גדולי תורה בטבריא. מה גדול חלול השם כזה! ומה יתרון להם, רק שמדברים עברית, אבל הערבי לא יבין לשון עבר.

והנה אם הם לא יחפצו להיטיב דרכם כי אין לזה מה לדאוג, העולם פתוח לפניהם, אבל את הישוב בכלל ירעו ולא ייטיבו, כי נותנים כח בידי שונאנו להרע לנו, וגם הממשלה מתחה עלינו קו חשד. ואמרו לי אשר בחורי מצפה וישארי קולוניות הכל באופן הנ"ל באין שום דת. בחורי מצפה הלכו לאכול בחג הפסח אצל הפלחים בכפר הסמוך, וחפצו לשלם שכר אכילה, אבל עפ"י דתם אסור ליקח כסף אצל אורחים בעד אכילה ומלון, ויתנו ט"ז פראנק על בית התפלה של הערבים, ולא לקחו מוסר כי אצל הפלחים יש בית התפלה ומתפללים ובחורנו אינם יודעים כלל מבית התפלה. ובעניני אישות אין לדבר. הדבר

מובן כי הבחורים והבתולות מכיון שיחד עובדים יחד אוכלים ושותים, יחד נוסעים בעגלה והולכים במחול יחד ואחרי המחולות הולכים יחד להתקרר, בודאי טובה השתיקה... ותמי' גדולה הי' לי בענין הנ"ל בדברים שלא נתנו להגלות ... אך כשבאתי למושב הראשון נודע לי פתרון החידה. אינם מתפללים ושכחו גם סדר הדפסת הסדר תפלה, שמקודם נדפס ברכות אירוסין ונשואין ואח"כ ברכת ברית מילה, ובהמושבה מצאתי ההיפוך.

שמעו נא אחי ! הנסתרות לד' אלקנו, את אשר תעשו כחפץ לבבכם בעניני המקום, עליכם לתת דין וחשבון לפני ד' ליום הדין הגדול, והחכם מכ"א אמר שמח בחור בילדותך וגומר אבל ודע כי על כל אלה יביאך א' במשפט, אבל הנגלות ! את אשר תעשו בגלוי, לנו ולבנינו, אנו ובנינו סובלים, כי גדול חלול השם, ובגמרא קידושין דף מ' אמר ר' אבהו משום ר' חנינא נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא שנאמר (יחזקאל כ') ואתם בית ישראל כה אמר ד' איש גילוליו לכו עבדו אם אינכם שומעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו, ובגמרא מבואר אין מקיפין בחלול השם, על כל עבירות ממתין הקב"ה אבל על חלול השם אינו ממתין ומיסר את הפושעים.

מי שכתב דברים הנ"ל בעתון החרות חותם א"ע (בן שבת) וזה לשונו : „לבי רותח ושותת דם, דמעות חמות נוזלות מעיני", ואמת שמתאונן על אסונות של מושבות שבגליל, וכי גם המשלה לא תעשה בעדם כי הקאמיקאם ענה להם, כי לא יוכל לעשות להם מאומה בנידון זה. הדבר טובן מדוע ענה להם כן. והדברים שבותב לעורר את ראשינו ומנהיגנו ובפרט את רבינו הגדול ר' חיים נחום שיעשה את הצעדים הנחוצים בפני המשלה ולשום קץ למקרים כאלה שחמה תוצאות השנאה ליהודים, הנה ע"י הששותים שחמה עושים, גם רבינו ר' חיים נחום לא יוכל לעשות ולפעול שיסכרו פיות מסטיננו. הנה בשנת תר"ע בהיות רבינו רבי חיים נחום בפתח תקוה וקבלנוהו בכבוד גדול לפי הכבוד הראוי לאיש גדול כמוהו, אתו באו גדולי איפענדים מהממשלה, הלכנו כלנו נגדם בדגלים של הממשלה, אבל הבחורים האלו העובדים בפ"ת הלכו עם דגלי הציונים שהבינו להם, וע"ז מחו ועד העיר ושלחו להם בדרך עצה שלא ישאו את הדגלים, כי זאת נגד רצון המלוכה ומזה יוכל לצמוח רעה להכלל, ובפרט כי יחד עם החכם באשי יש גדולי שרי המלוכה, אבל הם לא שמעו לעצת הועד, ויצאו בדגליהם ונעשה מחלוקת וישברו הדגלים לעיני החכם באשי ולעיני השרים, בכדי שלא יחשבו אשר האברים הקולינסטים יצאו עם דגלי ציונים. הצעירים חפצים לעשות כפי מחשבתם מחשבת נערות ואינם מתישבים

בדעתם לחשוב פן יביאו רעה עליהם ועל הכלל. וחכו"ל למדו אותנו בדבריהם המחכמים, חכמים הזהרו בדבריכם.

עד עתה כתבנו את המגמעות אשר בטושבות הגליל, ואשר באו בכתיבתכם, כמאמר הסופר בהחרות: "חברה סודית אנטישמיתית בגליל עומדת לבלותנו, מה יהיה הסוף, וכו". עתה אראכם לדעת את חלוף כבוד ישוב הארץ בכלל, אשר הוסב על ידכם, באסיפה אשר קראתם יחד עם יושבי חולדה המוסבת שם "יער הערצילי", בהתאספכם, בעין גנים בחג השבועות החולף ובשבת שאחריו, והרעשתם את העולם כלו בהפקרותכם כי התאספתם במעשיכם את ישוב הארץ על רוב אחינו יושבי תבל הנאמנים לה' ולדתו, גם לטושבת עין גנים הרעותם במעשיכם אלה. אמנם גם בני המושבה הזאת לא בין החרדים ביותר ימנו, אך בכל זאת לא נראה ביניהם עד חג השבועות הנ"ל מעשים כאלו אשר עשיתם. כטובן לו באתם לפתח תקוה לעשות מעשים כאלה, לא הניחוכם בני פתח תקוה לעשותם, אבל כמובן אין לבני עין גנים הכח שיש לבני פתח תקוה.

* * *

החרות ירושלים יום חמשי י"ט סיון תרע"א גליון ק"ד.

מכתבים מפתח תקוה–א', "האור גליון שנ"ו הודיע בקצרה כי ביום י' וי' סיון היתה ועידה של פועלי יהודה בפתח תקוה. הידיעה הקטנה הזאת אשר רבים עברו עליה מבלי משים פגעה בכבוד טושבנו באופן גם מאה, והעטתה עלינו חרפה ובושה הרבה, ומצאנו לנחוץ למחות בכל עוז נגד עורך האור על יחסו אסיפה זו למושבות פ"ת, אסיפה אשר בה נועזו לכתוב ולרשום בפרהסיא בימי החג והשבת, אסיפה שבה עשו מלאכה, בשלו תה ביום השבת בריש גלי, אסיפה כזו בטח כי לא יכירה מקומה בפתח תקוה.

"האסיפה היתה בעין גנים, הסמוכה למושבנו אשר אותה יסד האדון שיינקין מהפרוטות הדלות שנשינו מקצות מעיסתן ומפרישות אותן לקיפסת חובבי ציון לפני הדלקת הנרות בשבת ויו"ט. עלזו וישמחו מנחלי הנצינאל פונד, מיסדי ותומכי מושב חולדה שהיא כלה כלה נאה, וממנה לא באו רק צירים, כ"א מרבית בניה בוניה, ובראשם המנהל רוכב על סוס הדור לכבוד השבת. גם אתה עורך האור תוכל לשיר ולרנן כאות נפשך כי לא לריק עמלת ויש שכר לפעולתך ועור מעט תבצע את כל מעשיך כי גם ברגר לא נפקד כטובן בהאספה רבתי ההיא. אך הרפה נא מאתנו

כי כבר מלאו כסלנו ונפשנו ממרורתנם, די לנו אשר לבשתנו היו אחדים גם מבנינו נוכחים בהאסיפה הזאת מפני קרבת המקום, די לנו כי על כבר הטיול שלנו רכבו בני חולדה ביום השבת על סוסים וחמורים, ובנינו הקטנים שלא הרגלו באלה קראו אחריהם מלא, והמה השיבו להם באש בהצותם גפרוריות וזרקו לעמתם להקניטם, ובאותו מעמד היו גם אנשים גדולים ולא מחו כלל, די לנו שועד מושבנו טרם עשה כל פעולה ממשית נגד חלול השם הגדול הזה, וכדי בזיון וקצף.

„ועוד באת גם אתה עורך האור להוסיף כי עצם האספה הי' במושבנו והתועבה הזאת נעשתה בקרבנו ממש. על עלבון כזה מוחים אנחנו בכל תוקף, ומבקשים מאתך לתקן הדבר חיש מהר. ואתם יושבי יפו וירושלים, בל תדמו בנפשכם כי רחוקים אתם ממקום המעשה ולא עדיכם תניע הרעה, ופטורים אתם מלאחוז באמצעים נגד הנבלה הזאת, וידעתם כי איש תוקף בקרבכם, ובכל מקום ימצא קוצים ודרדרים לאחוז בם ועד אבדון תאכל. ידעתי אמנם את פועלינו מאז ולא טעינו גם עד כה להשוב אותם כי חלילה ישמרו את השבת מחללה, אך אינו דומה כלל ליחיד העובר עברה או גם יחידים רבים המחללים שבת, וקבוצה שלמה באסיפה פומבית אשר כוננו מלאכתם מראש על ימי החג והשבת לחללם בפרהסיא באופן גם כזה בריש גלי שלא נשמע ולא נהייתה עוד בתוכנו. ואם החרש תחרישו בעת הזאת ונחמתם באחריתכם. ולכן התעוררו נא חפשו עצה ועשו בעוד מועד ויפה שעה אחת קודם. ממני הכואב על שבר עמו הכותב בשם מרבית בני מושבנו (יונדב)".

על מעשה עין גנים היתה אספה רבה ביפו, נתאספו רבנים וגדולי תורה מכל מפלגות העיר וגם מהמושבות, ראשון לציון רחבות ועוד ובפרט בירושלים קראו מחאה נגד החלול שבת ויו"ש בפרהסיא.

ועל כל המחאות התדמו קוראים יקרים כי נכנעו, לא ולא! עוד הוסיפו להראות ביד רמה (לקיים והנפש אשר תעשה ביד רמה).

והנה בש"ק פ' ראה בעת קראו בס"ת משה אנכי נתתי לפניכם ברכה וקללה, והנה מחזה מעציב לב לעיני כל קהל עדת פ"ת. כעשרים בחורים ובתולות מתלמידי ותלמידות הגימנזיום, וכעשרים בחורים פועלים באו מעיר יפו לשם טיול לפתח תקוה, ויראו לרבים כי לא ישימו לבם להמחאה גם לא להקללות וברכות שבתורה, וישחקו בכדורים כל יום הש"ק באמצע הרחוב לפני כל הקהל, ויאבלו ממזון אשר הביאו אתם בתרמילהם ובעת תפלת המנחה שבו כלם יחד במקלם ותרמילהם על שכמם. ואתפלא על מנהיגי הגימנזיא שלא ישגיחו ע"ז, ואשמם בראשכם כתיב!

ואחת הגני שואל לאחי בני יושבי פירמא בגרת, אמזונא אשר בגליל, גם יושבי חולדה אשר ביהודה, הנקרא יער הירצל, הנכם כלכם בנוים על שם הדקטר הירצל ז"ל, מה חטא לכם הדקטר המנוח ז"ל כי תעשו לו בזיון לאחר מותו לפני הכלל כלו, כי יאמרו עליו בודאי בלתי ספק אין שוה יותר מזה, כי כל אלה אשר יושבים על בסים הערצל הנם כלם כופרים, ועוד מתערבים בין יהודים כשרים למען שמא ילמוד איש מהם, ואם לא תחוסו על כבוד תמת לכה"פ חוסו נא על כבוד החיים המחזיקים בכבוד תמת והולכים לתמם.

ותאמינו לי אחי האהובים לי, ואל תדמו כי יש ברצוני לחלל את כבודכם ח"ו, חלילה וחלילה לי, יקרים ואהובים לי, אלה אחי הבאים לאה"ק לעבוד אדמתה. אני כותב דברים אלו לא בדיו אך ברסיסי דמעות בדם לבבי הפצוע ומדוכה, בזכרי אשר אחרי יותר מאלף ושמונה מאות שנות הגלות האיום והמר, ואחרי שנות עמל ותלאה בכל הגלותם בארצות הגלות וזכינו שתבא התעוררות מן השמים לישוב לאה"ק שיקוים בנו עתה נבואת הנביאים. האם זאת היא ישועתנו? האם זהו הנסיון שמביאים אנחנו לפני הקב"ה ותקות ההתעוררות מן השמים.

דעו וראו נא אחי היקרים לי, כמה היה נאה לכם ולכל אחביו, אשר באה"ק ובארץ הגלות, אם הייתם אחים לנו גם ברוח דעת ויראת ד', וכלם היו קוראים עליכם ישראל אשר בך אתפאר, ומה נקל בעת וזמן הזה להיות יהודי ישר וכשר, הן מלפנים היה צריך להיות איש הירא ד' אשר בשם יהודי כשר נקרא (עהרליכער איד) היה קם ג' שעות לפני אשמרת הבקר ללמוד קודם התפלה, אח"כ שעה אחת להתפלל וללמוד גם אחר התפלה וכן הי' מתנהג גם קודם תפלת המנחה ובין מנחה למעריב, ועוד כמה הנהגות טובות, ובזמננו עתה אין משא ואין כבד, אם אך מאמין הוא בא' ישראל ובתורתו שבכתב ושבע"פ, אוכל מאכלי כשר, שומר שבת מחללו מניח תפלין, ואך בעשרה רגעים מתפלל שחרית וכן איזה רגעים מנחה ומעריב הנהו ישראל כשר וישר, ובשם יהודי תם וישר יקרא. הגידו נא אחיי אם לא צדקו דברי.

והנה אחי היקרים אל יחר לכם כי נזכרתם בדברי הנ"ל לרעה, אינני מוכיח לרבים, יש ויש הרבה כהיום שהנם עושים מה שלבם חפץ, אני כותב אך כבקי ורגיל בהישוב לטובת הישוב ולטובת הכלל, ומי שהוא באמת אוהב לישוב הארץ, ומוכרח הוא עפ"י הרגלו להתנהג עפ"י חפשיותו, הן יש עולם גדול ורחב, שם יכול לעשות כחפצו ולפעמים ימצא שם עוד הצלחתו וסהדי ממעל כי לא משום איזה פניה כתבתי הכל, וכמו שהזכרתי הטובים

לישוב הארץ לטובה כן הנני מוכיר אלה העושים להיפוך, וכמה נאה הי' לוא חיתם והייתם ככל אחביו עפ"י החובה המוטלת על כל איש ישראל, היק"א נתנה לכם נחלאות, יש על מה שתחולנה ברכות ד', ואלה שעוד לא נתנו להם חלק ונחלה יבא עת ויתנו גם להם, ולע"ע תוכלו לחיות מפרי עמלכם בעבודה, כל אחד יקח אשה מצא אשה מצא טוב, והברכה יהי' גם למשפחתם באם שתעבדו בעבודת הארץ בנטיעה וזריעה, ויסכרו פיות מקטריגנו. איש פועל שעבד במושבה מגדול ובא על רה"ש שעבר לפ"ת לאבותיו ושאלתיו על אופן התבואה של שנה זו במגדול, ואמר כי חטים ע"ו על א' שלשים, ושעורים על א' שלשים וחמש, וזה ברכת גדולה אשר אצלנו גם החצי מזה דבר גדול. אחי היקרים אל יחר לכם, הנני כרופא אומן ובקי היודע מלאכתו, הגם כי לפעמים צריך לגרום יסורים להחולה בסמי מרפא והוא אוהב נאמן להחולה והחולה אוהב נאמן להרופא. הנכם צעירים שתדמו אשר חכמתכם ובינתכם אתכם, לכשתבואו בשנים תבינו בעצמיכם את אשר שגיתם מכבר.

פתח תקוה.

באנו אני ומשפחתי לאה"ק בשנת תרט"ב שנת השמיטה, התאכסנו בבית המלון ר' חיים בעקער, ובאו אלי ר' דוד גוטמאן ז"ל ולאריכות ימים הרב ר' יואל משה סאלימאן מיכדי פ"ת, ויען כי שמעו אשר דעתי להנות בפתח תקוה לכן דברנו ארוכות וקצרות נדון פ"ת, אח"כ רכבנו שלשתנו על ג' סוסים והראו לי כל הנחלה אצל נהר ירקון, הנחלה הזאת נקראת בלשון ערבי ארד חמירי (אדמת בצה) ואדמה טובה בארץ מישור נקראת נחלת טאיאן על שם האדון שקנו ממנו הנחלה ששמו טאיאן. (ואף שהי' אז שנת השמיטה אעפ"כ היתה חרושה וזרועה ככתוב בספרי דברי מרדכי דשנת תרט"ש) ובאנו עד נחלת כזר על שם האדון אשר נקנה ממנו הנחלה ששמו כזר שהיא הראשונה אשר קנו, והמיסדים העמידו שומר שלא יניח לעבוד אצל הנהר. ובנחלת כזר מצאתי כל הבנינים שנחרבו ונפלו, רק הבית אשר בנו המיסדים היה שלם. משם הלכנו אל הכפר מושב יהוד אשר המיסדים קנו שם מגרש לבנות בתים עליו, יען כי יצא הקול כי אנשים יצאו מפ"ת משום שהמקום גורם לחלישות הגוף, ואף שהי' אמת במקצת אעפ"כ, אבל העיקר הי' משום מניעות אחרות, והמגרש שקנו אצל כפר יהוד הי' לכל הדעות מקום טוב ואויר בריא. ומשם רכבנו ליפו מהלך ג' שעות ובכן רכבנו ערך י"ד שעות מאז הבקר ועד בואנו ליפו לפנות ערב. את כל אשר ראיתי כתבתי למכירי אשר בהוראדנא וביאליסטאק כי הכל הושב בעיני. מיפו שמתי דרכי ירושלימה

כי כל הנחלה היתה קנויה בראשונה ע"י אנשי ירושלים. מדת כל הנחלה היתה 13887 דונעם, ונחלת טציאן הנקראת נחלה החדשה יען כי נקנית באחור שנה ואיזה חדשים אחר קניית נחלת כור, והיתה נחלקת על מאה נומרין, כל נומר שמונים דונם ונחלה הישנה (נחלת כור) היתה נחלקת על עשרים וארבע נומרין כל נומר במדת מאה ועשרים דונם. אנשי ביאליסטאק ופאניוויעז קנו שלשים וששה נומרין. אנשי ביאליסטוק שלחו מהם את ר' משה ליפקעס ז"ל, ואנשי ירושלים מסרו לי להשניח ולתן לגוים לעבוד את האדמה באריסות, כי חוק המלכות הוא באם שלא יעבדו האדמה ג' שנים רצופות או תלקח האדמה מבעליה ותנתן לאחרים, וכאשר האדמה היתה עד הנה בלא בעלי העובדים לכן היתה הפקר ויזדעו עלי' גוים, וכאשר שבני עירי הנידו להירושלמים כי עסקי הי' עבודת אדמה, לכן בחרו הירושלמים בי, ועשיתי לבני ביתי עסק לפרנסתם בירושלים, ואני שבתי אחר חג הסוכות לפ"ת ועמדי בא ר' משה סלאר, שאביו ז"ל היה מהראשונים ושבו לעורם. אנכי מסרתי כל הנחלה באריסות, ור' משה הנ"ל מסר כל הי"ג שנים ושנה נומערן השייכים להביאליסטאקים נ"כ באריסות לערבים, הוא ר' משה סלאר אשר הוא עתה האינזניער מכל הנחלאות הזן מגלילו, והתבנית והמדידה שהוא עושה היא טובה וישרה ונאמנה, ואף כל הערבים ועפענדים שסביב יפו יסמכו עליו במדידת קרקעותיהם, ואף כי הוא לא בקר הגימנאזיום ולא למד בשום בית ספר אשר לעמים, והוא תלמודי ויהודי כשר וישר ירא וחרד. את הפלאן שהוא עושה כפול ישולח האחד לפריז ופלאן שני ישאר בהמושבה, ומי שיש לו ד' אמות קרקע בהמושבה אזי יצטאהו תיכף עם כל המצרים בלא שום עמל.

אני ור' משה הנ"ל שהוא כעת קאלאניסט גדול וחשוב נשארנו או לבדנו בכל המושבה, אבל לא תמיד הי' עמדי, משפחתו הי' ביפו, והי' הולך לביתו בערש"ק בקר והי' שב לפ"ת ביום א בערב, וג' ימים היתי אני לבדי, ור' משה שכר חמור מערבי הסמוך לפ"ת להביא אכל לכל השבוע, ומעני הביא לחם מפלטר ערבים, כי נחתומי אחב"י עוד לא הי' ביפו, (כי רק כשלשים אשכנזים היו ביפו אז) ולחם הערבים קשה לאכול למחרת אפייתו, ואני אכלתים כל השבוע במשקה קפה שחורה בלא חלב, וגם לשק ללחם משנה הי' לי הלחמים האלו בלתי קפה. ואף כי לא הסכנתי בחיי להיות כזה מעולם, בביתי היה לי מכל טוב, בית מגורי הי' ד' והי' חדרים, אך הרצון והחשק לישובה של הארץ הוסיפו לי כח ואמץ, המים הי' לנו מבורות אשר נמלאו ממי הגשם וגרשנו משפת הבור את הצפרדעים ומלאנו כליגו מים, ואחר חג השבועות

כשנתיבשו הבורות, הביאו לנו מים מכפר הסמוך ארבעים רגעים (מינוט) מפ"ת, (באר אחד אשר הי' התל"ע בתולעים יען כי כמה שנים שלא השתמשו במימיו) וכן עבר עלינו עד חג הפסח וצריך היה לבא למשפחתי לירושלים על חג הפסח, והנה ר' משה סלאר נסע איזה ימים קודם החג, למען שלא יעכבוהו מי הנהר אשר לפני עיר יפו מטי הגשמים המתרבים אז ואז יעמיקו עד די וה' קומות אדם, (עתה נעשה גשר עפ"י הממשלה על הנהר מאסראע) אנכי הלכתי לביתי ירושלימה על דרך יפו, אבל כבואי אל הנהר נאו המים אז והוכרחתי לשוב לפ"ת ולנתי שם הלילה, ובבוקר אור הלכתי על דרך לוד, ובדרכי זה היו בשלשה מקומות נאות מים, והוכרחתי לפשוט כל בגדי ושמתים על ראשי, וכן עברתי המים בכל ג' המקומות ובמשך שמונה שעות מהלך רגלי באתי לראמלה, שמשם הדרך סלולה עד ירושלים ובכל הלילה הלכתי ואך כשתי שעות נחתי וכאור בוקר באתי ירושלימה. ותוכף אחר חג הפסח שבתי לפ"ת, כי אז התחלת זמן קציר שעורים וקציר תורמוס. וכירח ימים בערך אחר חג הפסח בהוותי יחד את ר' משה סלאר, ראינו ערבים גנבו שק אבטיחים (אוגירקעס) ומניחים על חמור, וחפצנו ליקח מהם החמור, והנה אחד מן הגנבים כבן עשרים הלך ממרחק ויור עלינו מאקדחו, וקלע לתוך רגלי וששה כדורים קטנים (שראט) באו לרגלי סמוך לברכי וגיד אחד נקרע והדם זב ויצא ובצבץ מתוך הפוזמקה, עלה ברעיוני כי רופא אין פה ומרוץ הדם ירוץ ח"ו עד סכנת מות וחלילה אם יבשרו לאמי הזקנה בירושלים אמלאה תהי', אני חושב זאת ובתוך זה שמעתי קול היריה אך אז הבינותי כי מהיריה נפגעתי, הנחתי אצבעי על גיד הנפצע והדם נעצר מעט ותקותי או הי' כי עוד אחיי. את רגלי הצעוץ לפפו בסמרטוטי בד, והערבי השני לקחני לביתי ואני שכבתי על מטתי ולא יכלתי לזוז רגלי אף מעט וגם להחזיקה ישר במטה לא יכלתי והכאב גדול מאד, ע"י חבל קשור מטעל החזקתי את רגלי תלוי, באויר ע"י החבל הקשור מלמעלה.

בלילה שקודם המעשה בא לפ"ת איש באברויסק אשר הי' לו די נומערן בנחלת פ"ת, שמו זארעצקי כמדומה לי, וילך האיש ליפו וינד את אשר נעשה עמדי לאיש ממיסדי המושבה, ולמחר באו מבית המשפט (כאראי) של יפו עפענדים אחדים ורופא הממשלה ויכתבו בפרטיכל את כל אשר הי' ואותי הובילו ליפו, ושכבתי על ערשי בבית המלון כששה שבועות, ואבי הגנב אשר ירה בא אלי ויביא לי ארבעים מגירות כסף שוחד למען שאניד בבית המשפט שבנו הצעיר בן י"ב שנים ירה עלי, למען שיהי' משפטו קל, כי בן י"ב אינו בר עונשין כבן כ', ור' מיכל

ליב כץ הביא עפענדי אחד למען שיראה כי הביא לי שוחד ואני לא חפצתי ליקח למען ידעו מבלי עשות עוד גניבה ורציחה, ואני את כל עמלי משנה שלמה פורתי על זה אך למען ידעו. את הרוצח דנו לששה שנים בבית האסור, וכאשר הוקל מכאבי מעט והתחלתי לילך במקלות תחת אציל, ידי, הלכתי לפ"ת שאו הי' זמן קציר חטים ודישה. שכרתי שני אנשים שישניחו על הקצירה, ואת חלקי בחטים ושעורים לקחתי לביתי, מעט מכרתי והמותר נחתי בביתי, חטים בבית אחד ושעורים בבית שני. משניחו הקצירה הלכו ירושלימה ואני נשארתי לבדי ורק שומר אחד ערבי הי' עמדי וב"ב רחוקים מפ"ת שנים וחצי שעה, שמו הי' בכפר סעלמא. ובני בא בעת ההיא מירושלם לראות בשלומי, והנה נקרה, ביום ו' עש"ק בסוף חדש מנחם אב והנני רואה שהשומר הביא גמל ושען עליו חטים מלא חצי גמל, שאלתיו מה זאת? והשיב לי כי פה ישנם גנבים והוא ירא פן יגנבו חלק תבואתו ע"כ יקחם לביתו, ובדברו השיב לי עשרים פראנק מה שהי' חייב לי. בשמעי דבריו פחדתי פחד, הן הוא ירא ממעט תבואתו פן יגנבוה, ואני יש לי תבואה רבה, והשומר שהוא נ"כ גנב יודע שיש לי כסף וגם תבואה, איך לא אפחד? לבני לא הגדתי דבר למען שלא להפחידהו, אך הדלקתי מנורת הנפט ונתתי בה נפט שתדלק לכל ליל השבת. אכלנו סעודת הלילה, בני שכב לישן בחוץ, (כי תמיד הי' מקים השינה בחוץ) ואני ישבתי בבית וקראתי שנים מקרא ואחד תרגום. כשבתי בבית והנה כמראה אנשים הולכים סביב ביתי, יצאתי החוצה ואין איש, שוב ישבתי לעבודתי לקרא במדר השבוע ושוב נדמה לי כאנשים סובבים הבית, יצאתי עוד פעם החוצה ואין איש, הבנתי כי אך רעיון שוא יכה במוחי והלכתי לישון, והנה בעבור ערך שתי שעות הקיצותי וארא את השומר ואחריו כעשרים ערבים והתחילו תיכף להשליך אבנים בדלת ששם היו החטים צבורים, וגם עלינו השליכו אבנים אבל משום שהי' רפת ביני ובין הבית ששם היו החטים לכן נפלו האבנים ממעל לראשינו ולא נפגענו. אנכי בחפזה פתחתי הדלת מפחד פן יפול אבן על ראשינו, ונכנסנו אני ובני לתוך הבית, והגנבים שוברים הדלת. אנכי יצאתי וקראתי להשומר בשמו למען שידע אשר לא נעלם ממני כי גם הוא בין הגנבים, והנה הוא התחיל לקלל אותי, מדוע אני בבית והגנבים יש בחוץ, והגנבים עוד משליכים אבנים, חשבתי הן כלם יודעים שיש לי כסף ותבואה ואנחנו לבדנו הן אבדנו חלילה אין עצה כ"א לצאת נגדם, והשי"ת יהי' בעזרנו. ובבתי הי' אקדח (רעוואלווער) ממולא בששה כדורים, ויור בני עליהם, ויזרקו אבן בזרועו, ואח"ז קמה הסערה לדממה. המה בחרו בליל ש"ק כי חשבו שלא נלחם כנגדם בש"ק

אבל זאת לא ידעו כי פקוח נפש דוחה שבת, גם לא למדו גמרא, "ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסק נפשות אלא על עסקי תבן וקש וצאין עליהן בכלי זין ומחללין עליהן השבת" (עירובין ט"ה). הכדור נכנס לאחד מהנגבים בשוקו, וגם גדול הי' שלא נהרג, כי לולי נהרג אז הרגו אותנו, כי דין גאולת הדם אצל ערבים נוהג בתקפו, נפש תחת נפש, ואנחנו לא ידענו כי נפצע אחד מהם גם השומר לא הגיד לנו, ולא חפצנו הרבה לדבר את השומר. מובן מאליו כמה פחדים ובהלות הי' לנו השבת הזה, ואנחנו עשינו כאלו לא ידענו שהשומר בעצמו הביא הנגבים בבקר השבם שלחנו ערבי להודיע ביפו אשר הי' שם מחותנו הרב ר' יואל משה סאלאמאן וגם מיסדי פ"ת, ולמוצש"ק באו לפ"ת ששה מאחבי רוכבים ומחותני ה' אדילמאן בעל הכנסי' ועוד שלשה. המה לנו הלילה ובבקר שבו ליפו ואני ובני נשארנו עד יום ד' עד אשר שכרתי גמלים להוליך תבואתי למושב יהוד, שאז היתה התחלת יסוד מושבת יהוד. וכאשר שמענו כי גנב אחד נפצע צויתי לבני כי יסע ירושלימה יען כי הנגבים ידעו שבני ירה עליהם, ואנכי נשארתי במושב יהוד, ששם הי' שומר ערבי ונוצרים שעבדו בבנין הבתים והלכו ליום הראשון לביתם (כי ביום הראשון שובתים). לערב בא ערבי רוכב על סוס ואמר להשומר כי עצתו שאברח מפה יען כי הנפצע מהיריה הולך וקרב למות, וגואלי הדם יוכלו לבא לנקם ממני. צרות לבבי הרחיבו אז בחשבי אי' איפא ואנה אברח והי' לי פחד מות כל הלילה, ובבקר שבו הנוצרים העובדים בבנין, וכן נעצרתי שם איזה ימים עד קודם ראש השנה ובאתי ירושלימה לבני ביתי לראש השנה, ואם באתי לכתוב את הפחד מות והיסורים שסבלתי מעניין הנפצע יכילו כמה גליונות נייר.

הראשונים שבנו בתים במושב יהוד היו: הרב ר' בן ציון שאטיל מאאניווייז דודו של הגאון ר' אל"י דוד תאומים רבינוויץ שהי' הרב מירושלם והשני הי' ר' זאב וואלפזאהן ועוד שלישי מפאניווייז אשר שמו אינני זוכר ואחריהם בנה ר' דוד גוטמאן ז"ל מיסד של פ"ת והרב ר' יואל משה סאלאמאן מיסד של פ"ת, וגם הישוש המופלג ר' יצחק צבי ז"ל, בילקין ז"ל מביאליסטאק, מרגליות ז"ל שהוא הי' חמיו של הרב הגאון מפ"ת ז"ל. ר' דניאל ליפשיטין, ר' מרדכי דינעוויץ, ור' זאב בראנדעס.

כבואי ירושלימה לראש השנה, הציע לפני הישיש המופלג ר' מיכל כהן הנקרא ר' מיכל שרייבער שהי' סופר בבקוד חולים ובת"ת ובישיבת עץ חיים בידיעת הגבאים, כי חפצים שאקבל עלי משרת הבקור חולים שהי' תחת ידו ושברי יהי' שמונים פראנק לחדש ויותר. בנו של ר'

מיכל כהן הנ"ל כהיום דקטר בפ"ת, אמר לי לו מלאו ביתו כסף וזהב לא חפץ להיות בסכנת מות כאשר אני בפ"ת, וגבאי של בקו"ח המופלג ר' שימע ז"ל אמר לי כי מלומד בנסים אנכי אעכ"פ אין סומכין על הנס וצריך אני לקבל. אעפ"כ לא חפצתי בהמשרה ובחרתי בפ"ת. גם בשנה השניה סבלתי הרבה, ומי ימנה ומי יספור העני והיסורים שהיו לנו, כי אין מספר להם. גם אלה שעשו דירתם במושב יהוד אי אפשר לפורטם כי רבים הם, מי ימנה העניות שסבלו הנשים עד שאז לחם לאכול ונתקיימה בהם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, כל היום עני את נופם להבעיר הבערה בעצים לחים לאפיית הלחם, וכמה קשה היו להם להביא מעט קמח מיפו, והקמח בעת ההיא היו קמח ערבי לא תאר ולא הדר וגם ללא טעם. את התבשיל בשלו בעלי מחשים היבשים (סאברעם בלעשטער) ואף בכך ואת קבלו הכך באהבה בעת שהיו אויר של מושב יהוד טוב ומבריא. בשנה השלישית בא הגביר וויסאצקי ז"ל ונקנה ששים דונם קרקע וחלקם ארבעה דונם לכל אחד לבנות בתים, ועוד ארבעה נומרן קנה וחלקם למי שאין לו קרקע בס"ה ט"ו אכרים יהי זכרו ברוך. ובשנה הרביעית התחיל הנדיב לעזור לפ"ת בפתחו אפאטהעק, ובביאת דקטר פ"א בכך שבוע ועוד בכמה דברים טובים. ולשנה החמישית הופיעו הנדיב ורעיתו הבארענסבא לפ"ת, ויצו להאדון אסאוויעצקי כי יעשה פנקס מפורש מכל אשר יחסר לאיזה אכר כמו רפתים וכדומה, וכל אשר יחסר ימלא הנדיב, וגם דרעקטאר ישב בפ"ת וקנו הרבה נוטערן מכסף הנדיב והאכרים עבדו בעבודת תיקון הארץ. במשך שתי שנים בקשו מפריז שישלחו כמה מספר האכרים וירשמו את מספרם לשמונה ועשרים. ויש מהאכרים שלא חפצו שיכתבו אותם, ויקחם הנדיב על השבונו. אחר כך נטעו כרמים וזיתים וביארעם, הכרמים וזיתים חלקו להאכרים והביארעם נתנו לדרעקטאר וגנן, והאכרים היו תחת רשות הדרעקטארים. כסף רבואות עפו גוו וכמה שחפצו נתן להם, אבל התועלת הי' אך טעט. ועתה כשזכינו שהכך נתודע ולא נעלם ככך אשר עשו, בטלה הפקידות ועיתנה הנהגת העיר להאכרים, המה בוחרים אנשים ידועים לאנשי העיר, והועד עושה בלא שום קבלת פרס אך לשם הישוב, ובאופן כזה ב"ה הכך הולך למישרים הולך וגדול הולך וטוב.

אמנם בגליל עוד הדבר הולך גם היום עוד יותר גרוע ויותר רעוע מאשר הי' מלפנים בפ"ת בעת שליטת הפקידות, והאכרים אמללים הם בנשמיות והוחניות. וזאת יבין כל מבין כי אם הייתי חפץ לכתוב הכל מכל העתים אשר נקרו ויאתיו שם, הייתי צריך לכתוב כמה וכמה ספרים

ורק זאת אוכל להראות, כי למי אשר קרה לו הצלחה שבתו למדה בבית הספר ושלחו אותה לפריז, האיש הזה ומשפחתו וקרוביו היו מוצלחים ומשום זה לא פעם היו תגרות קנאות ושנאות בין האברים, וכשראו שאלה שאינם עובדים מעשירים אותם, לא חפצו גם הם לעבוד, וכמה גדולים דברי החכם מכל אדם ושונא מתנות יחי', כי האוהב מתנות יצפה למתנותיו של אדם ובעצמו לא יחפץ לעבוד, ועוד כי המצפה למתנות ורואה כי לחבירו נותנים ולא לו, או תבער בו הקנאה והשנאה. וכמה פעמים קימתי ויהם כלב את העם בריבם ובקנאתם ובטענות הן גם אני נפגותי ונדכיתי עד מאד בפ"ת ולבסוף אותם מעשירים ואנחנו דלים, ואני אמרתי להם אחים, הן גם אתם ידעתם שע"פ דין ויושר היותי צריך להשיג תמיכה יותר מכלכם, ולא השגתי אף פ"א: חשבתי כי כל זה מן השטים כי במה היתה ניחא לי אם היו כל כסף הנדבות מהנדיב מונחים בפריז ולא הי' נותן כלום, ואם החצי מכל פזרון הנדיב הלך לאבוד ע"י אנשים שאינם מהוגנים, אבל בחצי השני נעשה דבר העומד ברומו של עולם ויש לנו הנאה גדולה מן כל צירכי הצבור שהנדיב עשה בנדבת לבבו בפ"ת, דקטר, אפאטהעק, ועוד דברים יקרים. ואני הוא המחזק טובה זאת להנדיב יותר מכלם, כי כשהייתי בלבדי בהמושב ושכבתי עפ"י רוב בחוץ ליישן ונתקרר צד גופי האחד, אני ידעתי הרפואה למחלתי, להניח על מקום הכאב רטיית זבוב הישפאני, עוד אני זוכר כששלחתי במכתב ערבי ליפו להמופלג ר' יהושע שטמפפער ז"ל ששמעתי ע"י עובר ושב שהוא ביפו והוא הי' שותף ממיסדי פ"ת, שיקנה בעדי רטיית זבוב הישפניא, והשליח לא מצאהו ואני סבלתי יסורים בעשר ימים שבכל יום הכאב יותר גדל, הלכתי רגלי ליפו וקניתי באפאטהעק אצל ספרדי ט' יואל עה"ש, הנחתי על מקום הכאב זבוב שפניא וגם עוד איזה משחת לבנה נתן לי וכשראיתי שהחמה שוקעת ועל השומר שהנחתי בפ"ת אין לסמוך עליו הלכתי רגלי לפ"ת מרחק ג' שעות ובאתי ג' שעות בלילה, כשהלכתי מהרה לא שמעתי הכאב הגדול, אך כשבאתי ונחתי מעט וראיתי אשר הרטי עשתה את פעולתה ועלה על מקומה אבעבועות, ומשום שכבר למדתי את הרפואה משחתי על מקום הכאב את משיחה הלבנה ועד עבור יום הש"ק הוטב לי ב"ה.

וכן סבלו כל הראשונים אשר באו להמושבה, ביפו עוד לא הי' שום בקור חולים, ובשנחלה אחד לא חפצו גם בעלי בתי טלון לקבל במלונם איזה חולה, והיו מוכרחים לשכב בבית ששומר ארוות הסוסים ויושב שם במקום אשר שם באו הבאים ליפו ובלשון ערבי קורין את

המקים בשם „חאן", ולכן הפציר בי ר' דוד נוטמאן ז"ל בטענה ובהבינו לדעת אותו הן אני כאשר מסרתי נפשי על המושבה פ"ת מוטל עלי לשכור בית ביפו למען טשפחתי ויהי' מקום להבאים ליפו להתארח, וכן עשיתי והי' בביתי מקום הבקו"ח טפ"ת ומקאטרא (גדרה), וב"כ הרבה סבלו מזה. והי' כל הנ"ל בשנה השלישית לביאתי לפ"ת, וכהיום אשר בעהית"ש כשהנדיב הכל הכין בפ"ת, ידעתי ואדע תמיד איך לברך אותו על כל הטוב והחסד שגמל עלינו, אמנם האחרונים אשר באו לא הבינו זאת כטבע העולם, עני אם כל השבוע הוא חי בדחקות וביום ה' אם ירויח על הוצאות הש"ק יהלל ד' על הברכה ששלח לו, לא כן העשיר שמרויח כל השבוע וחי בהרווחה הוא יחשב שכן צריך להיות. אבל עוד תשועתנו לא היתה שלמה, כי אף אם הי' אפאטהעקר בפ"ת ואף אם ידע באיזה אופן לשמש גם לחולה, אבל דאקטאר בא אך פעם אחת בכל שבוע, ואם הי' חולה שהי' צריך לדקטר בכל יום היו צריכים להביא טיפו וזה עלה בכל פעם לסך חמשים פראנק, ע"כ אנחנו צריכים להכיר טובה להחכם הגביר הנכבד ר' שמעון רוקח נ"י שהשתדל הרבה ועשה בקו"ח (האספיטא) ביפו כי הגדיל לעשות. *) ובפרט כשהישוב נתרבה ובאו עניים הרבה ע"י העתונים, כי כל טי שכתכ איזה מאמר בנוטמאות כי נותנים באה"ק קרקע לזריעה ונטיעה, וגם כל מה שצריך לאבר עובר אדמה וע"ז נתרוששו אלפים טשפחות, כי כל טי שידע לכתוב כתב והעתונים הדפיסו דבריו ולא חשבו מקודם כי בנטפי הדיו טובעים הם נפשות וטשפחות רבות בישראל. עתה כאשר יש ב"ה גם בפ"ת הכל בסדר נכון ונתמלאה תקותנו או, כן תקוה יש לאחריתנו כי הארץ טסגלת לברכה רק אם נלך בדרכי ד'.

מושב יהוד האבוד והחרב.

שאל ישאלו: למה לי לאבד עת דיו נייר ושכר הדפסה לכתוב

*) האספיטא באויר צח ונקי קרוב לים, ומעת שנוסד הציעו כמה מאות נפשות ישראל וכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא — וגם עד היום הזה כל מעיינו בההאספיטא, הגם כי טרוד הוא מאד כי משרת מתורגמן לקונסל אסטרייך על שכמו, ומשרת הפרדסים שעל ידו ישולחו כל תפיחי זה"ב שבארץ הק' ויש לו גם באיערעם עם שותפים בפ"ת, ובכ"ז משגיח על הבקו"ח האספיטא בעינא פקיחא, משנות תר"ן עד היום. וכראי הוא ר' שמעון רוקח הנ"ל לברכהו שיברך אותו ד' וישלח ברכה והצלחה בכל טעשיו.

על דבר מושב יהוד הנחרב מאין יושב? אבל תשובה אחת יש להשיב כדאי המושב יהוד לקבוע לו מקום בפ"ע לתת לו כבוד משום יקרא דשכבי, ולהספידה, (כי ההספד משום יקרא דשכבי) ועל מושב זה נאמר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי. וזה הדבר: בשנת תרמ"ו בא הרב הגאון הצדיק ר' מרדכי גימפל זצ"ל ששמש בכתר הרבנות ברוזאנאי פלך הוראדנא ארבעים שנה, ויבחר לו מקום לשבת במושב יהוד משום יקרת המקום ויקרת האנשים אשר ישבו בה, הרב ר' יואל משה וחתנו הרב ר' ראובן גוטפריד, ר' דוד גוטמאן זיל הרב החכם ר' מיכל פינעס וגיסו הרב החכם ר' זאב יעבץ, הרב ר' בן ציון שטיל והישיש המופלג שלא פסק פומיה מגרסא ר' יהושע שפירא זיל עם שני בניו ישרים בדרכי ד' אשר הם עתה מהקולוניסתים הגדולים בפ"ת ר' מיכל ור' אברהם שפירא נ"י.

גם לזכרון עולם האשה הצנועה מ' ביילא שפירא ת"י אשר כעשרים שנה אחרי מות בעלה ר' יהושע שפירא המנוח זיל עקרה דירתה ממושב יהוד ובאה לפ"ת, וראוי היא האשה הצדקנית הזאת לשום לה מקום בספרי למזכרת עולם, כי כמה וכמה אלמנות ויתומים זקנים וזקנות אשר אין בכחם לעבוד עבודה מחזקת אותם בענין הצדקה, וכמה ערומים הלבישה ובפ"ת נותנים וחוזרים ונותנים, השי"ת יעזור להם, והיא הצדקנית הזאת ביום ובלילה לא תנוח לעזור לכושלים, ד' יאריך ימיה ושנותיה בנעימים עד מאה ועשרים שנה; וגם ר' זאב וואלפזאהן זיל ועוד כמה אכרים אשר מניתים למעלה אחדים מהם ישבו שם לא בתורת אכרים רק משום שהמקום מצא חן לפניהם, וחפצו לקנות שם עוד כברת ארץ למען שיהי' מושב גדול וחשוב —:

וכאשר הרב הגאון הצדיק ר' מרדכי גימפל זצ"ל כל ארבעים שנה ששמש בכתר הרבנות ברוזאנאי הי' ישיבה תח"י, לכן בקש מתנדיני ירושלים לשלוח לו תלמידים מהוגנים שילמדו במושב יהוד על הוצאות ירושלים, והירושלמים שלחו לו שמונה אברכים אשר בתוכם היו הרב ר' מיכל אשר הוא כעת דיין בירושלים, הרב ר' יוסף חתן הרב הגאון ר' נפתלי צבי זצ"ל שהוא כעת דיין ביפו, הרב ר' יעקב גוטטמאן אשר היה רב באמעריקא, הרב ר' מיכל מושקין מירושלם גדול בתורה, הרב ר' ברוך בראוערמאן גדול בתורה, וחתנו של מחותני הרב ר' ראובן גוטפריד ועוד כהנה אברכים מצויינים בתורה ואו הי' הישוב להתפאר. ובקשני או הרב הצדיק זצ"ל וגם מחותני הרב ר' יואל משה זצ"ל כי אשים מקום מושבי במושב יהוד, כי כוונתם הי' לטעת פרדס במושב יהוד ויהי' לי עבודה,

וכאשר תשוקתי הי' להגדיל את המושב וחשקי הגדול הי' לישוב קרוב אצל הצדיק, כי זה הי' מושרש בלבבי מעת שלמדתי בישיבה בהוראדנא שהיתה תחת השגחת הגאון גדול הדור ר' משה יצחק זצ"ל ושם למדתי משנת האחד עשר עד שנת השלשה עשר לימי חיי, ואז למדו גם תלמידים מעיר רוואנאי בישיבת הוראדנא אף כי במקומם הי' ישיבה גדולה תחת השגחת הצדיק רמ"ג זצלה"ה, אבל משום שהיו בניהם אבות כאלה אשר מחמת עניותם לא יכלו להחזיק את בניהם, ויש מהם שחפצו שבניהם ילמדו במקום אחר למען שלא יבטלו אף מעט, וכן דרך חז"ל הי' שהלכו ללמוד במקום אחר משום שלא יהי' להם שום ביטול ושרדת הבית, וחברי אלה שלמדו עמדי יחד בהישיבה זכרו תמיד את ר' מרדכי גימפל הצדיק, ובאשר זכיתי לראות אותו, ראיתי כי מלבד צדקותיו הרבים עוד מדותיו התדומיות ושוב לבבו ואהבתו לכל אדם ועונתנותו היתרה אין לשער. כשבא אליו נער והגידו עליו שהוא חפץ ללמוד תורה חלק לו כבוד גדול. אך לדאבון נפש כל איש היו אלה אשר צלצלו בפעמון בכל העולם שהם אוהבי הישוב בשקריהם ובנכליהם אשר נכלו כי רבני א"י הם מחריבי הישוב.

והנה ראינו שרבני ירושלים באו כמה פעמים להתבונן, והמה אוהבי הישוב למשמע אזן גם לא פ"א באו, אך טמנו פחים לעקור את התורה מהמושבות, ובאיזה אופן יכלו לעקור דבר שאבותיהם ואבות אבותיהם החזיקו, יגעו ומצאו עצת נירון קיסר, כי רק באופן זה יש עצה לבטל התורה מישראל, כי לא יניחו אותם שיהי' בנופיא (ביניהם) של תלמידי חכמים, שלא יהיו ישיבות ותלמוד תורה, רק בתי ספר יהיו ששם ילמדו י"ג ז"ד לשונות ולמודים, וכל למוד לומדים על ראש המזלג ולא תלמיד אחד יצא אשר יגמור איזה למוד עד תכליתו, הם לומדים תורה רק עד פ' יתרו ורק הסיפור (ההיסטוריא) וכ"ז לומדים בגילוי הראש כי לפי דעתם זה רק היסטוריא כהיסטוריא של עם הצרפתים. הפעולה מזה להנקבות יותר מהזכרים יען כי הנה ילמדון גם את בניהן באופן זה, בכל בתי ספר היק"א לא יזכר שום ברכה, שום דין, ושום הלכה, לא אדע אם מנהלי היק"א חפצים בזה, אך המורים נוהגים כן, ומזה ריאים הכל כל שעינים לו לראות איך הכפירה נתחוקה. כי אם למדו את התלמידים לברך או ידעו כי יש בורא שמים וארץ שצריכים לברך אותו, ולו למדו איזה דין או ידעו כי ר' נתן לנו התורה, ולכן רואים לעקור את כל התורה והאמונה מן התנוקת של בית רבן.

איש ישראל הוא גדור, והם אינם חפצים להיות גדורים שהם סתם כופרים בכל, לית דין ולית דיין, וזהו סדר למודם: בשנה הרביעית לחיי

הילד הולכים הם לגן ילדים זכרים ונקבות יחד, לשנה החמישית הולכים לבית הספר ג"כ זכרים ונקבות יחד, וכן גומרים עד ששה מחלקות, שם לומדים אותם לצאת במחול ג"כ וז"נ, בחצר בית הספר יעמדו יחד בשורה כאנשי צבא ג"כ וז"נ ולומדים אותם חלוץ עצמות (נימנאסטיק) המה תלמידים ותלמידות מי"ג וי"ד שנה עד ט"ו וט"ז שנה, ואח"ז שולחים אחרים מהם את הבנים לגימנסיא עברית אשר ביפו שם ילמדו עד שנת י"ח או כ' ג"כ וז"נ יחד.

האשכנזים אשר בהקולוניות לומדים את בניהם רק את לשונם וחשבון מה שנחוץ להקולוניזציע, ומובדלים הזכרים מן הנקבות הן בבית ספרם והן באיזה כנופיא, לא רק משום צניעות אלא גם משום שלא יבלו זמנם כשיוצאים מבית הספר בהשבלה ובלימודיות כשיהיו קשורים יחד שזה יגרום הפסד להקולניזאציע, ובמנהגם זה המה מצליחים ומתגדלים מיום ליום בעשרם, ואנחנו מה?

ונשוב לדברינו, כשנעשה ישיבה במושב יהוד אש הוצתה בלבם לא נחו ולא שקטו, (הכל עשו), הגם כשהי' הגדיב שתי פעמים במושבנו צוה שנהי' זהירים במצות וצנועים (מען זאלל פראמם זיין) אבל היינו אז בידי הפקידים והכל צריכין למרא דחיטי, וקודם רואים בריאות הגוף ואח"כ בריאות הנשמה, אנכי מניתי את אנשי השם שהיו שם, וכ"כ היתה הרדיפה גדולה שבעבור מיסדי פ"ת ג"כ לא היו צריכים לעשות פרצה כזו, שם ישב ר' דוד גוטמאן ז"ל מאונארן גביר גדול שכל רכושו הגדול השקיע שם, גם המיסד הרב ר' משה סאליפאן שיש לו בתים בירושלים ובנה בית במושב יהוד שעלה לו ערך מאתים ל"פ הכל משום הישוב, והי' צריך ליסע עפ"י רוב ירושלימה, כי ידוע לכל אשר כל דבר גדול בירושלם לא נעשה בלעדו ואף הדירעקטארן מבתי הספר שואלים אותו בענין דבר גדול ועי"ז מביא האחדות כי הם עוסקים גם בצרכי העיר וגם הוא פועל מהם דבר הצריך לאיזה ענין בהנהגת העיר, הוא גבאי בבקור חולים, ואין ביכולת איש לכתוב מה שעשו המיסדים בפ"ת ועל כל אלה לא ראו הפקידים, ואך לעקור חפצו.

בראשון לציון הי' אז מופקד מהגדיב, דקטר מזיא, והוא הי' בא פ"א בכל שבוע לפ"ת, והנסיעה דרך מושב יהוד, והוא הי' רגיל לעמוד מעט במושב יהוד ולענות לאלה הצריכים אליו, והפקידים צוו עליו שלא יסע דרך מושב יהוד, רק אחורי המושב בכדי שלא יעמוד שם. הוא היה רגיל לרכוב על סוס, ופעם אחת נסע בעגלה יחד עם הפקיד, והוכרחו ליסע דרך מושב יהוד. הדקטר בחפצו להראות את האמת חפץ לעמוד במושב יהוד, והפקיד לא הניחו, ואז הראה הדקטר להמיסדים כי לא בו האשם

שלא עומד במושב יהוד. וכן עבר עת וזמן שקוו אשר הנדיב יקנה אחוזה אצל מושב יהוד, וגם הי' כברת ארץ טובה לקנות, והמיסדים דברו אודת זה הרבה, אך הדבר הי' תלוי בידי הפקידים, וכמו שכתבו להאדון "שיידי" כן הסכים הנדיב, ואם כי לא יכלו לנער חצנם מכל, אעפ"כ בקשו עצות איך לנער חצנם מכל אשר קוו המיסדים. והנה כל גרי המושב יהוד מצאו עצה שהפקידים לא ינערו חצנם, כל הבע"ב שהי' להם בתים ואלה אשר הי' להם מגרש לבנות בית ואני ג"כ כאחד מהם, הבטיחו להפקידים כי נותנים הם בתיהם ומגרשיהם להאדמיניסטראציע ועל איזה מקח שישומו הפקידים את בתיהם ומגרשיהם אף לשליש שוום יסכימו כלם ויצאו מבתיהם ויהיו שייכים להנדיב ולכל מי שיחפצו להושיב בבתיהם יושיבו, אך בכדי שיקנה הנדיב קרקע שישאר הישוב, ועל דבר זה לא יכלו הפקידים לנער עצמם וכתבו לפריז. והשיב להם הנדיב כי הפקידים יגמרו ענין זה עם הבעלי בתים. ואבר אחד וואלפזאהן שמו (שבשנה זו נפטר בירושלים) יצא עם משפחתו אז לאאניוויעו, וע"י מכתבי משא ומתן קנו ממנו את ביתו וגם שני גומרן אדמה בעד שבע עשרה מאות רו"כ ואבד בזה כערך אלף רו"כ. את הכסף שלחו לו מפריז להרב הגאון מ' שמואל מוהליווער ז"ל לביאליסטאק, אך וואלף זאהן מצא פתח חרטה ען כי לא שלחו לו הכסף בזמנו, וחפצו הי' עוד חמש מאות רו"כ, והדבר הי' מובן שחשב יען כי הנדיב לוקח נחלתו והוא בחויל אין לו לדאוג שוב משום הישוב, ולא היה חפץ לאבוד הרבה. ובעת נמר הקנין עם וואלפזאהן הייתי אז בירושלם כי בקשוני אנשי ירושלים לנסוע לאמעריקא בדבר איזה ענין נכבד השתקעתי באמעריקא שלשה חדשים ונסעתי חזרה דרך פריז ובקרתי את הי' ר' מיכאל ערלאנגער ז"ל למען לדבר אתו על ענין מושב יהוד, וספר לי שהנדיב קבל על עצמו ענין מושב יהוד אך משום מעשה וואלפזאן נתבטל, יען כי חפץ עוד חמש מאות רו"כ. כל המנהל מזה הי' האדון אסאוויעצקי. והנה באה תקותם כי מצאו אמצע במה להחריב את מושב יהוד, וסוף מעשה כי וואלפזאהן מכר שני גומרן מנחלתו אחר איזו שנים בעד אחד עשר מאות לירעם ערך שמונת אלפים ושבע מאות רו"כ, וביתו עודנו עומד במושב יהוד. הוא קנה כל דונאם במקח תשעה פראנק, וחפץ עוד לאבד מזה המקח מחמת כי חפץ למכור גם הבית, והנה אח"כ מכר על מקח שבע ושמונה ל"פ הדונאם בערך מאה וששים פראנק הדונאם, ועוד נמצא איזה בתים של אכרים שהיו שם, והאשכנזים קנו כל הנחלה אשר היהודים חפצו לקנות זה היה בעת הי' קיסר אשכנז בירושלים וקראו לה שם על שם הקיסר

„וילהלם" ויתן ד' שיפרחו וישגשגו כל מושבות אחב"י כאשר פורחת ומשגשגת מושבה זו בכל מיני נטיעות ענבים שקדים וזיתים ועוד ועוד.

ועתה נקל לדעת כי חרב הישוב משום הישיבה, ואך עלילה מצאו ! כלנו יודעים אשר גם לקטני הפקידים נקל לו לעשות הוצאה על אלף פראנק, והיו אצלו כלא ממש, ובפרט אצל הפקיד הי' גם על עשרת אלפים פראנק מהנקל למצא לעשות שטר מחאה (אנווייזונג) ומכש"כ האדון שייד לאנשים בערכנו יותר קשה לנו לעשות הוצאה על פראנק אחד מעשות לה' „שייד" הוצאה על שלשים אלף פראנק, ופה במושב יהוד נחרב הישוב בשביל חטש מאות רו"כ אשר סבלו כמה אנשים יגעו בנופם במוחם ובכספם, ואנשים נקובי שם דגולים בתורה ובמדות תרומיות, ועתה אשר שם יושבים שונאי ישראל סביבינו, והו שגרמו לנו אלה הפקידים, בי לו חפצו האדון שייד ואסווייעצקע הי' להם אפילו חמשים אלף פראנק להוסיף ולא משום החמש מאות רו"כ שזה הי' המניעה, אבל נתקימה בזה על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי. אבל עוד יש תקוה אם יחפצו לעשות שם ישוב, עוד יש שם אדמה לקנות.

ת"ת שבפ"ת „נצח ישראל".

ותלמוד תורה כנגד כלם.

וראוי לרשום בספר משכלול הת"ת שבפ"ת מתחלתה, עד שבאה לשכלול גדול שתוכל להתפאר בה נגד כל גדולי ערי ישראל אשר בהם ת"ת, ואולי יבוא מזה תועלת לאיזה בתי ספר ות"ת בגשמיות ורוחניות. היופי וההידור של הת"ת בבנינה ואוירה, התועלת הגדולה היוצא מזה להתלמידים בהגדיל תורה בסדריה והשגחותיה מוריה ומדריכיה הטובים אנשי שם גדולי תורה ויראי ד', האם לא נאוה תהלה ? האם אין כדאי להציג לה זכרון בספרי זה למען ידע דור נולד :

הלא כאש דברי נאם ד', טבע האש אם יבער בלהב גדול כשישפכו על הלהבה מים, או תעלה הלהבה מעלה, כן דרך תוה"ק אם יחפץ מי לכבות את התורה, או תנשא להבת אש רוח ישראל סבא רוח התורה מעלה מעלה ואש שלהבת יה תתנשא בקרב לבב הישראלי ומים רבים לא יכבו אותה, וכן נבא לנו הנביא בשם הקב"ה לא ימושו מפיך ומפי זרעך. וכאשר הפקידים חפצו לכבות את התורה כולה, כאשר כתבתי למעלה, בבתי ספר, נקהלו תמיד כחמשה או ששה אברים אשר לא היו תחת ידי הפקידים והיו מביאים מלמד למען בניהם והעניים היו מוכרחים לשלוח את בניהם

לבית הספר, אבל היו מתאוננים תמיד אוי לנו כי בנינו לא יודעים אפילו לברך ברכה אחת ולהתפלל. לכן הלכתי ירושלימה ומאיזה ישיבות הבאתי שלשה מלמדים, הגם כי פעולה גדולה לא היי להתלמיד משום שהי׳ שלשה כתות אצל מלמד אחד אבל לפחות יבואו לתורת ה׳ לכל הפחות מעט ואני הלכתי ירושלימה אחר חג הפסח ואחר הג הסוכות להביא מלמדים מהישיבות, והי׳ אז דירעקטאר בפ״ת ושמו דרעקטאר ציבע שהרה אפי על כל אלה, עד שלבסוף בערה בו חמתו ותצא ללחבה ויבא להחדרים ויגרש את כל המלמדים ותלמידיהם. ההבערה שלו אשר חפץ לכבות את התורה כולה סגולת ישראל הנדיל הלהב ומהגמה נעשה ביפו כי הדירקטאר גרש את המלמדים בפ״ת. אנכי נפעתי ירושלימה על מסילת הברזל והנה קול אני שופע מספסל שבמסילת הברזל ר׳ מרדכי דיסקין! שמתי עיני לקול היוצא, והנה זה הרב הג׳ ר׳ זרח בראווערמאן ופניתי אליו ואמר לי הלא מהפכה נעשתה בפ״ת, הדירעקטאר גרש להמלמדים, ואלא כי הנחת לפרוץ פרץ הזה. ואמרתי אליו מדוע לא תעודו לנו בענין הגדול הזה, ויחזקני בעצתו כי נצרך מאד ונחוץ לנו שיהי׳ ת״ת בפ״ת. ובעת ההיא בא לירושלים מפ״ת הישיש המופלג ר׳ אברהם קאפפלמאן נ״י להרב הג׳ ר׳ זרח עם נכדו להכניסו בהישיבה בירושלים עיה״ק תו״ב, ואותו בקש הרב הג׳ ר׳ זרח שיעודנו בענין ת״ת בפ״ת ״וצדקה נגבית בשנים״ השתקענו בירושלים כחדש וחצי ובהיותי ממכירי גבאי הישיבות גם ידעו אותי עוד מקודם בירושלם, קבצנו מהישיבות, גם מהרבה כוללים, עד ארבעת אלפים פראנק, וכל מעלה קודש נתן נדבתו בתנאי מפורש אשר בכסף הזה, יבנה בית תלמוד תורה לתשב״ר בפ״ת, ושלא ישנו מהחינוך המסור לנו מאבותינו ורבותינו ז״ל, ושום איש בעולם לא יוכל לשנות בבית הת״ת הואת את החינוך הישן המסור לנו מעולם. גם קבצנו איזו נדבות מאברים בפ״ת ומי שנתן איזה נדבה ביקש שלא יכתב שמו שלא יתודע להדירעקטאר. גם נפעתי עם הגביר הנדיב ר׳ זרח ברנט שהיה מהקאלניסטים הראשונים מפ״ת וקבצנו נדבות בירושלים אצל הנגידים יראי ה׳ להבנין, ונתמשך הדבר כחצי שנה עד שבא הרב הג׳ ר׳ זרח בראווערמאן לפ״ת, ובעזרתו השיגה הת״ת מגרש חמשה דונאם ד׳ אלפים וה׳ מאות מעטער, מקום אויר טוב, מנדבות, והחלנו לבנות הת״ת. כאשר בנינו איזה אמות בבנין ושוגאי התורה ראו כי הצליח בידינו לבנות בנין קבוע לתורת ה׳ בפ״ת, מסרו הדבר להמלוכה, ויצא משפטינו בעיר יפו להרום את הבנין, תקף נפענו לעיה״ק ירושלים ת״ו, וכשמעם את הרעה הזאת, התקבצו כל יראי ה׳ לאספה גדולה ובראשם מרן הגאון רש״ם וצ״ל

וכל גאוני ירושלם ורבניה, ויסדו אגודה קדושה אגודת "שומרי תורה", לשמור משמרת התורה הק' במושבות אה"ק שלא יבלעוה זרים ולא יכבו הנחלת הנשארה, וכל אחד התחייב לתת עשרים פראנק לשנה ולצאת לעזרת ה'. גם הגאון מרן ר' חיים מבריסק שליט"א ומשנהו הגאון ר' יעקב זלמן ליפשיץ שליט"א והגאון ר' חיים עוזר שליט"א בווילנא ורוב גאוני רוסיא כולם יצאו לעזרת ה' בגבורים לחזק בדקי התורה אשר פרצו זרים גדריה, ומרן הגאון ר' חיים אב"ד דבריסק בראשם והעבירה האגודה הק' את המשפט לירושלים עיה"ק ולסטאמבול עיר המלוכה ויצא המשפט לאור לרשיון על תלמוד תורה.

האגודה הק' עשתה והצליחה שלחה מלמדים לפ"ת, ובנתה בתי תלמוד תורה בתים גדולים ומהודרים בראשון לציון וברחובות ובעקרון ועשו תקנות קבועות שלא ישונה חלילה החינוך הקדוש המסור לנו מאבותינו ורבותינו ז"ל דור אחר דור עד ביאת משיחנו בב"א, וישאין שום אדם בעולם יוכל לשנות התקנות שלהם יהיו מי שיהיו, ועל מנת כן נתנו נדבותיהם והקדישו הבנינים להקדש בעד בתי הת"ת בארבע המושבות האלה, בנו בנינים על שם האגודה בארץ יהודה, גם בגליל לאיזה מושבות שלחו מלמדים. כשלש שנים היו שם מפני שלא מצאה האגודה הק' אחות נחלה לבית ת"ת משכה האגודה ידיהם מגליל מפני הקושי להשיג מקום ראוי ללימוד, ואחרי עברו שבע שנים מטה יד האגודה מרבוי ההוצאות ורוב החובות שעלו עליהם מהבנינים וההוצאות בכל המושבות. ותקם אגודה קדושה בארץ אשכנז המה חיראים המצוינים שבאשכנז בשם אגודת שומרי דת, ובאו לעזרת האגודה הק' שומרי תורה להגדיל פעליה ולהרחיב הרשיון הקדוש הזה בארצנו הק' ביתר עז, וישלחו ראשי האגודה שומרי הדת את הרב הורוויץ לירושלים, ושמענו מירושלים כי הרב הורוויץ יבא לפ"ת ויקבל הת"ת על השבונם, וכבא הרב הנ"ל ויבואו אנשים מזקני בעלי בתי פ"ת וגם מהצעירים של נכבדי הבע"ב האברכים וידברו על אדות בניהם הלומדים בת"ת, אח"כ הלכנו יחד להרה"ג של פ"ת ז"ל ונדבר שם דברינו ויען הרב הורוויץ שליט"א כי הולך הוא ירושלימה ושם ידבר עם ועד של ת"ת שומרי תורה: (א) כי רצון האגודה כי הת"ת יקרא על שם החברה (ב) להסכים יחד איך יהי' סדר הלמוד, ואנכי היתי מוכן לסע לחו"ל כאשר כתבתי למעלה, ובקשתי את האברכים שיקבלו עליהם משרת הת"ת, וישישתדלו בזה, והש"י יעזור להם. באתי ב"ה שלום לחו"ל וחגיתי בחג הפסח אצל אחי בלארז, ומשנה שמחה הי' לי שמחת החג, בקרב ב"ב אחי וחתניו גדולי ישראל, ושמחת הבשורה טובה שנתבשרתי מחתן אחי,

הרב הגאון ר׳ חיים העלער שליט״א, אשר שב אז מבערלין שהשתקע שם בבבליאטעק הקיסרית, בעת עשה פירושו על הירושלמי, כי אגודת שומרי הדת בחרו את הרב דקטער אויערבאך למנהל התת״ת של פ״ת והאגודה קבלו עליהם את התת״ת, וזאת הגידו לו הרב דקטר האפפמאן שליט״א, והאדון ד״ר הירש הילדסהיימר בנן של קדושים הצדיק הגאון ר׳ עזריאל הילדסהיימר זצ״ל. וחתן אחי הוסיף לספר לי צדקת הד״ר אויערבאך, ומגדלות של כל משפחתו מאבות אבותיו מנוחתם עדן. שמחתי מאד על הבשורה הטובה, וכשובי מחוללי לביתי, בא הרב הד״ר לפ״ת, כל בעלי בתים מהמושבה פנשוהו בכבוד גדול, כל תלמידי התת״ת ובראשם המלמדים יצאו לקבל פניו בכבוד, התלמידים שרו שירי תהלה וברכה לפניו, ונלוה אתו יחד מנהל בית הספר תחכמני אשר ביפו הדקטר שלעזינגער. גם הרב הדקטאר אויערבאך כבד את הקהל אשר יצאו לקראתו בדרוש נחמד. אין אומרים שבחו ש״א בפניו, ודבר הנדפס נקרא בפניו, ע״כ אך המקצת ולא השבח כלו אכתוב; כללו ש״ד, הוא עשה דברים שצריכים ג׳ אנשים לעשות, בהשגחת הלמוד, גם בהשגחת דרך ארץ בת״ת של פ״ת, גם בשאר מושבות. וגם בעיר חיפה יש לאגודה שומרי הדת ת״ת, והדקטאר המנהל נוסע גם לחיפה, נסיעת חיפה באניה ששה שעות מיפו, ובעגלות סוסים כ״ד שעות אם האויר והדרך טוב, ואם הדרך לא טוב אז שני מעל״ע, והמנהל נסע בירח טבת לחיפה בעגלה שבעת הסערות לא יכל ליסע באניה, ובחזירתו נסע שני מעל״ע, וכל דבר קשה אין מעכב אותו, למען הרבות תורה, כי אין לך דבר העומד בפני הרצון.

בכל יום ויום וכש״ק יבואו התלמידים להתפלל בצבור בבית הת״ת ששם ארה״ק ות״ת, כל תלמיד יתפלל תפלה לפני הצבור, כל אחד ביומו ג׳ תפלות בכל יום, למפטיר קורין תלמידי התת״ת והנקרא למפטיר קורא בעצמו החפטרה, כלם ישבימו בבוקר וירוצו בחשק להתפלל ולמוד, יען כי אוהבים את המנהל באהבת בנים לאבותיהם, והמנהל הדק״ט אוהב להתלמידים כאב לבנים, והדבר מובן כי טרם בא המנהל הד״ר היו פחות ממאה תלמדים, ועתה נתוספו באלו שתי השנים מאתים ועשרים, וזה לא כבר נבנה מהאגודה עפ״י בקשות הדק״ט המנהל, עוד ד׳ חדרים מהודרים להת״ת שעלה לסכום תשע אלפים פראנק, ואצל הת״ת שתלו גן לירקות ונטעים שבכל יום ויום אחרי הלמוד לעת ערב ילמדו התלמידים הנטיעה והזריעה עפ״י מורה מומחה לדבר, לקיים תורה ומלאכה יחד. לחנכת הד׳ לשבית שנבנו לא כבר, הופיע הרב הגאון ר׳ אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א אבד״ק יפו והמושבות, וגם באו אנשי השם מיפו והרב הורוויץ מירושלים, ולעיני כל בני המושבה, דרש הרב הגאון מיפו מענייני

דיומא, ונתכבד לשתול עץ זית בחצן. אח"כ דרש הרב הורוויץ, וגם הרד"ק אורבאך דרש בענין היום.

והרב הורוויץ נתכבד לדרוש בביהכ"נ בש"ק שלאחר חנכת הבית ודרש דרוש נחמד.

וזהו סדר הלמוד.

תמונת האותיות והנקודות, התחלת קריאה.

מחלקה (א) תפלה קריאה תורה כתיבה חשבון.

" (ב) תפלה " " מאמרים תחלת דקדוק כתיבה

" (ג) " " " " דקדוק " באור תפלה "

" (ד) " " תורה ורש"י תנ"ך דקדוק חשבון כתיבה הלכות

" (ה) תורה ורש"י תנ"ך משניות התחלת גמרא לשון ערבית חשבון הלכות עבודה בגן.

" (ו) גמרא תורה ורש"י תנ"ך חשבון דברי הימים וכל הלמודים.

" (ז) (ח) גמרא ותוספות וכל הלמודים הנ"ל.

הדק"ט המנהל הנחוץ בשנת תרע"א ביה"ס לבנות שוה נחוץ כהת"ת, לא אחשוב ח"ו כי גם זה כהת"ת של בנים, אבל כאשר אמרתי במאמרי הקודם כי להבנות צריך ליטע הדת שתהיה חכמת נשים בנתה ביתה למען שילמדו גם בניהן לימים יבואו, ע"כ הנני אומר כי נחוץ הדבר כהת"ת.

וכן סדר למודם והתרגל עפ"י הסדר.

(א) התלמידה שתוכל להתפלל צריכה בכל יום להתפלל ולידע פרוש התפלה.

(ב) חומש ותנ"ך שראוי לה.

(ג) כתיבת להק"ק למען שידעון לכתוב מכתב.

(ד) חשבון (ה) דקמה, תפירה (ו) הנהגת הבית;

(ז) עבודה בגן.

יתן ד' בלב האגודה שגם בארץ הגליל יעשו כמו כן ויצילו נפשות רבות מישראל, ובזכות התורה הקדושה ד' יצליחם בכל מעשי ידיהם ויזכו לראות בנחמת ציון וברושלים בבא"ם.

חסר ממך עקשות פה.

כתבתי עד הנה למען הכלל אולי אביא איזה תועלת, וכבד עלי לכתוב עתה למעני, אך למעני ולא לתועלתי. ומן יחשדני מי כי משום איזה שנאה כתבתי על איזה מהם, ח"ו לא מינה ולא ממקצתה: כתוב בתורה לא תשנא את אחיך בלבבך, (שמות כ"ג), וכתוב כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזב תעזוב עמו. ובגמרא מקשה הלא כתיב לא תשנא ואיך תראה חמור שנאך, ומתרץ הגמרא הא בין אדם לחבירו אם יש לו טענה ותביעה בממון או בכבוד, תלך לבי"ד וישמעו ויעשו כפי הדין, אך לא תשנאהו בלבבך, והא בין אדם למקום אם לא ישמע ולא יאבה לדברי המוכיחים אותו או מותר לשנאתו. כל קורא דברי בספרי דברי מרדכי משנת תרמ"ש שכתבתי ורשמתי את הטוב והחסר שעשה הנדיב גם להכפויי טובה, ואני לא קבלתי אף פ"א. אני חפצתי לתת תודה וברכה להאיש אשר עושה טובות לאנשים ואף את הפקידים ג"כ לא זברתים חלילה לרעה, כי לא למעני נברא העולם וצריך להיות מאמין כי הכל מהקב"ה, ואני חשבתי שיהיו דברי לתועלת למען ישוב הארץ, ולו כתב איש אחר הדברים אשר אני כותב הייתי כמתמיה גם אני. הן אני כותב כי אבותי היו גנגים, ומשנת הי"ב התחלתי לעבוד בגנים ומסרנו אני ובני נפשנו על ענין ישוב הארץ, וגותן אני עצות באיזה אופן נוכל להטיב מצב הישוב, והנה יאמר מי הלא סוף סוף הגני חנוני וגם בני חנוני זה י"ש שנה, ואף בני בני חנונים, והכל יודעים אשר הנדיב נתן די והותר, ולכן אין ממש בדברי, או הייתי בעל ריב ומדון את הפקידים.

על כל השאלות אוכל להשיב, כי כאשר אני הייתי הראשון עוד טרם שהיו אנשים בפ"ת, ועתה זכיתי ב"ה לראות בפ"ת שלש מאות וחמשה ושבעים אברים בן ירבו, כלם כאחד יעידו ויגידו כי לא נגעתי בכבוד אחד מהם ח"ו, ואף אם היו איזה עניגים בין הפקידים והאברים, בקשוני הפקידים לעשות שלום ביניהם, רק אני רואה כי מן השמים עכבוני שלא יגיע לי הנאה פורתא ממתנת בו"ד. וזה הדבר: אני עסקתי בזריעת ירקות, גם תבואה זרעתי ונשאתי על שכמי מים מבאר המושבה להשקות הזרעים, כבא עת בישול ירקות אוגערקעס צריך לשמור כל הלילה שלא יאכלום שועלים הקטנים הפרים ורבים ויאכלו ענבים, אבטיחים, וירקות האוגערקעס, והי' אצלי היום למלאכה והלילה לשמרה, אם לא יספיקו די מים לירקות האוגערקעס, או רק עד ששה שבועות יגדלו ולא יותר. האדמה שלי היתה קרובה להבצה ששם יש להשיג מים אך בחמשה מתר. וכתבתי לפריז להאדון

ערלאנגער להלויני נמ"ח ב' אלפים וה' מאות פראנק להוצאות באר, ומהכנסת הירקות אגדל גם את האילנות, ובמשך העת אשלם את החוב, והראיתי מקום לשלוח לי הכסף אם להדרקטר הירש במקוה ישראל, או לחרב הגאון הצדיק ר' יהושע ליב דיסקין ז"ל שהי' אהוב בפריז, ותמכתי יתידותי על זכות אבות, כי הי' הצדיק הנ"ל שאר בשרי, ובעת בואי לפ"ת כשהי' עוד מדבר הייתי תמיד אצלו לשאול עצה אם להשאר בפ"ת, ותמיד בעת ספרי לו מהישוב שמח מאד, וחשבתי שיראו בפריז כי כנים דברי. ועל בקשתי קבלתי התשובה אשר אני מעתיק פה מהמכתב אשר עוד שמור תחי'.

כבוד הנכבד מ' מרדכי דיסקין נ"י בפ"ת.

בתשובתי על מכתבו מן ג' טבת דנא המכיל את מחשבתו לחפור באר מים, לזרוע ירקות, ולמצא עושר מזה עד אשר במשך שנים אחדות יהי' לאל ידו לשלם אלפים וחמש מאות פראנק לא ישרו בעינינו, יען כי בעיר יפו אין מקום למכור הרבה ירקות, ולשלוח לאלכסנדריה של מצרים אם כי שמה ימצא קונים אמנם הסרסורים אשר על ידם ימכור הירקות ימוצו את לשד המוכרים עד אשר לא ישאר ביד המוכרים מאומה, ובעלי הקולניות לא יצטרכו לקנות ירקות, כי יספיקו א"ע מאשר יזרעו בשדותיהם, ואף אם יעלה בידו להצליח בנטיעות הזרעים הצלחתי תשאר מעל אחרי שאין מקום למוכרם, לכן גם שאלתו לא יוכל להמלאות. שלום וברכה. עבדו מיכאל ערלאנגער.

הלשון והכתב של הרב לובעצקי ז"ל והחתימה של ערלאנגער ז"ל.

בשנת תרמ"ח כששבתי מאמעריקא (כמבואר לעיל) על דרך פריז נסעתי לאמעריקא על משך זמן מצער בחשבי אולי אוכל לבא לידי עבודת אדמה שלא אהי' נחוץ לבקש דבר ואהי' אבר על חשבון העצמי, והשתקעתי ג' חדשים. שם בפריז דברתי את האדון ערלאנגער, עבור מושב יהוד ואת הרב לובעצקי שהי' יוצא ונכנס דברתי אתו על אדות חפצי בעזרת הנדיב למען אשאר על עבודת האדמה, וענה לי שמסופק אם אשיג בקשתי יען כי הנני קרובי של הרב הגאון דיסקין ז"ל, כי כבר בקש אחד נ"כ עזרת הנדיב ועל שהי' קרובו של הנ"ל ובקש נ"כ לשלוח לו על אדרעס של הרב הנ"ל לא מלאו בקשתו, ולולא זאת נתנו לי, והוא שכח או לא ידע כי אני הוא זה, כי כבר עברו ג' שנים אחר המעשה. עתה נודעתי הסבה שלא נעשתה בקשתי.

בעוד זמן לא כביר בא לפ"ת הדרעקטאר שארקון והייתי מדבר אתו לפרקים, וספר לי כי חפצו לשלוח על משרת דרעקטאר את ה' נחום צבי

דיסקין בן הרב הגאון מוואלקאוויסק, אך כאשר נתודע שהוא שאר בשר של הרב הגאון הצדיק ר' יהושע ליב דיסקין, לא בחרו בו, וכל הכעס הי' יען כי הגאון הצדיק הנ"ל לא הסכים לבתי הספר.

עמלתי ויגעתי בכל עבודת פרך הכל למען שאשאר אכר בארץ ישראל.

שנת תר"ן הי' שנה טובה, אכלתי והותרתי, ע"כ זרעתי בשנת תרנ"א הרבה, עבדתי עם סוסי ועוד שכרתי סוסים לעבודה, והי' לי שנת רזון, ואף להוצאות לא הוצאתי, גם הי' לי סבות, הייתי חלוש, אחר הדישה ראיתי כי בשנה זו לא יהי' לביתי ולמען הבהמות, ע"כ נעשיתי לעגלון, נסעתי מפ"ת ליפו עם אנשים והבאתי סחורה מיפו לפ"ת בעד החנונים, ועשיתי זאת: א' משום לקיים הגמרא, שישכיר אדם א"ע לעבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות, פשוט גבלה וכו', וב' יראו הרואים, אלה הנוסעים לאמעריקא ועושים שם מלאכות בזויות, מלאכות שלא עשו בביתם אף בעד הון רב, יען שאין לפי כבודם זאת במקום שמכירין אותם, ומדוע נבוש לעבוד ולעשות בא"י כל עבודה שתהי'? הן הלל הנשיא שהי' ארבעים שנה בנשיאות תלמיד שמעי' ואבטליון, בימיו היו עשירים בישראל כי הי' מאה שנים קודם החרבן, ולו הי' חפץ בודאי העשירו אותו, אעפ"כ לא חפץ ליהנות משל אחרים כי הי' חוטב עצים, ומזה נתן גם למשמש בית המדרש ור"י הסנדלר, ר' יצחק נפחא, אבא בר זמינא שהי' חייט, ר' אבין נגר, אבא חלקיה שחז"ל שלחו אליו שיתפלל על הגשמים הי' פועל יום, ואמרי אינשי אין שום אדם מת מרעב, רק משום כבוד, כי חפצו שלא יתבזה ממלאכה שאינה לפי כבודו, (מחרפה מת) ואעפ"כ הי' לי נוח, נחת רוחי הי' בעת שבתי לפנות ערב מדרכי, העמדתי הסוסים ברפתים, ואני ישבתי בין מנחה למעריב למדתי לפני הצבור בעשרים או עשרים וחמשה תלמידים, למדתי לפניהם שיעור משניות וחיי אדם, ומשום שהייתי צריך ליסע בבקר בעגלתי, עמדת באשמורת הבקר ועוררתי בעצמי לכל תלמידי, כי עוד לא הי' שמש בהמושבה ולמדתי לפניהם שעור גמרא, ואח"כ התפללנו כעלות השחר בצבור, ואח"כ שמתי לדרך פעמי, אפילו אם לא התנהגתי כך היו הפקידים נותנים לי דין מחיתי על זה השנה וגם עזרו לי בזריעה על שנה שניה ולא הצדקתי להיות בעל עגלה, (אבות) ר' יעקב אומר יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, ורצונו ש"א זהו כבודו, וכן עבר עת במנהגי זה עד שראיתי שבני ומחותני אינם שבעים רצון ממנהגי זה, לא חפצתי לגרום צער לאחרים לכן נעשיתי לחנוני.

במקרה בפ"א הי' ביכלתי לשאר אכר בפ"ת ולהוציא מכח אל הפועל את מחשבתי, זה הי' בשנת תרמ"ט שנת השמיטה, אמר לי ה' אסוויעצקי

בוה"ל: שמע נא ידידי דיסקין, הן תשוקתך עזה להיות קוליניסט, לך נא ועבוד בשדה, ויעשוך קוליניסט ולא יחסר לך דבר. ע"ז עניתי לו: אם תתנו לי כל שוה של פ"ת חלילה לי מעשות חלוף השם כזה, עת רעה הי' לי אז דירתי היתה בלא גג, רק כדירת הערבים ממעל הי' משוח רק בסיד, פ"א שטף גשם כעשרת ימים, הגשם ירד לבית ובכל יום הי' הדלף יותר ויותר בכל לילה כשהגשם הלך לבית גם לרבות על המטות ובאין מנום מהדלף העמדתי המטות ממוך לפתח עד שלסוף דלף לכל הבית ולא הי' מקום לנוח, ועמדנו כל הלילה אני ורעיתי על רגלינו תחת משקוף הדלת, ואף כי לא הורגלתי בזה כי ברוסיא גרתי בדירה בת חמש לשבות, ומובן כי הלילה הי' לי למנוחה, אעפ"כ לא זברתי את כל אלה, גם למשפחתי לא כתבתי מזה מאומה, ובכל אשר עבר עלי היתי שבע רצון, ועתה הנני יושב וכותב ב"ה בבית רחב ידים ודירה נאה ולא יחסר לי שום דבר.

וטרם אגמור את מאמרי אשיב לאלה אשר ישאלו, הן מובן מתוך דברי כי אינני בר הכי, אינני משכיל ושלם, וכל דברי רק מעניני הישוב לעבודת האדמה, וא"כ מה שייכות עניני הדת לישוב הארץ? אלה השייבים להדת יכתבו בעניני הדת, המה יתגדרו במלאכתם מלאכת הקדש ולא אתה. וע"ז גם חשיב יוסף הצדיק לפרעה: ואתה ירא נא פרעה איש חכם ונבון וגו' הגם יוסף הי' צריך רק לפתור את החלום לפרעה ומי בקש אותו להיות יועץ המלך, הלא יש ויש יועצי הטלוכה בלעדהו, אבל באמת הי' ענין עצת יוסף ופתרונו הכל אחד. כתיב בתורה כי על א"י עיני ד' אלקיך בה מראשית השנה עד אחרית השנה, אומה"ע יושבים תחת שרי מעלה ואנחנו עם ב"י תחת השגחת הקב"ה, ואין מזל לישראל כי אנחנו גבוהים מהמזל, בכל העולם אף אם חוטאים, הם על מקומם, ובכל התנ"ך נמצא מפורש שכ"ז שישראל חלכו בדרך ד' היו מוצלחים למעלה מדרך הטבע ובעת אשר העוו דרכם נתיכרו למעלה מדרך השבע, ומזה מוכח כי ישוב הארץ עם הדת ענין אחד ושייבים זל"ז, והאיש אשר כותב מענין ישוב הארץ יש לו היכלת לדבר גם מענין הדת; והשטן מצליח, הוא מוצא יהודים מארבע פנות העולם, יש מהם שאינם יודעים כלל מדת היהודים ויש אשר יודעים אבל לא יחפצו לדעת, ואלה אשר לא יחפצו לדעת מחריבים ומהרסים הישוב יותר מאלה אשר לא יודעים כלל, ואם בונה בונין הפוך מדת התורה יחשוב כי בנה בנין, אבל באמת לא בנה כ"א החריב הרבה בנינים, זה קרוב לאלפים שנהשמת פלליט על הגאולה, והנה עושים עתה אלה הפרצות אשר בעדם הגלנו מארצנו; יש מושבות אשר בקרב השנים לא ידעו בניהם אשר יש דת ישראל, ואשר יש בורא ומנהיג

לכל הברואים, והבנים יהיו גרועים מכל בני אומות העולם. הייתי בחיפה וראיתי שם כי מברתי יתומים של הנוצרים הולכים כערך חמשים ילדים בכל בקר שעה ו' לבתי התפלה שלהם להתפלל עם ג' כמרים, אחד הולך בראשם, השני באמצע והשלישי אחריהם. וכן הולכים בכל יום בשעה הנ"ל להתפלל. וכן מנהג הערבים, ראשית לימוד בניהם היא הדת. ואנחנו הוי! הנשמע כזאת שיקומו מאתנו מנוע ישראל שיחפצו לנזול מבנינו את כל חמדת נפשנו ללמדם לא אמונה ולא דת, וליטע בלבביהם כי לית דין ולית דיין! הרבה ראיתי בגליל והרבה שמעתי מהאכרים שמתאוננים על המורים אך הנם מבורים מעברת עבד, מוברחים הם שלא להשמיע קולם בחוץ. לא אחשוב כרוכלא כל מה שראו עיני ושמעו אזני כי אי אפשר לפורטם, רק בללא דמלתא כל מה שכלם אומרים בפה אחד כי גם אחד מני אלף לא יצא מחבתי ספר שיניח תפילין או שידע דבר מדת ישראל: א' כי אין מלמדים אותם שום דבר מענין הדת, וב' כי הילד לא ישמע מהמורה שום דבר מענין דת ישראל. המה ספרו לי מה שעיניהם רואות וגם מה שבניהם מספרים להם כשבאים מבית הספר, גם המורה לא יבוש ולא יכלם להגיד באמצע הרחוב באזני הקולינסטים כי לית דין ולית דיין, המורה והגברת הולכים עם תלמידיהם לטייל ביום ש"ק ותולשים פרחים ומביאים בידיהם להמושבה. גם ספרו התלמידים לאבותיהם כי המורה הצית באש את שמות הקדש מהחומשים של התלמידים (מי אשר יקרא זאת צריך לקרוע), והמורה הגיד לתלמידיו, ראו אתם בנים, מי אשר אתם מאמינים בו הוא בוער באש...

במושבה אחת ספרו לי האבות של התלמידים: המורה כתב על ספרי כתיבה שהבנים כותבים עליהם, (הוא מלמד אותם ויבינם לדעת) (בראשית כ"ה) ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים, ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב; יצחק אהב את עשו כי הביא לו מציד חיות ועופות, ורבקה אהבה את יעקב משום שישב בבית ועזר לה לבשל ולאפות ובכל עבודת הבית, והנם ע"ה ובורים שאינם מבינים מה שנוטעים בלב התלמידים, ואומרים להם כי היחס שנקראים בני אברהם יצחק ויעקב הנהו לפי טעמם כי בני עשו הוי להם אב "עשו" גבור וראוי לכבוד, כי יצא לשדה לצוד חיות ועופות, ואבינו "יעקב" הוי מבשל וקולף תפוחי אדמה.

אשר ע"כ כל איש אוהב ישראל ואוהב ישובה של א"י, החיוב מוטל עליו לדבר מזה, ומי שביכלתו לעזור ולעצור בעד הרעה הנשקפה לבנים צריך בכל מיני כחות לעשות בעד כלל ישראל, ויהי לנו התעוררות גם

מן השמים. ובגמרא ברכות מצינו שאמרה ברורי אשת ר' מאיר לר' מאיר בחפצו לקלל את החוטאים שימותו מי כתיב יתמו „חוטאים" יתמו חטאים כתיב. ובאם שנלמוד תורת ד' ונשמור את מצותיו בכל מה שיוכל לשמור יהי התעוררות מן השמים ונזכה לגאולה שלמה, ונזכה לנבואת הנביא ביום ההוא יהי' ד' אחד ושמו אחד.

שנה ופירש יותר מכלם!

וזאת אשר כלם ספרו לי: כי כל מה שהמורה כופר בעיקר יותר קובע לו הפקיד שכר יותר; הפקיד למד אך שנה ופירש, לא אכתוב את שמו משום בזיון משפחתו שהמה יהודים כשרים (ובקהלם אל תהד כבודם העתונים כתבו כי ביוה"כ בעת תפלת כל ישראל בבתי כנסיות, בא מדרכו לטבריה והלך תיכף לבית הקאמיקאם (נאצאלניק) ואכל שם, וביוהכ"פ באמצע היום נסע עם הקאמיקאם מטבריה, אנכי חשבתי משום שאין ברצונו לצום ביוהכ"פ וגם בחיוב כרת אין ברצונו, וע"כ הלך לבית הקאמיקאם לאכול, כי כ' בבריתות דף ק"נ, ר"ש אומר האוכל נבלה ביוהכ"פ פטור וברש"י מבואר ר"ש פוטר אפילו הכפורים דלא אתי איסור יוהכ"פ וחייל אאיסור נבלה. ועל מה שנסע ביוהכ"פ סובר הוא כר' מאיר (שבועות כ"ד) ר' מאיר אומר אם היתה שבת והוציאו חייב וברש"י, דאילו אהוצאת יוהכ"פ לא מחייב דקסבר אין עירוב והוצאה ליוהכ"פ, וגם שמא יחתוך זמורה ג"כ אין לו לירא, כי בידו שוט יקר מאטון פריז, ובעת היותי בטבריה ספרו לי כי תמיד אכסניא שלו אצל הגוי הגרמני גראסמאן, אשר באכסניא זו מתארחים האשכנזים והאנגלים, ולא נאה לפקיד של אחב"י להתארח יחד במקום שמתארחים שם אחב"י ומשלמים שכר אכילה ומנוחת לילה מן ג' עד ה' פראנק ליום, ולפקיד הכבוד יותר אם יתארח יחד את האנגלים במקום שמשלמים מן 12 עד 15 פראנק ליום, וע"ז נותנים לו שכר גדול ממקום גבוה בכדי שלא יתחבר בחברת אנשים פשוטים.

כשהייתי במושבה „מעסחא" נקריתי עם איש שעבד אצל האדון אסאיעצקי ואיננו אכר ועתה הוא בטבריה, וספר לי כי בעיוהכ"פ בקש אותו שילך אתו אצל הקאמיקאם דרך רחוב אשר אין שם יהודים. ואחר תפלת כל נדרי הלך להאטעל, אשר שם חכה עליו והוביל אותו להקאמיקאם, שם ישבו הקאדי והמופטי ועוד איזה איפענדים, וישב לאכל את הקאמיקאם. וישאלהו הקאדי והמופטי מאין הוא האורח הזה ויאמר לי כי הוא מארץ רוססיא. [הקאדי הוא השופט שיש לו סמיכה מהשיך הגדול (שיך איל

איסלאם) לדין בדיני ממונות גזילות וחבלות גניבה והסגת גבול על דברים שבין אדם לחבירו, והמופטי יש לו סמיכה על עניני הדת חופה וקידושין וגירושין ועל כל עניגים שבקדושה, על הבתי ספר ועל כל עניני הדת להשגיח) אחר אבילתו בבית הקאמיקאם הוליך אותו המסגר לי לאכסניית האשכנזי, האכסניא ערך רבע שעה מהלך מאחורי העיר, וביום הכיפורים אכל ארוחת הצהרים שם אצל האשכנזי, ואחיז נסע מטבריא, ועתה הגני שוב טועה, הן אני חשבתי שבחפצו הי לפטור א"ע מברית, והנה כאשר הוא אוכל תמיד אצל הגוי הי יכול לאכול ג"כ סעודת הערב בליל יוהכ"פ אצל הגוי הזה, כי מנהג אכסניא שאינם שואלים על האוכל מי ומה הוא, ולא לעשות חלול השם כזה לאכול במקום אשר שם ישבו גדולי וחשובי האומה של המחמדים ואנשי קדש הם אצלם, והם הואים איש ישראל מרוסיא אוכל טריפות ונבלות ביוהכ"פ, ואיזה פנים יש לאחביי הרוססים אצלם? ספרו לי כי המשרת הערבי שוחט בביתו, (אולי נתן לו קבלה על שחיטתו) בני המושבה התחילו לדבר הן יש שוחט ישראל בהמושבה ומדוע לא ישחוט אצלו, ויבוש מדבריהם והתחיל לשלוח להשוחט לשחוט. מכל זה מובן איזה פנים יש לאיש ישראל אצלו ואיזו יחס לו עם היהודי ומובן באיזה אופן יגדלו צעירי בני ישראל עיי המורים אשר הוא מפקידם במושבת אחביי, ומוסרים צעירי הצאן קדשים בידי משחיתים. אונני בא לכתוב את עוונות הפקיד אשר יאכל נבלות וטרפות, כל איש ישראל יודע אשר זה אסור לנו, גם הכל יודעים כי יש ויש בעוה"ר אוכלי טויג, אך היחיד החוטא לעצמו אין לנו לדבר על אדותיו, לא כן החוטא ומחטיא לאלפים נפשות נקיות! המורה ילמד אפיקורסות למאות ילדים ולכשיגדלו ילמדו את בניהם לאפיקורסות לאלפים, ובניהם לבני בניהם לרבואות וחו"ש יגדלו ויצמחו רשעים כציין השדה. על איש כזה צריך לדבר ולמסור נפש ולשמור בכל אשר תשיג ידינו.

הוספה לספרי דברי מרדכי.

שיצא לאור בשנת תרמ"ט

שנים ועשרים שנה חלפו, שלשה שמיטות מעת שנדפס ספרי, דברי אשר שמתי אז בספרי אינם נובעים מתוה"ק שהיא נצחית רק ספורי הדברים אשר נקרו ויאתיו בעת ההיא, ויען כי חפצי שגם דברי יתקימו לנצח, כי אך זה חפץ האדם, ומחמת כי מעת ההיא נשתנה טבע האנשים וטבע העתים, הרבה דברים נשתכחו, ויש הרבה אנשים אשר לא ידעו ואשר לא יודעים מה שעבר ונעשה בשנות ראינו עמל מהדברים שכתבתי בשנה התרמ"ט, ויכול היות אשר משום סבות הנ"ל יחשדני מי שכתבתי ללא אמת, ובפרט אם יראה אלה אשר כתבתי בדבר חסרונותיהם, ועתה הנם במעלות, וכן להיפך אלה שישרים היו בספרי ימצאם עתה בעלי חסרון, ועי"ז יחשדני הקורא בספרי הנ"ל שמשום אהבה או שנאה שמקלקלת את השורה כתבתי מה שכתבתי.

על זה אשיב, אף שלא פעם הבאתי הדברים, כי אין כאן שנאה וקנאה, או פניה אחרת, ומכש"כ שאין כאן אהבת הכבוד. אני עשיתי ואעשה עוד רק משום אהבת הישוב יחבת אה"ק, ופן פנעתי בכבוד איש או הללתי למי, לא משום להללהו או לחללהו ח"ו.

הן האדם אינינו עומד כמלאך, לפעמים האדם למעלה למשכיל ולפעמים יורד מטה מאיזה סבה, אם משום פרנסה אז לא ינקה מחנופה ואם משום אהבה, בטל דבר בטלה אהבה. וגם כתבתי ויעצתי לנטיעת שקדים וזיתים שמעבודה זו יוכלו להתפרנס משפחות שלמות, וכאשר בעת עתה קשה להתפרנס מנטיעות הנ"ל, גם על עצתי זאת ישאלני איש מה ראיתי לכתוב אז בספרי דברים אשר לא כן.

ובאמת מי שעיניו רואות ושכלו זך יבין שכל זה מתורץ ואין קושיא כלל.

(א) הראשונים כשבאו היו בעלי הוצאות קטנות רק כשליש ההוצאה מאשר בעתים האלו שנתיקר השער על כל מיני אכל בכפלים.

(ב) כל אכר וכ"ב עבדו יחד, גם בנותיו עבדו בשדה, על כברת ארץ שסביב בית מגורו זרעו ירקות, השקום בעתם אף כשהמים לא הי' בנמצא, מי הנשילה ורחיצה שמרו להשקות בהם הזרעים, כל אחד היה לו פרה, ועופות, חלב וביצים לא קנו מאחרים, הלוקסוס ומלבושי תפארה היה לזרא, כי בשדה למה הלוקסוס, ולילך לשמוע בקול שירי זמרה שצריך להתקשט לא הי' אז המנהג. גם בני הישוב לא היו צריכים מנגנים

בכלי שיר (ארקעסטאר) ולהתרועע את חבירה עשירה או לישב על ספסל אחד אצל צעיר עשיר בבית הקונצרט למען מצות החוקת עניים נ"כ לא הי' מהמנהג, כי לא התחכמו או במצות צדקה להלבישה במחלצות הקישוט ופאר כסף של מה בכך, או הי' מצות הצדקה פשוטה כמשמעה רק בשביל המצוה ולא בקולי קולות הלוקסוס, שבלתי הלוקסוס הי' הנאה יתירה למקבלי הצדקה ולנותני נדבתם, כי הוצאות הקישוט יעלה יותר ויותר ואין להעניים בזה שום יתרון ולהנותנים חסרון, אך השטן הוא היצה"ר מצא בעתים הללו מקום להתגדר. טלפנים הי' דבר לא נקל לפתות את האדם לדבר עבירה, ואפילו אם פתהו והלך לדבר עבירה והנה בתוך הליכתו חזר בתשובה. וכהיום נפל על המציאה להוליך את האדם לעשות מצוה, ומי זה שיתחרט על עשיית מצוה?

כל זה עמוב נדול להחישוב, והוספה להחיוקר הנורא, כי העלמה שצריכה להתקשט בין אנשי שם ובחורי חמד לילך לשמוע בקול שרים ונוגנים, כן הצריכות להתלמד בבתי הספר עד שנות 16 17 18 בלשונות איראפא וצריכות להתועד יחד ימים וגם לילות ולחשוב בחשבונו של עולם הפוליטיקא היתכן כי בנות חן כאלה תחלבנה הפרות, או תלעיטנה העופות או תשקנה ירקות הגן סביב ביתן כזרוח השמש וכשתשקע השמש, (שכן טבע ההשקאה בעתים האלו שלא יכמשו העלים) או תתלושנה עשבי הגן שלא יזיקו לירקות הלא לא כבוד לעלמה מלומדת כזו לעבוד בשדה או בעניני הפרה והעוף משום החלב והביצים. ולכן צריכים הכל לקנות מאחרים מערבים, מכל דבר הקטן עד הגדול, ואנשים נתדבו עדי עשר פעמים לכן הכל ביוקר ואם הבנות מוכרחת לשרת מלבד בני' הקטנים גם את בנותי' הגדולים יען כי הקטנות צריכות ללמוד בבית הספר ומכש"כ הבנות חן, שכבר מלאו כרסן בכל השבע חכמות, הלא לגנאי להן באם שתעשנה בבית או בשדה והאם היא תעבוד על מקומן. ואינני כותב פיליסופיא ח"ו ורק דבר הנראה לעינים, כי בתי הספר והמורים יהרסו כל' ישוב הארץ, ואני מראה הדבר פרקטיש כהווייתה, כי במשך שבע או שמונה שנים היו בערך חמשים נשואים בפ"ת, ומכל אלה יש רק שתים שנשאו לאברי בחורי המושב וגם זה הי' בקריעת י"ם, (הגם כי לו נשאו אנשים שלא מבני המושב היו צריכים לתת נדוניא פי חמש), וכל יתר הבחורים נשאו להם נשים לא מבנות המושבות רק או מירושלים או מיפו או מבנות הבאות מחו"ל, הגם שלא יצליחו באלה את המושב, מספני שאינן בקיאות בעניני עבודת האדמה אבל הן בנות המושבה יתנו עיניהן דוקא במשכילים, מורה, או בוכהאלטער ובדומה, יען כי גם היא משכלת וחפצה להראות חכמתה ותבונתה בין קהל

ועדה, ואנחנו עם חכם ונבון; ואעפ"כ האשכנזים בני עשו יחכמו יותר, המה ילמדו בנותיהם רק מה שצריך להאדם, ולשונם האשכנזי העיקר, ויתר הלמודים שמלמדים לבנותיהם אך הנהגת הבית והשדה שיהיו כהוגן, ויתחתנו מהמושבות ובגדולות לא תהלכנה, לא תצטרכנה ע"כ לקנות הכל מהשוק היא תחלוב הפרה, תאביל העופות, תדע לנהוג בבית ובשדה, יש להם הכל משלהם ועוד יסכרו המותר ויצברו כסף, ואנחנו ההיפוך דהיפוך מפני גאותם של ישראל.

הן אבותינו, התנאים והאמוראים, [לא אדבר מאבות הראשונים, ובני יעקב באו מן השדה, ורחל הנה באה עם הצאן, או בנות יתרו] התנאים עסקו בעבודת האדמה. בסדר זרעים רואים אנחנו שמות מפירות וירקות לאלפים כל מין ושם שלו, וטבעו ועת זריעתו ונטיעתו ובישולו, ובגמרא נמצא כמה פעמים דברים רבים בענין עבודת אדמה הנה אבוה דשמואל ששמיה ר' אבא, ונקרא שמו אבוה דשמואל משום שבנו שמואל היה נודע בעולם לשם טוב ולתהלה (וכן אצל הערבים נקרא האב על שם בנו אם הבן נודע לתהלה): (חולין ק"ח) אמר שמואל אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאלו אבא הוה סייר נכסיה תרי זימני ביומא ואנא לא סיירנא אלא חדא זימנא; (ברכות ל"ח) אמר להו רבא לרבנן במטותא מיניכו דלא תיתו קמאי לא ביומי דניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולא שתא, (רש"י) ביומי תשרי דריכת הגתות והבדים (וביומי ניסן זריעת כל תבואת קיץ), כלם היו לומדים ושוקדים על התורה, אעפ"כ הזהירם מורם ורבם שישמרו זמן הזריעה והאסיפה ולא יבואו ללמוד. (ובסוטה דף מ"ח) אמר רבא זמרא בביתא חורבא בסיפא שנאמר קול ישורר בחלון חורב בסף כי ארזה ערה. ועיני ראו כי אלה הבתים אשר מתקבצים בלילות לשירות והוללות ודברי הבלים וליצנות לסוף נחרבו, והשבע מחייב כן, כי בעל הבית לא יעיין בעסקיו אך בדברי הבל לכן, ביתו לבהלה ותחרב מאין מוצא ללחם ביתו. (ושם) רב הונא בטיל זמרא קם מאה אווזי בזוזי וכו' ולא טיבעי, אתא רב חסדא ולזל בה איבעי אווזא בזוזא ולא אשתכח, (רש"י) ולזל בה לא הקפיד למחות בידם, ובמהרש"א קם אווזא בזוזי, יש לכוון בזה מ"ש בפ' הרואה, הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ וגו' כי האווז הוא הקולני בעופות טהורים ולזה המבטל זמר האיסור זוכה לרינון החכמה ומביא הברכה במין האווז הרומז ע"ז, ובהיפוך כי ולזל בה. וראיתי זה בעיני מתקבצים יחד להועץ בעניניהם ואח"כ הולכים לטייל, ומאחרים בלילה ואח"כ ישנים עד כמה שעות ביום וא"כ למתי יעבדו בהישוב. רב הונא ורב חסדא היו רבני סוריא והשגיחו

על בני דורם, ואומר כרבי יוחנן: אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר לולא לא הי' המעשים האלו תלוים בישוב הארץ החשיתי, אבל כל ענין הישוב תולה אך בזה, ואיך אחשה מבלי הגד עוותתם? הנדיב חפץ בהצליח את הישוב, ומתקני הבתי ספר והמורים יהרסוהו, ולמה כל ההשכלה הגבוהה להנקבות? גם הזכרים מה שמלמדים אותם זה אך ורק למען העולם חוץ מן הישוב, אבל למה להנקבות ללמוד דברים שאין בהם תועלת, למה להם חלוץ עצמות, (גימנאסטיק)? המורה ילמדם שילכו שורות בכל שורה שלשה, שתי נקבות מן הצד וזכר באמצע, וטעמם של שתי נקבות מן הצד וזכר באמצע משום שהנקבות מרובות מן הזכרים. את כל אלה ספרו לי תלמידי בית הספר, ואנכי בחפצי לחקור היטב ולבל לסמוך על דברי התלמידים, הלכתי בעצמי מול בית הספר וראיתי בחורים ובתולות בני י"ד וט"ו שנה עומדים יחד, והמורה מלמדם לילך שורות שורות בחצר בית הספר הפתוח לרחוב, וכל הולך שם רואה זכרים ונקבות יחד כאופן שמלמד ראש החיל לאנשי הצבא. בראותי זאת ברכתי כשלו וארכבותי דא לדא נקשין, הזכרים ילמדו אולי יהיו אנשי צבא בעבודת המלך, אבל למה זה להנקבות? איזה יתרון יגיע להן או לבעליהן? הלא רק נבלה ופריצות גדר זה, אשר בין כל אומה"ע לא נשמע כזאת, ובפרהסיא, ובפרט שאנחנו במדינה שאצלם אשה בת י"ד שנה הולכת מכוסת חפנים, ומזה נתרבה השנאה והקנאה; אסור ללמד חובה על אחב"י, אבל הלא עין רואה!

הנה בשכונתינו עומדת מושבת האשכנזים (סאראנא) כן המושבה (ווילהעלמע) אצל מושב יהוד, המה אינם לומדים בבית ספרם זכרים ונקבות יחד, לא משום שהם צדיקים, אך משום שהם שומרים את סדר העולם שלא יקלקלו, שומרים הסדר, לא ילכו בנאה ונאון, את בניהם ילמדו מה שצריך לאדם אבר, ובנותיהם ילמדו מה שצריך להנהגת הבית, יאכלו בעת קבועה, הולכים לישן בעת קבועה ומשכימים בבקר בעת קבועה, הצעירות ישקו הזרעים והירקות, יאכילו את העופות, הזקנות יחליבו הפרות, הנה כל דבר הנהגת הבית מוטל על הנקבות, ועל הזכרים מוטלת עבודת השדה והכל בסדר ומשטר, אשר ע"כ הם בכל שנה ושנה יותר מתעשרים ומצליחים ומרבים לקנות תמיד עוד קרקע, כל הנצרך לאדם יש להם בביתם, הלוקחם רחוק מהם, בגדיהם נקיים ופשוטים וכל אשר עושים הכל בסדר נכון למען טובת ישובם ולא משום לוקחם גאה וגאון, ואנחנו עם הנבחר, ההיפך! ובאמת אחב"י יודעים לעבוד בעבודת האדמה יותר מהאשכנזים וכל הנטיעות עולים יפים מנטיעות האשכנזים, הם כאשר צריכים להרכיב אילנותיהם, שוכרים אכר מאחב"י ומשלמים לו שכר הגון, כי לישראל שכל יותר חשוב משכלם

אבל הסדר והמשטר דוקא אצלם, אצל הגוים.

ידעתי כי מדי דברי האמת, ירבו שונאים עלי אבל הגני מקבל עלי הכל אם אך יהי' דברי להועיל וכל הון לא יערכו לי.

גם אלה להודיע בהוספה זו, בהוציאי לאור את ספרי דברי מרדכי בשנת תרמ"ט לא ידעתי איך להשמר מדבת אנשים, כי כתבתי שם מעניני הקאלינואציאן, ואנכ כתבתי אודות ירושלים, וא"כ כל אשר כתבתי אך לטובת עצמי כתבתי למען יקרא שמי על שם הספר למען הכבוד, כן שמעתי אח"כ מדבת עם.

לכן משום הפר ממך עכשות פה ולוות שפתים, מוכרח אני לתת לפני הקורא מתחלה, איך הי' ענין העקרונים מתחלת בואם לאה"ק בשנת תרמ"ג ע"י ה' בריל ז"ל מוציא לאור מכה"ע הלבנון, שמקודם היה מאנשי ירושלים, חתן בעל אבן ספיר. בריל הנ"ל הי' איש יקר וחובב ציון ובא במו"מ במכתבים עם הרב הגאון ר' שמואל מוהליווער ז"ל אחרי אשר הגאון הנ"ל הי' בפריז אצל הנדיב והבטיח לו אשר באם שאחב"י יחפצו לעבוד האדמה בא"י אז יעזור להם בהונו, וכבא הא' בריל לביאליסטאק להתראות עם הגאון הנ"ל לטכס עצה, נשאר בהסכמת שניהם לנסות הדבר ע"י אברי ישראל הסמוכים לעיר רוזאנאי. האכרים הנ"ל התרצו ליסע לאה"ק על חשבונם העצמי בלתי נשותיהם ובניהם ובאו למקוה ישראל לעבוד לנסיון אם יכולים לעבוד האדמה, ואז היה הפקיד הירש שכעת הוא בארגענטינא ואח"כ בא ידיעה להפקיד לקבלם, ואינני זוכר על איזה אופן הי' הקבלה שספר לי הא' בריל, ולאחר ג' חדשים בא ידיעה מהרב הגאון מביאליסטאק אשר ה' בריל יחפש בעדם קרקע לקנות, והפקיד הירש הקשה אותם בינו לבינו ויתן להם עבודה קשה, רפת בקר הי' מקום ללינת הלילה לפניהם, הלחם שנתנו להם לא יכלו לאכול, ויבואו להתאונן באזני ה' בריל על עבודתם הקשה ועל מנוחתם ומאכלם, שלתלמידי מקוה ישראל נותנים לאכול אכילה הראוי' למאכל אדם, ולהם ההיפך, ובבואי לפרקים על ש"ק ליפו והתארחתי יחד עם ה' בריל (זה הי' בימי החרף התבואה עוד לא בישלה וגם ירקות אין והי' לי פנאי) ספר לי כי הוא נוסע לתור לקנות קרקע, ובנו רוזינאי שהיו במושב מקוה ישראל באו בכל ש"ק לה' בריל להתאונן באזניו שלא יוכלו שאת יותר את הצרות, והפקיד הירש ייעצם כי יסעו חזרה לביתם כי יאמר אשר לא יעשו פה פרי תנובה, והנה מסכימים גם המה לשוב למקומם, רק באופן אשר ה' בריל יכתוב להנאון מוהליווער או לפריז שישלחו להם על הוצאות, ה' בריל נחם אותם בדבריו תמיד שלא יסבלו עוד הרבה, גם אותי בקשו שאדבר למענם עם ה' בריל, ואני נחמתים

בדברי לאמר הלא תראו כי ה' בריל עושה למענכם. וה' בריל לא חיי לו מנוח מהם, בכל פעם שלחו להראות לו את הלחם אשר נותנים להם לאכול, והוא מרוב כעסו שלח את לחם לפריז, וע"ז בא תשובה מפריז כי ה' בריל טובל מהמשרה שניתנה לו ואין לו מהיום מקום, וה' הירש יקנה בעדם אחוזת קרקע להושיבם על נחלתם. (ראיתי והתבוננתי את טוב טובו של ה' בריל עה"ש כי לא ה' לו עליהם שום טענות, ועל הוצאות הדרך לוה מר' משה ליפקעם ע"ה ששים פראנק וכבואו לביתו השיבם לו.) אין לתאר השמחה ששמחו אלה הנלחצים ממש בברי' חדשה נעשו או בשמעם כי הירש מצווה לקנות בעדם קרקע, והוא נהפך לאיש אחר וייטיב להם ויבקש וימצא בעדם אחוזה. האחוזה שמה מלפנים "אקער" וקראו את שמה "עקרון" "ומזכרת בתיה" על שם אם הבארון הנדיב עה"ש שהיא היתה צנועה וחשובה. ונודעתי זאת כאשר נסעתי עם משפחתי לאה"ק על דרך פריז ישבתי שם איזה ימים והייתי אצל הרב ר' יהושע העשיל לעווין ז"ל רב בק"ק פריז ונקריתי בביתו עם השוחט ר' אליעזר שחי' שוחט אצל בארענעסין גינזבורג בית (המטבחים הי' על שם של הבארענעסין גינזבורג בהשגחת הכשרות) השוחט שאלני אם אני קרוב להרב הגאון ריסקין ז"ל, וספר לי כי הוא לוה את הגאון הנ"ל מפריז לירושלים ואח"כ שב לפריז ונתקבל לשוחט במטבחים הזה, וגם ספר לי כי הבארענעסין ג' הביאה מתנה יקרה להגאון הנ"ל אבל לא חפץ לקבלה כי לא חפץ לקבץ מתנות מיחידים אף כי הי' מחוסר בכף להוצאותיו. כשנסעתי לבתי רחצה "לאאכין" על דרך פרנקפורט, ראיתי שם את הגביר עפרון מהוראדנא שהי' ירא שמים גדול, וספר לי כי הגאון הנ"ל לוה ממנו להוצאות דרכו. ר' אליעזר שוחט הנ"ל ספר להבארענעסין ג' כי קרובו של הגאון ריסקין נוסע לאה"ק לעבוד במושבה פ"ת, והביא לי השוחט הנ"ל בשורה מאת הבארענעסין אשר באם שאחפוץ איזה טובה אוי אכתוב בקשה להבארענעסין ראטשילד כי היא צנועה ואוהבת אה"ק ותעשה לי טובה גדולה, אך אני לא הטיתי אזני לזה כי לא חפצתי טובות, ואני הולך לעבוד אדמת אה"ק, בחו"ל יש ריוח פרנסה מאדמת מארג אחד שהוא בערך שבע דונם מן חמשה עד ששה מאות רו"כ, ואני יש לי שני נומערין קרקע ואף אם ישא לי ריוח אך כרביעית מן ערך הנ"ל די לי, רק בנסיעתי היתי הולך לחברה (פעראיין) אשר התפשרו את בעלי האניות ובעלי מסילות ברזל רק מקח החצי לפני נוסעים עניים, ושלטתי בלשכת הפעראיין החצי והטה שלחו עמדי איש ללות אותנו עד המסילה.

ונשובה לאברים החדשים העקרונים, בנו להם בתים, ונתנו לכל אחד

הוצאות להביא את משפחתו, ובשנת תרנ"ו בהיות הנדיב באה"ק בקשו סמנו לעשות רפתים לסקניהם ונתמלאה בקשתם, גם נתנו להם גנן את האדון ברילל מי שהי' מקודם גנן בפ"ת, ואת האדון עטינגער שמו להם לדרעקטאר הוא הי' יליד עלזאס ואותו שלחו מפריז. את התבואה לקחו לאדמיניסטראציע ונתנו להם כל הצטרכותם. בעת ההיא נעשה מחלוקת בינם ובין האדון ברילל, הוא חפץ שיעשו כפי אשר הראה להם לעשות והם אמרו כי יודעים יותר טוב ממנו מה לעשות, כי חשבו אשר הוא על הוצאותיהם והם יכולים להתקיים בעבודתם בלעדו. מסירתי המחלוקת היו ארבעה אנשים ילידי רומאניא אשר ישבו בירושלים מחסרי לחם, ובקשו תמיד מאת מו"ל החבצלת שיבקש לשענם את האדון "שיירד" כי יתן להם מקום באיזה מושב, והאדון שיירד קבלם והושיבם במושב עקרון עפ"י בקשת מו"ל החבצלת, ואח"כ נעשו מסיתי מחלוקת של כל האברים. המה חשבו הן ה' ברילל הוא איש רומאניא ואנחנו רומנים אנחנו כלנו מיוחסים שוים אנחנו ולמה יתנאה וימשול עלינו? בהזותי ביפו ובשתי את אחד מהעקרונים שאלתי בשלומו ודברתי להם על מה ולמה תחלוקו, על זה גילה לי כי יחכו לשנת השמיטה ואז יהי' מחלוקת בדבר השמיטה ואז יהי' עת לנקום בהאדון ברילל. ע"ז השיבותי להם כי הרחקתם ללכת במחשבתכם, אל תשמעו להמסיתים לכם לא נאה לבא במחלוקת. ובשנת תרמ"ח הביאו כל התבואה לביתם ולא שמעו לה ברילל שהבטיח לתת להם כמו בכל שנה, והם יתנו את התבואה לאדמיניסטראציע. הם באו בטענה, יען כי עתון הצבי הרעיש עולם כי אם בשנת השמיטה לא יעבדו ועז"ו יהי' הישוב חרב, לכן נתנו רבני חו"ל היתר לעבוד האדמה בשנת השמיטה, וא"כ יבריחו אותנו לעבוד בשמיטה ואנחנו לא נעבוד, ואם לא נעבוד לא יתנו לנו מאומה ונגוע ברעב. והנה נצמחה מחלוקת גדולה, לעת העבודה בקשו מהם כי יתנו את השורים למקוה ישראל לעבודה, וכללות השמיטה ישיבום לבעליהם כי אם אינם חורשים בם למה להם להאכילם, אבל לא שמעו להם ולא נתנו גם השורים, ובאו למושב יהוד להרב הגאון ר' מרדכי גימפל לשאול בעצתו וייעץ להם כי יתנו התבואה וגם השורים וישמעו את אשר יצוה עליהם האדמיניסטראציע.

ואני שאלתים כמה תבואה יש לכ"א, והנה האחד השיבני על ג' חדשים והשני על ד' והשלישי על ה', ע"ז שאלתים ומה תעשו אחרי כלות תבואתכם ואי' תקחו תבואה לזריעה אחר שנת השמיטה, הלא גם ברילל יודע כי אדמתכם תתן תבואה מעט, ורבני ירושלים יצוו לשמור השמיטה מבלי לעבוד, והנדיב בעת היותו פה צוה ובקש כי תהיו יהודים כשרים שומרי מצות, את כל אלה תוכלו להראות להי' ברילל והוא לא יכוב בפניהם

דבר הידוע והנגלה, ואם תתנו את תבואתכם להאדמיניסטראציע, והם לא יתנו לכם צרכיכם כפי שנה בשנה אזי תהיו זכאים בעיני הנדיב ונגד כל העולם, והנדיב יצוה ליתן לכם בלא שום פקפוק, ואני חושב שבוודאי לא יבא לכל אלה. אבל המחרחרי ריב לא שמעו לעצת הרה"ג ומבש"כ שלא שמעו לעצתי. מה עשו הלכו וקבלו לפני רבני ירושלים, כי חפצים להעביר אותם על דת וכתבו בעתונים כי הנדיב חביאם לאה"ק וכעת מעבירים אותם על דת, הגם כי הכותבים המחרחרים הראשונים לא ראו מעולם את העיר רוזינאי, כשמוע זאת הרה"ג ר' מ"ג ז"ל בקשני לילך עקרונה על יום הש"ק ולהטיף לפניהם על דבר השלום, הלכתי ברגלי ערך ששה שעות מהלך, באתי ביום ה' לבית השוחט וספרתי לו על מה שבאתי, השוחט הודיע אותם ע"ד ביאתי, והתאספו יחד להתייעץ, וביום ו' עש"ק בא אלי אחד מן הרומענים "גאלד" שמו, ואחרי בקשת סליחתי על כי אינם מסכימים שאטיף לפניהם בדבר השלום, יען כי חושדים אותי שנשלחתי מהאדמיניסטראציע ע"כ אין להם לשמוע דברי שלום ממני. והשבתי דבריהם להרה"ג הנ"ל. בעת ההיא בא האדון "שיידי" לאה"ק ובקשני הרה"ג הנ"ל כי אוסיף ללכת לדבר את האדון "שיידי" אולי אביא את השלום הלכתי ובאתי לראשון לציון לבית האדמיניסטראציע, ואמרתי כי חפצי לראות פנים את האדון "שיידי", ה' אוסוויעצקי כשמעו חפצי, עלה למכפלה השני, והאדון שיידי ירד ונתן לי שלום והוליכני ללשכה (ביורא) בקשני לישב ולא שאלני על מה באתי ומה בקשתי, רק התחיל לדבר עמדי על דבר החבצלת אשר המו"ל היה לפנים ידידו הנאמן ועתה גרם חסרונות רבות נגדו ונגד הפקידים וכן הי' השיחה ערך חצי שעה, הוא לא הכיר אותי כי מעולם לא בקשתי ממנו דבר, והבינותי מתוך דבריו כי אסוויעצקי אמר לו שהגני מחותנו של מו"ל החבצלת ובאתי לעשות שלום ביניהם, וכשכלה לדבר התחלתי אני לדבר בעניני העקרונים ובענין השלום, ותיכף נחפך לאיש אחר ודבר אלי בכעס, כי יגרש את כל העקרונים וישלח בחורים על מקומם, ואמר לי בחרונו בעזות איננו צריך לסרסורים, ויותר לא חפץ לדבר. ופה ראיתי גודל השנאה.

ספרתי כ"ז להרה"ג ונתמלאו מתניו חלחלה. הרה"ג כתב לרבני ירושלים, ונשאר אצלנו בהסכם כי אצא בכתב נגדם אולי יבושו, אולי ישובו מדרכם ואז התחלתי בחבורי בעניני הקאלויאציאן, ובהרופא הנאמן שבחפצו להביא רפואה להמכה מוכרח הוא גם להביא יסורים להחולה, ע"כ הוכרחתי להראות גם חסרונותיהם העצמים, כי באמת אשר הנדיב לא שלח אחריהם, הם באו על הוצאותיהם בעצמם וכל הטוב אשר ישפיע להם

הנדיב רק מחבת א״י, ולולא טובת הנדיב כי אז לא הי׳ ישוב בא״י. אבל הבעלי מחלוקת היו באים לירושלים (ומסתמא הי׳ להם עור מן הצד) כשנודע להם מחבורי שאני אינני נושא פנים לאדם, דברו כובים שהפקידים נותנים לי די זהב למען שאתן צדק לפעלם, וכן הלשינו עלי אצל הרה״ג מבריסק ז״ל, אצל מחותני מו״ל החבצלת, ואצל כל הרבנים, אבל לא נתפעלתי מדבתם רעה עלי, כמאמר ר׳ יוסי יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו, אני עשיתי הכל אך למען השלום.

אני ורעיתי היינו אז במושב יהוד, והוצאות ביתנו הי׳ י׳ז או י״ח גרוש לשבוע ערך י״א עד י״ב פראנק לחדש, ואיך יוכל היות כן ישאלני מי? בהסתפקות כזו? אבל אנחנו ידענו איך להתנהג עפ״י המקום והעת חיינו, זיתים הי׳ לנו ומלחנו אותם, והי׳ לאכול עם פת על ערך ששה שבעה חדשים, קמח הי׳ בזול ועלה לנו על הוצאות קמח לערך ז׳ גרוש לשבוע, בשר הגם שהי׳ רק מקח הבשר בזול בחצי מקח שמשלמים עתה בעד הבשר, אעפ״כ לא הי׳ לנו בשר לפרקים גם על ש״ק, ולא ידע מי איך ומה אתנו בעניני האכילה, כי הי׳ הכל בסדר נאה טהרה ונקיות, מפה יפה קערות וכפות יפות ונקיות הכל כמו אצל בעה״ב גבוהים, אעפ״כ לא סבלנו ח״ו אף פ״א רעב, וכחיום ב״ה הנני יושב וכותב בבית מרווח באופן עשיר, ובעל הוצאה אני והוצאות ביתי עולים עד 15 פר׳ לשבוע וב״ה כי עד היום הזה לא לקחתי מהנדיב אף פ״א מלבד שנהגיתי מדברים הכוללים אשר הנדיב נתן לכל המושבה לא נגעתי ח״ו לשום איש, ומי שעשה טוב פרסמתיו לטובה בחבורי ומי שעשה לרעת הישוב ועוד התפאר לאוהב הישוב כתבתי ג״כ האמת כי מצוה לפרסם את החנפים.

בירושלים הי׳ אז הרב הג׳ ר׳ זיסל שחור זצ״ל והי׳ מקורב עמדי, והמה המחרחרי ריב קבלו עלי אצלו שאני מושכר מהפקידים והוא לא האמין לדבריהם, אך אחד אשר השיג מדפוס את אשר אני כותב עליהם. קבל עלי אצל מחותני הרב ר׳ יואל משה סאלימאן, והי׳ אצלו הדברים שאני מביא לדפוס כמו מלשינות, ובראותי כי בהברים שאני נותן לדפוס לא אפעול מאומה ועוד אפשר שאקלקל יותר מאשר אתקן כי המה מראים שאני מראה עליהם פחיתות בכתב שזה אך מלשינות, ואת הנדיב הנני כותב לשבח וכל טובותיו אני זוכר תמיד, לכן כתבתי גם על אדות ירושלים, וכראות הרבנים אשר גם עם ירושלים אין לי שום התקרבות בעניני כסף והו סימן כי אך את האמת אני כותב, ורבני ירושלים הכריחו אותם לעשות שלום.

וכשבא ר׳ חיים בעקער להרב הגאון מדובראוונא, לכתוב כתב

השלום עם העקרונים אשר שם הייתי גם אני חפצתי לילך לדרכי, ואמר לי ר' חיים בעקר המתחיל בכצוה אומרים לו גמור, הן אני התחלתי במצות רודף שלום צריך אני להיות בעת גמר השלום, ועל דבריו עניתי אני די שזכיתי לראות כי באתם לברך על השלום ולגמור בכ"ש ויותר אינני חפץ לראות, ואת הכסף אשר לקחתי מהחסקידים עד הנה אני מסתפק בזה די והותר, ויותר אינני חפץ לקחת מאתם. אני יגעתי ועמלתי בענין השלום קרוב לי"א חדשים ומאד שמחתי שע"י ב"ה נתקרב השלום וד' יברך את עמו בשלום.

ואני מבקש סליחה מאלה אשר בלתי אשמתי פגעתי בכבודם, אני לא כתבתי ח"ו דבר אשר לא ראיתי או אשר לא שמעתי מאיש מוחזק לאמת, אבל אולי האיש אשר ספר לי הדברים לא ראה או לא שמע היטב ושגיאות מי יבין, ואולי גם האיש מעש. ועוד, דרך אלה אשר כותבים דבר להביאו לדפוס שמניחים וחוזרים ומניחים, ואני בחפזי ובטרדת פרנסתי לא הי' לי עת רב לזה, אחר חג הפסח עשיתי דרכי לגליל לראות את שלום אחי העובדים עבודת אדמה ואני הגבר ראיתי חייהם שבלחץ ודחק, וכשבאתי מגליל היתי טרוד איזה חדשים בפרנסת ביתי ע"כ לא אוכל לעצור ברוחי ולחכות בהנחה למען שיצאו דברי בסגנון טוב ויפה, וזריזין מקדימין וכל שעה המוקדמת אולי יצא תקון טוב במוקדם לאחי עובדי עבודת האדמה בדברי אלה כי לא אראה ולא אבוין להחידוד אך להתועלת אשר יכול ליצא מזה, כי גם על הכבוד לא אחום פן ימצא איש שלא כ"כ יפה כתבתי, ואני אך אל התכלית אשים כוונתי אולי ואולי אפעול בדברי והי' לי זה לזכות, והשי"ת יזכנו לגאולה שלמה בב"א.

חוברת

דברי מרדכי

יתוכן בו:

א). על ענין ישוב הארץ, ותולדותיה:

ב). על הישועה הגדולה אשר היה להרעין הזה ע"י צדקת הגדיב שליט"א:

ג). מענין סדר עבודת האדמה וגטיעת כרמיה:

ד). ידבר על מצב ירושלם כעת, ועל ענין השמיטה:

חובר מאת איכר אחד מהמושבה „פתח תקוה" הבקי בטיב הענין,

מרדכי דיסקין מעיר הוראדנא יע"א:

לפרט „ובשנה השבעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת – לה' – שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר" לפ"נ.

נדפס

פעה"ק **ירושלם** ת"ו

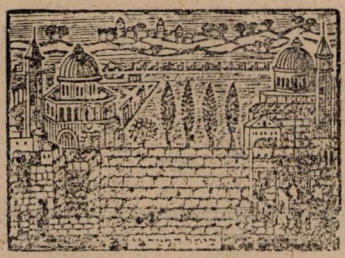
שנת **תרמ"ט**

תוצאה שניה.

והחסר פה מתוצאה הראשונה מלאתי בספרי מאמר מרדכי הנדפס עתה בשנת תער"ב.

ובאו ורננו במרום הר ציון, ונהרו אל טוב ה', על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר, והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: (ירמיה ל"א י"א)

הציבי לך ציונים, שימי לך תמרורים, שתי לבך למסלה, דרך הלכת שובי בתולת ישראל; שובי אל עריך אלה:

פרק ראשון.

בו יבואר הולדת הרעיון של ישוב הארץ. והתיסדות הקולניות.
וטי המה המיסדים, וכל אשר עבר עליהם:

דברי מרדכי: יהודי איכר אשר עבד אדמתו במושב פתח תקוה שבע שנים, ושמו מרדכי דיסקין מעיר הוראדנא אשר בליטא (בארץ רוסיא):

בחודש מרחשון תרמ"ח, נסעתי מפתח תקוה לבקר את אחי עובדי אדמת „עקרון" מושבת שם „**מזכרת בתיא**" וכל עצמותי טלאו גיל ותופע עלי נהרה לראות אותם בונים גדרות צאן וארוות סוסים, והמטר טרם רוה אדמתם, וע"כ גם עבודה בשדה אין. ויהי בהופיע הנדיב הידוע בארץ **עדמונד** די ראטהשילד יצ"ו, ורעיתו הכבודה הגבירה בראנעס **אדללאיד** ת"י באה"ק ת"ו ויבאו לשחר גם את פני הקולוניא „מזכרת בתיא", ותישר מאד בעיניו, וישאל אותם ויאמר מה שאלתכם ובקשתכם ותעש, ויענו כלם פה אחד לא חסרנו מאומה, ואך חסרון גדרות צאן ובקר המה לנו חסרון אשר אין לאל ידינו למלאותו. אז הראה הנדיב יחי' גודל צדקתו, וירים תרומה אלף וחמש מאות פראנק לכל בית-אב לבנין גדרות ורפתים. מה מאד שמח לבי בראותי כי בכל לב ונפש יתאחדו כלם לקיים מוצא פי הנדיב יחי', זה מסיע אבנים, וזה יבין חומר, זה בונה וזה עוזר, רעיונות טלאים הוד טלאו את לבבי, האח! קראתי, הזאת היא האדמה החרבה והנשמה, אשר עטתה מעטה אופל וצלמות כאלפים שנה? הזאת היא הארץ הנושאת עליה חותם תכנית הקדושה והטהרה, מאז דרכו עליה אבותינו הראשונים בחיותם שתולים בחצרות ה'? ! ובעודני תפוש ברוב שרעפי בקרבי והנה עת המנחה הגיע, וכל האיכרים נאספו כולם לשפוך שיח וצקון לחש לפני ה' המאזרם חיל לבית המדרש אשר נדמה אז בעיני כבית מקדש טעט המלא אנשים מהמתפללים. ויהי ככלות התפלה ישבו מעבר מזה חמשה עשר איש ללמוד משנה, ומעבר מזה שנים עשר איש ללמוד חיי אדם, ולמולם עוד ששה אנשים להגות בשום לב בתורתנו המסורה, בתלמוד, בעין נמרץ. עוד הפעם היתי שכור מיין השמחה להביט כי אחי בני עמי ישמרו משמרת התורה והמצוה כאשר יעין התנא טוב תורה עם דרך ארץ. אחרי תפלת ערבית הלכו איש איש לביתו, לנוח מעמלם כל היום. אמנם מתוקת

שנת העובד, בידעו בר לבבו מכל שמץ דפי, בידעו כי אך תום ויושר יצרוהו לבלתי עבור חלילה על מצות התורה, מתוקה היא שנתו! ואנכי לא יכולתי עוד לתת תנומה לעפעפי מרוב רגשותי. בנפשי ציירתי גודל אשרם של התמימים האמה, ותחת העמל והתלאה אשר שבעתי או לפני ארבע שנים בראותי אותם עולים על החוף עד אשר השקיטו בשבונם, עתה ארוה מכוס התענוגים, ושמחת עולם על ראשי. אמרתי בלבי החודש הזה מרחשון, למוכרת עולם יהיה לי בשם נעים-חשון, כי בו ניעם ועונג מלאו חדרי לבבי. אבל לא לעולם חוסן! ולא לנצח אך טוב וחסד ירדפו את האדם; כי בשנה זו ביום חמשה עשר בשבט כאשר נסעתי עוד הפעם לראות את פני אחי אבדי, "מוכרת ביא" והנה הם! תחת אבול פירות טלאים עסים ומתק-צופים, שבעתי מרורות מרבה להכיל ועיב אמרתי אספרה נא לאחי את כל אשר חויתי ואשר אדע, אולי יועילו דברי ויצמחו עלים לתרופה. וכבואי אל הקבת והדוי, התאושתי לכתוב את כל תולדותי מאז עלה בלבי לנסוע לארץ אבותינו עד היום הזה. ואקוה כי הקורא חיקר ימצא בדברי איזה ענינים אשר יהיו נחוצים לו לדעת בעת ההוא אשר רעיון הקאלאניזאציאן הקוף מלא רחב הארץ ואבקש את בני הקורא לבל ישהר לחרוץ משפט על מחבריתי זו עד אשר יגם לקרא את דברי מראשיתם עד סופם, ואם גם אז לא ימצא בם את אשר אותה נפשה, או לך איפוא מה אעשה אחי? אבל הלא רחום אתה כי עליך להדבק במדותיו של קונך, מה הוא רחום כן, ועל כן עליך לדיני לבף זכות, כי עובד ארמה אנכי מעודי, גם אבותי נחי נפש גם הם התפקנו על העבודה הזאת ויהיו גננים, ומה מידי אבר תמצא? גם בזרהיק לא עלתה בידי ללמוד הרבה, גם להיות משביל בהשבלה הזדמנה לא אדע ולא אוכל, ומה מעני תבקש! אבל הלא כוונתי רציה ולטובה חשבתי, על כן הטה אוזך ושמע, פקח עיניך וראה, את אשר חזו עיני מיום באי אל הקי את פעולת מחוללי הרעיון הנשגב הזה, ואת השתדלותם להוציאו לפעולת ארם, ואת אבני נגף אשר היו מניחים על דרכיהם עדי הביאו הרעיון הנעלה הזה למצבו כעת, והיו הדברים האלה לתועלת לא מעט להמתבוננים בה לימים יבאו, כי אנכי עד ראיה ולא עד שמועה, כי על כל צעד וצעד התבוננתי בשבעה עינים, ואקוה כי אפיק רצון מכל משכיל דורש האמת.

הראשון אשר הואיל לתת מהלכים לעבודת האדמה בארץ קדשינו, הוא האדון נעטטער זצ"ל יומם לא שקט ולילה לא נח ולא נתן תנומה לשמורות עיניו, ויבע פעמים לא מעטות לבירת מטשלתיני ירה"ק, וחפץ

ה' ביד הצליח להשיג במתנה מהממשלה יר"ה כברת ארץ מול יפו ויקרא שמה "מקוה ישראל" (גם תשעים ותשעה שנים היא פטורה ממס המלוכה) ושנים רבות התגולל שמה באהל דל לא תאר ולא הדר לו, אם כי היה רך ועגב ובעל אוצרות, ובכל זאת, ואת היתה מנוחתו אשר אוה למושב לו, ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, וטרם קרב קצו למות מות ישרים, שב בפדיון ויקבר שם בשדי אחוזתו אשר הרבה עמל ויגע בה, עד אשר הרימה מעפרה ויעשה בתבנית מושב ובתפארת קולוניא.)

אחריו החזיקו החכמים הנכבדים כה"ר דוד גוטמאן נ"י וכה"ר יואל משה סאלאמן נ"י מעיה"ק ירושלם ת"ו, ויחזרו אחרי שדה אחוזה אשר יוכלו לעבדה ולשמרה, וימצאו את אדמת "אמלבש" טובה לפניהם, ויקנוה לצמיתות עולם, ויכנוה בשם "פתח תקוה" וישבעו עמל ותלאה רבה מאד כי לא השיגו קישאנעם (שטרי מקנה פראוועס) וגם אחדים משרי המשלה שמו מעצרים רבים על דרכם, ויעצרו כח לחפור באר ולבנות איזה בתים ולא יכלו לבנות כל הבתים הדרושים לשבתם. ואם אמרתי אספרה כמו כל תלאותיהם אז ילא עשי, והגלויות ימעטו.

אחריהם החזיקה אגודה אחת ברוסיא, ויעלו לאה"ק ויקנו חלקת שדה על יד צפת ויקראו לה שם "ראש פינה".

ואחריהם ירדו יחד אגודה אחת ברוסיא ובראשה הי' לעוואנטין ואחוזת מרעהו, ויקנו כברת ארץ מיל יפו, ויכנוה בשם "ראשון לציון".

ואחרי כן נוסדה עוד חברה אחת בריגיען וישלחו צירים לתור את הארץ ולקנות שמה כברת אדמה טובה, ובהשתדלות האדון הנכבד פראנק, קנו את אדמת "סאמארין" מוסבת שם "זכרון יעקב".

אדמת צ"ת נקטנה ארבע שנים טרם בואי ירושלימה, ורבים מהם היו דלים ורשים, ולא השיגה ידם למלאות כל הדרוש לעבודת האדמה, ועוד סבות רבות ושונות כאשר כתבתי למעלה, עצרו בעדם לבל יגמרו את אשר יזמו לעשות, גם תמיכה לא קבלו משום מקום, כי על כן נאלצו לשוב העירה וידיהם על ראשם. לא כן בני ראשון לציון הם היו עשירים ביותר מבני צ"ת, מהם אשר היו בידם משלשת עד ארבעת אלפים רו"ב. ומהם אשר היו בעלי שמונת - או עשרת אלפים רו"ב, והמושבה הואת נוסדה אחרי בואי לפאלעסטינא, ועל כן ראיתי וידעתי ברור את כל הנעשה. בשנה הראשונה עת כספם היה עדיין שלם בידם, השתדלו ועמלו לבנות בתים ורפתים ומכלאות צאן, ולחרוש את אדמתם ולזרוע. בשנה השניה

---

*) כמו שמצינו ויקבר בעיר דוד היא ציון כי הוא יסדה ויכונן אשיותיה.

כאשר תם כספם, אז כטעש תמו לגוע ברעב, ורק העשירים מהם יכלו עוד לחיות נפשם, אבל מה יסבון להם חיים כאלה, באין מים, באין רופאות, באין סדריכים לבניהם, ובאין שומרים מפחד בלילות, ויעמדו בעצמם על המשמר, ועל כל הלך הביטו בשבע עינים, ובכל זאת כמה גניבות קרו, כמה רעות סבלו, עד כי קשה כח הסבל.

בני ראש פינה, וסאמארין הדחוקות הרבה מבני ע"ת, המה שתו את כוס התרעלה במלא המובן, ערומים ויחפים, רעבים וצמאים, אומללים ואובדים, נדו כצל בלי שית עצות בנפשם איך להנצל משוחה זו כרו לסו.

ומגלגלים זכות ע"י זכאי הרב הגאון וכו' מוהרש"ם אשר התעורר ללכת פאריזה, ובהשתדלות הרב הנ' מוהר"ר צדוק הכהן ראשון לרבני פריז מצא ידו לעמוד בהיכל השר הנדיב שי', ויעורר את לבבו לקום לעזרת ערי הק' ויפיח בו רגשות קודש ואהבת אחיו ויתנדב לעשות מבחן מאיכרי אחב"י למבחן אם יוכשרו לעבוד את אדמת ארץ הקדושה, והפעולה הרמה הזאת היתה לישועה לראשון לציון וסאמארין ולראש פינה אשר פרש עליהם הנדיב כנפיו, וגם לפ"ת היתה למקור ברכה.

פרק ב'

ידבר מחסדי הנדיב ופעולותיו הגדולים באה"ק, ועד כמה מחויבים אנו להכיר לו טובה:

עתה, אתם יושבי מזכרת בתיא עליכם הנני כונן דברי. הלא תדעוני הלא תכירוני טאז ומקדם, מהרגע הראשון אשר הכרתיכם היה שמכם רומם על לשוני, בצרתכם גם לי צר, ובשמחתכם התערבתי גם אני, בטרם הביא אתכם הנדיב שיחי' אל המנוחה ואחר כן, ובחדש חשון בשנה העברה כשהייתי אצליכם, רויתי מכום התענוגים והנחת לראותכם שלוים ושקטים בתור המעלה.

ובעת כאשר שמעתי את אשר הויה ביניכם חרד לבי ויתר ממקומו, כי חלק לבבכם מהאדמיניסטראציאן. ויש הרבה דברים בנו ואם כי בדברים רבים הצדק אולי אתכם, אבל עליכם מוטל החוב לבלתי היות אי-צודקים בשום דבר, ועליכם להשתדל תמיד שתמצאו חן בעיני אלקים ואדם. אחרי אשר הושפעה עליכם רוב טובה. כשהייתי בזכרון יעקב בלוית ה' סאלאמאן וה' פינס וה' יעבץ ה' איבעלויב וה' ליפשיץ בשנה העברה וברכנו על לב מחרחרי הריב לשבת ממרון,

זנרתי למו אותות ומופתים רבים מנסיונות החיים אשר נסיתי בטפחות ימי חלדי, כי רבים הם התועים בדרכי החיים, האומרים צדק לרשע כסל וטוב לרע, אנכי השכם ודבר על לבם לא נלאיתי, אך הם לא האמינו: שכורים אנחנו מהאדמיניסטראציאן ולא לשובה כוונתינו, ועל כן דברתי ונשאתי בהתוכחות דברים צודקים. דברתי עד אשר שפכו קיתון של נידופים על פני, וזה היה שכרי מכל עמלי. אולם לו הצליח חפץ ה' בידינו לבצר שמה מוסדות השלום כי עתה לא דאגתי כלל לחירופיהם וגידופיהם ואף גם לו מרטו שער ראשי לא התאוננתי אם אך עשיתי שלום במרומיהם כמובא במדרש, באותה אשה, שפקד עליה בעלה לרוק בפני רי מאיר ואם לאו יגרשנה מביתו ובאשר נתודע הדבר לר"מ שלח אחריה וכו' ובקש ממנה שתרוק בעיניו כי סנולה היא לכאב עינים, וכאשר שאלהו תלמידיו על ככה, אמר להם ק"ו מסוטה, כי אמר הקב"ה יתחוק שמי לבעבור יהי' שלום בין איש לאשתו, ומכ"ש אנחנו בו"ד על אחת כמה וכמה.

אולם אתם בני מזכרת בתיא חשבתי בלבי אחרי אשר הנכם מכירים אותי היטב ותדעו מחשבותי, ועל כן לא יהי' דרוש לי לקחת עטכם דברים רבים ונכוחים גדולים, ודמיתי אשר אם אך אדרוש לפניכם ביום השבת שתי שעות בתוך קהל ועדה, ואעריך לפניכם עשתונותי ורגשי לבבי, אוכיח, אתפלסף, אניד האמת, או יספיקו לכם דברי להדריככם במעגל יושר ולהטות אתכם במוסרי מני דרככם המעותה, באופן שאתם מצדכם תהיו תמיד צודקים ונכחים, ואם כי מעולם לא נסיתי לדרוש ברבים, בכל זאת למען הנדיל השם לא נלאיתי אף לדרוש וללבוש עטרה שאינה הולמתי בכל וכלל, ואך באשר שמעתי דברים אחדים מפיות איזה מכם, אשר הלמו זמחצו לבבי וראשי, בראותי עד כמה הזיל ה' R. ארסו בעורקיכם, עד כמה הגדיל ה' R. המדורה והרבה זקוקין דנורא ובעורין דאשא, ואתם כבהמה בבקעה תלכו אחריו ותאמרו קשר לכל אשר יאמר הוא קשר, זכרו נא זאת אחי והתאוששו, אברהם אבינו ויצחק אבינו במעשה העקדה השרישו בלבנו אמונת האלהות ומסירת נפש לשמו, יעקב אבינו ע"ה שתל בקרבנו מדת ההכנעה והשפלות, והשלום, ולעומתם התנכלו קרח דתן ואבירם להרבות המחלוקת בישראל, ואיככה זה נשליך אחרי גיוונו דברי אבותינו ותורתנו, ונלך בעינים עצומות אחרי המתפרצים החפצים בריב ומדון. בבואי ל"זכרון יעקב" והחילותי לתור אחרי הנסבה העיקרית לדברי ריבותם, וראיתי כי נצוצי דתן ואבירם המה שם המאורים זיקות, והמה כבכרה קלה משרכים דרכיהם לכל אשר יוליכום, כי זה דרכם מכל למו מנעוריהם להטות אחרי ריב, ומעשה שטן הצליח כי שלח הנדיב למו את

ה' ד"ר נאלדבערג נ"י, אשר מעטה היא ידיעתו בנסיונות החיים ותחת קרירות רוח ומתינות גדולה הראויה לחכם בחפצו להוציא איזה דבר אל הפועל, היה בלב הד"ר התפעלות נמרצה והתלהבות יתר מדי, וע"כ נתקו המיתרים עד מהרה. ולא הבין כי הרוצה לטפס ולעלות על הגג לקחת איזה דבר, אז עליו לפסוע על חמלם פסיעות קטנות, בראשונה על המדרגה הראשונה ואחר על השניה, ואחר על השלישית וכו', והיה אם יאמר לעלות על העליונות בטרם יצעד על התחתונות אז הלא יפול וימחץ ראשו, ואת המונח על הגג לא ישיג. כן הדבר הזה, כי אבה הד"ר ג"כ נ"י להוציא מערכי לבו החוצה בלא עת . . . ועל כן נכשל ונתקל. וגם מו"ה אברהם ביק עור לרעה כי נקרה שמה בעת ההיא, ותחת להשקיט הריב ולהשבית מדון, ולהביא שלום כדרך תלמידי אהרן הכהן, עוד הלהיב הלבבות ויטיף לעם דברי מרד והתעקשות ויקשר הקשר על האדמינסטרציע, ואמר כי יש הרבה מתנדבים, אם הנדיב לא יעמוד לעזרתכם, ואחרית הדבר הלא נודע לכם.

אבל אתם בני מזכרת בתיא, אשר הרבה ממדותיו של אברהם אבינו ע"ה נשרשים בתוככם, איכה זה תניחו לדתן ואבירם, לקנן בקרבכם להפריד אלוק, ולהגדיל ריב, עד אשר חשדתוני גם אותי כי לא באתי לקרב רחוקים ולאחד הלבבות באמת, כי"א מקבל אני שכר מבית הפקודות . . . וכדברים האלה שמעתי גם מאנשים נכבדים בירושלם כי תתלוננו עלי אשר אני עומד מצד בית הפקידות, ואיני דורש טובתכם, לכן אני מוכרח לפרסם משום והייתם נקיים וכו', ועם כל זה לא באתי באלה משום כבודי וכבוד בית אבא, רק פן ישאל השואל, הלא שלמה החכם, מכל אדם אמר (משלי י"ט ט"ז) שמר מצוה שמר נפשו בוזה דרכיו ימות (עיין רש"י על זה הפסוק), וכן אמר (קהלת ח' ה') שומר מצוה לא ידע ידע דבר רע, ועת ומשפט ידע לב חכם, ואולי יוציא ע"ז איזה לעז על קהלת? ואם טוב אמר קהלת אולי מצות השמיטה אינה נחשבת למצוה בימינו אלה? יען כי יש לכם צער בגלילה, וחז"ל אמרו שלוחי מצוה אינן ניזוקין, לכן החובה עלי לפרסם בזה כי לא המצוה תזיק לכם חיו, כי"א מעשי הבליכם יציקו לכם, הבא נא ונראה מי הוא הדורש טובתכם, אני או מסיתכם.

א). עוד בראשית השנה הזהרתיכם, אחי אם חפציכם לקיים מצות שמיטה כראוי, הצדק אתכם, וכאשר אכתוב הלאה, עליכם להוהר לבל תעברו טוב ברע חלילה, ואף אם מבית הפקידות יחדלו לתמוך בידכם, בכ"ז רק בשלום תתנהגו עם הפקידים, ומוף כל סוף יודע להנדיב שיחיו

אמיתות הענין כי טוב עשיתם שקימתם מצות השמיטה, ובוזה רבה יהיה לכם בידו בגלל מעשיכם הטובים, כי הנדיב שיחי' לא יאבה חס ושלום בחלול התורה, והנהו אוהב שומרי מצוה ויראי ה'.

ב). שמעתי כי תתקוטטו עם "רובינשטיין" העושה מלאכתו בשביעית יעצתי אתכם כי תפקדו על בניכם לבל ידברו עמו מטוב ועד רע, כי ידענו את האיש הזה ואת שיחו, וגם הפקידים יודעים אותו היטב מכבר, ולכן טוב כי לא תפנו אליו, ועתה הלא תראו סוף הדבר הזה, ועד כמה הוא העליל עליכם.

ג). האם חטאתי בזה? כי בעת ראיתי אחד מכם נכנס לבית . . . ואתחנן אליכם לבל תוסיפו אחד מכם ללכת לבית האיש הזה, והדבר הזה יוכל להסב לכם רעה רבה, לא עליכם להתערב בענינים כאלה, האם רעה דברתי?.

ד). החטא היותר גדול שלי היה כי הפקידים בקשו מכם את השוורים, אחר אשר גם לכם משה לכלכל את השוורים באפס עבודה, ואולי העטידוכם בזה על המבחן לדעת מה בלבבכם, הן כאשר בקשה האדמיניסטראציע מכם כי תמסרו את תבואת שדותיכם אליה, והיא תחלק לכם כדי צרכיכם לחם לפי הטף, ואתם חשבתם אין זאת כי"א דבר סתר יצוק בזה, כי יחפוץ בית הפקידות בזה לאפדכם בעבותים ולאלצכם לעבוד בשנת השמיטה, ואם לאו ייסרוכם במניעת התמיכה, ואף על זה דברתי עם אחד מכם ביפו ואמרתי שלא תפחדו מזה, או לאידך גיסא והאדמיניסטראציע לא חשבה מאומה, אך לבחנכם אם תרגישו כי רוח המושל יעלה עליכם, וכי הנכם עומדים ברשות אחרים, ובפרט אחרי אשר שמעתי מאחדים מכם כי ה' חירש הבטיחכם כי לא יצמח ממכירת שורכם לכם כל נזק, ואיש כזה לא יכזב, ומוצא שפתיו בל ישנה [1]. ומה נאוה היה לכם לוא באתם כל אחד לבית הפקידות ואיש שורו בידו, כי אז הלא מזוקקים הייתם

---

[1] אומרים אמור על מלך אחד אשר הפיץ להוכח לדעת אמונת צבאיו אליו, ויתן אות כי יתקבצו כל אנשי הצבא על שדה המערכה, אכל רבים מהם היו רוחצים בשרם בנהר בעת ההיא, הוה בהם פקח אחד ויסהר ויצא ערום ויחגור את חרבו ואת קשתו לקח בידו וירץ לקראת אות התרועה, ויהי כראות המלך אותו וישאלהו על ככה, ויען הפקח ההוא ויאמר הן שמעה אזני אות מלחמה, ואיבבה אוכל להתמהמה עד אלבש שמלותי לעורי, וימצא הדבר הן בעיני המלך ויעניקהו מתנות כיד המלך.

בכור המבחן, ואמונת לבבכם נודעה בשערים, ובקשתי מכם גם אני כי תמסרו את השוורים ברצונכם הטוב. אז אמרתם עלי כי שכור אני מבית הפקידות, יראו נא כי בעוד שבועות אחדים אחרי כן הפקיד הפקיד במושב פתח תקוה שישבותו בשביעית לחשיב את הסוסים הניתן להם מבית הפקידות, והמה לא סרבו בדבר ויקיימו מצות הפקיד בלי דבר דבר, ועתה תביט עליהם בית הפקידות בעין יפה אף אם לא עבדו בשביעית.

ה). ואולי חטאתי בזה, כי הרבותי לדבר עליכם השכם ודבר כי לא תשלחו מאתכם משולחים, יען כבר ראיתי התבל ומלאה, וידעתי תהלוכותיה, ובארתי לפניכם טעמים רבים אשר אי אפשר לפורשם פה ואתם לא שמעתם לבקשתי.

ראו נא אחי היקרים בני מזכרת בתיא! אם לא השטן מרקד ביניכם, כי מתאוננים אתם כאשר התאוננו דור המדבר על משה רבינו ע"ה למה העליתנו ממצרים, זכרנו את הדגה אשר אכלנו וכו', באשר ישבתם על מקומכם ברוסיא וחייתם מיגיע כפיכם, אבל מדוע יתאונן האיכר „גאלד מרומעניען" אשר סבב בחוצות ירושלם רעב בלא פת לחם, אך הרה"ח מו"ל „החבצלת" בקש מהאדון ש י ד כי יקבל ארבעה משפחות מרומעניען לקולוניסתים והוא נמנה בניהם, ובחפדי הנדיב קבל בקשתו ומנאם בין יתר הקולוניסתים ונתן להם קרקע ובתים ובהמות ותמיכה כמו לכל האיכרים, ועתה הוא כפוי טובה אשר אין כמוהו, ואנחנו יודעים באמת כי יראת שמים איננה בוערת בקרבו כל כך . . . . תוכלו להבין כי אך מעשה שטן הוא זה אשר אתם הולכים אחר עצת „עגל של זהב".

אחים אהובים עד מתי נהיה כפויי טובה למשיבנו? האם באשר „הנדיב" שיחי' בעונתנותו וסבלנותו ינחנו כאב רחמן, עלינו להראות לו מעשי נערות? הבו ותנו תודה לה' ולנדיב שיחי' כי רק הנדיב הרחמן הוא מחזיקנו ומושיענו, כי לולא חסדו כי גבר עלינו כי אז לא היה אבן על אבן אף באחת מהמושבות, ועל כן עלינו להכיר לדעת את מעשיו הטובים לישוב א"י, ועלינו לעבדו כמלאך ה', ולמצוא חן בעיניו ולמלאות את חפציו בכל אשר יהיה לאל ידינו, ולדעת כי מה שהוא עושה הוא רק לטובתינו, כי לטובת עצמו היה יכול למצא עסקים יותר נכבדים ומביאות פרי באירופא, ומי יודע אם באיזה זמן מן הזמנים יביא לפחות את הקרן אשר הוציא בזה, לבד אשר יוציא לצרכי רבים, כמו: לרופאים, לרוקחים, בית רפואות, למילדת, לרבנים, לשוחטים למלמדים, למורים, לגננים, לנשוע את עצי קליפטום לטהר את האויר, וכדומה לבתי מרחץ,

למכונות לדלות מים, ולמשרת המבונה, ולשומרים ערבים העומדים על המשמר, ולפקידים גבוה מעל גבוה, כמה עשרות אלפים פראנק יוציא על זה בכל עת לא על מנת להחזיר אח"כ.

יש שאומרים על הנדיב שיחיה, כי כל מעשיו אשר הוא עושה עם בני המושבות כונתו אך לטובתו, למען יהיה לו מזה מסחר, ומה יאמרו על מעשיו שהוא עושה בהמושבה פתח תקוה אשר איננה תחת רשותו, ובכ"ז יוציא עליה כל צרכי רבים הנזכרים למעלה? למשל רק לשכירות מלמדים יוציא לערך 00 ; פראנק לחודש, זה ידוע לי, לבד יתר צרכי צבור, וכן תמיכתו להאכרים בפ"ת למזונותיהם ערך ארבעה או חמשה חדשים בשנה עד אשר יקצרו ויאכלו תבואתם, וגם משך חמשה חדשים עבור הסוסים לאכול, כן נתן ענלות כמעט לכל האכרים ולכל עגלה עולה המחיר ערך 260 פראנק, ולרבים נתן סוסים, ולרבים נתן תמיכה לבנות רפתים, וגם זרע חטה ושעורה בעת הזריעה למי שאין לו כמעט לכולם יתן, ולמי שאין להם בתים ישכור בתים אם בשכר 300 פראנק לשנה, או יותר הכל כפי מספר נפשות המשפחה, ויש הוצאות על פ"ת כמה אלפים פראנק בכל חודש, ולא יקח משום איש מבני פ"ת חתימה על הכסף שנותן לו כי ישיב לפחות בעת ירוח לו, האם יאמר הנדיב לעשות בזה עסק למסחרו? הוי הדוברים על צדיק עתק! מי יוכל להכחיש כי לולא חסדי הנדיב כי אז לא תוכל המושבה פתח תקוה (אשר איננה עומדת תחת מחסהו) לעמוד אפילו שעה אחת.

ולבד המעמים האמורים למעלה עוד יש לנו לבאר ענין אחד אשר רק בחסד הנדיב שיחיה יוכלו בני פ"ת להתקיים על האדמה אשר הם הולכים עליה.

מיסדי הישוב פ"ת קנו בראשונה כברת ארץ, 3120 דונעם, והדונעם (שלשים מעטער על שלשים), אשר נקרא בשם „נחלת צור" (כי שם בעליה הקודמים הי' קאסאר) השייכה אז לה' נוטמאן, ולה' סאלאמאן ועוד איזה קולוניסטים אשר גם להם היה חלק ונחלה בה, ואח"כ כששמעו המיסדים שה' טאיאן אשר היה לו קרקע סביבות נחלותיהם חפץ למכור גם חלקת שדהו, ויראו היהודים פן יציקו להם שכניהם הגוים אשר יקנו את האדמה, ע"כ קדמו ויקנו מה' טאיאן את שדהו הנ', וקרקע שלו היתה בת 10667 דונעם, אבל אך 8000 דונעם היה של ה' הנ"ל, ומך 2967 דונעם היו שייכים לכפר אחד להפלחים, זה רבע של הנחלה, ובארצינו אין האדמה מתחלקת לכל אחד ואחד, כמו באירופא, כי בעת החרישה כלם כאחד יוצאים וחורשים על מקום אחד, ועל כן היה חלק של הפלחין מעורב בכל הנחלה, (עיין

לקטן בראש פרק נ) אחרי כן קנו גם חלק הפלחין הרבע, ואם כי בארצינו חוק הוא לבל יסבכו בני כפר חלקת אדמתם, אבל לעומת זה חוק הוא אצל ממשלתינו יר"ה כי כל האדמה אשר לא ישולם בעדה המכס (ווערקע) הראוי, שלש שנים רצופות, תסוב להממשלה יר"ה, והפלחין לא סלקו המכס רבות בשנים, וע"כ נקל היה לקנות האדמה ע"י הממשלה יר"ה, וע"כ התאוששו ה' סאליאמן ניי, וה' פינס ני", וימהרו ויקנו את האדמה בראשונה כי יראו לנפשם פן תמכור הממשלה יר"ה את האדמה לשכנים רעים אשר יסבו עמל ותלאה להיהודים, ויען כי לא היי כסף לאדונים האלה, ע"כ הריצו צירים להודיע את דבר המקנה בשער בת רבים, ומי החפץ יתן ידו לזה ולקולם התעוררו רבים בחו"ל ויקנו מי ומי 80 דונעם נומער אחד, ומי ומי 160 דונעם, וכל נומער ונומער עלה מחירו לסך 660 פראנק, ולולא חסדי הנדיב הי"ו, כי עתה גם עטלם זה וכספם עלה בתהו, כי גם אחרי שלמו מחיר האדמה להפלחין, ויחפצו לקחת ששרי מקנה (קושאנעם, פראווען) מהממשלה או עמדו ממקום גבוה נגדם ויצוו לבלתי תת ששרי מקנה, ושלש שנים עברו באפס כל תקוה וכמעט נואשו גם מכספם, לולא קידם הנדיב פני הרעה ויציל את האדמה מדראון, וקוניה ממפח נפש, ויסלק בתחלה המכס בעד כל אדמת פתח תקוה לארבע שנים, אשר לא אחד מבני פ"ת סלק המכס, וגם נתן די והב להוצאות הנחוצות, וממילא קמה בחסדי הנדיב האדמה לאחוזה לצמתות עולם ביד אחינו בני עמנו. ועתה עד כמה עלינו להודות להנדיב שיחי' אשר הפליא חסדו אתנו בחלצו את האדמה מכף בני נכר, עפ"י חוק כי כל האדמה אשר לא יסולק בעדה המכס שלש שנים תסוב להממשלה יר"ה, ובני פ"ת לא שלמו את המכס ארבע שנים, ולוא קנו אחרים את החלק של הפלחים המעורב יחד עם חלקת היהודים כי אז מי יודע הרעות הרבות אשר אספונו לרגלי השכנים הקרובים, וגם טעולם לא יבלה הנחלה להתחלק אם היה הרבע בידי זרים, ואם לא יכלה להתחלק, כי אז אי אפשר היה לנטוע שום נטיעות על האדמה ולובלה, כי מה יתרון לאדם בנטעו על האדמה ובזבלו אותה אם כבלות השנה תסור לאחר כאורח כל ארצות ארצינו שאינה מחולקת ומגבלת, ואם כי ה' טאיאן (אשר המיסדים קנו ממנו) והפלחים התחלקו ביניהם בעדיות, בבנונית, ובזיבורית, אבל החלוקה היתה אך בינם לבין עצמם ולא עפ"י נימום הממשלה, וע"כ אם התערבו אחרים בזה, כי אז עפ"י הנימום יכולים לאמר אי אפשי בחלוקה, ואדמה אחת לכלנו, ומובן כי הדבר הזה יסב רעה לא טעטה וצרות רבות להיהודים אשר ידם על התחתונה, והנחלה לא היתה שוה לכלום, באחת מי ישלל חסדי הנדיב

שיחי' ומי יוכל לספור כל צדקותיו אשר הוא עושה אתנו יחי שמו מבורך לעולם ועד.

אחים יקרים! בני מזכרת בתיא חוסו נא על עצמכם ע"ה נשיכם וטפכם, חוסו נא על כבוד תורתכם, חוסו נא על כבוד עמכם, לבל יסבו מעשיכם חילול השם הגדול והקדוש [1].

עלינו תמיד להשתדל למלאות חובותנו למקום וחובותנו לאדם, ובפרט לאנשי חסדנו ולמטיבנו, וזכורנו מי ומי הם החפצים קרבתנו והדורשים טיבתנו, אז הלא בושה תכסנו אם לא נמהר להפיק רצונם על צד היותר טוב, לבעבור מצדנו לא נגרום להם דאבון לב ומפח נפש ואם ישנם איזהו הנהגות לא טובות ומשפטים בל ישרים, עלינו לקוות כי ע"ד מעט ינוסו הצללים, ונוגה כאור תהיה להאיר לנו ולבנינו הדרך נלך בה. הלא תדעו הלא תבינו כי הנדיב שיחי' יחתור בכל עת למלאות חסרונותנו ותחת הד"ר דארבעלא אשר שמש בתיר רופא המושבות פתח תקוה, ראשון לציון, מזכרת בתיא, ויהודיה, ואשר כעת הנהו רופא בית החולים להשרים בית ראטהשילד הי"ו המתנוסס בירושלם ת"ו מחוץ לשער העיר צפונה, שלח לנו את הרופא החכם יקר רוח ד"ר מ א ז י א הי"ו, הד"ר הזה הוא רופא אומן ומומחה והוא גם מילד (קושאר), ואינני שקט ונח תמיד מפ"ת לראשון לציון, ומשם למזכרת בתיא לבקר שלום אחיו, ומפ"ת לר"ל הוא מהלך שלש שעות לרכיבת הסוס, ולא יבחין בין עת גשמים לעת שמים בהודים, ובעת הצורך ירוץ כאיל להעלות ארוכה ומרפא.

כלתו של ה' סאלאמאן הי"ו, בתושב יהוד חלתה אחרי לדתה

---

[1] הנה ה' אמר למשה אם יאמרו בני ישראל את הי"ג מדות אזי מיד הם נענים, והנה אנו אומרים תמיד את הי"ג מדות ולא נמצא מענה מה, אלא כך אמר הקב"ה, אם יאמר ישראל את הי"ג מדות בשום לב על מנת לעשותם, ולהדבק בהם, מה אני רחום אף אתה רחום, מה אני חנון אף אתה חנון כו', אז מיד היינו נענים. כיוצא בזה אנו אומרים תמיד בשמ"ע זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם, ואיה היא הגאולה וחסדי אבות? אלא כך היא הכוונה, לוא התנהגנו אנחנו כאבותינו ועבדנו את מעשיהם, כי אז היה זוכר לנו חסדי אבות ומביא כו' גם השי"ת תאר אותנו בתאר עם נבון וחכם אימתי לכשאנו עושים רצונו של מקום, אבל בשעה שאין אנו עושים רצונו של מקום אז נקראים אנחנו עם נבל ולא חכם, כי גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה.

וגברה מחלתה למאר עד כי נואשו מחייה, — והרופא לא חדל מלעשות כל ההתאמצות להצילה ולהביאה לתחיה, ובידיו עשה האינשפריצונג ושהה שמה בכמה ימים שעות רצופות וחפצו הצליח בידו וארוכתה צמחה על ידו בארח נפלא. ובאותו הפרק אחזו חבלי לידה את בתי ויצו הרופא לקרא את המילדת מפ"ת (רחוק מיהוד שלש רבע שעה), אשר גם היא שכורה מהנדיב הי"ו, וחתני טו"ה ,ארי' ליב סאלאמאן" נ"י ישב על סוס ללות את הרופא לראשון כי פנה היום ויאת לילה — ויהי בדרך ויאמר הדיר לחתני שובה כי לפי דעתי קשה תהיה הלידה, ועל כן אם לא תלד עד אור הבוקר תמהר להודיעני, אך ה' שלח דברו ותלד עוד בטרם האיר השחר, ולא היה דרוש עוד להטריחו. אחרי כן נפלה כלת ה' סאלאמאן הנ"ל עוד הפעם למשכב, ומחלתה היתה אנושה עד מאוד, והיאוש החל לצעוד צעדי און, ושלחנו את השומר הערבי בלילה, (המקבל גם הוא שכרו מהנדיב שיחי'), לקרוא את הדיר אשר היה אז בראשון לציון, ויבא עד מהרה, ושהה אצל החולה לא פחות מחמש שעות וחצי, ועשה לה נתוח־פנימי וזריקות, ונתן לה איזה מיקסטורין לחזקה ולאמצה, ואין לשער גודל עמלו אז, עד אשר בע"ה עלתה בידו להחליטה ולהצילה משחת בלי בדמי ימיה ובאביב נעוריה.

גם אשת הרב ר' מיכל נרינקער מלמד נערים, המקבל הוא ואשתו המלמדת נערות לתפור ולארוג—שכרם מחמדי הנדיב הי"ו, חלתה בימים ההם, והיתה בחזקת סכנה עד כי נואשו ממנה כל סביריה, והדי"ר ,מאוי" לא שלו ולא שקט עד אשר בעזרת ה' הקימה ממשכבה וישיבה לאיתנה.

ובאמת רופא יקר ואוהב אדם כזה יקר הוא במציאות עלי חלד, ולוא אבה כי עתה היה יכול להיות רופא בעיר גדולה, ואם כי גם הנדיב שיחי' מחלם בעין יפה, בכל זאת הלא היתה לאל ידו להיות בשלוה ולא להיות משולחל תמיד ממושבה למושבה גם בימי גשמים, גם בימי שרב ושמש. אמנם! אהבתו וחבתו לציון תכסה על כל טורח ושטול, ולזה יקרא באמת ,חובב ציון"! יברכהו ה' ויחזק ידיו לבל ייגע ובל יעף, להשכיל ולהיטיב, להציל נפשות רבות מהדת שחת ולהשיבם לאור החיים.

ובל תדמו בנפשכם כי נקל מאד להביא רופא מיפו, שמעו נא ויאחזכם שער, שכר טרחת הרופא מיפו לפ"ת או לר"ל הוא 20 פראנק וליולדת 30 פראנק, אם יש לו פנאי ואם לא צריך לשלם בכפלים, ושכירותו משתלטת דוקא בתחלה ועם מחיר רפואות יעלה לכך 40 פראנק, ומי מראבריים יוכל לשלם כך עצום כזה בעד מהלך אחד של הרופא.

ויותר מחצי שעה בל יתמהמה אצל החולה.

כן גם הרוקח (אפאטהעקער) חוקר ה' „קריצעווסקי" הי"ו ואשר הנהו גם הוא מומחה (פעלדשער) היושב בפ"ת גם הוא איש טוב ובעל נפש עדינה, ויודע להלוך נגד החיים, עם החולים, ועם הבריאים, ויחיש לקול קריאה, ביום ובלילה, גם ברוך יהיה !.

יתן ה' והנדיב יבור לו תמיד לעושי דברו אנשים כאלה היודעים את אשר לפניהם, ובל יכשל עוד באנשים שאינם מהוגנים.

הלא תבירוני אחים יקרים מאז בואכם הלום, שנתיים ימים הייתי בפתח תקוה יחיד על כל הקאלאניע בלא בני ביתי, כידוע אשר מפני הערביים לא יכלו גם ב"ב לחיות אצלי, ומאכלי לא היה בריאה, כי לחם ערבי ובצל היה לי גם לסעודת שבת קדש, וכל יד עמל ותלאה נשאתי וסבלתי, חולי ומדוה, כליון עינים וכלות=הנפש סבוני גם סבבוני, פעמים רבות נואשתי מחיי, ואת אשר הרוחתי מהאדמה הוצאתי על שכר רופאים ורפואות, ולחם לביתי בא לי מעבודת ב"ב בירושלים. כה מסרתי נפשי לשם יחד וישוב ארץ ישראל ובליתי ימי ולילי על השדה תחת כפת השמים יומם אכלני חורב וקרח בלילה, לדעת טבע הארץ והתבואות, ולו לא יכולתי להיות חיי צער כאלה כי אז לא יצאתי ממלחמת החיים כזו בזר נצחון על ראשי.

ואף גם זאת הלא תדעו אשר בכל עת ראה אותי החכם רב פעלים המנוח מוה"ה „יחיאל ברי"ל" ז"ל ביפו, היה מהלל אותי על פני על רוב חריצותי ושקידתי בעבודה ומסירת נפשי בעד ישוב הארץ, ויבטיחני כי כאשר יראה הנדיב נ"י את האכרים אשר הביא, אות לטובה ויקנה למענם אדמה, אז ישתדל להושיבני על כם פקיד בהמושבה ההיא, ויוסיף לאמר כי אם אנכי אנגד לחפצו זאת אז יכוף אותי לקבל הדבר בע"כ.

גם שמעתי מפי צעירים אחדים מכם המעלים את אמעריקא על לוח לבבכם, לדאבון לב כל אוהב עמו וחובב ארצו, ומי יודע אולי נחני ה' בשנה העברה לאמריקא רק למען כבות בלבבכם אש חשקכם לנסוע שמה, שמעו נא הנסבה אשר בעבורה נסעתי לאמעריקא בשנה החולפת :

בעת נסעתי לפני שבע שנים לאה"ק, עברתי דרך פריז, ושמעתי כי ה' נעטער ז"ל הוא בפריז, ובאשר ידעתי כי האדון הזה היה ימים רבים בפאלעסטינא ויודע היטב תכונות הארץ וטבע יושביה, כי על כן סרתי אליו, ויקבלני בסבר פנים יפות, ושהיתי אצלו שעות אחדות בהן נדברנו הרבה מהארץ והיושבים, מהתבואות העצים והירקות, מהאקלימא

זממזג הרוחות וכדומה כראוי לאכר ועובד אדמה, גם ספר לי כי אדמת מקוה ישראל היא טובה, [ואמנם בבואי הלום ראיתי כי צדק במשפטו] ואנכי הראיתי לו תעודותי כי מנמח פני לפתח תקוה, אך הוא עצר בעדי וייעצני לנסוע לאמעריקא, אבל עצתו לא היתה לפי רוחי, כי בארץ הקדושה אותה נפשי וזאת היא מנוחתי, כי על כן לא שמעתי בקילו, ונסענו אנכי וביתי ישר לאה"ק.

אחרי כן באשר בחסדי הגדיב הי"ו החלו לתקן את הבאר בפ"ת עשיתי לי גן הירק על יד הבאר, ורב תודות למחותני הרה"ח הרי"מ סאלאמאן נ"י אשר הוסיף לי מאדמתו שהיתה לו אצל הבאר. עבודתי ביום היתה שתים עשרה שעה, מתפלת שחרית אשר היתה עם נץ החמה עד שעת המנחה, ובין מנחה למעריב עיינתי באיזה ספר, ואחרי תפלת ערבית הייתי משקה את הגן מטי הבאר שתים או שלש שעה, כידוע אשר לא יסכון להשקות גן ירקות ביום נגד השמש, ולשבור אנשים לא היתה לאל ידי, ובסוף חדש אייר דמיתי בנפשי עוד מעט ואעבור את המלפפונים (גורקען) ותהיה הפרוטה מצויה בידי, אבל תוחלתי נחפזה לי למפח נפש, ועוד יד ה' היתה נטויה עלי להפוך שמחתי ליגון וששוני לאנון, כי ירד ברד גדול ויך את כל המלפפונים עם עליהם ורק השרש לא הכה מלמטה, (אך להתבואה לא הזיק הברד כלל) וכמעט נואשתי מהירקות, אבל יען האדמה היתה מובלת מאד וגם לרגלי חריצותי בעבודת האדמה החלו המלפפונים עיד הפעם לצמוח, אולם מחיר הירקות בשלחי דקייטא הוא בזול וע"כ הפסדתי ע"י האסין הזה ערך שלש מאות פראנק ע"כ חפשתי תחבולות ועשיתי עצות בנפשי מאין יבוא עזרי, נמרתי אומר לנסוע לחו"ל על ידי בקשת האגודה מירושלים ת"ו לנסוע לאמעריקא לתקן איזה ענין והתחמתי שם שלשה ירחים, ושמתי עין השקפתי על הארץ ההיא על פרנסותיה ועל תכוניותיה וכו'. וראיתי כי גם שמה החמה זורחת ממזרח ושוקעת במערב, גם שמה העבודה גדולה, ההוצאה מרובה והפרנסה רחוקה במלא המובן, ואך אחד מעשרת אלפים יושב על כסא ההצלחה הפתאומית. על בעלי האומנות לעבוד עבודתם גם ביום השבת, ואם אין ידחו הלאה מחוג העובדים, ואך זעיר שם זעיר שם יכולים למצוא לחמם בלא חילול שבת. למשל אופים יהודים נמצאים שמה למכביה, והתבוננתי על הליכותיהם וראיתי כי ביום השבת בבקר יתאספו אופים עשירים לביהכנ"ס מהם פרעזידענטין וגבאים וכדומה ומתפללים על הסדר וקוראים בתורה כדת משה ואחרי כן אוכלים סעודת שבת כחוק, ואחרי כן – שמעו נא והשתוממו מאד – יתחילו כל האופים לאפות חלות לחם כמו

בחול עד שעת המנחה, ויחלקום לבתי המסחר של מאפה תנור. אחרון של פסח היו נמצאים חלת לחם לעת המנחה אצל כל האופים החם, לא ע"י בני נכר, כי אם דוקא מצוה מן המובחר היא לחם אם מלאכתם זו נעשית על ידי יהודים, וטוה תוכלו להקיש על שאר המלאכות ועל דרכי חייהם. עובדי האדמה בהקולוניות אשר בסביבות אמעריקא, אשרי מי שבא להתם וכספו בידו כי הם מרויחים לחמם, אבל מי שבא במעט כסף בגדו יצא חנם אין בכף, וקשה להם להרויח לחם לפי הטף בקדיעת ים סוף, אף גם אלה העיבדים הגעורים עור לא מעט מהאגודות הנוסדות לזה, גם הם סובלים כל יד עמל. הנסבה לזאת, כי האכרים האלה בבואם לארץ החדשה לא ימצאו נתיבותיהם עד אשר יהיו שנה שנים אחדות, ובין כה וכה למו לחכות עד אשר ישתקעו בארץ, ולבן יחלו לכחור או לסובב בעירות בתור רוכלים, וממילא גם אחרי אשר יתחילו לעבוד לית בה ממש. העובדים הם מהיהודים ומהקתולים אבל אין כל הבדל ביניהם ולא נבר שם יהודי לפני קתולי.

בהביטי על כל אלה אשר יוכלו תת בידכם ציור נכון מחיי היהודים באמעריקא, ברכתי שם ה' אשר לא נתן למוט רגלי והציל את עיני מדמעה, ונחני בדרך אמת לארצנו הקדושה הנאוה והמעונגה אשר רוח אלקים מרחפת עליה, ולא לאמעריקא אשר כפח יוקשים היא להיהדות והתורה הקדושה, ושוב לי ארוחת ירק באי משור אבוס באמעריקא.

פרק ג.

בו יבואר מעין סדר עבודת האדמה וזריעת תבואתה ונטיעת כרמה.

עתה להגלי עיניני עלי החובה לפרט ולבאר פה את סדר העבודה בשדות, גם את סדר מזרע השדות ועתות השנה וכל הנוגע לזה, מיני המטעים השביחים והרגילים פה, ומי מהם אשר רב טוב צפון בם לתועלת ולברכה, ובאיזה אופנים נוכל להטיב מצב מושבתנו פתה תקוה, וכן גם כל המושבות.

בארצנו אין האדמה מתחלקת לכל אחד ואחד מהאכרים חלק מיוחד כמו באיראפא, כי בעת החרישה, כלם כאחד יוצאים להורשים על מקום אחד, ומי שיחרוש בצמד שורים יקח חלק אחד, ומי שיחרוש בשני צמדי בקר יקח שני חלקים וכו', ובסוף השנה ישלמו כולם כאחד את מכס האדמה (ווערקע) איש איש לפי ערך האדמה אשר זרע. אחרי

החריפה ישלי גורל על האדמה ויחלקוה, מי במזרח ומי במערב, ומי שובה בשנה זו במזרח יכול לזכות בשנה האחרת במערב. וכן גם כל שנה ושנה, והאכרים אינם מובלין השדות כי הובל יוציא תועלתו כעבור השנה הראשונה להוביל יותר מבשנה ראשונה, וא"כ למה לו לובל שדה אשר תוציא ברכתה ופעולתה לא לו, וזו היא נסבה עיקרית לעניות הפלחים באשר אדמתם לא תתן יבולה לברכה, כי לא נובלת היא כלל, ועושר המדינה תלוי בתבואת שדותיה. מלבד במקומות שיש שם בתי חרושת המעשה המפורסמים אשר המה ימלאו חסרון משמני ארץ, מה שאין כה בארצנו הק' אשר אינה מבורכת בתנובות שדי למדי לרגלי העדר הזיבול, ולא בחרושת המעשה, כי על כן גדל בה העוני והמחסור ורוב יושביה עניים.

זמן הזריעה בארצנו, עד שידדו נשמים אי אפשר לחרוש את האדמה, כי קשה היא מאד ויבשה, בשנים כסדרן יתחילו הגשמים לרדת בחדש חשון או בתחילת כסלו או בחצי החדש הזה, ואז זורעים בכסלו ובטבת, בתחילה זורעים תורמוס, ואח"כ שעורים, ואחרי כן את החטים בשבט, ובאדר חורשים את האדמה לתבואות הקיץ, כמו: שומשום, דורא, אבטיחים ובניסן זורעים אותם.

התורמוס נזרע תיכף אחרי ירידת הגשמים על שדה זיבורית, אך הוא בולע כל כח וליח האדמה, והוא גדול ומראהו כמראה הפולים הגדולים ויוציאו ממנו הרבה למצרים ולברימאניא, ויש אומרים כי משתמשים בו למיני צבעים, ויש המפיגים ממנו טרירותו ואז ראוי גם הוא לטאכל בחמות לטעון יהיו שמנים ובריאים, ויש השורים אותו הרבה ומבשלים אותו במלח רב, ואז ראוי הוא לטאכל אדם, אבל הריחו ממנו קטן מאוד להאיכרים.

השעורה נזרעת בכסלו ובטבת, המוקדמת טובה הרבה מהמאוחרת, ובשבט ובאדר יגדל הקור אבל אין כאן לא שלג ולא קרח, כי אם קרירות בלילה, ובעת הגשמים יגדל הקור גם ביום, ועל כן אם האדמה נובלת היטב היטב אז לא יזיק כלל הקור להתבואה, וגם העשבים לא יתהרו צמיחתם טרם יתחזק זרע התבואה ותוציא שבלים ויכסו את העשבים, ואז ישחתו העשבים לגמרי, ואז תטלא השבלת נרעינים עד ארבעה עשר ויותר, ונעשו יפות בערך סוף אדר, ובניסן יתחילו ימי קציר השעורים, ועדים על זה האשכנזים בני הקולוניע "שרונה" טול יפו אשר אדמתם היתה רעה הרבה מאדמת הזיבורית של פ"ת אשר לא תסכון כי אם לטעת כרמים, ובכל זאת עתה תוציא אדמת שרונה יבול למכביר שלש פעמים

מכל השדות חטובות של פתח תקוה, יען כי הם מובלין הרבה, ואם האדמה אינה מובלת או לא תצמחה השבלים בשבת ושבט כראוי, והעשבים יתחזקו על התבואה והשבלים מתרחקים ומשורדים לרגלי רוב העשבים הגדולים אשר יתפשטו גם בענפים הדוחקים רגלי התבואה, ועל כן יש במקומות אחרים אשר כל כך מתפשטים העשבים, עד אשר דרוש לקצור במגל או בחרמש את העשבים והשבלים ביחד, ואז ראוים הם אך למאכל בהמות, ואף בהמקומות אשר אמנם תוציא האדמה שעורים יפות אך לא תתן השבולת כי אם פרי חמשה או ששה מעט, והבישול יאוחר עד חדש אייר.

החטה נורעת לאחד ועשרים השעורה, ואם האדמה נובלת או גמר הבישול הוא בסוף ניסן, ובל שבולת תתן פי שנים עשר גרעינים ויותר אולם אם האדמה אינה נובלת וגם לא היה לה מנוח ושביתה או גמר הבישול יאוחר הרבה, וגם דורשת ניבוש, ומנכשים בסוף אדר, כי בעת הגשמים אין תועלת בניכוש כי יעלו עוד הפעם עשבים, וגם בכל אלה השבלים קטנות והגרעינים צנומים, בחודש ניסן יגדל החום ובאייר עוד יעבר ויתחזק להט השמש ואז התבואה יבשה והגרעינים צומקים והשבלת תקטן, ולפעמים תהיינה גם שדופות קדים חיו שהרוח מזרחית נושבת כשני ימים, והרוח מפיק חום גדול אשר אז אי אפשר לו לאדם לעמוד על פני השדה מפני חורב ושרב, והחטה הדורשת עוד עשרים יום לגמר הבישול תתבשל כל צרכה בשני הימים אשר בם ינשב רוח הקדים וישארו הגרעינים צומקים מאד, מה שאין כן אם האדמה נובלת וגמר הבישול הוא בניכון או הגרעינים גדולים והשבלים מלאות ובריאות. והיי כי נחשוב את תבואת פתח תקוה בכל השנים האלה או יצא לפנינו חשבון ברור כי האדמה לא הוציאה לכל היותר כי אם פי ארבע מכפי הזרע בכלל, חוץ מהקאלאניסטין אחדים מפית שיש להם קרקעות בנחלת (קאואר) שהיא שבתה בשנת תרמיב בשמיטה, היא נותנת הרבה יותר, (והסיבה לזה מפני מה נזרעת נחלת טאיאן אכתוב להלן) ומזה עלינו לתת עוד שיתים עשרה למאה לאוצר המשלה יית, ואיה אפוא כל ההוצאות הרבות הדרושות לזה ודעת לנבון נקל את אשר יוכל האכר למצוא מעבודתו זו לחם לפי הטף.

ואוכל להראות על ידי נסיון עד כמה נחוץ הזיבול והמנוחה: באדמת פתח תקוה נמצא חלק אדמה בת שלשת אלפים דונמים אשר יכונה בשם זיבורית, כי לא תצלח למזרע חטים ויזרעוה תמיד שעורים ואבטיחים, והשעורים הביאו ארבע פעמים לארבה חטשה פעמים מחזרע בשנה טובה והנה בשנת תרמיב שנת השמיטה שעברה נשארה בורה, ואחלו על חלק

אחד ערבים עם גמליהם ומקניהם ויוצאיהם, ויהי בשנת תרס"ז זרעה חטים איכר ישמעאלי מכפר יהוד ע"ם לתת ההלק הרבע לבעל הנחלה, ואנכי הייתי המורשה לקחת ממנו חלקנו, ותעש הארץ לקמצים יותר משנים עשר פעמים מהורע, ערך כזה חזון בלתי נפרץ גם בהשדות העידיות.

השומשום דורש לגדולו שלש פעמים חרישה, ואם יבורך הזרע או פרי ישוה לו לברכה ולתועלת נחלה ויש בזה ריוח גדול, אבל חזון לא נפרץ הוא כי יצליח בגידולו. הוא נזרע בניסן ואם ירדו עליו גשמים קודם הוא יעלה מעל האדמה, ואז ישחת לגמרי והחרש זריעה שניה, אם אך לא יאחרו הזמן, וצריך לנכש וללקוט את העשבים, ועל פי רוב אין זאת מוסד נכון לדיוח כי קלקלתו מצויה והפסדו קרוב.

הדורא נזרעת כמו השומשום ונוהגים בה כמו עם השומשום, אך היא חזקה ביותר ולא תירא מפני הגשמים אבל, מחירה קטן. הפלחים טוחנים אותה ומערבים בקמח החטים ויאפו ממנו פת ובחיותו חם יטעם לחוך, והדורא מובלת הרבה למסחר לבריטאניא למאכל לד א (חזירים).

האבטיחים, חמה דורשים חמש פעמים חרישה, ואם השנה תהי כסדרה אז רב טוב במסחרם, ונמכרים הרבה לאלכסנדריא של מצרים, לאזמיר, לקאנסטאנטינאפיל וכיוצא בזה. אולם בעת שהשנה היא שחונה, אי תסוב מחלה ר"ל במדינתנו אז החפצד גדול מהשבר, כי עפ"י חוק הממשלה ירח אינם נמכרים ואינם מובלים באניות כלל בעת שורדת מחלה ר"ל באיזה מקום בהמדינה. גם שלשה חדשים מיום יחלו מעט לצמוח על בעליהם לסובב בליחה ולקשקש בלוחות או בזוג להפחיד ולאיים על השועלים הקטנים הנחבאים ביניהם ומחבלים אותם, ואלו השועלים יש להם אצלנו.

אולם עיקר זריעת תבואות הקיץ, יזרעו הפלחים רק להטבת תבואות החורף, ויען כי האדמה נחרשת הרבה בשנה הקודמת ע"כ תיקף אחרי ירידת הגשמים יזרעוה ויחרשוה, ולא כמו בחויל אשר שנה חורשים בתחלה ואח"כ זורעים ומחפים את הזרע ע"י מסרקת (ענע, באראנע), כי פ"ר דרוש לחרוש את האדמה אחרי הזריעה, למען העמיק את הזרע עמוק עמוק תוך האדמה, יען כי נמצא פה טין עוף וזרזיר שמו בערבי, הרבה מאד, אשר בעת הזריעה ישושו וינקרו את הזרע בחרטומיהם, אם לא יהי' עמוק עמוק ע"י חרישה, ואפילו באדמה שלא נחרשת בשנה העוברת גם היא אם כי דורשת חרישה קודם הזריעה, בכל זאת דרושה חרישה שנית אחרי הזריעה מטעם הנ"ל, והיהודים נוהגים לחפות את האדמה אחרי החרישה גם על ידי מסרקת, לכתת את הגושים, כי הפלחים

חורשים במחרשת כזו, שן של ברזל עשוי כחרטום, וממעל כעין צואר לחבגים את המוט, ולכן לא יהיו הגבים גדולים מדובקים יחד, מה שאין כן היהודים החורשים במחרשה איראפית, ולרגל המחרשה הזאת יהיו גושים וגבים גדולים, וע"כ דרוש אח"כ לכתשם גם במברקת.

שבולת שועל, עד השנה הזאת לא הבנתי הטעם מדוע לא יזרעו פה את הש"ש, הלא איננה יראה כל כך מקור, או אולי האדמה איננה מיוחדת לזאת, או באשר הכנסותיה אינם שוים מול הכנסות השעורה הנזרעת פה על אדמת חול, כמו הש"ש בחול, ואם נחליט כי עוד לא נתנסה לזרוע, הלא מצינו אותה בהש"ם בין חמשת המינים? אך בשנה הזאת עברתי בהקאלאניע של האשכנזים סמוך ליפו וראיתי שדה גדולה זרועה ש"ש אשר זרע אחד לכסיון, וכפי הנראה הי' טוב מאד כמיטב של ארץ רוסיא.

גריקע (או רעצקא, טארטיקע) אינה יכולה להזרע פה, כי היא נזקת מהקור וצריכה גשמים, וכחו"ל נזרעת היא בשלהי אייר או בסיון אשר אז אין קור בארץ וגשמים יורדים, ולא כן פה אשר עד אדר שולטת קרירות רבה, ומניסן והלאה אין גשמים יורדים עד ימות החורף.

תפוחי האדמה, עד התקופה הזאת לא היה זרע תפיא נפרץ פה והיו מובאים ממרסיליא ונמכרים ביוקר, כל ראטיל ($\frac{1}{8}$ 6 פונד) במחיר פראנק אחד, אולם כעת כאשר היהודים והאשכנזים החלו לזרעם פה עשו והצליחו מאד, ומחירם ירד עד רבע פראנק היינו 25 צענט' כל ראטיל, ורק אחרי אשר יכלו אכל היהודים והאשכנזים, ואז מובלים הם ממרסיליא, ונמכרים בחצי פראנק כל ראטיל. וזה בשלש שנים אשר החלו גם הפלחים לזרוע את תפוחי האדמה, וכשמעם כי זריעת תפיא דורשת זיבול, ע"כ יובלו את גנותיהם (חקורע בערבי) אשר סביבות בתיהם, ארבע מאות מעטער סביב הכפר הנקרא בערבי „ארד מולק" (ברוסי' סבסטוענא זעמלי') והם שיכים להם ונחלקים בחלקים מיוחדים, וע"כ יוכלו לזבל אותם ככל אות נפשם וספרו לי הפלחים בני „כפר אוני" אשר בשנה הזאת אחד מהם זרע 10 ראטיל והוציא 200 ראטיל פי עשרים, ואחד זרע 12 והוציא 230 וכיוצא בזה, ואשר גם בחו"ל לא תוציא האדמה הרבה כמו פה, ונקל להבין אשר אם נטיב פני האדמה בזיבול ובכל הדרוש מה רב טוב צפון בה, להיים שיש בהם פרנסה טובה ומשובחת.

אבל עוד חסרון אחד נמצא אשר עדיין לא יוכל להמלאות, כי תפה"א הנזרעים בכסליו וטבת תיכף אחרי ירידת הגשמים מוצאים

מהאדמה בניסן כי לרגלי הקרירות לא יגדלו עד טהרה, ואלו הנזרעים באדר נחפרים ומוצאים בסיון, ואם יעזבוהו מאז והלאה תוך האדמה, אז ישחרו ויחרו במשך ימים אחדים לרגלי החום הגדול. והנה בחו"ל באשר מוצאים הם מהאדמה באלול, מונחים הם משבעה עד שמונה ירחים בסרתק עד ימות חזריעה ויותר. לא כן פה אשר מוצאים הם בסיון ולרגלי החום והשרב אינם יכולים להתקיים כי אם משך ארבעה חדשים, ונמצא כי בעת חזריעה יעלה טחירם מאד. אך אנחנו נקוה כי גם החסרון הזה ימלא לנו הזמן ע"י עצות ותחבולות.

הפולים, הנקראים פולים האירופים היבשים והקטנים (פאסאלעס) מובאים הם מאדעסא, והפאסאלעס אשר שמה במחיר 3 פראנק כל פוד, ופה נמכרים הם בכפלים במחיר 6 פראנק, כי הוצאות הבאתם מרובות ונוסף לזה מכסם בבית פקודות המכס הם 8 למאה בכל המחורות, כי חוק הוא פה אשר מכל המחורות מכסף מוהב מעץ ומכל הדברים המובאים מחוץ למדינה ישולם מכס 8% ולזרעם פה אי אפשר, כי נזקים מקור זקרח יותר מכל הירקות, וע"כ צריך לזרעם באדר, ובניסן יחלו לפרוח זמאז יחדלו הגשמים, ותרסיליהם דורשים מים לגדולם, ולזרעם בהגנות (באיארעס) אין השכר שוה בהוצאותיהם, ואינם דומים לתפוחי האדמה הנזרעים גם הם באדר, כי הם מונחים עמוק בהאדמה אשר יש שם לחלוחית עדיין מהגשמים, ואף גם זאת כי הפולים רכים וענוגים הם רב יתר מתפוחי"א.

[ואל יהי לפלא בעיני הקורא שכתבתי במאמר מרדכי דף כ' שמכס אצלנו 11 פריצענט, כי זה כשש שנים שהעלו המכס עד 3 פריצענט.]

אבל הפולים הגדולים הם נדלים היטב ויש בהם שכר לא כעט כי אינם נזקים מקור, וע"כ נזרעים תוכף אחרי ירידת הגשמים, ובשולם הוא בשבט או באדר.

הירקות ישנם פה סוגים רבים יותר מבחו"ל, ובקיץ יותר מבחורף, מהם הדורשים בקיץ השקה רבה, אולם מהמלפפונים (גורקען) יש הנדלים גם בלי סום והם נזרעים באדר, ואינם מתקיימים כי אם מעט, ומחירם קטן מהגורקין הנזרעים ע"י הסום.

נחזור לענין התבואה, באדמה הגובלת יהיה קציר השעורים בניסן וקציר החטים באייר, מה שאין כן באחרת אשר קציר שעורים הוא באייר והחטים בסיון, עד חצי תמוז יובאו לגורן ונדשים עד חצי אלול, ואז יהיה קציר תבואות הקיץ ועד ראש תשרי או מחציתו, המה נדשים, ופה דשים בבהמות ולא במכונת־הדישה, כי ע"כ יפשך זמן הדישה שני ירחים,

והבהמות דשים כל כך עד שיוסר הגרעין מקליפתו ומקשיו, והקש נקצץ ונחתך לשברים כמו מכונה העשויה לקציצת הקש. אח"כ זורים את התבואה במזרה וברוח, והתבן הוא למאכל בהמה, והקש הוא לבער ולאפיה להפלחים, ולדוש במכונה פה אי אפשר, כי לא כתבואת חו"ל תבואת א"י בחו"ל אם לא יקצרו השבלים במועדם בגמר בשולם, או ישדפו הגרעינים משבלתם, ויען כי הגרעין הוא ממעל השבולת ועל כן תיכף לכשיותן לתוך מכבש המכונה, יוסר הגרעין ותפרד השבולת, מה שאין כן בארץ ישראל אשר בעת הקצירה אף הגרעינים יבשים ביותר מפני גודל החום, אך עליהם קליפות אחדות ולא תחבוט מעולם השבולת את הגרעין, והיו כאשר ינתנו תחת המכבש לא תפרד השבולת כליל מעל הגרעין, ואם נאמר עוד לחזק את כבישת המכבש של המכונה אז ישחנו התבואות לשנים או לשלשה מרוב יבשותם. ועוד אי אפשר לידוש את התבואות במכונה בשביל קיום ורכוך התבן. בחו"ל ישתמשו למאכל בהמה בתבן של כוסמין של שיפון, ושל שעורים, ושל דגן, ושל חטים ועוד, ואף גם זאת שמה כל מיני הקשים המה רכים וראוים למאכל בהמה, אבל פה אין כל כך אם קש של שעורים ושל חטים והם יבשים וקשים, וע"כ כשנדשים התבואות ע"י הבהמות אז ירככו רגלי הבהמות גם את הקש עד שהוא ראוי למאכל בהמה.

לפי דעתי והשערתי, אהרי בארי פה כל מיני הזרעים והתבואות אין טוב להיהודי פה כ"א לזרוע חטים ושעורים, כי ברבות הקש למאכל הבהמה אז תרבה העבודה, כי אז יבול יוכל לכלכל עוד כמה בהמות לעבודה אם יהיה בידו קש די ספוקם, והקש הקשה יהיה לו לזבל את האדמה, מה שאין כן בתבואות הקיץ אשר אין בהן קש מהם, וזהו כל רוחו של האכר אם יהיה לו רוב בהמות ורוב זבל, וע"כ אין לו להאכר החרוץ למכור שום קש משדהו, כאשר קש טשא גמל אשר יקח בעדו פראנק אחד יביא לו ברכה אם יזבל בו את האדמה עשרה פראנק או יותר, ויותר נכון אשר באותם שלשה החדשים אשר יבלו האכרים בוריעת תבואות הקיץ יותר טוב ונכון להחוביר ולעשות (כרב) ולזבלה בעת ההיא, ותכיא בשנה הבע"ל יבול בכפלי כפלים, וגם לעקר את הדשאים והעשבים אשר יגדלו פרא, ולהשתמש עמם לזבל את השדות. וגם בחדשי כסליו וטבת אם יארע לאכר אחד שאדמתו תשבות ואין לו פנאי לעבדה כלה, אז אם אך יוסיף לזובלה ולהחוביר, ולעשות (כרב) תתברך בכפלים למועד הזה לשנה האחרת, ולא יזרע בה תבואות הקיץ. באחת, אם ישימו לב להטיב את האדמה ולזובלה, לעבדה ולשמרה כראוי, אז אשרי חלקם, כי

יוכלו למצוא ממנה לחמם בריוח וכבוד. אולם אם לא יתנו לב לכל אלה אז אבדה כל תקוה, ובעינינו ראינו כי משפחות קטנות, אשר לוא עבדו את האדמה בראוי היה להם די והותר 120 עד 150 דונם, והם זרעו 400 דונם, ולא הרויחו מאומה, וכל מה שיזרעו יותר תגדלנה הוצאותיהם המתרבות על הכנסותיהם, וכמדומני אשר לו יאכפו על יד כל הכסף שהוציאו על זה בני האגודה והנדיב הי"ו ולהתנהג עמהם כמו אשר פרטתי כי אז כבר יכלו בני פ"ת לישב על מי מנוחות ולא להיות אובדים בעניים כמו עתה, וגם לא היו מצטרכים עוד למתנת בו"ד. שמעו נא וקחו מוסר. ואם אין הה ! אין כל תוחלת לרעיון הישוב לכל הקאלאניעס. וא"ק גם זה אחד מהעיקרים אשר לתועלת המושבה, לכל אכר ואכר דרוש להיות רפתים מיוחדים לבהמות ומכלאות צאן, ומרתפים לקיום התבן והעשבים לכל ישחתו מפני הגשמים, וזה יביא רב ברכה להאכר ויציל כסף רב מלירד לטמיון, זה הוא היסוד של הקאלאניסט.

בסדר המטעים אינני בקי הטיב, אידה ולא אבוש, מפני שאני איני מלומד מנעורי על זה, וערום לבי נגד קהל הקוראים, אולם בהכנסותיהם בכלל יש לי ידיעה, ואותה אמסרה גם להקורא האהוב :

הנטיעות העיקריות הן : תפוחי זהב, לימון, אתרוגים (מעטים), זיתים, ענבים, תאנים, רמונים, תמרים (מעטים), ושקדים, והמה אבות העצים כלם פאה"ק, ויש ג"כ עוד פירות ותולדותיהן.

תפוחי זהב, לימון ואתרוגים כיצד ? בכל משך הקיץ אשר הגשמים אינם מצויים או, מניסן ועד כסלו, על האדם להשקותם תמיד, ודרוש לכל ערך 30 דונם אדמה, באר גדולה, ועל ידה בנויה גם בריכה גדולה אופן גדול סובב סובב הולך בכח סוסים או פרדות, והרבה דליות מקיפים את האופן, וכשהוא סובב ירים את הדליות אשר בבר דלה דלו מהבאר ויחפכם בגלגל החוזר ויריקו מימיהם לתוך הבריכה וחוזרים ויורדים לתוך הבאר וחוזרים חלילה, בלי הפוגה יומם ולילה, וכל שעות אחדות יחליפו את הסוסים, ובהבריכה יש צינור המריק מי הבריכה תחת כל עץ ועץ, וסביב כל עץ יש מקום חפירה אשר יכיל את המים. המרחק בין עץ לעץ הוא כשלשה מעטרי. מהנטיעה עד הוצאת הפירות ימשך משך שמונה שנה, וכל אשר ירבו המים כן תמהרנה הצמיחה והגידול, וטרם יצמחו העצים, יזרעו גם ירקות המקבלים חשרת מים מן שקוי העצים, ומריוח הזרקות יהיה לאל ידם לשמור את העצים לכל ישחתו, ומי אשר יעלה בידו לטפל בעצמו בעבודת היקרות יוכל למצוא מזה לחמו בריוח. סביבות יפו נמצאים הבאיארעס בסדר הנזי למכביה, ומי שיקנה באיארע

מוכנת, יוכל להרויח רק שמונה או עשרה לטאה אם אך יתבונן ויזהר לבל יונוהו.

הזיתים כיצד? המה נטעים על אדמה פשוטה, בכל דונם שהוא בערך 900 מעטער מרובעים, היינו שלשים על שלשים, נוטעים ששה עשר זיתים, טים להשקותם אינם דורשים, כי אם בחורף דרוש להרוש שלש פעמים היטב בין העצים, להפוך משורש את השרשים האחרים והעשבים היתרים, ומשך הזמן מן הנטיעה עד נתינת הפירות ימשך שתים עשרה שנה. הכנסותיהם: מכל עץ אחר 12 שנה ערך סך 4 פראנק לשנה, ואחרי 15 או 18 שנה בערך ששה פראנק לשנה או יותר בעד השמן, בעשר שנים הראשונות טרם יצמחו העצים אז זורעים בין העצים גם תבואות שדה כמו בכל השדות.

הענבים כיצד? גם הם אינם דורשים מים - לשקוי, שלש פעמים בשנה צריך לחרוש בין העצים הקטנים, וגם לעדור סביבם, ובכל שנה צריך לקצץ בנטיעותיהם. הזמן משעת בשולם עד בציריהם ימשך משלשה עד ארבעה ירחים, כי אינם מתבשלים כלם באחד כל צרכם, וכל העת הזאת מן הצורך למוכר בכל לילה ולילה ולדפוק ולקשקש ולהעביר אש לבעבור יברחו השועלים הקטנים המחבלים כרמים. מעת נטיעת הכרמים עד העת אשר פרי ישוה להם למצוא מהם לחם לפי הטף, ימשכו בערך ששה שנים, ועד העת ההיא הענבים מעט מזער הם ועיר שם ועיר שם. הכנסת הענבים בדיוק אין לאל ידי להודיע, ואך בכלל עלי להודיע כי הפלחים יסכרו את הענבים להיהודים לעשיית היין, כי על פי מצות נביאם אסור להם לשתות יין ושכר, ודרך ימים אי אפשר להובילם כי אינם יכולים להתקיים ימים רבים, ואך מעט יתפשטו על פני עירות וקרית חוצות לאכילה, ועיכ אין ההצלחה פונה אל הפלחים בסחר הענבים, מלבד האשכנזים בני שרונה אשר הם ישתמשו בהם לעשיית היין, (ואף גם זו שמעתי אם אמת הוא כי הם אינם משלמים כלל מכס הגבול באשכנז, וקרוב הדבר הזה להאמין כי ממשלת אשכנז יר"ה תומכת אותם בכל האפשר). וצמוקים אין שוה ליבש מהענבים, כי לשלוח לרוסיא גם כן אינה מן ההצלחה, באשר עוד טרם שנתים ימים כבר שלמו מכס הגבול רו"כ אחד לכל פוד, והיום משלמים 80 2, רו"כ מכל פוד, בעד כל הין יין ארבעה רו"כ, באמעריקא ישלמו חמשה ועשרים מכל מאה, וכן גם לכל המדינות, וגם כי יפסיד ששים פריצענט למאה מענבים לעשות צמוקים, על פי רוב הוא מחיר כל קאנטאר ענבים בירושלם (מאה ראטיל ערך 16 פוד של רוסיא), לערך 25 פראנק, ובעירות קטנות כמו ביפו מחירם

בזול בערך 16–18 פראנק כל קאנטאר, וההולכה מיפו לירושלם יעלה ערך לכל קאנטאר 8 פראנק. לפי דעתי אין זה מן העקרים לישוב הארץ.

התאנים, אין בהם כל הצלחה, והם מסחר להפלחים ולא לאכר יהודי, האכר היהודי אין לו כי אם לנשוע איזה עצי תאנים לו לעצמו.

הרמונים, המה נזרעים אך על פני מים או על יד הבאיארעם המלאים מים, הגם שהם לא צריכים הרבה מים כמו תפוחי זהב ולימאנאן ואז יגדל הפרי לברכה, והמה נשלחים לאפסי ארץ ורב טוב צצון בהמסחר הזה, ואם אינם צומחים על פני המים אז גדולם קשן.

התמרים, פה מעטים מאד, והם מובאים הלום מבבל והם מתוקים מאד, עיין במסכתא בכורים פרק א' משנה י' בברטנורא: אבל התמרים פה הם הפך זה, שהתמרים שבעמקים הם יותר מלאים בדבש, ובבל היא בעמק.

השקדים, גם הם מביאים רב טובה לבעליהם כמו הזיתים והם ישקדו להמציא פרים, ויש המרכיבים יחד שקדים ואפרסקים, ואם כי הכנסת האפרסקים יותר גדולה מהכנסת השקדים אבל יפי קיומם מעטים הם ועיכ אי אפשר להובילם הרבה למרחקים.

עתה נשובה נא לחות דעתי בדבר השבת מצב מושבתנו פתח תקוה אשר בה 13887 דונעם אדמה וכארבעים והמשה משפחות עובדים אותה.

בפ"ת נמצאים כארבעים וחמשה משפחות העובדים את האדמה, ואם נבא כעת להשיב את האדמה אז תספיק למחית האכרים אבל בעבור 15–20 שנה אשר אז כמובן תכפלנה המשפחות ואדמה לקניה לא מצויה קרוב לפ"ת, ולכן הוא לעצתי וחשבוני יאוינו, יוכלו להשיב את האדמה באופן אשר בעבור 15–18 שנה אז יוכלו לחיות ממנה כשלש מאות משפחות, היינו: 3000 דונעם זיבורית נמצאים באדמת פ"ת הראוים לנטיעת זיתים או שקדים, בכל דונעם יוכלו לנשוע 16 זיתים, רחוק אחד מהשני 8 מעטער ולאחר 12 שנים יכנים כל זית לערך 4 פראנק לשנה, ולאחר 18 שנה יכנים כל זית מששה פראנק ושבעה ויותר כל שנה, ובתוך עשר שנים הראשונות מהנטיעה יוכלו לזרוע תבואה כמו בכל השדות, אם יזבלו את האדמה לפחות אחת בחמש שנים כראוי לזריעת תבואה, ולאחר עשר שנים אשר אז התבואה מזקת להנטיעות, אז יוכלו לזרוע ירקות אשר אינם מזיקים להנטיעות לעולם. אם אך יזבלו האדמה אחת לשתי שנים כראוי למזרע ירקות.)

ועתה נערוך נא חשבון ברור מחמש עשרה שנה והלאה, הלא יכנים כל זית לפחות בעד השמן 5 פראנק לשנה, ואם נחלק את האדמה לחלקים

125, כך חלק וחלק 25 דונעם, יהי׳ לכל אחד 400 זיתים, אשר יכניסו לו אחרי 15 שנה 2000 פראנק לשנה, ינוכה מזה מעשר המלך (אל עושר) וישאר 1800 פראנק, ואם ישניחו ויזרזו במעשה ויזרעו גם ירקות המביאים שכר טוב לבעליהם ואז תוכל לחיות מזה משפחה בעלי עשר נפשות או יותר בריוח ובכבוד, ואולי עוד והותר, ולע״ע יחלקום רק לשלשים המשפחות הקטנות (או לקוליניסתים שיש להם קרקע מועט ועובדים הרבה) לכל משפחה מאה דונעם, ויהי׳ להם גם בהמות לזבל היטב בכל שנה לערך 20 דונעם, ובמשך חמש שנים יוכלו לזבל כל המאה דונעם כמו שכתבתי אשר לתבואה דרוש לזבל אחת בחמש שנים ואם יתנו כך שלש וארבע שנים את מה טוב ימצאו לע״ע לחמם מהתבואה וגם יעיל הרבה הזבל לשמירת האילנות ולתועלת גדולם עד עבור 12 או 15 שנה ויחולק למאה ועשרים וחמשה חלקים, וכמו שבארתי וחשבתי לעיל, ונטיעת עצי זיתים קלה מאד וכמעט אין לה הוצאות כלל ורק לפעמים לא קרובות תקולקלנה אחדות מהן בעת נפיעתן ואז דרוש לנטוע אותן מחדש וחרישת האדמה לזרע התבואה דיה גם לעבודת האילנות.

[זה החשבון כתבתי טרדיעת הערבים ועבשיו אכתוב מהכנסת היהודים משנת תרע״א שלקטו האכרים מפ״ת הזיתים אחר חג הסכות שנת תרע״ב שנתנו להם מהנדיב שיחי׳ שנשתלו לפני ערך שתים עשרה שנה על אדמת וכורית, כל אילן הביא ערך חמשה עשר פראנק, זה לא כל השנים שת אבל יכול לחשוב שנה על שנה ערך עשרה פראנק וכשהיו מן השתילה שמונה שנים הביאו ערך ארבעה פראנק. יש אילנות אצל ערבים ערך שלש שעות מן פ״ת אצל הכפרים הבנוים על ההרים שקוראים בלשון ערבי (ועבעל נאבלום) (הרי שכם) והם שותלים על ההרים בין האבנים זיתים, רק מקום האילן פנוי מן אבנים יש אילנות מן שלשים שנה שהובאו מן עשרים ועד חמשה ועשרים פראנק, הכלל כל זמן שהאילן מוקין הוא מכיא יותר פירות.]

עוד נטיעת נפנים למותר לי לחשב ההוצאות הדרושות לזה, כי כל היודע ומכיר את מצב בני ראשון לציון יודע עד כמה קשה המלאכה חוצת והוצאות אין מספר דרושות לה, ואם תאכה משפחה אחת להעסק במלאכת נטיעות נפנים עליה להבין בכף לכלכלתה ערך ששה שנים, מלבד היצאות פועלים הרבים אשר תעלנה לאיזו אלפים פראנק, ובין הנפנים אינם יכולים לזרוע שום דבר.

עוד ישנם בפ״ת לערך 3900 שדה עדיות על יד מי הירקון הראוי לזריעת צמר גפן, ודלות מהנהר הזה מים על ידי מכונה הנקרא (פאראווקע)

להשקות את הצ"ג הדורשים מים הרבה, כי בלא מים הם נדלים אך מעט עיקר גדולם הוא במצרים אשר שם בעלות היאור נילום על נהתיו יעבור דרך נהרות החפורים וצנורות להשקות את הצ"ג, ולוא חפצנו כי עתה נוכל לזרוע את הצ"ג גם פה לברכה, ועל מי הירקון נמצאים הרבה רחיים של מים. אמת שאני איני יודע בזריעות צ"ג, ולא ראיתי איך יזרעו אך שמעתי מכמה אנשים שהיו במצרים במקום שזורעים את הצ"ג, מספר הצ"ג העשיר מאד כמעט את כל עובדיה אשר במצרים, והם נותנים חמשית גם לאוצר המשלה, ופה הלא נותנים רק עשירית, (פה נותנים 12 %, אך נחשב בצדק כי עוד בימים האלה יעמוד התשלום על 10 % כי הסך 2 % לוקחת המשלה זה כשלש שנים להוצאות התיסדות בתי ספר בהכפרים ללימוד שפת המדינה, ואם כי בדיוק נכון אין לאל ידי לערוך חשבון מציטצב, אך בכלל יוכלו משפחות רבות לחיות מגדול צ"ג.

עוד נחוץ מאד להאציל בערך 500 דונעם שדה מרעה לצאן ולבקר והתועלת תהיי משנה: א) כי תמיד ירעו הבקר על כר נרחב, ב) על ידי זה לא ישלחו אחרים בחמתיהם על שדנו וכרמנו.

והאדמה הנשארת היינו 6380 דונעם אם אך נשים לב לזבלה הוטב היטב כראוי או תובל לכלכל את כל האכרים בריוח, ואם גם את האדמה הזאת יאבו לעשותה למטע אילנות, או הלא השבונו ערוך בבל בבירור להוכיח ממנו ההכנסה, ולע"ע לפי החשבון יוכלו מאה משפחות לחיות מזה בכבוד בזמן הקצר.

אחת היא על כן אמרתי: כשלש מאות משפחות יוכלו למצוא לחמם בריוח מפתח תקוה באשר תעבור 12 או 15 שנים, וכיוצא בזה בכל המושבות והקולוניות אם אך ישתדלו להטבת מצב האדמה על פי הסדר והמשטר.

כנטיעת הנפנים כן נטיעת עצי תפוחי זהב וליטון, גם באלה רבה ההוצאה מהנפנים, כי תפוחי זהב וליטון רק על הסים יחיו, וגם פירותיהם לא יוציאו עד משך שמונה שנים מנטיעתם, מחיר פרדם אשר שטחו ערך שלשים דונעם, עולה לסך עשרה אלפים רו"כ ויותר, ואם בעצמו יטע מתחלה יכול לזרוע ירקות שמונה שנים הראשונים, ואחר כך יכול לזרוע טעט מעט, ומהכנסות הירקות יכול לשלם שכר הפועלים וגם מעט כסף למחיתו מי שיודע בעצמו לעבוד עבודתו, ומלבד זה עליו להבין איזה אלפים רו"כ להכנות באר מים וברוכה ובהמות ולנטוע האילנות.

כלח נא קורא היקר אם יהיו דברי אלה זרים בעיניך, האמינה כי רחוק הנני מכל מטרה צדדית, ורק זאת מנמתי להראות לכל את מצב עבודת האדמה באה"ק, למען יראו אחינו בני ישראל ויתקנו את המעות בטרם יעבור טועה, ובטרם יהרס ח"ו הישוב, לשמחת שכנינו שונאינו המחכים עדינו רעה כל היום. וגם יש דברים שאני כותב להסר לוות שפתים ועקשות פה מעל הקולוניסטים אשר הביאו רבים את דבתם רעה לפני תומכינו ואיש הסדנו, ולשונו עלינו לאמר נרפים אנחנו נרפים.

עוד ענין אחד עיקרי דרוש לתועלת המושבה, אדמת פתח תקוה גבלת לששה כפרים, ובעת שמיכריה קנו את האדמה, הראה להם ה' טאיאן את גבוליה, והם הביאו טודר אחד טומחה (מהנדס בלשון ערבי) והוא חלק אותה עפ"י התכנית (קארטע פלאן) אשר עשה, ועתה מאז והלאה בני הכפרים הולכים ומתקרבים אל המושבה ומסיגים את גבולה עד כי מאז ועד היום הסיגו לערך 10000 דונעם, והיהודים אינם יכולים לדין עמהם בכל שנה עם ששה כפרים, ולפי ירועת הבקיאים בדבר הסיגו בני הכפרים גם מקודם אדמה לא מעטה בערך שליש מן הנחלה, ולוא היו להמושבה משתדלים טובים אשר השתדלו אצל הממשלה ית"ה, כי אז עשו והצליחו לפעול על לב הממשלה לשלוח מטנה (מהנדס) מומחה להשיב להמושבה את גבוליה אשר גבלו ראשונים מעת הוסדה, ואז יתוסף עליה עוד שליש, גם מטוחה תהיה לנו תמיד מבני הכפרים.

ובאשר גם אנכי הנני אכר ככל האכרים, ע"כ ארהיב עז להציע עוד תיקון אחד אשר עליו נשען כל כבוד המושבות והשלום, והוא: לבחור בכל שנה ושנה שלשה אכרים מהקולאניסטים אשר לפניהם יבאו כל דברי הריבות וכל המשפטים יהיו נחתכים על פיהם והדבר הקשה יביאון אל הפקיד ואז אף יתאמנו עוד בני המושבה לאמר כי הפקיד יתור אחרי לבבו ואחרי עינינו ואין דן יחידי כי אם אלקים שבשמים היחיד ומיוחד אשר אין לפניו לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, ובפרט בהקולוניות ההן אשר לא יזכו לראות פני הפקיד כי אם פעם או פעמים בחדש, ובהשענת האחדות ההם הלא כל אשר לו לשון חלקלקות ומחמאות פה הוא ינצח ויגבר על החלוש ממנו בכחות האלה אם כי הצדק אתו. ואף גם זאת מהראוי אשר הפקיד יתמהמה בהמושבה לפחות יום תמים לבעבור יתבררו ויתלבנו לפניו הישב כל הדברים והפרטים הדרושים להקולניא, והנבחרים ישבו על יד ימינו לישא וליתן עמו לאמוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, עפ"י היושר והצדק ואז יוכלו להוציא לאור משפט בלי כל תאוות מצד המריבים.

הדברים האלה הם יסוד מוסר לדעיון הישוב, ועל ידי זה יהיו אהדה ואחוה בין הקאלאניסטין ובין הארמינסטראציאן, ולא בזתי להזכיר ראשונות ואל קדמוניות אל נתבונן אם אך יערה ה' רוח טהרום לבור להם דרך יותר ישרה אשר תפארת היא לאדם ותפארת היא לעושיה.

פרק ד'.

בו ידובר על מצב ירושלם כעת, ועל ענין השמיטה.

עתה נדבר אודות שנת השבע, קוראנו היקרים ידעו ויכירו כי לא בדינו השמיטה אדבר, כי לא זה מטרתי כי אכר פשוט אנכי, וענין השמיטה הוא אחד מהענינים העומדים ברוטו של היהדות, ויען כי ידוע לי היטב הענין עפ"י נסיון, ואין חכם כבעל הנסיון, החובה עלי להודיעכם את אשר עם לבבי בשנת השבע היא שנת תרט"ב, וכן בשנת תרמ"ג כבר הייתי על אדמת פתח תקוה, ואז לא היו עוד האכרים מאחינו ורק כל האדמה של פ"ת נעבדה ע"י פלחים ועלי היה לקחת החלק המגיע להם, והייתי אז יום ולילה בשדות פ"ת, ובידעי מצב הארץ בשנת השבע העבר וכן בשנת השמיטה הנוכחי היא שנת תרמ"ט, אחוה בזה את דעתי.

אך טרם כל עלי לבקש את הקוראים לבל ידינוני לכף חוב אם אפגע באיזה מקום בכבוד אחד מהם, כי אין מגמתי בזה ח"ו לפגוע בכבוד שום איש יהיה מי שיהיה, רק אספר הדברים כמו שהם, וכל הדן אותי לכף זכות המקום ידין אותו לכף זכות, וכל מי שחושדין אותו, יהי חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו, כן עליכם הקוראים לדעת, כי אף אשר אנכי הנני ממשפחת הרב הגאון הגדול מוהר"ל דיסקין נ"י, מבריסק, וכן מחותני הרב החכם מוהר"ד פרוסקין מו"ל "החבצלת" נ"י, בכ"ז אינני נוטה לשום צד שבנגד וחלילה לי להטות בזה את הכף הן לצד זכות והן לצד חוב, ובישבי תפוש ברוב שרעפי בקרבי תמיד הייתי אומר מי יתן והיה כל עם ה' חובבי ציון כרבנו הגאון מבריסק נ"י הדורש טובת האכרים ושוחר אשרם והצלחתם, ואנכי בבואי לא"י ושהרתי אז פני ש"ב הגאון הזה נ"י, וספרתי לו מגמת חפצי, הלל אותי על פני, אף שפ"ת היה או שממה מאין יושב, וכמה פעמים באתי אליו בירושלם לבקרו, דרוש דרש תמיד בשלום אכרי ישראל על הרי יהודה, וישמח לבו בהודיעי אותו כי שלוים דם ואך שלום להם, וכמוני הלא

כל תושבי ציון ומיסדי הישוב יודעים ומסכימים כי הגאון הגדול הוא מגדולי אוהבי הישוב.

ועתה אסדר הדברים ששמעתי מפי הרב הגאון הגדול מוה"ר שמואל סלאנט נ"י, בעת החלה ענין השמיטה להיות לשיחה בפי הכל, באו הפקידים של המושבות העומדות תחת מחסה הנדיב שיחי' לשאלו בדבר השמיטה, וישאלו ממנו בזה הלשון: "ה' ראבינער מה יהיה עם ענין השמיטה? הן האכרים אין להם כל מקור נאמן למחיתם מבלעדי עבודתם אם ישבתו בשנה הזאת". ויען להם הרב הגרש"ם נ"י: "בעת היה פה השר הנדיב שיחי' כבדני ויבקרני בביתי, ואתן לו תירה בשם קהל עדת ישראל בעה"ק, בעד טובו וחסדו שעשה ועושה עם אחינו ביסדו להם מושבות, ואיסיף לבקשו כי יעה חסדו אלינו ויצו על משרתיו כי יתנהגו עם בני המושבות עפ"י דתוה"ק, ותקיימו המצות התלויות בארץ, וישב לי הנדיב, כי הפקיד בחוקה על הפקידים כי ישניחו לשמור דתינו הק', ולכן — אמר הגרש"ם להשואלים אותו — נדע ברור כי הנדיב שיחי' יאבה בקיום מצות תוה"ק, וגם בקיום השמיטה, וגם זה ידוע כי אם תנוח האדמה בשנת השבע, או תוסיף את כחה לשנה הבאה, ונוסף על אלה, הן הקולוניסטים אינם חיים עוד על פרי תבואתם בשדה, ולכן אין רע חלילה אם ישבתו הקולוניסטים בשנת השמיטה, ואם הנדיב לא יתמכם יותר מבכל השנים, יקמצו בהוצאותיהם בשנת השמיטה, ובגלל י"טב להם בשנה שאחרי כן. וישאלו הפקידים מהגרש"ם אם מותר למכור לנכרי? ויען לא. — ויוסיפו לשאול ומדוע יתירו למכור חמץ בפסח? ויען אינה דומה חמץ לשמיטה, חמץ הוא מטלטלין, דבר הנמכר ושוה לכל נפש ובשעה שיומכר החמץ בין איש לרעהו די במכירה לבד, ואפילו אם ימכרו בכתב אין הדבר צריך קיום בערכאותיהם, ואם למשל ימכרו חמץ על זמן קבוע ובתוך הזמן יבא הקונה, וישלם המחיר אז ישמח המוכר במכירתו, לא כן בענין השמיטה שהמכירה צריכה להיות בערכאותיהם כדת, וזה אי אפשר, לזה צריך הוצאות רבות, ב) ואם ימכור הנדיב לעכו"ם והקונה יביא באמצע השנה את מחיר השדות בודאי לא יאבה הנדיב במכירתו.

ויוסיפו הפקידים לשאול אם שמיטה בזה"ז היא מדאורייתא או מדרבנן? ויען הגרש"ם דעתי נוטה כי שמיטה בזה"ז היא מדרבנן, אך אין שום נפקא מינה אם היא מדאורייתא או מדרבנן ועלינו לקיים המצוה כדת. — וישאלו עוד הפקידים מה יהיה אם ה' ראבינער דיסקין יתיר לנו השמיטה הנוכל לסמוך עליו? — ויען הגרש"ם תורה אחת היא לנו

בלי ספק ואמר לכם הרב מבריסק כאשר הגדתי לכם עתה, אך אם דעתו לתתר, ויתיר העבודה בשבועית או תוכלו לסמוך עליו בלי פקפוק כלל. ויאמרו הפקידים להגרש"ם אם מותר לנו להניח להי' ראבונ שר דיסקין כי אמרת לנו ששמיטה בזה"ז היא מדרבנן ויען: לא, אולי דעתו נוטה לשמיטה בזה"ז היא מדאורייתא.

אח"כ הלכו משם לבית הרב הגאון הגדול מבריסק נ"י וישאלו ממנו שאלת השמיטה, והגידו לו כי היו אצל ה' ראבינער סלאנט, והוא אמר ששמיטה בזה"ז היא מדרבנן, מה הרב אומר אם מותר לעבוד בשבועית? והרב מבריסק נודע על אחד הפקידים שבאו לפניו, ה' איסאוועצקי כי דרש ברבים בפ"ת כי משה רבנו טעה בדבר השמיטה — ואנחנו קוליניסטים יודעים שזה אמת — ויאמר בלבו, מה לו לספר לי כי הגרש"ם אמר ששמיטה בזמן הזה היא מדרבנן אם יכחיש בכל עיקר המציאה הזו בתורה, ומה נפקא לו מינה אם היא מדאורייתא או מדרבנן, ולמה לי לדבר עם אנשים כאלה, אך מפני הכבוד לא השיב להם הרב הגאון מבריסק רק הדברים האלה: "אם יפנה כבוד הנדיב בשאלתו אלי, אדע מה להשיב", ויפטרו ממנו הפקידים בשלום, אבל לא לכבודו אמר זאת, רק היתה כוונתו שאם יפנה הנדיב בעצמו לשאלה, או היה ביד הרב הגאון הנ"ל היושב קרוב אל המושבות להשגיח ע"י אנשים מפורסמים כי ישמרו האכרים את המצוה כדין תורה על פי התנאים שיציה הרב הגאון שיחי'.

את מכ"ע החבצלת האמינו לי כי טעת אשר החל אליעזר הזקן לכתוב את מאמריו בהחבצלת לא אחותיו בידי ולא קראתי הכתוב בו כי אם מפי השמועה למדתי כל מאמריו, אנכי הייתי כעת באמעריקא וכאשר שאלתי את המו"ל על ככה ענני "הלא עסקי הוא ועלי לקבל מכל איש יבא אחד ויכחיש, כאשר ה' רוקח כתב על ה' פינס איזו דברים בהחבצלת ואח"כ באו בני נדרה והכחישוהו, קבלתי המחאה והדפסתיו".

אך זאת למודעי לכל באי עולם כי ה' רוקח והצבי שניהם יחד נשתוו, שניהם אין כוונתם לשם שמים, ואינם יכולים לאמר עליהם רשעים א"כ תקשה על מאמר חז"ל פיזור הרשעים הנאה להם והנאה לעולם.

הלא נדע כי מאז יצאו לעולם להקאלאניזאציאן מלאכי הפקידים הי' ה' א' רוקח הראשון אשר החל להלביש עצמו במעשה השקר, ואם כעת יש אמנם בדבריו תבלין של אמת, אבל כמעט אין אנו יכולים להבין בין קלא אילן לתבלת, כי מי כמוהו יודע פשר דבר אשר הוא בעצמו היה הגורם לזה, הוא היה הראשון -- ומעט נהרה הופיעה עליגו אחרי נסע ה' רוקח מפתח תקוה, והי ם אשר היה מורה במקוה ישראל נתמנה

לפקיד בפ"ת מטעם הגדיב הי"ו, והוא השתדל הרבה לטובת האברים וכל הפלחים חלו וגזו מפניו ולא הרעו ולא השחיתו בשדותינו, ואמרנו אשר אם יהי' האדון הזה במושבתנו שנים אחדות אז ירוח לנו מעט ממצוקתינו, והוא לא הביט על מי שהוא חסיד או לא כ"א השתדל שכלם ילכו לעבוד עבודתם, והעיקר הוא בשעה שאדם רוצה לחדש דבר אין לו להשגיח על מי שהוא חסיד או לא, כי לא יוכל להגיע אל מטרתו, ועוד יתרבה בזה המחלוקת, ועל הרוב יבוטל הענין בגלל זה.

ולא כמוהו היה ה' רוקח, הוא לא השתדל שירויח האבר לחמו בנחת, כי גם הוא נמנה בין אלה האומרים אין ישועתה לנו כי אם בעקור כל הישנות C

פה כותב אנכי דברים אחדים שאינם מעניני הישוב ואל יחשדני הקורא, כי אחניף אולי לאיש אשר אולי קבלתי טובה ממנו, ואשר על כן אשבחנו ואזכירהו לשובה, והשני אשר אזכירהו לרעה, הרע לי, לכן כותב אנכי כי לא קבלתי שום טובה מפקידי הגדיב אפלו פרוטה אחת. ה' רוקח חפץ לעשות עמדי טובות הרבה יתר על כל האברים, אך לא מאהבתו אלי חפץ להטיב עמדי, אך מחשת קרבת משפחה, כי קרוב הוא ה' רוקח לכלתי תי', והנני מקים את הכתוב וחרפה לא נשא על קרובו, וכותב בזה כי ה' רוקח לא מלא את תפקידו באמונה, ולא דרש טובת האברים, רק הקהיל את צעירי האברים, ודרש לפניהם דרשות של דופי ובלה את הזמן אתם בדברי לצנות והבל, ובראותי כל אלה נמרתי בדעתי לבלי לקבל טובה מאיש כזה, העשוי להשחית וללכוד נפשות תמימות, כדרשת חז"ל (במסכת ע"ז) הרחק מעליה דרכך זו מינות. לא אדע אל נכון אם ה' חיים טוב ממנו, הנסתרות לדי', אך לכל הפחות מה שעשה עשה בהסתר ולא בפרהסיא, אך בזה ראוי הוא לתהלה כי היה מתענין בתפקידו והיה מסור לעבודתו לדעת את האברים במה שנוגע לעבודתם ולמצבם.

גם "הצבי" התלבש בעור חיה טהורה, והנהו מסנין המתחפך לכמה גוונין, ומעת החל למלאות פני גליונו דם דמי עמנו וארצנו הקדושה, תחתי ארגו והתאפק בל אובלה, הלא אבירהו, ובל כונתו אך לקעקע הבירה למען עשות לו שם בארץ, ועליו ישענו כל כתבי העתים לשפוט ממנו מצב קהלות יעקב בעיר הקודש ת"ו, ויתנכל למצוא תואנות ועלילות על

C ואולי עתה השיב מעט אל לבו לבלתי שוב אל אולתו הקודמת ואין דבר העומד בפני התשובה.

יושבי עה״ק במקום תורה ויראה, וישימם לנגבים עצלים בטלנים ונרפים, ועל כן מה יתרון לו להאב ללמד בנו תורה אם גם תופשי התורה יעקשו הישרה. הוי! עד כמה כהה גדול של לשון הרע, ובהיותי בדרך מסעי באמעריקא התבוננתי כי הרבה הזיל הצבי ארצו ביושבי חו״ל לשנוא את אחיהם בני ירושלם בלבבם עד כי שם ירושלם היה להם לחנא ולשמצה, ולא אך בלב החמון, כי אם גם בלבב רבנים חכמים מפורסמים. הן הייתי ברוסיא ופולין באשכנז צרפת ואמעריקא, והשקפתי על החכמים והרבנים בכל אתר ואתר, והתבוננתי כי כמוהם נמצאים גם בעיר״ק, רק פת יתגלגלו אבנים טובות ומרגליות במרתפים ובחדרי אוכל ופה עיה״ק אינם מתגאים בתורתם, וכל אחד חושב עצמו כאחד מהאנשים הפשוטים וידעו פה לכבד את כל צורבא מרבנן מקטן ועד גדול בראוי לו, ואף כי מזונותיהם מצומצמים להם וכלם מקבלים קצבה, בכל זאת יחושו גם בעני אחיהם האומללים ויפרישו משלהם לצדקה, אשר לו הפרישו כל באי עולם לצדקה כמוהם — לפי ערכם — כי אז יכלו עניי חלד לחיות בשלוה. וגם הממונים מחלקי הצדקה המה ענים במלוא המובן, ולא יגעו חלילה מהמוכן לאחרים, וכמה היא הקצבה והחלוקה, הלא בושה תכסנו, מהכוללים היותר חשובים מרוסיא, כמו כולל ווילנא וזאמוט יקבל כל אחד רק 11 רו״כ לשנה בעד כל נפש, וכולל הוראדנא 8 רו״כ לכל נפש וכולל פינסק 3 רו״כ לשנה לכל נפש, ובתוך יושבי עיה״ק נמצאים הרבה נושאי סבל, נושאי אבנים לבנין בעד $\frac{3}{4}$ פראנק ליום, למרבה 1 פראנק ליום, וכן מסתתי אבנים ועובדי כל עבודת פרך, ואין צריך להזכיר בעלי האומנות הרגילות נמצאים הרבה יותר לערך הנפשות מכל המקומות של חו״ל, אבל המקום גורם לעניות כי סגור הוא מכל עבריו, המדבר מעבר מזה, והים מעבר מזה, ובהחלוקה הקטנה הנם נתמכים לפחות לשכירות מעון צר, הפרנסה דחוקה והחוצאה מרובה, והריוח קטן ודל, והרבה מהם המסתפקים במועט, בפת חרבה ומים במשורה והנם חיים חיי לחץ אשר לא יתואר באומר ובדברים לפני יושבי חו״ל ובכל זאת הנם מודים ומשבחים לאלקינו שבשמים אשר הביאם ושתלם בחצרות ה׳ בתובכי ירושלם. גראה נא כמה נפשות תלויות בהקאפיקע האחת הנשלכת לתוך קופת רמבה״ג, ונם אלה הנודרים והנודבים לשם בית החולים הגדול והנשגב בקור חולים האספיטאל השייך להאשכנזים אשר בו ישובו חולים רבים לאור באור החיים ע״י פנים מפיקות רצון, ע״י כלכלה בריאה ובקורת רופאים מומחים כאשר בעיני ראיתי עת חליתי בקדחת כתשעה ירחים, והייתי עובדה להיות מוטל על משכבי גם בבית החולים

ההוא, ובשבועים ימים הוקף לי והקדחת כליל חלפה מאתי, הודות להי, וכן גם הרבה מהאכרים אשר חיכו במחלות שונות אשר לא יכלו החלץ מחלתם שכבו בבית ההוא אשר חיים חן וחסד בו נפגשו, יען כי פקידיו מצחים על המלאכה בטוב טעם ודעת, בצדק וביושר, וכן גם העוזרים והמשרתים כלם נאמנים הם ועושים מלאכתם באמונה, פעמים בכל יום יבקר רופא הבית את החולים, ושלש פעמים בשבוע ישב בבית הנועד לזה, לענות לכל דרשי חנם, וגם סמי מרפא יתן למו בלי כל ריוח.

ועל הטוב יזכר שם הרב הגביר המפורסם בתוי מוה משה ווייטינג בערג ני אשר בנה עתה בית ועליה רחבת ידים ויפה מאד אשר מחירה עלה לסך 5000 פראנק, לבד הוצאות מטה אחת אשר התנדב מים ביאו ירושלימה זה שש שנים. גם עתה יזכר הי את פאליקאוו ני מטבקאוע אשר קבל עליו הוצאות שני מטות. גם מטה אי על הוצאות הרה"ג ר' ציטלין זצ"ל, והניח קרן קיים על זה.

גם בית החולים אשר לשרי בית רא הטשילד הנכנה עתה מחדש מחוץ לעיר צפונה, ועומדת תחת השגחת הרופא המפורסם החה"ש דר דע ארבעלע נ"י, ועומד לערך מאה חולים בכל יום הדורשים בעצתו חנם, וגם הרפואות יתנו חנם, לבד החולים הרבים השוכבים שם, וכל הוצאותיו עליהם ולמותר אחשב לתאר הנהגת בית החולים ההוא, המתנהג כיאות לשרים נדולים בבית ראטהשילד הי"ו.

גם בית החכד הנעלה, "מושב זקנים" המתנהל תי"ו הישוש הנכבד מוה שמואל ברוך סאנדערס נ"י מאוסטראליא, עם הרה"ח רי"ד פרומקין נ"י מוהל מכ"ע "החבצלת", זה יותר משבע שנים בשבאתי הנה מצאתי את הנכבדים שמסרו נפשם עבור הזקנים האומללים שבירושלים והקימו את הבית על תלו, והמשגיחים ישגיחו על הנקיות והטהרות, וביחוד על הזקנים הישישים הנמצאים פה לבל יהיו מוכלים על ערשם באין פונה אליהם, ועכשיו קנו חצר נדולה בתוך העיר פניטה במחיר 24400 פראנק (בעיני ראיתי את החצר החדשה אשר קנו, שמחתי מאד לראותה יפה ונאה מאד) בהחצר הזו יש ארבעה עשר בתים נדולים ויפים לבד בתי תבשיל בורות מים ושאירי דברים הנחוצים. החצר עומדת בשוק הפונה לדרך המובל לכותל המערבי וסמוך לרחוב היהודים, ועל טוב יזכר הרב הגביר המפורסם לתהלה רב בעלים מוה משה ארי' ליב פרידלאנד הי"ו אשר הוא היה הראשון והתנדב 1800 הי"ב לטצוה גדולה זו.

עוד הוכן בקודש דבר נדול תחת סקודת השגחת הגאון הצדיק

הנסתי מ ו ה ר י " ל דיסקין שליט"א, בשם „בית התומים" אוסף בקרבו ערך ששים נערים יתומים עזובים אשר אחותם וכלכלת נפשם ינתן להם מהבית הזה, ואלה הראוים להשכיל בתורת ה' יקשיבו לקח מאת מלמדי תורה משניחים להועיל, ואשר אינם מוכשרים לעשות חיל בתורה יתנו על ידי איזעם ללמדם מלאכה לכל נער כפי כשרונו, והמשניחים מפקחים גם על הנערים לומדי מלאכה, כי יצליחו בלימוד אומנתם ולא ישו חישרה. ראיתי הנערים ומחם אשר לא ילבשו רק בגדים פשוטים, ושאלתי את המנהל על מה זה, ואמר לי כי אם להקביש הנערים כולם בגדים חשובים, לא תעמוק הכנסת הבית להחזיק ששים יתומים, ושאלתי עוד איזי יותר נכון להשעיר מספר היתומים למען תת להם די פרוק בשלימות, ועונה לי כי אדמור הורה להם אשר עפ"י הדין אין למנוע תמיכת יתום זה מרי שיתני לחבירו היתום בני מרעית, כי אם כל יתום ההורש השנות בית היתומים מחויב המנהל להחזיק, כפי פיכוח הכנסת הבית.

„בית יתומים" האשכנזי העומד תחת פקודת דיר ה ע ר צ ב ע ר ג ני יבול לערך מאה נערים, ומחם חמשה ועשרים נערים יתומים אשר ארוחתם וכל פרוקם בבגדים ומזונות יתן להם מהבית הזה. הנערים יקשיבו לקח מעט בתורת ה', והרבה בלימוד שפות שונות וביותר בשפת אשכנז, תחת פקודת מורים המופקדים לזה, והכנסותיו מושפעות מנדיבי עמנו באשכנז ובויטאניא, והנהלת הבית הזה בצדק ובישר לפי תורת היהדות, ואם היה גם השנחת רבני ירושלם על הבית הזה כי או אולי גדול היה כבוד הבית, אבל רבני ירושלם העמידו אותו בחוקת איסור, מפני שנאנים קדמאי גזרו חרם שלא ללמוד בירושלם בכנוסיא לימוד שפת זרות, ואומרים רבני ירושלם שאין כחם לבטל החרם הזה, כפי שהיו חז"ל אין בית יכול לבטל דברי בית חבירו אלא אם גדול הימנו בחכמה ובמנין, רק הספרדים לא יחזיקו בחרים, ועל הדבר מותר להם בלי שום החזקת איסור.

גם בית הספר לחביח העומד תחת השנחת ה' נפשים בכרך ונמצאים שם יותר משאה נערים הלומדים שפות עברית, ערבית, צרפתית ובויטנית, ומלאכות שונות, מהם האוכלים שם אך פעודת הצהרים ומהם האוכלים וישנים שם, אך ע"י היום הזה בני בעלי בתים ועשירים אשר לא יצטרכו לזה.

גם בית „ועד הכללי" המחבר קצות בני עמנו ויהיו לאחדים בידו זהוא מקור נפתח לישועה כללית בירושלם לעור ולפעד גם ליחידים

פרשים בצר למה, ובפרט לאלה אשר באו רק לקול הפעמון הגדול המקשקש שפה יתנו שדות וכרמים לכל אחד חנם אשר בלי כל ספק אלה אשר כתבו הדברים האלה ישבו בעת החיא על כיס יין מלא ועל ספל משקה חסיכים, וכזה אבדו כמה נפשות רבות ויועצים ויגרשוף מבתי תענוגיהם וישבעו נדודים ותלאות מרבה להכיל, עד אשר לא השיגו פה גם מעון צר לשבתם, ונאלצו להתנפל לפני ראשי בית הועד הכללי, וחם ברוב טובתם פנו לטובתם ויעזרום בכל האפשרי.

כן גם חברת „עזרת נדחים" אשר נוסדה בשנת תרמ"ד, ותכלית לעזור לפי כחה לכל עניי אחינו בירושלם — בלי הבדל בין ספרדי לאשכנזי, מערבי תימני — בלמוד בלאכה לצעירי ימים, ובהמצאת עבודה או פרנסה לבאים בימים למען יוכלו לחיות בציץ בפיהם. כשלש מאת נערים כבר הונכו על ידי החברה וילמדו מלאכות שונות וכובם מתפרנסים עתה בציץ בפם. החברה נותנת גם הלואת בסף לכוחרים קטנים לשלם מעט מעט במשך שנה אחת. עניים מרודים תביא החברה בית, מעת הומדה שמה לבה לרבר הזה ותאסוף בסף מחברים פה וחו"ל לבנין בתים, וכבר הצליחה לבנות עד כה חמשה וארבעים בתים, וחמשה וארבעים עניים יושבים בהם על פי נורל לשלש שלש שנים, ועוד ידה נטויה להוסיף בתים, וגם לשבירות בתים תעזור בכל שנה ושנה לעניים רבים ברב או במעט כיכלתה. החברה הזאת עוזרת גם לעוברים ושבים ומצלת נפשות רבות מבני עמנו מהלכד ברשת המיסיאון, ובדרך כלל כל עני וקשי יום בירושלם בגר בתושב אל החברה הזאת יפנה לבקש עזר, והיא עוזרת כיכלתה לכל אשר עזרה דרושה לו וראוי להעזר. החברה מתנהגת ע"י ועד נבחר של שלשה עשר אנשים ספרדים ואשכנזים ומדם ועד הפועל המפקח על צרכי העניים, ומגיש חשבון נלוי פעמים בשנה, הנדפם במכ"ע וחוברות מיוחדות.

גם חברת „גמלות חסדים" אשר יש לה קרן קיים לערך ארבעים אלף פראנק, גם חצר גדולה לערך שלשים אלף פראנק, ויותר מחצי המעות מחברי תושבי ירושלם. וכבוא הזמן של שבירות בתים ועל כל אחד לשלם במוקדם עבור שנה תמימה כמנהג המדינה, והכולל יתן ששרות לעניים על שנים חבאות ומוברחים הם להפסיד הרבה, הח' גמלות חסדים תלוה להם על שטרותיהם בלי נשך, וזה תקנה גדולה לעניים שאינם צריכים להפסיד מהשטרות.

ותלמוד תורה כנגד כולם, „התלמוד תורה וישיבת עץ החיים" בחצר רבינו יהודא החסיד זי"ע, העומדים תחת השגחת הרבנים הגדולים מו"ה

אברהם אבא סענדראוויץ נ"י, והרב הגאון מו"ה אליעזר דן נ"י, והרב הגי' מו"ה זלמן חיים ריבלין נ"י, ובראשם הרב הגאון הגדול מו"ה שמואל סלאנט שליט"א ובשלש מאות בני עניים מנדלים בתורה והמוסר ודרך ארץ ולהתדובאים שבהם יתן גם להם לאכל ובגד ללבוש ויותר משלשים בחורים ואברכים מופלגי תורה הוגים בתורת ה' באש דת גמרץ ומקבלים עוד מהקופה.

גם בצפון העיר ירושלים תוב"א מקום תתנוסס החברה הגדולה "מאה שערים", ועל ידה בתי החברה "שערי משה" של הגביר הרם ונישגבעי' ועל ימינה חברה "בית ישראל", ועוד בתי חברה חדשה "שערי הפינה" אשר החלו לבנות בשנה זאת, שכולם שתולים בנאוה וצמודים יחד בתי דירות קטן כפף אחינו בירושלם תוב"א, עד כי לשמחת לבבינו תראנה עינינו קיבוץ של ארבע מאות בתי אבות ויותר אשר נקבצו לדור בעבר הצפוני הזה, החזק מהלך עשרים רגעים מירושלם העיר תוב"א, ובכל עוזה ומעוזה תפאר מקום בכבודה בכל צרכי הכלל והברחיות העדה, בית הרפואות, בית גמ"ח, בית הכנסת אורחים, ובתי מדרשים גדולים ונשגבים, וגם בתי תלמוד תורה. על הטוב יכורך שם הרב הגאון שאול חיים הלוי הורוויץ שליט"א אבד"ק דוברזוניע, אשר בעסקי התלמוד תורה הגיחו לו להתגדר בטקום שבתו, ומיום תקע מושבו בעיר מאה שערים הפליא לעשות להרמת קרן התו"ת ויסד בתים אלו לבל יצטרכו הנערים ללכת בכל יום מרחק רב לבתי תו"ת אשר בעיר, ואשר יבולע להם בדרכם מחורב בקיץ ומקור בחורף, וגם מסיבות שונות. הרב הגאון הנז' עינו ולבו שם להשגיח על הענין הזה ולנהלו בארח בטוח עפ"י מלמדים מיעילים, ובהמ"ד מיוחד בעד הת"ת, אשר בשם "כלילת שאול" יכונה התפללתי בו גם אני וראיתי הנערים נקבצים לכל תפלה, ואחר התפלה אומרים מזמורי תהלים, ומתפללים בעד מחזיקי הת"ת, ואחר התפלה בבוקר יאמר הרב שיעור פרק משניות, ובערב שו"ע או"ח, וגדול כבוד הבית הזה, ולומדים בהת"ת מתחלת הלימוד עד גמרא תוספות מהרש"א.

וכן גם לצד מערב ירושלם מקום יתנוססו בתי החברות הנשקפות על דרך יפו, בית יעקב, מזכרת משה, משכנות ישראל, אבן ישראל, ובשנה זו נתוספה עוד חברה "מחנה יהודא" של חמשים בתים, אשר בכללן יעלה מספר הדרים מאחכ"י עד ארבעה מאות בעלי בתים ויותר, וגם בקרבם צפונים ושכונים מבעלי חסד ושוב, ובשנה זו הריחו גם בחם דגל הת"ת לבל יצטרכו הנערים לעמוד כחם הדק רב העירה. הגביר הנדיב הרב

המופלג איש מוה"ר יהודא הורוויץ נ"י טעיר מינסק גדב נדבתו לבנין שני בתים אשר נבנו בחברת "מזכרת משה" והקדיש את הבתים ללימוד מלמדים של הת"ת, ויבואו בעמק השוה עם בתי הת"ת הכללי אשר בתוך העיר שנותנים תמיכה מאוצרם לשבירות ארבעה מלמדים של הת"ת הנ' אשר מחוץ לעיר.

ועל הטוב יזכר שם הרב הגביר המפורסם מופלג בתורה ויראה מוה"ר פנחס נ י מ י נ ס ק י נ"י, בבואו הנה, השתדל ויסד ת"ת לכוללות החסידים וואלין, ווארשא ואוסטריא, כמאה ועשרים נערים לומדים בבתי הת"ת האלה, מובחרי המלמדים נבחרו לת"ת האלה, מלמד לכל שמנה נערים והוא משלם בעד כל ילד 15 גרוש לחדש (ערך 3 פראנק), ועתה קנה שני חצרים והקדישם אחד לת"ת בני אוסטריא וואַרשא העולה לסך 14000 פראנק, והאחד לת"ת אשר לבני כולל וואלין העולה לסך 20000 פראנק. בחנוכה בכל שנה ושנה ילבישו ויעשילו את בני העניים הלומדים בהת"ת על הוצאותיו, וכפי הנשמע בדעתו להניח קרן קיים אחר אריכות ימיו על בתי הת"ת האלה, ה' יאריך ימיו ושנותיו שיוכה לראות בבנין בהמ"ק בב"א.

גם חברת "גדל תורה" הוקמה להרים דגל התורה על נאות ישראל בארצינו הק', הכנסתה ממכירות הגורלות הידועים להחברה הנ"ל אשר כבר יצאה טיבה בארצנו הק' כי מתנהגת בצדק ובתום, ופריה 25 למאה קדש לה' להגדיל תורה ומכלכלת כעת כחמשה עשר מופלגי תורה אשר ברכה במו להיות גדולי התורה למען ישקדו בלימודם עדי יקבלו סמיכות להוראה מגאוני עיר הק', ובעיר הק' יפו ת"ו הקימו בית לת"ת ויביאו מלמדים מומחים לכל הבתות מעיר הק' ירושלם ת"ו, כי ראתה החברה כי ת"ל נתרבה הישוב בעיר הק' ת"ו ואין איש שם על לב להקים שמה בית לת"ת, עד כי בעה"ר נאלצו אבות הילדים לשלוח בניהם לבתי הספר של העכום, ורבים מיראי ה' לא יכלו לקבוע דירתם ביפו לסיבת החסרון הזה. ומשגיחים על הת"ת הרב הגדול מוה"ר נפתלי הערץ מביאליסטאק אב"ד דיפו ת"ו, והרב החו"ב מוה"ר אברהם קרעצמער מביאליסטאק, ומה גדלה מעשה החברה הלזו בתקעה יתד במקום נאמן, ויראי פרי בעמלם וקול תורה ישמע ברחובות יפו ת"ו, ועוד ידי עמלי החברה נטויות, כאשר יתרחב ויתגדל תוצאות גורלותיהם אלה, תקותם להקים ישיבה גדולה באחת המושבות להאיר נר התורה בכל מדרך כף רגלינו למען ישתדלו בני ישראל על אדמת הק' וכל בניהם יהיו למורי ה' ורב שלום בניך, יתן ה' וחפצם הטוב יראה אור.

גם יש כמה בתי חסדים הדרושים לטובת העיר.

גם כן להספרדים יש כמה בתי חסדים, ובקור חולים, ות"ת וישיבות. ובראשם החברה היקרה בית החולים "משגב לדך" העומדת תחת השגחת מנהלים רבנים נכבדים, ובראשם הרב המופלג בתו"י מוה"ח מנחם שם טוב הכהן נ"י סוכן החברה — והנבאים ישתדלו בכל כחם להמציא עוד וישע להולי עמנו בלי הבדל בין ספרדי לאשכנזי, והוא מומחה יושב בבית החולים אשר לה, ועונה שלש פעמים בשבוע 50 חולים בכל פעם חנם, ולעניים יותן גם סמי מרפא חנם. וזה מקרוב קנו חצר גדולה החצר אשר היתה לפנים בית החולים לשרי בית ראטהשילד הי"ו, במחיר 20000 פראנק, אף כי לעת עתה מצער היא, אך נקוה לה' כי אחריתה ישגה מאד.

ואנחנו בעינינו נראה ההנהגות הישרות והחסדים הנכחים השוררים פה, אשר בלתי בתי החסדים האלה לא יוכל התקיים ישוב ירושלם עה"ק מפני רוב עניותם, ואחר כל אלה הנה בא יבא אחד המכנה עצמו בשם בן י ה ו ד ה ויטלא גליונו בחרפות וגדופים על ירושלם ועל פעולותיה, א) שכל מנהליה הם גנבים וחומסים, לכן הקורא הדברים האלה יחשוב בלבו למה לי ליתן נדבות בעד תושבי ירושלם כי מנהליה יאכלום וישימו בכיסם ונדבתו יקך לאבדון, ב) כי כל תושביה עצלים ועיניהם תלויות אך על לחם חסד, ואמר הנותן למה לי עוד לתמוך בידי עצלים ילכו ויעבדו ויביאו לחמם בזיעת אפם ולא יפילו עצמם על הצבור, ואיך יכול האיש להתאפק מלדבר עליו ולגלות חרפתו ברבים.

אחת היא על כן אמרנו כי בכלל כל כתבי העתים ברוב שיחותיהם ולהגם על דבר האגודות הנ"ל העוזרים לישוב הארץ, וגם מה שכותבים הרבה בכלל על ארץ אבותינו לא יביאו לנו כל טובה, כי הלוחות הראשונים אשר נתנו בקולי קולות נשתברו. אולם אנכי אשאלם מדוע אלו המושבות העומדות תחת חסות הנדיב הי"ו, אין רואה ואין יודע כל ההוצאות הרבות אשר יוציא הנדיב שיחי' עליהן בפרוטרוט, וגם המעט מן המעט המובא בכה"ע יודעים אנחנו כי הוא לטורת רוח להנדיב שיחי'. גם האשכנזים מבני הנכר אשר כוננו מושבות, ואחיהם בני בריתם יתמכום תמיד בתמיכה בבירה, ובכל זאת לא אושא מילתא כלל, והם מתענגים על רוב טוב שקט ושלוה. כן גם הקתולים ביהושלם וביחוד הארמענים גם הם אף מי שיש לו עסקים נכבדים בכל זאת אם אך יחפוץ יקבל תמיכה ראויה להכין חטים לכל השנה ולהוצאות פחמים וגרות ודירה בבודה וכדומה, רב יתר אולי פי עשרים מבפי חלוקת היהודי

וכפרט חלק הכהנים הכומרים והנזירים הנהנים מכל טוב, והבנינים שהם בונים והוצאותיהם יעלה לחשבון בכל שנה איזה מיליאנען פראנק, בכל זאת מי ישים לב לזה ומי ידבר בזה, את אשר ידבנו לבו יתן, והם מקבלים, ובמעט שיחה, וגם כתבי עתיהם לא ירעשו מזה, ומדוע זה בזינו היהודים שהם נקראים עם גבון וחכם, נראה ההפך!

הבה נראה כמה פער מו"ל "הצבי" פיו בנאצות וגידופים על ספר החשבון אשר נדפס מבית "ועד הכללי", ועל חשבון בית היתומים אשר תחת הנאון מבריסק שליט"א, וז"ל הצבי בגליון כ"ג: בית היתומים הנקרא עליו שם הרה"ג הגדול וכו' מהרי"ל דיסקין היו"ר הוציא חשבון התיסדות הבית ופעולתו, ממילא מובן כי החשבון הזה לא יראה ולא ימצא בעירנו, ורק בדרך נס בא לידינו, והנה בפעם אחרת בחיות לנו די מקום וזמן נבדוק את החשבון לפרטיו, וקורא תגר על מנהלי בית הועד ובית היתומים, אם כי גלוי וידוע לכל כי מנהליו של ועד הכללי גדולי תורה ויראה ועושים לש"ש, ורק להרי"ר ריבלין הסופר ומזכיר יתנו שכרו לפרנסת ביתו, יען כי רבה עליו עבודתו, וכן בבית היתומים של הרב הגאון מבריסק הי"ו, רק המנהל והסופר יבואו על שכרם וידוע לכל כי העוני שולט בהם, כי הכנסת בית היתומים העולה לערך שמונה אלפים פראנק לשנה היא תחזיק ערך ששים יתומים, ואיך לא יבוש בעל הצבי, והלא אנו כפי שידוע לנו כי האדון ד"ר הערצבערג הוא מאנשים יקירי הערך ומתהלך בתום ובצדקה הלא יעיד גם הוא בהוצאות ביהי"ת שלו אשר יעלו לחשבון ערך עשרים אלף פראנק לשנה, ובכ"ז אין בה אלא הוצאות הכרחיות ולא להעדיף, וכן הדבר בבית הספר והמלאכה של ה' נסים בכר העולה לשישים אלף פראנק לשנה, וקיו כי מנהלי בית היתומים יכולים להתמלא מחורבנם ולהחזיק ששים יתומים ועוד לנגוב ולשים בכיסם הכל מסכום ערך 8000 פראנק לשנה? הביטו וראו מה הצבי ומה מחשבותיו? אך לשקר פעולתו, וזה כל ישעו וחפצו להלעיב בה' ולומדי תורתו, ולשום שם יעקב לשמצה בישראל. והוא שכח כי בעטו העשויה אך למרמה מזיק הוא כמה וכמה זקנים ואלמנות ויתומים אשר הם נתמכים מקופת הצדקה הזאת.

מי שראה הגליון מיום ט"ו שבט, אפילו אם לא היה כותב בכל גליון וגליון, השקרים והשטנה רק בזה הגליון, די לנו שעינינו רואות איך הוא מבוה כל כך פני חכמי ירושלם וכל יושביה, וגם יטיל על האברים של פ"ת כל חרפה וכל גדוף, ויתנם לעצלים ולנרפים ולשנורר כמו המן בשעתו אשר הלשין שבת היום, פסח היום, שנה זו שמיטה!

ועד כמה מן האמת יש בדברים נוכל להוכח מזה, כי הנדיב שיחי' בא לעזרת בני פ"ת לעקר ולחפוך משרש את כל המלונים הגדולים שהיו לערך שלש מאות דונעם במקום אחד הנקרא ערד מאלחא אשר נבחם ע"ך 1 1/2 מעטער והם בערבוביא כיער עבותה זה שנים רבות, והנדיב שיחי' עור לימו בעזרת צדקת פרזונו לחפור ולעקור את המלונים ההם ובני פ"ת שאלו את רבני אי אם יש צד היתר בעבודה זו בשנת השמיטה ונענו לקולא כי חיי נפש הוא, אך צריך להנות מן העצים לאפיה ולבישול, והאמינו נא קוראים הזקים, כי נקל לחרוש שלשה ימים רצופים מעבוד את העבודה הקשה הזאת יום אחד, וכל זאת יעבדו גם אותה בזריזות ובחשק נמרץ, ולא יתאונגו אף לא יתלונגו רק נתנו שבח והודיה לה' ולנדיב שיחי' עבור החסדים שעשה עמהם, ולדוגמא הנני לפרוט שמות איזה אנשים נכבדים ומפורסמים הנמנים במספר האברים, כמו: הרבני המשכיל מו"ה דוד אזראעליט נ"י, והיה תמיד לשדה נעבד אף בחו"ל שהיה חוכר אדמה מהארונים ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ופה הנהו בעצמו ובכבודו עובד אדמתו ששת שנות המעשה, חורש זורע, קוצר, מעמר ודש, הוא וביתו, וגם בעת כל היום נתון לעבודת פרך לעקר המילונים. שני לו הנכבד ר' משה ליפקעס מביאלסטאק מופלג בתורה והוא היה סוחר מעודו והביאלסטאקים שלחוהו לחלק אדמתם ולבנות להם בתים, ובעת הנהו עובד בקושי כמו ה' אזראעליט, ועוד כיוצא בהם כל הקולוניסתין.

עתה בבוא ה' שיחד, צוה לחפור חפירות סביב נחלת פ"ת שלא יזיקו הגוים בנחלתנו, וגם בתוך הנחלה מבדילים בין נחלת הקולוניסתים לנחלת הנדיב שיחי', וגם על גבול דרך הרבים, כי הנדיב שיחי' קנה בחמשים נומרין מנחלת פ"ת אצל אנשי ירושלם וגם מאנשי חו"ל. כל נומער נחלקת לשלשה חלקים, היינו כל נומער שמחזיק שמונים דונעם יש לו מהם 20 דונעם עדיות, 27 בינונית, 33 זיבוריות, והנדיב שיחי' נטל עתה חלקו בהעדיות 20 דונעם בעד כל נומער בחלק כל הקולוניסטין, והשאר נטל כולם בזיבוריות, ומהבינונית לא נטל חלק כלל. ומחשבתו הטובה נכרת כי גבר חסדו על עניים לתת להם עבודה ע"י חפירות התעלות הנ"ל, כדי שלא יסבלו חרפת רעב, ובכל יום ויום יעבדו משלשים עד ארבעים נפש ויותר על חפירות האדמה ועובדים עבודתם בשמחה ובתודה וברכה לה' ולהנדיב הרחמן ולציוו ה' שיחד, העושים עם חעניים חסד ורחמים, הזקנים החלושי כח עובדים עבודה קלה, וצעירי ימים בני יד שנה וט"ו שנה רצים אל המלאכה למען ירויחו לחם חוקם, וכולי

עלמא ידעו כי אין לפני האברים לא עצלות ולא רפוי לא חולשה ולא תואנה.

עתה עלינו לתת ראש ולהתחיל לדבר מענין השביעית מדוע הקולוניסתים לא עבדו עפ"י היתר הרב הגאון הגדול רי"א שליט"א, אך מפני שהתחלתי לדבר מתחלה אודות הקולוניסתין של „מזכרת בתיא" אשוב לדבר אודותם מדוע לא עבדו בשנת השמיטה: א) מפני שהכריחום לעבוד לא כפי היתר הגאון הנ"ל כי לא התיר חרישה, ב) הצדק אתם שלא עבדו אפילו בלא שום אבות, כי גם עוד בשנה העברה התליעה תבואתם בעודה באביה, ומי אשר זרע 5 שקים חטים הוציא אך 9 או 10 שקים, יען מה? יען כי כחשה האדמה וכח אין לה ללדת, גם בפ"ת אם אך החורף הוא קר או תתליע התבואה, ובאמת היה עלינו לשבות ולהניח את האדמה בורה עור לפני שלש שנים, ובקושי הגענו עד השנה הזאת, ואל תחשבו כי האדמה הזאת החלה להיות אדמת זרע רק כעשר שנים, לא! היא אדמת זרע יותר מטאה שנה ובכר אבדה כחותיה ודשנה, מפני שזורעים אותה בלא הפסק ואין מזבלין אותה, ובשנת ברכה תוציא את יבולה רק פי ארבע וחמש מהזרע, ובשנים בינוניות פי שלש, ואם תאמרו מדוע לא שבתה האדמה בכל העת ההיא, אספרה לכם: אדמת פ"ת ומזכרת בתיה היתה מקדם לאדונים עשירים איפענדים (צינאוויקעם) אשר אין להם לא פנאי ולא רצון לטפל באדמתם, ועל כן יחכרוה להפלחים באריסות לשליש או לרביע, ובהגיע תור הקציר יבאו גם חלקם או ישלחו באי כחם לקבל את החלק שלהם, והפלחים יעזבו כמה פעמים שדותיהם ויובירום ויזרעו את שדות האיפענדים, ובשנה הזאת כלם רואים שאמת הדבר, כי בשנת ברכה הזאת לא עשתה אדמת פ"ת פרי רב, כי האדמיניסטראציא זרעה בשנה הזאת על עדיות של אדמת פ"ת על אדמת הנדיב שיחי' אשר מכר הרה"ג צחוק כהן נ"י על פי היתר רבני חו"ל, והאדמיניסטראציע שכרו הבהמות אצל היהודים והעבודה נעשית על ידי גוים כי היהודים לא רצו לעבוד בעצמם, וגם שלשה מהקולוניסתים בעודתם, שני בחורים מעיר פינסק ואחד מפרדיי אשר הם עבדו בעצמם, וגם חפשו אחר חלק קרקע היותר טובה וזרעו על השדות השייכים לבעלי חו"ל שהם לא מכרו אדמתם, והם עברו על איסור שמיטה עם כל פרשיה ודקדוקיה ועל אבור גזלה, והתבואה תהיה למרבה בשנה הזאת, אחד וחצי שערים; למשל האדמיניסטראציע זרעה ערך 210 קעל (שמו של המדה), למרבה יהיה 300 קעל, וזה יהיה בודאי שליש זונין (בלשון ערבי זוואן), ויען מה? יען כאשר כבר הנדתי

למעלה, כי אבדה האדמה כחותיה במשך שנות העבודה, ומה גם בהיות הגשמים מרובים והחורף קר מאד תוציא האדמה חציר ולא תבואה וגם אחרי כן כאשר תחל התבואה לצמוח אז איננה שוה כלל, אך בהיות הגשמים מעטים או החורף אינו כל כך קר אז תתן האדמה ארבעה וחמש שערים, ובאמת היו יכולים שבעה או שמנה משפחות מהקולוניסטים להיות עשירים, לוא השיגה ידם להחזיח במשך כל שנה ושנה את יתרון ההוצאה מזריעת השדות בעת על חשבון הנדיב היו על הכנסותיהם.

והבחורים רצו להפקיר התבואה שזרעו, ולא מפני שחזרו בתשובה אך ראו כי איננה שוה מלאכת הקצירה ודישה נגד ההכנסה, אך מפני הבושה פקדו עליהם שלא יעשו זאת, גם מי שאינו יודע בעבודת האדמה יוכל להבין כי לחנם היה כל עמלם, כרוב עמל חשינו גוים לקצור, ונתנו בעד עבודתם שליש מהתבואה בשבלים, והוצאות הובלת התבואה מהשדות לגורן והדישה עולה יותר מפי שלש על הוצאות הקצירה.

ואם תאמרו מדוע זה ישתדל "הצבי" ויהפך בשקדיו לבטל השמטה הלא איננו שונא את הקולוניסטים, אף אני אענה ואומר לכם כי הוא יודע לכללות הסצירה הזאת ויחטום מזמות לבטלה לגמרי, ודעת לנבון נקל מי ומי הוא במשחיתים את הרעיון הקדוש הזה, מי ומי יהפוך בקר לצלמות, אם השיית התמימות האלה או האריות הלוששים עיניהם לטרף.

הוא אשר דברנו: רק הצבי ועוזריו המה יסבו מאחרינו לב הנכבדים אף גם לב הפקידים כמו ה' בלאך אשר מקרוב בא להיות פקיד ומוזרם לו תכונות אדמתנו, ורק לקול הסובבים אותו יאזין, והם הראו לו מקרא מלא "שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמר" והחדישה לא אידכר בתורה שאמורה בשמטה, שמע מינה חדישה מותרת, ואף גם זו הראו לו בהמגיד הכותבים שמה, אמנם הגאון ריא הגיל כתב לפה כמה פעמים שדעתו להחמיר, במלאכות דאורייתא כמו נטיעה זריעה וקצירה שתעשנה ע"י נכרים ומלאכות דרבנן יעשו היהודים בעצמם וכו' וכו', בכל זאת האילו מצאריו לתת לבני המושבות לעשות כדת הרב הגאון מקונא המחמיר מעט בזה, ויתנו להם רשות לעשות הזריעה והקצירה על ידי גוים וכו' והדישה לא נזכרת כלל, שמע מינה שחדישה התיר הגאון ריא, ואנחנו ראינו שלא חפץ ה' בלאך להעבירנו על דת יהודית, כי הוא פקד על הקולוניסטים שעבדו בשמטה לבלתי לזרוע בעצמם, וכן לבלתי לתת בעצמם הגוע מהנטיעות לתוך החפירה, כי גם זה בכלל זריעה.

וה' בלאך יודע רק בכתב צרפתית, והם אמרו לו כי מכתב הגאון

דיא נראה כי מותר לחדוש בעצמם, רק הם חפצים לעשות עפ"י רבני ירושלם, מפני זה חבריהם לחדוש בעצמם.

קוראי היקרים, כאשר רבני חו"ל ידרשו טובת הקילונים וישחרו לחיי נפשם באותה מדה ידרשו גם רבני אה"ק טובתם לחיי נפשם. כן גם הנה על ידינו ביהודיה הרחוקה מהלך $^{3}/_{4}$ שעה מפ"ת נמצא הרב הגאון הגדול מוה"ר מרדכי גימפיל יפה שליט"א, אשר גם עמו נוכל להתיעץ בדבר דין ודת, וכן גם הרב החו"ב מוה"ר יואל משה סאלימאן נ"י אחד מראשי מיסדי הישוב בפ"ת, אשר הצטער לא מעט על שכלול הישוב, וגם הוא הנהו בר אוריין במלוא המובן, וידע להפריש בין האסור להמותר, והוא חלא בלי תפיסה הנהו אוהב נאמן לרעיון הישוב ולו שדות וכתים, אשר מהם לחזנ נמצא לפי השק, וידע גם חוקי ממשלתינו ירה ואשר הי יכול להשיג היתר גם ע"י נמום המשלה ירה, אבל מה יעבון זה, והארמה צריכה שביתה להוכורה. גם בשנת השמיטה העוברת בשנת תרמ"ב כשהיתי בפ"ת, ושם יש כבית ארץ 3120 דונם אשר נקראת בשם נחלת כאור השיובה או להי גוטמאן ולהי סאלאמאן ולעוד איזה קילונים, ואח"כ קנו עוד 10767 דונם מהי טאיאן ונקראה נחלת טאיאן (כאשר כתבתי למעלה) ויפקידו או שומרים על השדות לבל יהיו למשה ולמדרך כף רגל, ונחלת כור היתה או שובבת כדת, ונחלת טאיאן היתה זרועה, הנחלה אשר קנו הי גוטמאן והי סאלאמאן מהי טאיאן חורו ומברו לאנשי ירושלם וגם לאנשי חו"ל, מהם שקנו שני גומערין ומהם א' נומער ומהם חצי, אך לאנשי ירושלם לא היה להם במה לשלם, וימשכנו ונתנו בעביט תכשיטי נשיהם ובנותיהם או חלוקותיהם לחמש או לשש שנים למען לרכוש אחוזת אדמה בתקותם למצוא ממנה לחמם מניע כפיהם לכל יצטרכו לתתת בשר ודם והלואתם, ועשו בעצמם לבנים ויחזרו חמר ויבנו להם בתים לשבתם, וגנותיהם עשו כמו של הערבים, אבל הערבים יודעים האמצעים איך לחזקם מפני הגשמים, והיהודים לא ידעו, כי על כן ברדת הגשם ויתיך כל הגנות כמו חומר ומהם אשר עמדו עד החורף השני, והעוני היה או גדול מאד, ואין לתאר גודל לחצם בעת ההיא, כי גם תמיכה מן הצד לא היה להם כלל ואף חלוקה מירושלם לא היתה להם כאשר כתבתי לעיל, ובלי רופאים ורפואות, בלי שוחט ומלמדים, בלי כל משען ומשענה, כה התעמו שמה בשנתים ימים עד אשר נסו משם בידים רקניות, ולוא תמכו אותם בתמיכה בעת ההיא כי עתה התנוססו גם חמה לאברים מיטחים, המנוסים במסות תלאות, וגם הי גוטמאן והי סאלאמאן הלכו ויפקידו שומרים לשמור את

שדותיהם בנחלת כזר, וגם בתיהם אשר היו חוקים, אבל על נחלת טאיאן לא השגיחו השומרים, ויבאו הערבים ויזרעו את השדות של נחלת טאיאן. ועפ"י חוקי הממשלה יר"ה אין כל עונש להאיש הזורע שדה של חברו כי אם שלם ישלם לו דמי שבירות, ואחרי כלות השמטה עשתה נחלת כזר פרי לברכה פי שלש —בלא גוזמא— מבפי תבואת השדה של נחלת טאיאן, אמת נחלת כזר היתה הרבה בורה גם בשנת תרמ"ג והסיבה לזה אני אכתוב להלן, וכן גם ביתר השנים נתנה אדמת כזר יבול פי שנים מבפי יבול נחלת טאיאן, וע"כ אלה אשר יש לאל ידם למצא לחכם נכון לכל השנה הם רק מבני נחלת כזר.

וגם למופדי פ"ת שלם ה' להם בשנת השמטה כנמולם הטוב, בעד אדמת פ"ת העולה 13887 דונעם היו משלמים להממשלה לשנה וערקא (מכס, צינס) 224 לירא טורקי (כל לירא $\frac{1}{2}$ 22 פראנק 5040 ואז החלו היהודים והגוים מכפרים אחרים לקבול באזני הממשלה כי המכס הוא גדול מאד יתר מבפי ערך האדמה, ועל כן מברו אדוני השדות את אחוזותיהם מפני גודל המכס, והגוים לא פעלו מאומה, וחפץ ה' ביד ה' נוטמאן וה' פאלימאן הצליח בשנת השמטה להמות רחמי הממשלה ולקבוע עליהם מכס רק 90 לירא טורקי לשנה, שהם 2025 פראנק, ואת היתה שכרם מאת ה' על שמרם מצוה מפורשת בתורה כהלכה.

לא אחפוץ להאריך ולספר את כל תהלוכותיהם והנהגותיהם בהיתר העבודה, ובדרך כלל נוכל להעיד כי לא שמרו בשנה הזאת את היתר השמיטה כפי מה שיצא מאת הרב הגאון מוה"ר יצחק אלחנן שליט"א, מפני בלבול המוחות ורוב המחלוקות שהיו במכ"ע, ובפרט כי דברי "הצבי" היו קודש בעיני הפקידים עד כי לא מלאו אחרי מצות הגאון ריי"א שליט"א במושבות אחדות עבדו בשנה זו כמקדם, רק בני פ"ת ועקרון לא עבדו בשנה הזאת, בלתי שלשה אכרים בפ"ת ושנים בעקרון. אך מה שעבר עבר, והוא רחום יכפר עון.

אך בזאת היה תועלת לא טעט אם היו מוצאים היתר להכין שדות חרושות בשביעית על מוצאי שביעית למען יוכל האיכר תומ"י כאשר ירד הגשם במוצאי שביעית למהר ולזרוע בשדה — כי אם יתחיל אז להכין שדות לזרוע יוכל להיות פעמים רבות כי תמהמה הגשם ותשאר הרבה אדמה בורה (כאשר כתבתי כל הענין במאמר מרדכי כ"א.)

אמנם כתבתי דברים אחדים על אודות השמיטה, אך כשהגעתי להדפיס חורתי בי כי חשבתי דרכי, באם אבא להביא ראיות מן התורה, או אתבייש בפני הקטן שבת"ח, ולכן באתי להראות רק מה שראו עיני

לא זר וכל מה שכתבתי הם רק עפ"י דרך הטבע ולא מעשה נסים, אך זה צריך לנו לידע כי לא בארצות איראפא ואמעריקא, ארץ הצבי, רבות ראיתי ואתבונן כי כל אשר ירבו יושבי הארצות הנזכרות לה שליך מעליהם עול הדת תוסף ההצלחה להאיר להם פניה ומעשי שטן יצלח בידם, אבל לא כך בארץ ישראל, כל איש היודע ומבין תולדת עמנו, יראה כי בעת אשר הלך ישראל בדרך ה' ויעש מצותיו ותורותיו, אז נתקיים עליו המקרא: ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו', ואם אך עוב ישראל את הדרך הטוב וילכו אחרי שרירות לבם הרע אז הורע גם מצבם וקוים בהם המקרא ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו'. כלל הדבר, ישראל ותורתו וארצו חד הוא, חוט המשולש, בקשר אחד נקשרו יחד ואין האחד יוכל להתקיים זולת השני, ולכן נקל להבין כי אם יסירו את התורה מבין ישראל וארצו אז אין כל ספק כי אין כל התחברות לישראל עם ארצו ארץ הקדושה.

אל הקורא היקר אשים בעת פני לחלות פניו לכל ישים אשם נפשי על הרהיבי עוז בנפשי לדבר דברים אשר אולי לא לפי מדי המה ובפרט אחרי אשר בהמושבות ימצאו אנשים אשר קטנם עבה מכתני הן בתורה והן בהשכלה, כי אנכי כבר הודעתי אשר אדם פשוט הנני, אולם את זה ראיתי ונתון אל לבי, כי רק על ידי אברים פשוטים הנוחתים לעומקי דעינא יודע האמת והצדק, כי המה יודעים כל דבר על בוריו, ויודעים תכונות האדמה וכל הדרוש, ואף גם זאת אנכי עתותי בידי, לחמי ב"ה אמצא מיגיע כפי, וילדים קטנים אין לי אשר יפריעוני מהשוב ומהגות, ועל כן עלי החובה לדבר בזה ולבאר וללבן כל שרש בדבר, ובפרט אשר אנכי הקרבתי חלבי ודמי על מזבח אהבת ארצינו הקדושה ורעיון הישוב, דמי היה שותת ובשרי עלי כאב, רק למען הרעיון הנשגב הזה, וע"כ התאפק בל אוכל לראות כי תעודת הרעיון הזה נגדעה לארץ, ונפלו נפלו חומות וחל הדת, אשר מבלעדי זה לא יכל להתקיים הישוב בארץ הקדושה, נפלו נפלו עמודי האמת והטהרה, ואיכבה זה איכל לראות באבדן המטרה הקדושה אשר הציבו למו מיסדי הישוב, ע"י אנשים המחריבים את הארץ והישוב, ואין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה', ואמרו חז"ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד אפילו לרב, ולא לכבודי וכבוד בית אבא הנני כותב דברי, כי אם מקודשים הם דברי רק לשם האמת, לשם כבוד התורה, ולשם הצלת ארצינו הק' ועמנו מחרפה וחרון עולם אשר יעטו שונאנו ומנדנו, אף תדעו כי חלילה לי מנגוע באלה האנשים אשר הרעו לי לעצמי לבעמים, או לנשא על שפת

לשון את אלה אשר חטיבו לי לפעמים, כי אם אלה אשר הקדישו בחם ואזם למען כלל עמנו אותם אעריך ואקדש, ואלה אשר במעשיהם ובכליהם המישו שואה על עם ה' אלה יהיו לחרפות ולדראון, וכאשר הראו לי מכתב מהרב הגאון מבויסק נדפס בהצבי, בהקדמה מהעורך: „הדברים הנפלאים והיקרים האלה נדפסו בגליון המליץ, ומרוב יקרתם וחשיבותם אמרנו להעתיקם פה לפני קוראי הצבי, הדברים הנעלים האלה אשר חיבת עם עמוקה ויראת שמים גדולה וחכמה ותבונה נפלאה חברו בהם יחדיו, ראוים לרב בישראל, ולמזכרת כבוד נצח להרב הגאון המפורסם יחקו דברי המכתב הנפלא הזה בדברי הימים לבני ישראל, ובאותיות זהב דברי ימי חישוב ותחית האמה, ויראו שונאי הישוב הדהגים וכל עיזריהם הנבזים, ויבושו ויחרקו שן, ונעיר על דברי המכתב הזה גם את חבירנו הנכבדים, מכתבי העתים הצדיקים בלונדן, וראו כל ישראל מה בין רב גדול מרוסיא ומכתב עתים אורתודוקסי יתר מדי בארופה". בקראי כל אלה אמרתי בלבי עד כמה לא יבשו מחבלי כרם ה' צבאות במעשיהם, עד כי למען לבטל מציזה חמורה אחת ממצות התורה ראוים הדברים לכתוב בדברי הימים לבני ישראל, ובאותיות זהב; גם חלילה לי לחשוב את הרב הגאון מבויסק כי לרעה היתה כוונתו, הן רבים מגדולינו טעו, רע"ק טעה בבר כוזיבא וע"י זה נהרגו כמה אלפים מישראל, וגדליה בן אחיקם טעה בישמעאל בן נתניא, וע"י זה נכרת נר מבני עמנו בעת הסכנה.

כל היודע ומכיר היטב את מצב עבודת האדמה בארצנו הקדושה יוכל לראות כי מעולם לא התיר הרב הגאון מבויסק את העבודה בשביעית ואדרבה עוד אסר באיסור גמור, כאשר נראה ממכתבו. בהיותי בראשון לציון הראה לי ה' לויבמאן את המכתב אשר שלח הצבי להראות לכל הקולוניסתים מכתב מהרב הגאון מבויסק כאשר התיר את העבודה בשביעית, קראתי את המכתב וראה לו תומ"י כי מחמיר הגאון הנ"ל בענין הזה כאשר נראה מדבריו שהוא כותב וז"ל: „ובאשר תתרגל הארץ בעבודה ותאבד שממותה מימי קדם אשר שרדה עליה, לא די שלא יהיה מגרעת להארץ ע"י שביתתה אחת לשבע שנים, רק נהפוך הוא כי עוד תוסיף תת כחה בשבע, כאשר הוא בשאר ארצות שבשמניחים אותה בורה שנה אחת בשנה שאחריה תוסיף תת כחה להביא תבואה כמה שערים יותר מבתחלה". ומזה נראה כי אך בגלל זאת התיר הרב הנ"ל ומצא היתר לעבודה בשנת השמטה, יען כי סובבוהו בבחש אנשים חצאים באמרם כי העבודה נחוצה בשנה הזאת, ואם אין אז תשאה האדמה, עבודת השנים

האחדות תלך לאבדון, ולוא ידע הרב הגאון הנ"ל כי מלבד אשר העבודה אינה מוכרחת בשנה הזאת עוד תוסיף לעשות שממה באדמה אשר כבר אבדה כחותיה בשנים הקודמות, לוא ידע כל אלה כי אז לא התיר העבודה בשנת השמטה, ואדרבה הוא היה אוסר עוד באיסור גמור. האמנם כי שגגה יצא מלפני הרב הגאון הנ"ל ביצאו נגד רבני ירושלם בחשדו אותם כי ידם היתה בזה, ומזה יכול לגרום נזק לכל תושבי ירושלם, אבל גם בזה נוכל לדון אותו לכף זכות, במעשה העגל כתיב וישכימו ממחרת, כלומר השכימו לעשות עבירה, וכן עשו גם החפצים לחבל כרם ה' צבאות. עוד בשנה החולפת הרעישו האנשים האלה את העולם, ויתקעו בשופר לקום לעזרת הארץ להשליך מעליה את העול הזה היא השמטה וביחוד התאמצו להראות לרבני חו"ל כי רבני ירושלם מתנגדים לדבר הזה, וקראו אותם שונאי הישוב, מחריבי הישוב, סם המות, כאשר ידוע לכל, וכונתם רק להרוס הישוב, ורבני ירושלם כדרכם תמיד לבלתי ענות לכל כסיל ובער החרישו גם עתה ולא ענום דבר מטוב עד רע וביחוד להצבי אשר צעק עליהם חמס, וכלימה כמתה פני הרבנים לענות לו על חלומותיו ועל דבריו, ורבני חו"ל בראותם כזאת חשבוהו באמת לחובב ארץ הצבי, באשר הוא נתן לעצמו שם „צבי", אבל רבני ירושלם יודעים אותו, ובעבור זה לא ענוהו, וגם הרב הגאון מבויסק מרוב אהבתו ותשוקתו לישוב הארץ חשב כי אמת בפיו, ולכן יצא נגד רבני ירושלם בדברים קשים מאד.

וגם הרב הגאון מבויסק צריך לדין את רבני ירושלם לכף זכות אף אם איזה מהם יצאו במחאה נגדו: א) מפני שאינם יודעים בטיב עבודת אדמה, חשבו שהרב הגאון הנ"ל יצא להתיר עבודה בשביעית. ב) מפני שהם יודעים כל הדברים על בורים שמי שעושה את עצמו לאוהב הישוב הוא רק כמו שאמר חתנא באבות, נראין באוהבים בשעת הנאתן, ואם היה יודע שהנאתו יביא לו לכתוב היפך, אז הוא כתב היפך כל הדברים.

ובכל זאת לא נוכל להצדיק את רבני ירושלם מכל וכל, כי גם המה במחי"כ שגו בהניחם להצבי שנה תמימה להרעיש העולם לאמר לבני הגולה כי השמיטה תהיום הישוב — והמה היו כמחרישים, ולא הודיעו כחשו לרבני חו"ל על פניו — ולא חשו פן יתעה בהשאותיו את בני הגולה כאשר קלקלו המינים לפנים, ועל כזה אמרו בגמרא ענה כסיל כאולתו, בכוונה לגעת בתורתינו הק', אם אמנם כי הרבנים היו יצדיקו עצמם לאמר כי אמור לקרא המ"ע שלו, גם בזה במחכ"ת לא צדקו כי

דעת לנבון נקל כי בחו"ל התשוקה גדלה לדעת דבר חדש מארצנו, ולא יסבו אחור מלקרוא את הצבי — וא"כ איפא, משום תקלה כזו היה גם להם לקרוא, לדעת את קורי העכביש אשר יארג לפטות בהם חבלי שוא להעביר מצות השמיטה מישראל, ועל זה אמרו חכמים לא תלמוד לעשות אבל אבל אתה לומד להבין ולהורות, כן גם היה להם לפחות לכתוב קושט דברי אמת לנאמני הדור כי אל יפנו לדבריו ולא יאמינו לכל הבלי הצבי וכת דיליה באמרם כי זשמיטה תהרום הישוב, והיה, כאשר ידעו רבני חו"ל מזה בלי תפונה לא היו מתירים ולא היו נותנים יד לפושעים, כי אדמו"ר הגאון מקאוונא בטרם יצא בכחא דהתירה שאל שאל את אדמו"ר מוהרי"ל דיסקין, והוא ענה לו בדרך רמיזה לאמר „מסתמא כתורה יעשה" ומדוע לא הוסיפו עוד לספר לפניו טח שבותיו וכי כל הרעש אך להתעות לב הרבנים בשמיטה הראשונה, למען יראו הקולונסטים כי השמיטה היא מהדברים אשר אך מהדרין ומדקדקים יזכרוה, וחלילה לאברים פשוטים לשום לב אליה.

גם זאת לא נכונה יעשו גדולי עיה"ק ת"ו באשר לא שמו לבם לבקר את הקאלאניעס מיום הוסדם, והקאלאניסטין שמעו שמעם ולא ראו פניהם, תחת אשר רבים מגאוני חו"ל עברו ארחות ימים ויבואו להתבונן על המושבות, ומזה יבאו לחשוד אותם כי שונאים המה להישוב. היתכן? ישאלו כי לוא לא שנאו הרבנים בעיר הק' את המושבות מדוע לא יבאו אף פעם אחת לראות בעצל אחיהם מעבודתם את אדמת הק', מחזה כזו אשר יהמו אליה רבבות ישראל? הלא שמואל הרמתי סבב את כל ערי הק' בכל שנה ושנה למען הפיץ תורה בישראל, ומדוע לא יחזו בני המושבות פני שמואל דורנו? אלה ובאלה יתנו מקום בלבב אחביו להאמין למלשינים לאמר כי ישנאו הרבנים את המושבות, אמנם לוא האירו רבני עיר קדשינו פניהם לבני המושבות ויבקרום איזה פעמים וידברו אליהם דברי אהבה כראוי לגדולי התורה, כי אז שבו העננים ונתפזרו מאור פניהם, והאמינו בני המושבות בתורת רבניהם וילכו באורחתם באהבה ושלום, וידעו גם בני הגולה כי שקר בפי המלשינים ומדברי תועה על רבני ירושלם ת"ו.

קוראי היקרים! אל יפלא בעיניכם מה שלא כתבתי זאת מקודם וגם למה אני כותב זאת, כי לנבון די הדברים הראשונים, אך כאשר ראיתי עתה — בתוך סדר הדברים להדפוס — את מכ"ע הצבי מיום י"ג תמוז גליון כ"ד, פלצות אחזתני, והשקט לא אוכל, וראינו בעליל מה שאמרו חז"ל פושעי ישראל אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרים בתשובה. וז"ל:

„הון גדול מאד מאד בארצנו וכו׳ ואנשי מושבות עקרון אשר להם אדמה דים, ואדמתם דשנה וסריה לוא עברו הם את אדמתם השנה הזאת כי אז כבר יכלו לחיות השנה הזאת בלי כל תמיכה, והיינו זוכים לראות מושבה אחת בשכלולה, ואכרי מושבה אחת חיים בארץ ישראל על יגיע כפיהם ואינם נצרכים לעזרת בשר ודם וכו׳ וכו׳, אבל בעונות, מעשי שטן הצליחו הפעם, ואחת נשבעו שונאי הישוב בירושלם לעשות כל אשר בכחם להחריבן, לא שקטו ולא נחו עד אם עקרו את עקרון, המושבה הזאת עתה כעיר חרבה וכו׳ אך לפחות בזה הצליחו שונאי הישוב בירושלם, כי מושבה אחת החריבו לעת עתה לנמרי, ובזה יוכלו להתאבר ברכרי הימים לעמנו. — אבל לא הרבה יש לשונאי הישוב שבירושלם לשיש ולשמח על הצלחתם זאת, אם הצליחו להחריב את עקרון לבי שעה, ואם הצליחו להחריב את בני עקרון אולי לעולם, אך הישוב יעמוד ויחיה וכו׳ ובכל הרקודים שאתם רוקדים כנגד הישוב לא תוכלו לנגוע בו לרעה״.

קוראים יקרים! לא שמתי לבי בעת קראי הדברים האלה האמורים בשקר ובתרמית שהוא כותב כמה פעמים „שונאי הישוב בירושלם״ למען הכעיס לבות ישרים, כי כבר הורגלנו בשקריו בכל גליון וגליון, אפס בראותי כותב „ואם הצליחו להחריב את בני עקרון אולי לעולם״ נחתעתי לאחורי, איש שעל ידו נהרגו מאה וחמשים נפש מישראל, ירהב בנפשו עז לרחוץ בנקיון בפיו ויאמר לא נעלתי און! אשר הוא השטן הוא היצר הרע, הוא המלאך המות, והוא אומר כי זה בא להשכרים משונאי הישוב בירושלם, בעת אשר באמת בא להם מאתו כל הרעה כאשר נבאר הלאה, והוא כותב כל שקריו אך כדי להגדיל חרון אף על אכרי עקרון ועל כל תושבי ירושלם. רק לפ״ע נבאר את החשבון מתבואות השנה הזאת בהמושבה עקרון, אמת כי השנה הזאת שנת זול מאד, מרת חטים שהיתה נמכרת בחמשה פראנק נמכרת עתה בשלשה, אבל נראה עתה איך סופ״ל „הצבי״ בשקריו הנפלאים ישחית באמת את ריעון הקאלניזאציאן, ועי״ש שקריו יחדיו את הישוב כלו.

בהמושבה עקרון עבדו בשנה הזאת שני אכרים, האחד יהושע רובינשטיין, והשני משה הירשקאוויץ, האכר רובינשטיין זרע חמשה שקים חטים המכילים 25 מדות קעל (שהם בערך משקל רוסיא 38 פוד) והשני י׳ הירשקאוויץ זרע אך שלשה וחצי שקים, 1/2 17 קעל, (לערך 1/2 26 פוד), ועתה כאשר הפקיד ה׳ בלאך הודיע בהמושבות, כי הרב חגאון ריא״ נ״י אמר לקצור ולדוש ע״י יהודים, ולכן לוקח התבואה משרי עקרון לראשו לציון על חשבון בית הקבורת של הנדיב, וחגוים קצרו והובילו את התבואה מעקרון לרחובות ודשו ע״י גוים, וימצא זבואה של ה׳

רובינשטיין 7 שקים 35 קעל חטים, ואצל ה' הרעשקאווין 4 שקים 20 קעל, והנה זאת ידע כל איש מבין, כי מהחמשה ועשרים מדות שזרע ה' רובינשטיין אם היה עוד עשרה שערים שהם 250 מדות, היה מחזיר עולה כפי מקח השער א 3 פראנק כל מדה, אולם אם הוציא רק 35 מדות, מובן כי החטים אינם טובים כי בהחטים האלו יש חצי זונים (בלשון משנה) הנקרא בלשון ערבי (זוואן) ומחזיר מפראנק וחצי עד שני פראנק כל מדה, ואם נחשוב את ההוצאות מהאדניסטראציא שהוציאו על זה, הזריעה שהיה 5 פראנק כל קעל, וכלי המחרישה ושכר עבודת הגוים שזרעו, והחרישה חרשו בעצמם וגם שכרו גוים לחרישה להיות לעזר ליהודים, וניכוש, ולשומרים ערבים לשמור התבואה לערך ששה חדשים כדי שלא יזיקו בהמות את התבואה, והקצירה והדישה עלו יותר מאלף פראנק, ומחיר התבואה אם תמכר במקח יותר טוב יעלה מחירם ערך 110 פראנק (והחשבון הזה הוא גם בפתח תקוה) לבד מה שקבלו שתי המשפחות די מסוקם איכל למו ולבהמתם, ומזה יוכל כל איש להבין כי לוא עבדו כל בני המושבה מזכרת בתי' בשנה הזאת, עד כמה היתה מגיע ההוצאה יותר על ההכנסה ! ומה שמו ל "הצבי" מטיל את האשמה על רבני ירושלם ובכל גליון וגליון הוא מטיח דברים כלפי מעלה, הוא רק למען הטיל שנאה גדולה על רבני ירושלים ועל כל תושבי' ועל בני מזכרת בתי', וכדי שיחשבוהו כל העולם לאיש חובב ציון. רק כשאני לעצמי אדמה כי אין לו לשטוח הרבה באשר ירע לבני "מזכרת בתיה", הנדיב הרחמן שיחי' עד ביאת גואל צדקנו, בלי תפונה יתודע לו האמת על נכון, וגם צירו הנאמן ה' שייד הוא ראה בעיניו את הצדק. אמת שחטאו נגד הנדיב שיחי' ונגד האדמיניסטראציע, אך מצינו שישראל חטאו והשי"ת הפך בזכותם, כדבר שנאמר ע"י (ירמיהו ב') הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ד' זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

אחים יקרים ! בני עקרון סבלו הרבה מאז הביא אותם המנוח בריל"ז הנה, וכשנה תמימה היו מטולטלים, עד אשר הנדיב הרחמן רחם עליהם ויבתוב להפקיד ה' הירש כי יקנה בעדם כברת ארץ להושיבם עליה וה' הירש מהר למלאות רצון הנדיב שי', ויעש הרבה למענם, וכאב רחמן דאג בעדם, ועד היום הזה הוא עומד להם למחסה, רק הם המה אנשים פשוטים ולא יבינו כי עליהם להשען עליו מה שהוא אומר להם, גם סבלו הרבה מחלות, וקדחת, הם ומשפחותיהם, כאב עינים הרגיל ונקרה בארץ הזאת מאת רוב החום, ובפרט על מקום שלא היה שם ישוב ולא

שום נטיעות, ובפרט לאלה הבאים מחדש באקלים הזה, ואחדים נשארו חולים מעיניהם לעולם, הרופאים עושים בכל הכמתם בענין הזה, אפס הרופא המומחה — ובפרט על חולי עינים — ד"ר ט א ו י ע המשרת עתה בתור רופא ראשי בהמושבות שמביבות יפו, יש לו ביה הצלחה רבה לרפאות עינים, וגם מיפו וממקומות אחרים באים אליו לבקש עצתו, ה' יעזור לו בחפצו ותשוקתו רק לטובת החולים להבריאם.

ולבד כל זה נכון כי הנדיב שיחי' יתבונן הטיב על מצב אחינו אלה, אם כי יודעים אנחנו כי הנדיב שיחי' לא צוה להי' ברי"ל ז"ל להביא אנשים לאה"ק ולעשותם לעובדי אדמה, וגם הנדיב שיחי' לא ידע מהם עד זמן רב אחרי הביאם הנה, רק הרבנים הגאונים אשר זכרנום למעלה, כשבקשו ממנו אודות ישוב הארץ ובשמעם כי יש תקוה להם, או מרוב תשוקתם לחיבת הארץ שלחו את המנוח ברי"ל ז"ל הנה, ויבאו הנה על חשבון עצמם, איש איש על הוצאותיו, וגם המנוח ברי"ל ז"ל גם כן בא על הוצאותיו, ומזה יכול כל אחד להבין כי הנדיב שיחי' לא שלחם ולא ידע מהם, כי לולא כן או הי' תומך בידם, ואין ענינו במקום עשירות, כי אלה הנתמכים מאת הנדיב הי"ו לא יחסר להם כל, כי בידו הפתוחה ישביע רצון לכל הבאים לזה, ובכ"ז הנדיב שיחי' ברוב נדבתו, הטיב להם כאלו צוה להביאם לאה"ק, ועל בני מזכרת בתיה נוכל נ"כ למצא זכות, עיין במדרש שיר השירים על פסוק משכני אחריך נרוצה, "אמרו לו, משה רבינו להיכן אתה מוליכנו, אמר להם, לאלים ומאלים לאלוש ומאלוש למרה וממרה לרפידים ומרפידים לסני, אמרין לכל הן דאת אזיל ומובילן אנן עמך" וישראל לא שאלו את משה איך נצא במדבר, וכן רואים אנחנו עליהם כי הם אוהבים אה"ק, ובעת הבטיח להם ה' ברי"ל ז"ל להביאם הנה ולעשותם לקולוניסתים מצד הנדיב הי"ו, לא שאלו ממנו כי יתן להם בכתב או לתת להם על הוצאות דרכם, רק הלכו אחריו במקום שהוליך אותם וסבלו הרבה עד עתה כאשר כתבתי למעלה, וגם עתה בקשו על נפשם מאת הפקיד מהתחלת השנה, כי יקחו להם אדמה בשכירות מאת כפר (מאעיריע) סמוך לעקרון באופן שהאדמיניסטראציע יעורם בזריעה ויתר הוצאות, ואדמתם תישבות, והם יובלוה במשך שנת השבע, ויבא הצבי ויאכר כי יכופו עליהם הר בניות ויאלצום לעבוד בשמטה בשדותיהם בעצמם, וללכת נגד רבני ירושלם, כי הגאון ריי"א נ"י התיר להקולוניסתים לעבוד בעצמם, רק רבני ירושלם אסרו עליהם, הן כונתו ידוע לנו כי היתה רק לעקר דין השמטה, וכי הקולוניסתים לא ישבתו, ואם באמת עזרו להם לקחת בשכירות שדות הכפר, מה טוב ומה יפה היה הדבר הזה לפני השי"ת ולפני הבריות ולא

התלקחה מלחמת השמטה, והקולוניסטים היו טרודים בהשגחת העבודה ובהמתיהם השתכרו להם די אכלם על שנה תמימה, גם בעדם היה נותר ריוח מעט, ואז לא חשבו מחומה נגד האדמניסטראציע.— שלשה קולוניסטים מעקרון לקחו בשכירות בשנה העברה כברת ארץ בכפר (אקער) הסמוך לעקרון, שם האחד שמוה רויטינבערג, השני אהרן זעליג לעוויטא, והשלישי משה הערשקאוויץ, ויקחו להם לשתי שנים תרמ"ח ותרמ"ט, על פי התר רבנים וישכרו להם עובדים בשנה האחת, ורק בהמתיהם נתנו לעבוד, ועתה לבד מה שנותר להם לאכילה עבור הבהמות, עוד מצאו ריוח מעט מעסקם זה, ואם כי אין זה מהעסקים העומדים ברומו של עולם, בכ"ז טוב טוב להם יותר מהאכרים שאינם עובדים כלל, א) שיש להם תבן די ליתן לבהמתם וגם קש לעשות זבל, ב) כי טוב לעובד כי יש לו לפחות להשניח על העבודה ולא לילך בטל לגמרי. ואחרי אשר בני מזכרת בתיא הם אנשים פשוטים בני כפרים מנעוריהם ולא יבינו כל ערמות ותחבולות, וברואתם כי הצבי הוא המסית מצד זה, וימצאו מסיתים אחרים אשר אמרו כי בחפץ הפקידים להעבירם על דתם, ועוד דברים כאלה, וזה גרם שחשבו לנפשותם בלי דעת, ויעשו דברים שלא כהוגן, ובשגם כי קנאתם גרמה לזה בראותם כי השנים שעברו בשביעית יעניק להם מכל טוב, בעת שלא יביאו כל תועלת, ולהם בקיומם מצות השמטה עבור זה יסבלו חרפת רעב, ועל זה אמרו חזל: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים טילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים". ואיך לא יבוש הצבי לכתוב "ואם הצליחו להחריב את בני עקרון א ו ל י ל ע ו ל ם" בעוד שיודעים אנחנו כי רק הוא היה הגורם לזה, הוא השטן...

אחים נכבדים, אני שואל על בעל הצבי כאשר רוב מכ"ע לישראל וגם חו"צ בכל מקום שהם דנים עתה את ענין הישוב רק מפי הצבי ועליו הם נשענים מפני שהוא קרוב למקום המעשה, והוא גם הוא מודיע רק מפי השמועה, ואם הוא באמת אוהב הישוב מדוע לא יבא בעצמו להמושבות לראות התנהגות הקולוניסטים ומעשיהם? ובמה להטיב הקולוניסטים בכלל?

אחי היקרים, עוד יש לי רב לכתוב בכלל על אודות הענין ישוב הארץ להרחבתו ולהחזקתו, ואיך יוכלו אחינו האכרים להביא לחמם מיניע כפם בארץ אבותינו, ומזה כתבתי פה רק מעט (ובאמת כל מבין יבין כי כל מגמת ספרי זה הוא אך אודות ישוב הארץ). ואעיר בזה מה שאנחנו רואים בכל שבוע ושבוע נוסעים מפה אה"ק משפחות משפחות לארצות אחרות לבקש מחיתם, ויישארו פה רק הזקנים וישישים אשר יחכו להקבר

בראש הר הזיתים, ואם נחקור הסיבה על מה הם עוזבים את אה"ק ומחפשים אמצעים חדשים בטח להשיב מצבם למען לא יצטרכו לנסוע לארצות אחרות, יש לנו רב לדבר, ואין בכחי עתה לבאר כל אלה עד אשר ירחיב ה' את גבולי, רק הענינים הנחוצים אשר לפי דעתי אם לא נדאג לאחריתם יוכל להיות מזה חלול ה' נדול ונהיה חיו ללעג ולקלס בעיני העמים, אחשוב לנכון לתאר פה בקיצור.

נחשבה דרכינו ונחקורה, בן חמש וארבעים שנה אנכי היום, ואזכור היטב בעת היה ניקולייא ע"ה מושל על ארץ רוסיא, והוא היה מלך של חסד, וכל חפצו היה רק להטיב ולהעשיר את עמו בלי הבדל ופרות בין עם לעם, אבל אחינו ב"י לא ידעו ולא הכירו את הטובה, אנכי היתי אז כבן שבע או שמנה שנים, וכיום ארתכול זוכר אני שבעיר מולדתי הוראדנא כתבו משפחות אחדות את ידיהן לקולוניות בפלך יעקאטערינאסלאוו, וגם בפלך הוראדנא, ובעת ההיא עוד טרם פרצה מסלת הברזל בארץ, ויהי המהלך טעיר מולדתי לפלך יעקאטערינאסלאוו ערך ארבעה שבועות, ובעת ישבו בעגלה ללכת להקולוניות נתנו להם מטעם הממשלה די הוצאות דרכם, ובבואם שמה ניתן להם בתים לשבת, ארוות לבהמתם, ושלשים דעסיאטין אדמה לכל משפחה, לבד בהמות וכלים, וכסף להוצאותיהם לשנה תמימה ויתר צרכיהם, הכל ניתן להם כיד המלך, ופקידים ללמד להם העבודה, ועשר שנים נתמכו בעת צר להם, והכל ניתן להם במתנה, חמש ועשרים שנה היו חפשים מכל מס, וכן היו פטורים מעבודת הצבא משך 25 שנה למען יוכלו להתחזק בעבודתם, אבל אחינו לא הבינו אז את האושר הזה, מהם אשר כבר התישבו שמה הוציאו כסף הרבה למען יפטרום מהקולוניות, ואלה אשר נשארו שמה הנמו גם היום המאושרים בארץ, וב"ה הם נהנים מיגיעם בכל טוב וכן השרישו אז האשכנזים את גזעם בארץ, ויען כי הממשלה הכירתם אז לעובדים הראוים לזה, נתנה לכל משפחה ששים דעסיאטין אדמה ועתה ימצא ערך 300 קאלאניות אשכנזית בפלכי יעקאטערינאסלאוו וטאוריע, והונם נערך לסך נדול מאד, מהם יש אשר הונם יעלה לאלפים ורבבות, וגם למאות אלפים, ואדמתם אדמה פוריה וטובה מאד).

ועתה כאשר רואים אנחנו בעליל את מחשבתו הטובה של הקיסר ניקולייא ע"ה יראב לבנו מאד ורבים רבים מאחינו יקנאו בהאכרים המביאים לחמם בכבוד בלי קנאה ושנאה משכניהם ויוציאו לחמם מאדמתם בזיעת אפם, ואפילו העשירים שבנו יקנאו בהם בראותם אותם חיים חיי נחת ושלוה, ולכן נתעורר הרעיון לעבודת האדמה בין אחינו אלה, ויתעודדו

לחפיץ הרעיון בין בני ישראל למען יהיו עובדי אדמה כיתר תושבי הארץ ויאכלו לחמם ביגיע כפם, אך לא בכל הארצות יוכל העברי לבוא אל תכלית זה, ויקומו אחדים אשר חשקה נפשם וחפצם להנות מיגיע כפם, ומטוב ארץ תוגרמא אשר לא תשים פדות בין אומה לאומה, ויבואו לפלשתינא ויאחזו בה, כי היא כאבן השואבת ממשכת אליה עיני כל העמים הבאים לאלפים ולרבבות לבקר אותה שנה שנה מפני הקדושה החופפת עליה לכן התאחזו בה גם אחינו ויבואו להשתקע פה מפני קדושתה. ויהי בראותם כי כספם לא יספיק די הוצאותיהם אשר עליהם להוציא הרבה בעד הבנינים וצרכי האדמה הטרובים, ואשר מחירם יעלה הרבה מאד מבארץ אחרת, קראו לעזרה לאחיהם ושאריהם. ואין לך אדם שאין לו קרובים עד אברהם אבינו עה"ש. ויעתרו להם האנשים האלה שהם חו"צ, ויתמכום כיכלתם, ולהקולוניא פ"ת עזרה הרבה אם בבתים או בארוות, בהמות, כלי מחרישה וכו' וכו' עד כי הקימו להם את הקולוניא הזאת והיתה לתפארה באה"ק.

כן נוסדה מושבה בשם "גדרה" אשר קרוביהם חו"צ עזרו להם בכסף לבנות בתים ולקנות בהמות וכו', ואם כי עוד חבר להם הרבה לצרכיהם, בכ"ז יש תקוה כי אחינו אלה חו"צ לא יסירו חסדם גם לימים הבאים ויעזרו להם כיכלתם, אבל לדאבון לבבנו אחינו חו"צ שעזרו מקודם לבני פ"ת, הסירו עין השגחתם מהם בשנים האלה, ועתה יש בפ"ת משפחות אחדות אשר אין להם בתים, ואחדות שאין להם ארוות לבהמתם, לאיזה מהם אין להם רק נומער אחד אדמה, נומער אחד היה 80 דונאם (ערך 7 1/2 דעסיאטין) ועתה כאשר שבנינו גדלו ערך 1000 דונאם, כאשר כתבתי למעלה, לא נותר להם כ"א 74 דונאם על כל נומער, ומזה יקרה עפ"י רוב 15 דונאם אדמת חול, ואפילו אם יזבלו את אדמת חול תוכל נ"כ להוציא תבואה, רק האדמה שיש לה חול אדום אשר יש לה מעט טיט וגם חול עבה הנקרא (זווירעוואטע) די זבול אחת לארבע או לחמש שנה, לא כן אדמת חול לבן שצריכה זבל הרבה וקשה לקולוניסט להביא די זבל לחול לבן, ואינה טובה רק לנטיעה, ולכן דרוש לפחות לכל קולוניסט משפחה בינונית 2 נומערין אדמה, ובערך עשרה נומערין יוכלו לעזור לאלה אשר חסר להם לעבודתם, וכפי שמצבם עתה, יאלצו משפחות אחדות מפ"ת לעקור ח"ו משם, ואיך לא תהיה לנו חרפה ובוז לפני השכנים הקרובים באמרם כי היהודים בכל היותר עם חכם ונבון לא ידעו להוקיר את מקומם, ובפרט האשכנזים "בסרונה" יצחקו ויאמרו כי אין היהודים מוכשרים לעבודת האדמה, הם חושבים שלכל ישראל אין חסר כסף, ואם ישמעו

כי בגלל חסרון כסף עזבו היהודים פ"ת, יאמרו עלינו כי אין בנו כל אחדות והתקשרות יחד, ובפרט שהם יודעים כי יש נדיב גדול בתוכנו התומך נופלים והפושט עזרה לכל דורש, ובאמת די להנדיב שיחיה המושבות הנמצאות תחת מחסהו, ודי לו מה שהוא עוזר לפ"ת להוצאות הכרחיות וצרכים כללים כאשר כתבתי למעלה, ובשנה הזאת הוסיף להטיב עמהם בנתנו עבודה להוציא לחמם מיגיעם שלא יסבלו חרפת רעב. עתה בהיות פה הי' שייד עשו הקולוניסתים רשימה מכל האנשים החסרים להם בית או בהמות או יתר צרכי אכרים, והי' שייד נתן תקוה ואמר כי ידבר עם הנדיב הי"ו עבור זה, ותעל הרשימה לערך 50000 פראנק, ועוד לא נדע אם הנדיב שיחיה יתן הסך הזה, ואפילו אם יתן הסך העצום הזה הנה בני פ"ת לא בקשו מהנדיב אדמה, ואין צריך לבקש, וגם איך לא יהיה חרפה לחו"צ כי יניחו את כל המשא על איש אחד? אמת הדבר כי רואים אנחנו בחוש שהוא שליח מן השמים, אבל זה היה טוב אם לפחות לא היו מקרים רעים אחרים, כל שנה ושנה יקרה בקולוניא אחרת מחלוקת אחרת, אם מצד הקולוניסתים או מצדדים אחרים, ומי לנו כמשה רבינו שהיה שליח שמים ותורתנו הק' העידה עליו כי היה עניו אשר אין כמוהו בכ"ז כאשר הקניטוהו ישראל אמר: האנכי הריתי את כל העם הזה, אם אנכי ילדתיהו? וגו': ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש וגו' (אם לחשך אדם לומר למה לנו לעזור לנרגנים? אמור לו מום שבך אל תאמר לחברך, רוב היהודים יש להם החסרון הזה מעולם עד אשר יקוים בנו מאמר החזוה (יחזקאל ל"ו כ"ו) "ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר", קשה לראות עשרה אנשים עברים נאספים יחד לעיין בדבר אחד וימצא שנים מהם שיגידו דבר כאחד, רק כל אחד חפץ לחוות דעתו ושיקיימו כמוצא שפתיו, וכל זה למה? בורא העולם הטביע בנפש העברי טבע של עם קשה עורף, למען ישתמשו בזה בלימוד התורה ובאחדות הבורא נגד כל אומה ולשון שלא יוכלו להטות לבם מזה, ורק המעט מהם יש שמשתמשים בהטבע הזה למה שצריכים הם לדברים שבין אדם למקום, ורובם ישתמשו בזה רק לדברים שבין אדם לחבירו...) ולכן על אחינו חו"צ לעזור בכל האפשרות בתוך הקולוניות שאינם עומדים תחת מחסהו, ובפרט שיודעים אנחנו את הנדיב הי"ו כי הוא מאלה שהחכמים בפרקי אבות יחשבוהו, יתן ויתנו אחרים חסיד, כי כל כונתו הוא שאחינו יחנו מיגיע כפים.

אחי, פה המקום להעיר על אודות השלום והאחדות של הקולוני־

זאציאן אשר עלינו לשטור אותם בינינו, הרבה יותר מבמסחרים פרטים, כי מבלעדי השלום והאחדות אין הישוב יוכל להתקיים. הבה נראה מנהגי האשכנזים הנתצרים, האשכנזים בני סרונה הקרובים אלינו חיים חיי אחוה וריעות, אחד לא יעבור על דברי רעהו, הן בכבוד והן בדיני ממונות וישמור רכוש רעהו יותר מרכוש עצמו, אין אחד מהם מניח לצאת מחצרו שום עוף, אף לא בהמה דקה או גסה בלתי אם ילך אחריה למסרה להרועה. בתוך הקאלאניא יש רחובות אשר אין גדר מסביב, ובכ"ז אין כל נזק להאילנות והזרעים שינטעו ושיזרעו, ואנחנו? אם אחד מאתנו זורע בגינה אין לו לצאת ממנה מפני שיחבלו העופות הרבות את הזריעה, וכן את הענלים יניחו השכנים בלי מסרם להרועה ויקפצו וידלגו כאילים על שדות אחרים ויזיקו יותר ממה שיאכלו, אך יתנצלו כי אין לנו היהדים ארוות לבהמתינו כלאשכנזים. — גם בעת ה' וויאצקי קנו בפ"ת ארפה למושב (בוי פלאין) ורבים מהקולוניסתים השיגו זה אחר זה באורך, כ"א ארבעה דונעם לבנין בית ומגרש, והארמה היא מהמובחרת, וזה יפשך אחד אצל השני כרחוב, דונעם אחד די לבנין, והמותר שלשה דונעם טוב מאד לנטיעת כל מיני עצי פירות, כמו עצי תפוחים אפרסקים שקדים, וכו' וכו', ובמשך 8 שנה הי' יכול כל קולוניסט להשיג מזה שליש הוצאות מחיתו ועוד יותר, כבר עברו 4 שנים, ואם עברו עוד 4 שנים היה להם כל הטובה הזאת, אמת הדבר כי יש מיני פירות אשר דרוש להשקותם מעט מים, ומה יש אם הקולוניסט השקה את גנו 10 פעמים במשך הקיץ? אבל כל זה אם כולם יתאחדו יחד, לא כן אם יש בזה חלוקי דעות, אז יאבדו הכל, כי האחד יניח את רשותו פתוח, ובהמתיו יחריבו את עמל רעהו. גם בדבר הזריעה של קיץ וחורף מחויבים הקולוניסתים לשמור בחדש ניסן, וחרישה בשבט ואדר, שתבואת הקיץ צריכות חרישה ארבע פעמים, ואצלנו חורשים בשני צמד בקר, באחד עד הצהרים ואחד אחר הצהרים, וכשזה חורש זה מרעה בהמתו על פני השדה, ותלך ותאכל תבואת חבירו, לכן צריכין כולם לזרוע תבואת חורף על מקום אחד, וכן תבואת קיץ, ועוד דברים רבים מאד יש אשר הקולוניסתים מחויבים לשמור בכבת עין את האחדות והאגודה, ורכוש חבירו יהיה חביב עליו לשמור מן היזק יותר מלשלו, ואז אם נשמור את כל אלה יש תקוה כי נאכל לחמנו בכבוד ולא נצטרך לידי מתנת בשר ודם, כ"א מיד השי"ת הזן ומפרנס מבצי כנים עד קרני ראמים.

אל ירע בעיני הקורא שאין לו ידיעה בתורת הקולוניזאציאן כי הארכתי פה בזה, כי כ"ז הם מעיקרי הקולוניזאציאן, ולוא היה כח בידי

אז האריכתי עוד יותר ויותר כי אחותי פה רק דרך הקיצור. ועוד יש ויש שלא הבאתי פה כלל, ועד תקותי שבמקום אחר אבא בארוכה.

עוד דבר לי אליכם קוראים היקרים, הנה כאשר שמעתי מכמה אנשים האומרים אין ישועתה לנו בהקולוניזאציאן, כי רואים אנחנו שכמה וכמה ככרי זהב נשתקעו בענין הזה והקולוניסתים עוד לא יצאו לחסם די מחיתם, מחויב אני להעיר בזה כי כל מה שלא הצליחה הקולונואציאן עד היום הזה, מאשר כי מעת נוסדו הקולוניות עד היום השקיעו בענין זה ממון רב מפני חסרון הידיעות שהיה להם, ודעת לנבון נקל כי כל מה שיעבור הזמן על הקולוניסתים הם קונים להם ידיעות בעניני הקולונואציא טעס מעט, וטחוב אני לאמר עלי כמאמר ר' יוחנן אוי לי אם אומר ואוי לי שלא אומר, אם אבאר בפרטיות מכל מה שעברו על הקולוניסתים מיום הוסדם ועד עתה לא יכילו הגליונות האלה, ודרוש לי לחבר לזה ספר שלם, גם לא הכל חפצים לדעת מזה, ורבים לא יאבו שיוודע מזה, רק אם אעלים עיני מזה וחשאתי לישוב הארץ, לכן אמרתי אבא בזה להודיע טעס מזער, כל היודע דרכי הקולונואציאן באה"ק יודה ולא יבוש כי שני חלקים מהכסף הרב אשר הוציאו להנם, כי רק שליש אחד היי די להשביע את הקולוניסתים מבלי לשאת עוד עיניהם לנדיבי עמנו אך אין לנו לדון על מה שעבר אם רק נשים לבנו לימים הבאים כי ישובו דרכינו לשוב אז לא ידאב לבנו על אבדן הכסף מתחילה, וגם הבא אחרינו ידע להזהר במעשיו, וישמע לקולנו כפי אשר אנחנו נניד לו הדרך ילך בה, ותקותינו לה' כי יקוים בנו מאמר המשורר: הזורעים בדמעה ברנה יקצרו, וגם תקוים בנו נבואת החוזה (ירמיה ל"ב ט"א) וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי.

פה המקום לדבר דברים אחדים ע"ד החברה הקטנה „חובבי ציון" בנואיארק אשר באמעריקע, נוסדה זה כשנים אחדות שמה, ועוד לא גדלה במעשיה, המיסד הראשון היה הרב המניד המשכיל המסורסם מוה"ג בראדעסקע נ"י מביאליסטאק, וגם רבות עמל ויגע להכינה על מקומה ואליו נלוו עוד אחרים אשר עמלו במצוה גדולה הזו הרבה מאד, אבל עוד לא עלתה בידם להנדיל מספר חבריה, יען כי רוב אחינו העשירים שמה לא ישימו לב לאה"ק, כי אחת היא להם אם אה"ק או אמעריקא אשר בעת כזאת היא ארץ זבת חלב ודבש יותר מאה"ק, ואם כי יקרה בכל זמן שאיש עברי ילך בחוץ והתושבים יסקלו באבנים או יעפרו בעפר, וגם מריטה בלחי, אין בזה כל רע חלילה, כי לדעתם יעשו כזה

רק הפחותים שבחטן, אבל בעיני הממשלה אין כל הבדל בין איש יהודי לנוצרי וישכחו כי כזה יתנהגו בכל ארצות התבל, עד ביאת גואל צדק, ככתוב בתורת משה (דברים כ"ח) והייתם לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך ה' שמה: תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל: וכן הוא בארצות איראפא, אזיא, ואמעריקא, רק ההפרש ביניהם הוא, שבמקומות אחדים יסתירו האזרחים את שנאתם לישראל בלבם, ובמקומות אחרים יסתירו תחת בגדיהם, ובמקומות היותר גרועים יראו את שנאתם לעיני השמש, אבל אבינו שבשמים הדואג לבניו ועבדיו יתנם לחן ולחסד בעיני המלכים והשרים, ומצילם מידי שונאיהם עפ"י חוקי הממשלה ית"ה.

אחינו באמעריקא ימצאו לחמם בזעת אפם, בעלי מלאכות יפרו וירבו לאלפים ורבבות, ואחד מני אלף ימצא לחמו אם יאות לקיים מצות תורתנו הק', וישמור את השבת כדת מחללו, איש חדש הבא לשם ורוצה להתפרנס ורואה את ההוצאה המרובה אשר שמה, מה יוכל לעשות אם לא ישיג מקום לעבודה באופן שלא יחלל את השבת השקול נגד כל התורה כולה: ואם יאמר לעבוד ולקבל שלשה שקלים בשבוע במקום שיכול לשכור עשרה או חמשה עשר שקלים לא יקבלוהו (אם כי בעלי מלאכות יהודים עובדים אצל פאבריקאנטין יהודים, והם עובדים ביום השבת עד חצי היום וביום הראשון אינם עובדים כלל) וגם ישחקו ממנו, כי הוקל להם הדבר מאוד כאשר הוקל לנו דין טים אחרונים אחר הסעודה, כי רק המהדרין ישמרו המצוה הזאת, והאיש אשר לא יאבה בחלול שבת כאשר הורגל בארץ מולדתו יקלל את יומו טרם בא לאמעריקא, אך מה יעשה אם קיבתו ריקה? ואין לו על הוצאות הדרך לחזור לעיר מולדתו ויש כמה שאינם יכולים לחזור מפני סיבה אחרת ואם ילך לבית הועד לצדקה ויספר להם כי אין את נפשו לעבוד עבודתו ביום השביעי, יראו לו אחורי הדלת המזוזה, ויאלץ לקבל עליו לחלל את השבת למען לא ימות ברעב, וכן הלאה, וכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר, וממילא יחלל כל קודש בההרגל הנעשה לו כטבע. ומובן מאליו איך יתנדלו הבנים על ברכי אבותיהם, והפעדלרים הסובבים בסחורה על כתפיהם, או הסוחרים מחנויות, ישנם רבים שמשלטים שכר דירה עבור החנויות סך רב, וביום הראשון אסור להם לסחור בחנות מטעם הממשלה, — לבד בתי מסחר המזון אשר להם מותר לסחור ביום הראשון — בכל זאת יש אחדים שישבתו ביום השבת, אבל אין כל ספק שבניהם אחריהם הלומדים כולם בבתי הספר שלהם והולכין לרוח הזמן, לא ישגיחו על היהדות כלל, אבל מה נעשה

כי לא נוכל להיטב מצבם עתה, כי הכל כפי מנהג המדינה. אמנם הארץ ההיא לא נבראה בשביל היהודים, ותקותנו לה' כי ישלח לנו במהרה גואל צדק, אך לע"ע שצריכים לחיים, ואת באיזה זכות יוכל גואלנו לבא לנו? אמרו חז"ל בנמרא הקדושה, וגם איתא במדרש, בשביל ג' דברים נגאלו אבותינו ממצרים, שלא שינו את שמם ולא שינו את בגדיהם ולא שינו את לשונם, אנו צריכים להבין עד כמה הדברים מגיעים, יש לנו מצות הרבה אשר אנחנו שומרים אותם ובכ"ז איננו נגאלים, ובאמת מה יש נפקותא בדבר, אם אנחנו לובשים בגד ארוך כמנהג הקדמונים או בגד קצר כמנהג הארץ, אם נדבר שפתינו שפת הארץ? ואנחנו רואים בעליל שיש אחד שמדבר צרפתית או בריטית וכו', והוא צדיק גמור, ויש אחד אשר לא יאבה לדבר אך בלשון הקודש והוא רשע גמור, וכמובן לא נגאלו אבותינו בשביל דברים האלה, אך בשביל זה אשר היו מצפים בלב תמים כי יגאלו ממצרים, והשי"ת יביאם להארץ אשר נשבע לאבותינו לתת להם, ויאמרו בלבם למה לנו להיות דומים לאנשי מצרים, בשמותיהם בגדיהם ושפתם, אחרי אשר אין כל ספק שבקרוב יגאלנו ה' ממצרים ויביאנו אל נחלתינו ונהיה לעם בפני עצמנו!

ובמה נוכל להגאל עתה מגלות הזה, אם לא רק באשר כל אחד מאחינו יחשוב עליו לחובה לנמור בדעתו כי לא זה מקומו באשר הוא שם, כי אם מקומו בארץ אבותינו, רק לע"ע אנו חיים בארצות אחרות באיזה זכות נוכל להגאל? כי כל אחד מאחינו ישתוקק לארץ אבותינו, וכולם יתנו ידם לישוב א"י כדי שיוכלו לקיים המצות התלויות בארץ, ואנו רואים שמצוה זו גדולה מאד, שעיקר תשובה תלוי במצות התלויות בארץ כמו שנאמרו לנו ע"י החוזה (מלאכי ג' ד'): למימי אבותיכם סרתם מחקי ולא שמרתם, שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבאות, ואמרתם במה נשוב. היקבע אדם אלהים כי אתם קובעים אותי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה וגו' והובא בספרי (דברים י"ב כ"ק) מעשה בר' יהודה בן בתירא, ור' סתיא בן חרש ור' חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים לחול וכו', וחזרו ובאו למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה, וא"כ שמצוה זו שקולה כנגד כל המצות ועיקר תשובה תלוי אך במצות התלויות בארץ אם כולם יתנו ידם לישוב א"י כדי שיוכלו לקיים כל מצות התלויות בארץ כמו שצוה לנו ע"י תורתינו הקדושה, בזכות זה תקוים בנו נבואת החוזה (ירמיה ל' נ') כי הנה ימים באים נאם ה' ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר ה' והשיבותים אל הארץ אשר נתתי לאבותם וירשוה:

נחזור לענינינו, הנה בכל ארץ אמעריקא כמעט אין שום חברה „חובבי ציון" כ"א בעיר הגדולה נואיארק ושיקאגא, ונם שם מספר החברים כ"א מעט מזער, החברה הזאת תמכה זה שנים אחדות סיום הוסדה, ועד שנה העברה תמכה בכספה לבני המושבה „יסוד המעלה" בסך 1000 פר, ועוד נשאר אצלם ערך סך 600 דאללאר, וכן להחברה חוץ בשיקאגא יש ערך 300 דאללאר, ומה קוינו זה לראות נדבות אחינו באמעריקא ? לוא נתנו כל אחינו שם את לבם לישוב א"י ויתבוננו כי אין כל תקוה נשקפה להלאום הישראלי כ"א באה"ק וכי נרים נחשבים ואנחנו בכל הארצות כי אז אם כל אחד יתן על י"ז רבע שקל והעשירים יתנו חצי שקל יכלו לאסוף לפחות 100000 דאללאר בכל שנה לישוב א"י, כי אין מספר לנדבות אחינו באמעריקא. כותב הטורים הזאת ראה בעיניו את הארץ החדשה ואת מנהגי אחינו שמה, כי אין נחשב בעיני אחינו שם ליתן רבע או חצי שקל לשנה לענין נדול ונחוץ כזה, רק חסר לזה מעוררים ומעשים, אך בזה הענין נקל להם לבוא אל המטרה, בי"ה חברה בתי כנסיות יש שם, והרבה חברות מחברות שונות, ונקל לכל חברה (פרעזידענט) החברה לקבץ את הסך בכל שנה, ואת הכסף ישלחו להרב הכולל אדמו"ר הגדול מוהריר יעקב חריף שליט"א, וכן יעשו מכל עיר ועיר. וכן יעשו בארצות אחרות כפי יכולתם, כי או נוכל להגדיל ולהרחיב את ישוב הארץ באופן מאוד נעלה, ובמשך זמן קצר נוכל להפריש ישע רב לתושבי אה"ק, ולא יצטרכו שעירי עמנו לנוע לטרחקים לבקש לחמם כי ישינוהו בכבוד מעבודתם פה, ואז אם יכירו אחינו בחו"ל כי רק ארץ אבותינו הרת לאומתינו כל תקותנו, ויאמצו את לבם להקים לנו שארית ומחיה בארץ, או תקוים בנו נבואת החזוה (עמוס ט' י"ד) ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם : ונטעתים על אדמתם ולא ינששו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלקיך :

אבל אין דעתי חו"ו כי יקחו פרי צדקתם טעניי ארה"ק ויתנו לעזרת הקולוניות, כי על זה אמרו חז"ל אין משנין מצדקה לצדקה, כי זאת ידע כל איש מי שיפסיד לעני אפילו חצי פראנק נוכל לאמר עליו כי נפש הוא חובל, ובפרט לעניי א"י אשר רובם זקנים וחלושים, וכמה אלמנות ויתומים יש, וע"י החצי פראנק שיפסידום יוכלו לסבול חרפת רעב שני ימים הם ושפחתם, וכאשר כתבתי למעלה אפילו העובדים הם עניים מרודים וקשה להם להביא לחמם לבתיהם די מחיתם. יעזור ה' לאחינו שבחו"ל שיוכלו לעזור לעניי אה"ק בהנה וכהנה בכבוד.

ועלינו לבקש תמיד פני ה' עבור שלום הנדיב היקר ואריכת ימיו ושנותיו ויסי"ב, וישתן בלבבו לקיים הכתוב והאפלתיך נחלת יעקב אביך, להרבות קניית נהלאות בארץ אבותינו, ולהושיב עליהם עובדי אדמה מאחינו הנענים והמרודים בארץ לא להם להסיר מהם חרפת חורפיהם, כי עם לא יסכון עמנו, עם לא מוצלח לעבודה, כי אם למאוני מרמה ומרפורות.

נשימה אל לבנו המליצה היפה והספור אשר יספר לנו תנא אחד מחכמי"ל, כי שם אחת נסע בספינה, ונסבע בים, ועמוד עליו נחשול לבלעו, וכל גל וגל מצר פיו לקראתו, אך חוא על כל גל נעגה לו בראשו, עד אשר הגיע אל חחוף ונצול. מה נאוה חרעיון הזה, כן הוא דרך העולם הגדמה לים חחיים, מי אשר יכוף ראשו לקראת כל גל הוא יעבור שלום והגלים לא יגעו בו לרעה, לא כן מי שהוא עז ונאה, אותו יסחבו הגלים סחוב וחשלך בשאון דכים. גם אנכי הייתי במקומות רבים, מרוסיא ארץ מולדתי אשר בה הייתי 38 שנה נסערתי נסוע והלוך עד קצוי ארץ ואיים רחוקים וחייתי באויא, באיראפא, באמעריקא, וראיתי כי בכל מקום ומקום ירימו חגלים שוא דכים, ובכל מקום אך קצף על פני המים מהשתפכות הגלים ושאונם והטונם, אולם עלינו לחיות נעגים להם בראשם, ובע"ה נעבור שלום.

ונם נשימה אל לבבנו גודל מעלת השלום והאחדות, ומצינו אשר כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו דומה כאלו נחרב בימיו, ולהבין טעם הדבר, נתבונן כי באמת בנין המקדש תלוי אך בעצמנו, אם נתאחד יחד וחיינו לאחדים, או השלום יכין את בית מקדשנו, ואם אין שלום בתוכנו דומה כאלו אנחנו בידנו הגנו מחריבים את מרכז העם והמקדש וגם כתיב בתורה ויחן שם ישראל נגד ההר, ולא כתיב ויחנו, חוי אומר כי לא נתנה תורה לישראל עד שעשו לב אחד ועשו שלום ואחדות ביניהם, או נתנה התורה לישראל (עיין שם ברש"י).

אחים יקרים, תנו נא ידכם וניחד את לבבנו לאהבה את ה' ולשמור את תורתו ולכבד את מטיבנו כי זה רצון ה' לבל נהיה חלילה כפויי טובה, ויחד כולנו נתאמץ בכל עוז למלאות תעודתינו, אז יקוים בנו נבואת החוזה (יואל ב' כ"ז). ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלקיכם אשר עשה עמכם לחפליא ולא יבושו עמי לעולם. וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני ה' אלקיכם ואין עוד ולא יבשי עמי לעולם.

* *
*

מפני טעמים אחדים אביא בזה את הדברים [illegible] ובראשם

מפני זה הטעם, מטרת הדפסת ספרי זה הוא רק לעניין ישוב הארץ אשר ע"ז תצמח ישועה לבית ישראל במהרה, ויקוים בנו דברי הנביאים לעת קץ הימין ב"ב, והנה כאשר לדאבון לבבינו אנו רואים באה"ק ההיפך מדברי החוזה (ישעיה ב' ג') והלכו עמים רבים ואמרו וגו', כי מציון תצא תורה וגו', וגם החוזה (מיכה ד' ב') והלכו גוים רבים ואמרו וגו', כי מציון תצא תורה וגו', אשר לדבריהם יגדיל תורה ויאדיר באה"ק קודם לגאולה, ובעוה"ר אנו רואים ההיפך בביה"ם באה"ק כי התורה והמצות ימנעו מבני הנעורים ועל הרוב ילמדום אך השכלה חצונית וביולדי נכרים ישפיקו (ע"ד עיקר לימוד ההשכלה אין אני דן בזה, כי לא לי אבר פשוט להתערב בענינים כאלה, ואין לי כל רגש בזה, רק לדעתי אם יתירו ללמוד זה מדוע ילמדו אל דרך המתנגדים לדתינו הק', ולא יתבוננו במעשי אחינו האורתודוקסים המשכילים שאינם מנגדים לדתינו הקדושה) ולכן אעיר את אזני הקוראים בדבר. . . . . .

מנעורי נשאני לבי לעבוד אדמת הקודש, אם כי הייתי בעל הון בתים וגנים, ולא חסר לי דבר, וגם מפרי הוני יכולתי לחיות נפשי ונפש ביתי בריוח אפילו בארץ הקדושה, אך לא יכולתי לחיות בלא עבודת אדמה כמו דגים בלא מים, אך כי שמעתי כי יש ניר לנו שמה ועבודת האדמה בכל ראש (כי בעת ההיא קנו אדמת פ"ת) מברתי את כל אשר לי, ובצרור כספי בידי, כמה אלפים רו"כ, נסעתי לא"י ברגשות שונות, אולם הדרכים היו בעת ההיא בחוקת סכנה כי אז התפרצה הריב והמלחמה בין רוסיא ותורכיא, ועל כן מסרתי כספי בידים אמונות, ולחרדת לבי ראיתי כי כספי אבד בענין רע, השבתי דרכי אנה אני בא, אדמתי מכרתי ובל תקוה לא נשקפה לי אז, כי אם גם עשיתי אז מסחר אחר, בכל זאת בכל אשר פניתי לא הצלחתי, וגם הוכחתי במכאוב על משכבי, ופקודת הרופאים חוקה עלי בעת ההיא לנסוע לרחוץ נפשי במעין הישועה אשר לא רחוק מעיר פראנקפורט דמיין, ובכל מאמצי כחי השתדלתי לקיים מצות הרופאים, ובאתי פראנקפורטה ימים אחדים קודם ראש השנה, ובאתי לבית החכם המפורסם הרופא ד"ר הירש בן לאותו צדיק הגאון המפורסם מו"ה רפאל שמשון הירש זצ"ל, והוא כיד חכמתו הטובה עליו יעצני להתמהמה שבועות אחדים בבית החולים הנוסד מהשר הצדיק המרומם מו"ה שמעון וואלף נ"י, בארן פאן ראטהשילד הי"ו ואשר הוא, הד"ר הירש, משמש בו בתור רופא הבית, חכיתי ימים אחדים עד אשר פנו לי מטה אחת בביה"ח ההוא, והייתי מוטל על משכבי שם ארבעה שבועות רצופים, אחרי כן צוה עלי הדאקטאר לנסוע

לאאבען לרחוץ את בשרי במיינפרית, והגביר הנכבד מו"ה י צ ח ק קויפמאן ז"ל אשר היה אז סוכן על כל מעשי צדקות השר הצדיק באראן פאן ראטהשילד נ"י שלח אותי לאאכען על חשבון הבאראן הי"ו, וה' שלח דברו וירפאני, יהי שמו של השר הצדיק מבורך לעולם ועד ! שיזכה לראות בנחמת ציון וירושלם בב"א.

בתוך הזמן למדתי לדעת הרבה מה נכלל באמרנו „יראת שמים" ומה היא היהדות. בהיותי בבית הרופא המצוין ד"ר הירש נ"י ראיתי חדר מלא ספרים, ש"ס ופוסקים, ועל הארץ עומדים מסודרים שורות ספרי חול הנחוצים לו, ובכל עת שהוא פנוי ממלאכתו הנהו הוגה בתורת ה', וגזהר בהזהרה דרבנן בזריזות יתירה, והוא נדיב לב ובעל נפש עדינה. וסיפר לי אחד הרוכלים מגאליציא אשר נתכבד להיות מסועדי שלחן הדאקטער בכל שבת ושבת, וגם בחול בכל זמן שהוא חפץ, כי על שלחנו מונחת מסכת והוא מעיין בה תמיד בכל עת האוכל, יום השבת יוסר הזוג המקשקש על הפתח משום משמיע קול, ובאשר יקרא לחולה או ילך בעצמו לבית המרקחת לצות מה לעשות. גם ענותנותו היתירה וטוב לבבו עם החולים אין לתאר ואין לערוך, והאיש היקר הזה אשר בו תורה וחכמה בנפשו יעיד לפני כל באי עולם, כי אין החכמה צוררת כלל להדת והיהדות, אם אך בלב נבון תנוח.

כן הנני להודות להאדונים הנכבדים היקרים החוט המשולש פקידי בית החולים ההוא, והאחד אשר עוד אזכור אותו, הרב הגביר כו' מו"ה ע ד ו ו א ר ד ר א ז י נ ה י י ם נ"י הוא חתן הרה"ג המנוח מו"ה י צ ח ק קויפמאן ז"ל כי ראוים הם לתהלה בעד השגחתם על בית החולים עפ"י דת התורה, גם האשה הכבודה מכלכלת החולים בנועם וחן, גם היא ראויה לברכה ולהזכירה לטוב, כי יודעת היא אשר לפניה להתהלך עם החולים בטוב טעם ודעת, וכל הוצאות הבית על ידה תצאנה. מלפנים היה אישה מכלכל החולים ובמותו ירשה את משרתו והמשרה הולמתה בצדק וגם צדקתה בדת יהודית אין לתאר ואין לערוך.

ולא אך אלו האנשים הנקובים בשמותם המה נזהרים בשמירת התורה והמצוה, כי אם גם כל העדה כלם קדושים אשר תחת השגחת הגאון הצדיק הש"ר הירש ז"ל וחמורים בבית הספר לנערי ב"י שם אשר היה תחת השגחתו כלם צדיקים ויראי ד' במלא מובן המלה, והתלמידים גם הם נשמרים מאד מאד שילכו בחוקי ד' וינצרו מצותיו, וגם לומדים שם גפ"ת בעיון, ובכל עיר ועיר אשר בה רבנים מקרוביו או תלמידיו הם שרשו בלב כל העדה היהדות והמצות. חבל על האבדין ולא משתכחין

כמה אלפים נפשות טיהר וזיכך, וכמה הכנים תחת כנפי השכינה, מעשיו מעין מעשיו של אברהם אבינו ע"ה, והוא אשר יחשב, תנא דמתניתין באבות: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה, והצדיק הנז' שרש גם בלב כל עדתו מהמדות היקרות האלה תנצב"ה.

בטרם נכנסתי לבית החולים אותה נפשי לראות את פני השר הצדיק מו"ה שמעון וואלף נ"י באראן פאן ראטהשילד הי"ו ולהודע אליו, כי שמעו כשמן תורק הוא ברוסיא, ברוב תומתו וצדקתו ודרשתי לדעת באיזה דרך אוכל לראות פניו, ואמרו לי שכני כי אלך לבית מדרשו להתפלל ושם אראנו. השכמתי קום שעות אחדות קודם השחר, כי עת הסליחות היו הימים ההם, ובאתי לבית מדרשו ועמדתי הכן לקבל את פני השר, בין כה וכה ראיתי איש חמודות לבוש כאחד הנכבדים, נכנס שחוח בענוה יתירה לביהמ"ד, ותיכף התחילו לאמר סליחות והתבוננתי כי החזן מחכה תמיד על האיש ההוא עד שיסיים תפלתו, התבוננתי על האיש הזה, וראיתי כי תורה ויראת שמים מרחפת על פניו הטהורים הדומים לפני מלאך אלקים, ואמרתי בלבי אין זה כי אם אחד מהרבנים המצוינים אשר יתארח ויתאכסן בבית השר הצדיק הי"ו. אחר אמירת הסליחות שאלתי את אחד המתפללים אשר חזות פניו תעיד עליו כי הוא אחד מהיהודים הפולאנים: מתי יבא השר לבית התפלה? וישתאה האיש ויאמר לי הלא השר לפניך ההולך לבוש בכובע צילענדער, השתוממתי למראה עיני ולמשמע אוזני, ולא ידעתי נפשי, וכאשר האיר השחר התלבש בטלית ותפילין וירד הוא בעצמו ובכבודו לפני התיבה ויתפלל בקול עוז החוצב להבות אש קודש, וכל מלה ומלה היתה במרגלית יקרה, ודיקדק בקריאת שמע אות באות כדינה דגמרא הק' ודמיתי בנפשי כי בבית המקדש הנני עומד, ולפני הכהן הגדול מאחיו עומד ומקריב זבחי קודש. אחרי כלות התפלה הלך איש איש לדרכו, והוא נשאר עוד ולמד משנה בעל פה ויאמר תהילים מתוך הספר, וכאשר התפללתי שמה עוד הפעם ראיתי כי הוא לומד גם תלמוד, ולמד או מסכת ברכות בעל פה, ופעם אחת נתכבדתי לדבר אתו פה אל פה, דמיתי בנפשי כי בן עדן הנני, ועונתותו היתירה הרהיבה עוז לדבר אתי ברוח נכון כאשר ידבר איש אל רעהו, עתה הבנתי את אשר אמר משה רבע"ה ואנחנו מה? ואשר אמר דוד המלך ע"ה ואנכי תולעת ולא איש, כי כל הגדול מחברו ענותנותו יותר גדולה. האמת אגיד: השלשה פעמים שהתפללתי שם פעלו עלי כאשר ישבתי שלש שנים רצופות על התורה ועבודה, באשר לא אוכל

ולא אשים לב לשועלים הפורצים בכרם בית ישראל, וישארו בלי מענה עדי ירוח לי בעו"ה — ואם שגיתי — ה' הטוב יודע מצפוני לבבי כי אמת יהגה חכי ולא תדברנה שפתי בוזון לב חלילה — וכל מגמתי בקונטרסי זה לקרב השלום ולהסיר דבת מתי און מאנשים צדיקים, ושלום על ישראל.

לשכוח לעולם, ומכאובי ועמלי אשר שבעתי בדרכי כאין וכאפס היו בעיני נגד רוב העונג והנחת אשר רויתי למראה פניו ולמקסם דבריותיו, וע"ז אמרו חז"ל רבי אליעזר בן חרסום מחייב עשירים, ברוב צדקתו וברוב צדקותיו. פעם אחת הלכתי יחד עם היהודי הפולאני, ויספר לי כי זה יותר מעשרים שנה אשר הנהו מתפלל בבית המדרש של השר נ"י, ויודיעני כי השר הנהו למדן גדול ויודע להגות בש"ס עפ"י עיון בתוספת ומהרש"א ז"ל ובפוסקים, ונפלאת היתה בעיני, אנחנו יודעים כי להיות למוד גם במסכתות אחדות דרוש לשקוד על דלתי הלימוד שנים רבות, והשר הצדיק הי"ו אשר כל היום הנהו טרוד בעסקים גדולים, והיתה לו אך הלילה לגירסא ובכל זאת עשה חיל בלמודו ויצליח מאד, עליו נאמר כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות. התמהמהתי בספ"ד זמן קצר, וע"כ גם ידיעתי ממנו מעטה היא מאד, ובכל זאת רב לי רב מראהו ותהלוכותיו היו די לספר מוסרי גדול אשר רב טוב צפון בו, ואף כי מנידין כל שבחו של אדם שלא בפניו, אבל מי אנכי כי אבא לספר גדלו וצדקתו, והנה כל גאוני ארץ משתאים לקראת צדקת השר נ"י, כי אבא גם אני להסכים על ידם, ולא הגדתי אלא קצת המדות טובות אשר שייכים לענייננו, יתן ה' ויאריך ימים ושנים דשנים ורעננים, ויזכה לעשות טוב וחסד כל הימים, ויזכה לראות בבנין בית המקדש בב"א.

כללות המלאכה מצאתי נכון להודיע למל קורא ומבין בספרי זה פן ואולי לרגל המלאכה אשר לפני, נגעתי בכבוד מי ומי, האמת יורה דרכו כי לאיש כמוני המספר סיפורי דברים מאשר חזו עיניו ואשר התבוננו כליותיו באין משא פנים הלא בע"כ ושלא ברצונו יפנע בדרך הליכתו באנשים אשר טוב היה לו שלא יפגעם — ועל כן יותר טוב לאנשים כאלה לפשפש במעשיהם ולתקנם לעתיד באופן שבתקונם יכזיבוני וכל רואיהם יאמרו לא המה — אך אם יתפסו דרך אחרת לצעוק עלי ולשים לאל מלתי אז לא יועילו כי אם להותם וכל שומעי דבריהם ידעו כי הם המה — ואני אשר כלו לי ימי המנוחה שנת השמיטה, וכאבר פשוט אשובה אי"ה לעבודתי תומ"י אחרי ר"ה הבע"ל כי עלי לתקן גן ירק ועלי לזרוע הזרעני גינה בטרם יבואו ימי הגשמים למען איכל תומ"י אחרי הגשם לעקרם ולהפרידם כידוע, וא"כ אפוא לא איכל לשום לב למבקר ולא למתלוצץ עד ר"ח אב הבע"ל — והיה לי בימים האלה היום למלאכה והלילה למשמר משועלים קטנים מחבלים כרמים

חסרון להמנות.

בענין ראש פינה כתבתי כי במושב מחנים מוסר הפקיד האדמה לערבים על חומש. והנני מודה כי ללא אמת שמעתי כאשר נודעתי עתה, כי כשהייתי במחנים ומצאתי שם שני יהודים נורזים ושאלתי מדוע אין פה עוד מאכרי אחב"י, ע"ז ענה לי האחד משניהם אנחנו פה רק שנים, וזה שלש שנים שאנחנו פה. אנחנו נתנו להפקיד קאלווירסקי כסף מחיר קרקע אבל קרקע לא נתן לנו, וגם המחיר בידו והקרקע נותן לערבים על חומש, ומנרש אדמת מחנים נמשך עד משטר הירדן, אבל באלו הימים בא איש ומשפחתו מראש פינה לפ"ת לבקש פרנסתו, ושאלתיו מדוע לא יתנו אדמת מחנים אדמה טובה יפורי לאכרי ר"ח ולערבים יתנו, וענה לי כי אדמת מחנים בבר נחלקה לאיכרי ר"ח וערבים לא יזרעו שם, ושאלתיו שנית הלא הייתי על מנרש (קאבא) העומדת בגבול מחנים וזו הקרקע שיכה לששה אכרים השמחים בחלקם, ואכרי ר"ח מלבד הששה אכרים הנ"ל חסרי פרנסה, וענה לי כי אלה הששה איכרים חלק אדמתם כולה אדמת פוריה, וליתר אכרי ר"ח נתנו להם במחנים רק מה שחסר לחלקם בר"ח. שאלתי ע"י מכתב לאכר אחד בראש פינה וגם הוא השיב לי במכתבו כדבריו.

השגיאות שנפלו בספרי זה.

בענין היין דף ט"ז ע"ב שורה כ"ח והקאניאק בווארשא 6 רו"כ—צ"ל 5 רו"כ.
זבל כמי דף י"ח שורה ל"א " " צ"ל 15—3 רו"כ
שמיטה דף כ' שורה י"ב, מקח ראשיל קמח צ"ל חטים $2\frac{1}{2}$ גרוש (הערבים קורים לחטים קמח).

שאלות ותשובות דף כ' ע"ב שורה י"ב צ"ל דלכ"ה דלילותא שורה כ"ח שם, צ"ל הוא עזרא שקבץ ק"כ זקנים אנשי כנה"ג, הוא ודניאל נחמי' חגי וזכריה מלאכי מרדכי בלשן ועוד כמוהם. בהחרות דף ע"ב, אבל גם למי שאין לו קרקע לטובה לו, כי הערבים שיש להם הרבה אדמה נותנים להשלחים עניים קרקע וזריעה ובהמות לעבודה, אך כל שאר עבודת הקרקע עד נסר תיקון התבואות על הפועלים לעבור וזה נקרא בלשון ערבי (חרט) והנם מקבלים שכרם רבע מהתבואה. וגם פועלי יום נשכרים ג' פעמים יותר מאשר מלפנים ויש להם עבודה תמיד.

דף ט"ה שורה י"א. צ"ל והצלחתם היתה שהיו כמה קולניסטים שלא היותחת ידי הפקידים.

פ"ת דף מ"ח שורה י". והמיסדים העמידו שומר שלא ינית לעבוד על נחלת בור.

דף נ"ח שורה ל"ב. זה קרוב לאלפים שנה שאנחנו מחכים על הגאולה.

בד"ר ' מרדכי דף י' ע"ב שורה א' ויהי בשנת תרמ"ג דרעה חשום.

דף ט"ו שורה י"ד ועד היום השינו ערבים 1000 איש דונאם.

מחיר הספר הזה

בארץ ישראל.	בשליק וחצי
בארץ אשכנז	1 מארק
ברוסיא	חצי רו"כ
באמעריקא	רבע דאלאר

Adresse: MORDCHE DISSKIN in JAFFA
(PETACH TIKVAH) (Palästina)

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025